

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

ELAGABALUS DEVRİ
DİN VE SANAT İLİŞKİSİ

Handan Bilici ALTUNKAYALIER

Danışman
Prof. Dr. Binnur GÜRLER

İZMİR-2013

DOKTORA
TEZ ONAY SAYFASI

2004800859

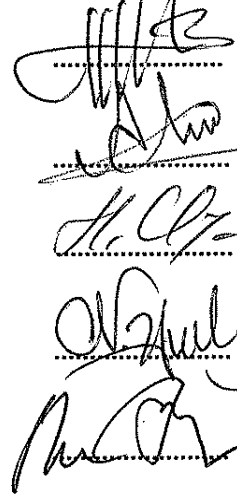
Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Handan BİLİCİ ALTUNKAYALIER
Tez Başlığı : Elagabalus Devri Din Ve Sanat İlişkisi

Savunma Tarihi : 25.06.2013
Danışmanı : Prof.Dr.Binnur GÜRLER

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>
Prof.Dr.Binnur GÜRLER	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
Yrd.Doç.Dr.Akın ERSOY	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
Doç.Dr.Hakkı UYAR	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
Yrd.Doç.Dr.Nedim YALANSIZ	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
Prof.Dr.Recep MERİÇ	YAŞAR ÜNİVERSİTESİ

İmza

Oybirliği (X)
Oy Çokluğu ()

Handan BİLİCİ ALTUNKAYALIER tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "Elagabalus Devri Din Ve Sanat İlişkisi" başlıklı tezi kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Utku UTKULU
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “ELAGABALUS DEVRİ DİN VE SANAT İLİŞKİSİ” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

25/06/2013

Handan Bilici

ALTUNKAYALIER

ÖZET
Doktora Tezi
ELAGABALUS DEVRİ DİN VE SANAT İLİŞKİSİ
Handan Bilici ALTUNKAYALIER

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Anabilim Dalı
Arkeoloji Programı

Severuslar Hanedanlığı, Roma İmparatorluğunun görkemini yitirmeye başladığı İ.S. 193 - İ.S. 235 yılları arasına tarihlenmektedir. Çeşitli ekonomik sıkıntıların yaşandığı ve imparatorluğun geleceğini belirleyen politikaların uygulandığı bu dönemde İmparator Elagabalus, çarpık ilişkileri ve dinsel yaşamıyla en sıra dışı karakterlerden biri olarak ortaya çıkar. Suriye'nin Emesa kentinde “Baal” inancını yürüten bir aileye sahip imparator, bu dine kendini adayacak şekilde yetiştirilir ve henüz 5 yaşında iken dinin başrahibi ilan edilir. Elagabalus, İ.S. 218 yılında henüz 14 yaşında bir çocukken tahta çıkar ve İ.S. 222 yılında 18 yaşında cesedi parçalara ayrılarak öldürülür. Bu derece nefret kazanmasında en büyük etken Henotheist bir yaklaşımla aynı adı taşıdığı tanrısı Elagabalus'u, Roma İmparatorluk değerlerini hiçe sayarak, baş tanrı İüpitör'in de üstünde, devletin yeni baş tanrısı yapmaya çalışmasıdır. Hatta daha da ileri giderek, Roma kültüründe son derece kutsal sayılan Vesta inancına kendini adanmış bir rahibe ile evlenmesi, tepkilerin artmasında bir diğer önemli etkidir. Ayrıca imparatorun dininin, bir Romalı için sapkınlık olarak algılanan ayinleri, çocuk kurbanı, sünnnet ve hadımlık gibi uygulamaları, kendisinin eşcinsel davranışları ve biseksüel ilişkileri yaşamının önemli detayları olarak aktarılır.

Bu tezde Antik yazarların anlatımları, modern araştırmalar ve az sayıdaki maddi kültür kalıntılarının yardımıyla, İmparator Elagabalus'un söz konusu yaşantısı tanıtıldı ve yukarıda verilen iddiaların doğruluğu tartışılmaya çalışıldı. Özellikle imparatorun ele geçen büstleri üzerinde Fizyonomi (ya da

Fizyognomi) yöntemiyle yapılan karakter analizi ilginç sonuçlara ulaşılmasını sağladı.

Anahtar sözcükler: Severuslar Hanedanlığı, Emesa Antik Kenti, İmparator Elagabalus, Tanrı Elagabalus, Fizyonomi (Fizyognomi)

ABSTRACT
Doctoral Thesis
Doctor of Philosophy (PhD)
THE RELATION BETWEEN RELIGION AND ARTS IN THE ERA OF
ELAGABALUS
Handan Bilici ALTUNKAYALIER

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Archaeology
Archaeology Program

The Severan Dynasty is dated between 193 A.C. - 235 A.C., the period where the Roman Empire had started to lose its glory. Emperor Elagabalus appears to be one of the most extraordinary characters of this era, in which various economic problems are faced and certain policies that define the future of the empire are being implemented, with his inappropriate affairs and religious lifestyle. The Emperor, whose family exercises the "Baal" belief in the city of Emesa in Syria, was raised under this religion and was declared the high priest of the religion, when he was only 5 years old. Elagabalus, inherited the throne in 218 A.C., at 14 years old and was killed at 18, in 222 A.C., his corpse was smashed into little pieces. The main reason for this contempt was his attempt to declare his namesake god, Elagabalus the main god of the state with a Henotheist approach, above the main god Jupiter, disregarding the values of the Roman Empire. Another important reason that the reactions got louder was that he even went further and married a nun, who committed her life to the Vesta belief, which was considered highly sacred. Also the rituals of the religion of the Emperor, which were regarded deviant by Romans, practices such as child sacrifice, circumcision and eunuchism were reported as important details of his life, along with his homosexual behavior and bisexual affairs.

This thesis introduces the life of Emperor Elagabalus with the aid of the statements of ancient authors, modern researches and few ruins with cultural

importance and an attempt was made for the discussion of the accuracy of the expressions aforementioned. The character analyses conducted on the busts of the Emperor with Physiognomy (or Physiognomy) revealed many interesting outcomes.

Keywords: Severan Dynasty, Emesa Ancient City, Emperor Elagabalus, God Elagabalus, Physiognomy (Physiognomy)

ELAGABALUS DEVRİ DİN VE SANAT İLİŞKİSİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
EKLER LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SEVERUSLAR DEVRİ VE ELAGABALUS'UN YAŞAMI

1.1.ANTİK KAYNAKLARDA ELAGABALUS'UN YAŞAMI	8
1.2. ELAGABALUS'A ATFEDİLEN İSİMLER	18
1.3. EMESA KENTİ VE ELAGABALUS'UN AİLESİ	21
1.3.1. Emesa Kenti	22
1.3.2. İmparator Elagabalus'un Ailesi	25
1.3.2.1. Iulia Domna	26
1.3.2.2. Iulia Maesa	27
1.3.2.3. Iulia Soemias Bassiana	29
1.3.2.4. Iulia Avita Mamaea	30
1.4. SEVERUSLAR DEVRİ	32
1.4.1 Sepitimus Severus	32
1.4.2. Caracalla	36
1.4.3. Opellius Macrinus	38
1.5. ELAGABALUS'UN SALTANATI	40
1.5.1. Tahta Çıkışı	40
1.5.2. Roma Yolculuğu, Yaşantısı ve Ölümü	46

İKİNCİ BÖLÜM
ELAGABAL KÜLTÜ VE İMPARATOR ELAGABALUS’UN DİN
POLİTİKASI

2.1. ROMA DİNİ VE DOĞU KÖKENLİ DİNLERİN ROMA TOPLUMUNDAKİ YERİ	57
2.2. SURİYE KÖKENLİ KÜLTLER	65
2.3. ELAGABAL KÜLTÜ	78
2.3.1. Elagabal Kültünün Genel Özellikleri ve Kutsal Üçleme	78
2.3.2. Ritüeller	87
2.3.2.1. Hadımlık, Sünnet ve Kutsal Fahişelik	87
2.3.2.2. İnsan/Çocuk Kurbanı	91
2.4. İMPARATOR ELAGABALUS’UN DİN POLİTİKASI	93

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ELAGABALUS DEVRİ
MADDİ KÜLTÜR KALINTILARI ÖRNEKLERİ

3.1. TAPINAKLAR: ROMA-EMESA	102
3.2. ELAGABALUS’A İTHAF EDİLEN PLASTİK ESERLERE İLİŞKİN ÖRNEKLER VE BUNLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	108
3.2.1. Heykel ve Portreler	109
3.2.1.1. Portreler Üzerinde Fizyonomik Çözümleme Denemesi	120
3.2.2. Kabartmalar	124
3.3. ELAGABALUS DEVRİ SİKKE ÖRNEKLERİ	129
3.3.1. Elagabalus Devri İmparatorluk Sikkeleri	129
3.3.2. Elagabal Kültünü Yansıtan Buluntular	135
SONUÇ	143
KAYNAKÇA	147
EKLER	172

KISALTMALAR

İ.Ö.	İsa'dan Önce
İ.S.	İsa'dan Sonra
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfaya
yy.	Yüzyıl
bkz. (Bkz.)	Bakınız
Cass. Dio	Cassius Dio
Ö.Y.	Ön yüz
A.Y.	Arka yüz
Herodian.	Herodianus
H.A.	Historia Augusta
AE	L'année épigraphique
AJA	American Journal of Archaeology
ANRW	Aufstieg und Niedergang Der Römischen Welt
BMC	The British Museum A Catalogue of the Greek Coins.
BMCRE	The British Museum, Coins of the Roman Empire, Ed. Harold Mattingly, I-VI, Spink & Son, London, 1923-1950.
CIL	Corpus Inscriptionum Latinarum
CIS	Corpus Inscriptionum Semiticarum
DNP	Der Neue Pauly
IK	Inscripfen Grieschischer Städte aus Kleinasien
ILS	Inscriptiones Latinae Seletae (Dessau)
JDI	Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts
JNG	Jahrbuch Für Numismatik und Geldgeschichte
JRS	The Journal of Roman Studies
KIP	Der Kleine Pauly
LIMC	Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae
MAAR	Memories of the American Academy in Rom
MEFRA	Melanges de L'ecole Français de Rome
PIR	Prosopographia Imperii Romani

RAC	Reallexikon für Antike und Christentum
RE	Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft
RM	Römische Mitteilungen
SEG	Supplementum Epigraphicum Graecum
SNG v. Aulock	Sylloge Nummorum Graecorum, Deutschland, Sammlung Von Aulock
ZPE	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik

EKLER LİSTESİ

EK 1: Tablolar

Tablo 1: Elagabalus'un Ailesi ve Severuslar Devri İmparatorları	ek s.1
Tablo 2: Suriye-Fenike Kökenli Tanrıçalar (Doğu)	ek s.2
Tablo 3: Suriye-Fenike Kökenli Tanrıçalar (Batı)	ek s.3
Tablo 4 A: Suriye-Fenike Kökenli Tanrılar (Doğu)	ek s.4
Tablo 4 B: Suriye-Fenike Kökenli Tanrılar (Doğu)	ek s.5
Tablo 5 A: Suriye-Fenike Kökenli Tanrılar (Batı)	ek s.6
Tablo 5 B: Suriye-Fenike Kökenli Tanrılar (Batı)	ek s.7
Tablo 6: “Neokoros” Unvanı Alan Kentler	ek s.8
Tablo 7: Boynuzlu Başlıklar	ek s.9

EK 2: Haritalar

Harita 1: Anadolu ve Kuzey Suriye	ek s.10
Harita 2: Severuslar Devrinde Roma İmparatorluğu	ek s.11
Harita 3: Suriye-Filistin Bölgesi Antik Kentleri	ek s.12
Harita 4: Roma İmparatorluk Devrinde Kuzey Afrika	ek s.13
Harita 5: Opellius Macrinus'un Kaçış Güzergâhı.	ek s.14
Harita 6: Elagabalus'un Roma'ya Olan Yolculuğunun Güzergâhı	ek s.15
Harita 7: Roma İmparatorluk Devri Merkezi Avrupa	ek s.16
Harita 8: Roma İmparatorluk Devri Bölgeleri	ek s.17

EK 3: Planlar

Plan 1: Elagabalus Devrinde Roma Kenti Planı	ek s.18
Plan 2: Roma Palatinus Tepesindeki <i>Elagabal</i> Tapınağının Konumu	ek s.19
Plan 3: Roma Palatinus tepesindeki <i>Elagabal</i> Tapınağının Planı	ek s.20

Plan 4: Roma Kent Planında Trastevere Bölgesi, Aventinus Tepesi ve Castrense Amfi Tiyatrosu	ek s.21
Plan 5: Trastevere Bölgesi ve Suriye Kökenli Tanrıların Tapınağının Yeri	ek s.22
Plan 6: Suriye Kökenli Tanrıların Tapınağı (<i>Iüpiter Heliopolitanus</i> Tapınağı)	ek s.23
Plan 7: Suriye Kökenli Tanrıların Tapınağı (<i>Iüpiter Heliopolitanus</i> Tapınağı)	ek s.23
Plan 8: Porta Maggiore'nin Konumu	ek s.24

EK 4: Resimler

Resim 1: Roma Palatinus Tepesindeki <i>Elagabal</i> Tapınağının Konumu	ek s.25
Resim 2: Roma Palatinus Tepesindeki <i>Elagabal</i> Tapınağının Konumu	ek s.26
Resim 3: Roma Palatinus Tepesindeki <i>Elagabal</i> Tapınağının Rekonstrüksiyonu	ek s.27
Resim 4: Roma Palatinus Tepesindeki <i>Elagabal</i> Tapınağının Sikke Üzerindeki Betimi	ek s.27
Resim 5: Palatinus Tepesindeki <i>Elagabal</i> Tapınağı Betimi (Severus Alexander Devri)	ek s.28
Resim 6: Palatinus Tepesindeki <i>Iupiter Ultor</i> Tapınağı Betimi	ek s.28
Resim 7: Palatinus Tepesindeki <i>Iupiter Ultor</i> Tapınağı Betimi (Severus Alexander Devri)	ek s.29
Resim 8: Resim 7'de Verilen Sikkenin Çizimi	ek s.29
Resim 9: Emesa'daki Tapınak İçinde Kutsal Taş ve Kartal	ek s.30
Resim 10: Resim 9'da Verilen Sikkenin Çizimi	ek s.30
Resim 11: Emesa'daki <i>Elagabalus</i> Tapınağına Ait Bir Çizim Denemesi	ek s.31
Resim 12: Elagabalus'un Ziyafet Sofrası	ek s.32
Resim 13: Castrense Amfi Tiyatrosu	ek s.32
Resim 14: Suriyeli Rahiplerin Giyimleri ile ilgili örnekler	ek s.33
Resim 15: Suriyeli Rahiplerin Giyimleri ile ilgili örnekler	ek s.33
Resim 16: Hadım Rahiplerin (Galloi) Giyimleri Ve Ritüellerde	ek s.34

Kullandıkları Müzik Aletleri

Resim 17: Hadım Rahipler (Galloi)	ek s.34
Resim 18: Tanrıça <i>Dea Syria</i> (Pannonia/Aquincum’da Yazıt–Kabartma)	ek s.35
Resim 19: Güneş Tanrı <i>Dusares</i>	ek s.35
Resim 20: Kartal Şeklinde Betimlenmiş Olan <i>Elagabal</i> ve Kanatları Altında İkiz Tanrılar <i>Azizos</i> ve <i>Monimos</i>	ek s.36
Resim 21: İkiz Tanrılar <i>Azizos</i> ve <i>Monimos</i> Mozaïği Sadberk Hanım Müzesi	ek s.36
Resim 22: Kartal Formunda Tanrı <i>Elagabal</i> ve Tanrı <i>Arsu</i>	ek s.37
Resim 23: Tanrı <i>Iupiter Heliopolitanus</i>	ek s.37
Resim 24: Palmyra’daki Tanrıça <i>Athena Allath</i> Tapınağı	ek s.38
Resim 25: Tanrıça <i>Athena Parthenos</i>	ek s.38
Resim 26: Tanrıça <i>Athena Allath</i> (Palmyra)	ek s.38
Resim 27: Roma Aventinus Tepesinde Bulunan Tanrı <i>Iupiter Dolichenus</i> Tapınağı Kazı Alanının Maketi	ek s.39
Resim 28: Tanrı <i>Iupiter Dolichenus</i> ve Tanrıça <i>Iuno Regina</i>	ek s.39
Resim 29: Augustus Portresi	ek s.40
Resim 30: Caracalla Portresi	ek s.40
Resim 31: Severus Alexander Portresi	ek s.41
Resim 32: Gordianus III Portresi	ek s.41
Resim 33: Gordianus III Portresi	ek s.41
Resim 34: Elagabalus/Severus Alexander Heykeli	ek s.42
Resim 35: Augustus’un Prima Porta Heykeli	ek s.42
Resim 36: Polykleitos’un Doryphoros’u	ek s.42
Resim 37: Elagabalus/Severus Alexander Heykeli (Baş Detayı)	ek s.43
Resim 38: Elagabalus/Severus Alexander Heykeli (Baş Detayı-Sağ Profil Altan Görünüm)	ek s.43
Resim 39: Elagabalus/Severus Alexander Heykeli (Baş Detayı-Sağ Profil)	ek s.44

Resim 40: Elagabalus/Severus Alexander Heykeli (Baş Detayı-Sağ Profil Çizim)	ek s.44
Resim 41: Elagabalus/Severus Alexander Heykeli (Baş Detayı-Sol Profil)	ek s.45
Resim 42: Elagabalus/Severus Alexander Heykeli (Baş Detayı-Cephe)	ek s.45
Resim 43: Elagabalus'un Askeri Kıyafeti Giyimli Heykeli	ek s.46
Resim 44: Elagabalus'un Rahip Kıyafeti Giyimli Heykeli	ek s.46
Resim 45: Tip 1 Elagabalus Portresi Kalıntısı (Kapitol Müzesi) (Cepheden Görünüm)	ek s.47
Resim 46: Tip 1 Elagabalus Portresi Kalıntısı (Kapitol Müzesi) (Baş Detayı)	ek s.47
Resim 47: Tip 1 Elagabalus Portresi (Gotha Schlossmuseum)	ek s.48
Resim 48: Resim 47'le Aynı Eser Sol Profil	ek s.48
Resim 49: Resim 47'le Aynı Eser Sağ Profil	ek s.48
Resim 50: Tip 1 Elagabalus Portresi (Paris Louvre Müzesi)	ek s.49
Resim 51: Tip 1 Elagabalus Portresi (Kopenhag Ny Carlsberg Glyptek)	ek s.49
Resim 52: Tip 1 Elagabalus Portresi (Boston Museum of Fine Arts)	ek s.49
Resim 53: Tip 1 Elagabalus Portresi (Torlonia Müzesi)	ek s.50
Resim 54: Tip 1 Elagabalus Portresi (Torlonia Müzesi) (Değişik Açılardan Görünümü)	ek s.50
Resim 55: Tip 1 Elagabalus Portresi (Antalya Müzesi)	ek s.51
Resim 56: Resim 55'le Aynı Eser Sağ Profil	ek s.51
Resim 57: Resim 55'le Aynı Eser Sol Profil	ek s.51
Resim 58: Tip 1 Elagabalus Portresi (Arykanda Buluntusu)	ek s.52
Resim 59: Tip 2 Elagabalus Portresi (Kapitol Müzesi)	ek s.53
Resim 60: Tip 2 Elagabalus Portresi Arkadan Görünüm (Kapitol Müzesi)	ek s.53
Resim 61: Tip 2 Elagabalus Portresi Sağ Profil (Kapitol Müzesi)	ek s.54
Resim 62: Aynı Eser Sol Profil	ek s.54
Resim 63: Tip 2 Elagabalus Portresi (Oslo Ulusal Müzesi)	ek s.55
Resim 64: Tip 2 Elagabalus Portresi (Selanik Arkeoloji Müzesi)	ek s.56
Resim 65: Elagabalus Başından Devşirilmiş Kadın Başı	ek s.57
Resim 66: Aquileia Müzesinde Sergilenen Rölyef	ek s.58

Resim 67: Sütun Başlığı 1 (Forum Romanum)	ek s.59
Resim 68: Sütun Başlığı 2 (Forum Romanum)	ek s.60
Resim 69: Sütun Başlığı 2 Çizim (Forum Romanum)	ek s.60
Resim 70: Cameo (Bibliothèque Nationale de France, Paris No: 303)	ek s.61
Resim 71: Cameo (Münzkabinett, Berlin, No: 7011)	ek s.61
Resim 72: Cameo (The State Hermitage Museum No: 1453)	ek s.62
Resim 73: Cameo (Bibliothèque Nationale de France, Paris No: 304)	ek s.62
Resim 74: Cameo: Elagabalus ve Iulia Paula (Iuliopolis Buluntusu)	ek s.63
Resim 75: Cameo: Iulia Paula (Iuliopolis Buluntusu)	ek s.63
Resim 76: Elagabalus Devri Iuliopolis Sikkesi	ek s.64
Resim 77: Elagabalus'un At Üzerindeki Betimi	ek s.64
Resim 78: Emesa'dan Elagabalus Sikkesi	ek s.65
Resim 79: Aelia Capitolina'dan Elagabalus Sikkesi	ek s.65
Resim 80: Hierapolis Kastabala'dan Elagabalus Sikkesi	ek s.66
Resim 81: Neapolis'den Elagabalus Sikkesi	ek s.66
Resim 82: Roma'dan Elagabalus Sikkesi	ek s.67
Resim 83: Roma'dan Elagabalus Sikkesi	ek s.67
Resim 84: Roma'dan Elagabalus Sikkesi	ek s.68
Resim 85: Roma'dan Elagabalus Sikkesi	ek s.68
Resim 86: Emesa Tapınağı (Emesa)	ek s.69
Resim 87: Emesa Tapınağı (Emesa)	ek s.69
Resim 88: Roma'dan Elagabalus Sikkesi	ek s.70
Resim 89: Elagabalus Sikkesi Viyana Örneği	ek s.70
Resim 90: Roma'dan Diadumenianus Sikkesi	ek s.71
Resim 91: Roma'dan Diadumenianus Sikkesi	ek s.71
Resim 92: Elagabalus Sikkesi	ek s.72
Resim 93: Elagabalus Sikkesi	ek s.72
Resim 95: Anazarbos Sikkesi	ek s.73
Resim 95: Thyateira'dan Elagabalus Sikkesi	ek s.73
Resim 96: Elagabalus Devri Nikomedia Sikkesi (Bithynia)	ek s.74

Resim 97: Elagabalus Devri Pergamon Sikkesi (Mysia Bölgesi)

ek s.74

Resim 98: Elagabalus Devri Kyzikos Sikkesi (Mysia Bölgesi)

ek s.75

GİRİŞ

Roma İmparatorluk tarihine bakıldığında çeşitli karakterlere sahip kişilerin imparator oldukları görülür. Başarılı olan hükümdarlar kadar hafızalarda kötü bir yer edinen ve hatta tamamen unutulmak isteğiyle hatıraları silinen hükümdarlar da vardır. Söz konusu kötü imparatorlar içinde yer alan İmparator Elagabalus Roma geleneksel toplum yapısına aykırı gelen davranışları ile oldukça tepki çeken bir kişilik olarak karşımıza çıkar.

Yapılan araştırmalarda iyi ve kötü imparatorların sınıflandırılması Augustus devrine kadar inmektedir. Elagabalus'un kötülüğünün zıttı olarak belirlenen iyi imparatorlar şu şekilde sıralanır:¹ Augustus, Traianus, Vespasianus, Hadrianus, Antoninus Pius, Titus, Marcus Aurelius. İyi imparatorlar geleneksel hiyerarşi içinde, yetenekli, şefkatli, alçakgönüllü, askeri güç ve otorite olarak görülürler. Kötü imparatorlara, Caligula, Commodus, Nero, Verus, Domitianus ve elbette Elagabalus örnek verilirken, söz konusu imparatorlar, şehvetli, şarlatan, despot, lüks düşkünü, utanmaz, geleneksel yapı ve değerleri hor gören, delilik ve dâhilik sınırında, çılgın kişiler olarak tanımlanır.² Başka bir anlatıma göre ise Caligula, Nero ve Domitianus Roma kentinde kötülük yapmakla yetinirken, Caracalla'ya dünyanın her yerinde terör ve şiddet saçan biri olarak "*insanlığın yok edicisi*" lakabı verilir.³

Elagabalus'un kötü imajı, "*tüm Antoninlerin en değersiz*" olarak da tanımlanır.⁴ Bu soyun en iyileri olarak beliren Antoninus Pius ve Marcus Aurelius, politik açıdan başarılı oldukları kadar ahlaklarının düzgünlüğü ile göze çarparlar. Buna göre sonraki bozulmanın doruk noktasında Elagabalus yer alır.

¹ H.A., Elagabalus, 1.2; Gottfried Mader, "History as Carnival, or Method and Madness in the *Vita Heliogabali*", **Classical Antiquity**, Vol. 24 No. 1, 2005, ss. 139-140.

² Mader, ss. 131-141, 147-151; Theo Optendrenk, **Die Religionspolitik des Kaiser Elagabal im Spiegel der Historia Augusta**, Rudolf Habelt Verlag GmbH, Bonn, 1969, s. 25; Martijn Icks, "Priesthood and Imperial Power the Religious Reforms of Heliogabalus, 220-222 AD", **The Impact of Imperial Rome on Religions, Rituals and Religious Life in the Roman Empire**, (Ed. Lukas De Blois, Peter Funke ve Johannes Hahn), Brill, Leiden-Boston, 2006, (Priesthood), s. 170; Theodor Kissel, **Kaiser zwischen Genie und Wahn Caligula, Nero, Elagabal**, Artemis&Winkler Verlag, Duesseldorf, 2006, (Kaiser zwischen), s. 8.

³ Montesque, **Romalıların Yükselişi ve Düşüşü**, Çev: Ahmet Saki, Söylem Yayınları, İstanbul, 2001, s. 141.

⁴ Elagabalus'un soyunun Antoninlere dayandırılması da aslında düzmece bir durumdur. H.A., Macrinus, 7.5-8; Historia Augusta'ya göre Antoninler soyundan gelen imparatorlar ve tahtta hak iddia edenler şu şekilde sıralanır: Antoninus Pius, Marcus Aurelius, Verus, Commodus, Caracalla, Geta, Diadumenus ve Elagabalus (H.A., Macrinus, 3.3-4) Ayrıca bkz. Mader, s. 138 dipnot 23.

Peki bir Roma imparatoru nasıl olmalıdır? Romalı kimliğine uymayan, her tuhaf yapıdaki yönetici belirtildiği kadar kötü olabilir mi? Elagabalus'un kimliğinde “*kötü bir imparatorun imajı*”⁵ nasıl çizilmiştir? Ortaya konan bilgilere göre, zorba olması, yönetimde büyükannesi Iulia Maesa ve annesi Iulia Soemias'ın etkisi altında kalması ve eşcinsel tutumları onu kötü yapmak için yeterlidir. Ancak bu maddelere bakıldığında imparator, cesedi parçalanacak kadar ağır bir suç işlemiş gibi görünmez. Çünkü tarihte bu davranışlarda bulunan ancak, bu kadar kötü cezalandırılmamış olan yöneticiler de vardır. Acaba tüm bunların bir arada görülmesi mi Elagabalus'un kötülükte ön plana çıkmasına neden olmuştur?

Kötü olarak nitelendirilen imparatorlar birer tiran (despot) olarak görülürler. Antik Yunan'da ortaya çıkan tiran kavramı başlangıçta bir kişinin yönetimi elinde tutması olarak tanımlanırken ki buna en iyi örneklerden biri Peisistratos'tur, zaman içinde halka baskı uygulayan kötü bir anlama bürünür. Bir despotun tipik yaşam tarzının önemli unsurlarından biri farklı seksüel tercihleri olarak belirlenirken, baskı, zulüm ve keyfi hareket etme diğer unsurlar olarak sıralanır.⁶

İmparator Elagabalus ile ilgili üzerinde durulan en yoğun bilgi onun uygunsuz yaşamıdır. Kadınsı davranışları tiksinti yaratır; hem erkek hem de kadınlar ile olan ilişkisi yadırganır. Ancak ilginç olan nokta eşcinsellik ya da biseksüelliğin antik dünyaya çok da yabancı olmamasıdır. Yunan kültüründe güçlü bir erkeğe âşık olmak, zayıf bir kadına âşık olmaktan daha yüce bir davranış olarak aktarılmaktadır:⁷

“Paederasty, homoseksüellik, oğlan sevicilik demektir. Bütün Yunan'da yaygındır. Yasal görülen bir sevgi türü idi. Bunun bir nedeni, kadının kapatılmışlığı idi. Bir diğer nedeni Yunan kültürünün baştan sona erkek kültürü olması idi. Bu durumda sevgi konusu da elbet erkek olacaktı. Gerçekten Yunan edebiyatında işlenen aşk, Platon'un Şölen adlı diyalogunda, Pausanias'ın belirttiği gibi <<doğuştan daha gürbüz, daha akıllı olan erkek cinse>> karşı duyulan aşktır; zayıf cinse karşı duyulan aşk aşağılık kimselerin aşkı olarak görülür. Yunan edebiyatı (Satir dışında) kocaları, karılarına kölelerinden az ilgi gösteren kimseler olarak yansır.

Kadının bu indirgenmiş statüsünden dolayı, Yunanlı her konuda erkeği üstün, kadını aşağı görmeye başladı. Hatta üretici gücün bile (daha önceki yüzyıllarda ve başka toplumlarda ana tanrıçalar sembolize ederken) erkekte olduğuna inanılır oldu. Bunun kanıtı <<phallus>> kültürüdür. Üretici gücün ve kudretin sembolü olarak,

⁵ Michael Sommer, “Elagabal-Wege zur Konstruktion eines ‘schlechten’ Kaiser”, **Scripta Classica Israelica**, Vol. 23, 2004, ss. 95-110.

⁶ Mader, ss. 142-143; Antonin Artaud, **Heliogabalos Taçlı Anarşist**, Çev: İsmet Birkan, Dost Kitabevi, Ankara, 2000, s. 89.

⁷ Alaeddin Şenel, **Eski Yunan'da Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970, s. 289.

abartılmış boyutlarda yapılmış erkek uzuvları, ilgili bayramlarda sokaklarda yapılan geçitlerde ellerde taşınırdı; uğur getirmesi için evlerin, kamu yapılarının bahçelerine dikilirdi”

Yunan kültüründe görülen bu anlayış, mitolojilerine de yansımıştır. Baş tanrı Zeus’un genç bir delikanlı olan Ganymedes’i tanrılar dünyasına kaçırması en yaygın bilinen hikâyedir.⁸ Troya Savaşı kahramanlarından Akhilleus’un yakın arkadaşı Patroklos’a ya da III. Alexandros’un⁹ komutanı ve arkadaşı Hephaistion’a duydukları bağlılık yine farklı şekillerde yorumlanabilen örnekler olarak verilebilir.

Elbette Roma toplum yapısı Yunan toplum yapısı ile aynı değildir. Devlet yönetimi ve askeri organizasyonda sağladıkları başarı dikkate alındığında, bürokrasinin önemli olduğu ve bireyden çok devletin bütünlüğünün öneminin vurgulandığı bir anlayış karşımıza çıkar. Bu durum Roma toplumunu Yunanlara göre daha resmi kılmaktadır. Ancak buna rağmen, Roma tarihinde adından en çok övgü ile bahsedilen imparatorlarından olan Hadrianus’un gözdesinin, Antinous isminde, Bithynia’lı bir delikanlı olması¹⁰ Roma toplumunun kimi durumlarda hoşgörölü olabileceğinin bir örneğidir. Ancak bu durum imparatorun sağladığı yarar ya da toplum çıkarlarını koruyan davranışları ile doğrudan ilişkilidir. Söz konusu örnekler ışığında denilebilir ki toplum çıkarlarına ters düşen Elagabalus, homofobik¹¹ bir tutumla yok edilmek istenmiştir.

İmparator Elagabalus’un bu nedenle tepki çeken davranışları, özel yaşamı ile ilgili olduğu kadar, din alanında, ısrarlı bir tutumla yapmaya çalıştığı yenilikler ile de ilgilidir. Aslında, Elagabalus’un bu tür bir reformu birdenbire, herhangi bir oyalama gerektirmeden, tepeden inme gerçekleştirme çabası, az da olsa dürüst bir davranış olarak değerlendirilebilir. Bakıldığında inandığı bir değeri sonuna kadar savunma çabası içine girdiği görülür. Belki bunu yıllar içine yayarak, acele etmeden ve sezdirmeden taraftarlar kazanarak, toplumu ihtiyaç duydukları şeyin yeni bir din anlayışı olduğuna ikna ederek, hatta toplumun bunu fark etmeden kabullenmesini sağlayarak gerçekleştirseydi, belki de yaşamı bu kadar kısa olmayabilirdi. Ama

⁸ Azra Erhat, **Mitoloji Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, 12. basım, İstanbul, 2003, s. 116.

⁹ Makedonya Kralı Büyük İskender.

¹⁰ Anthony Richard Birley, “Hadrian to Antonines”, **The Cambridge Ancient History Volume 11: The High Empire, A.D. 70-192**, (Ed. Alan K. Bowmann, Peter Garnsey ve Dominic Rathbone), Cambridge University Press, London, 2000, s. 104.

¹¹ Eşcinsellere ya da eşcinselliğe karşı duyulan irrasyonel nefret, korku, hoşnutsuzluk ya da ayrımcılıktır.

çocuksu inadı, aceleciliği ve olasılıkla kişiliğindeki bozukluklar, yanlış bir tutum izlemesine neden olarak, kısa sürede tahttan indirilmesiyle sonuçlanmıştır.

Tüm bu bilgiler ışığında bu tezde amaç, İmparator Elagabalus'un yaşamını tanıtarak, ortaya koyduğu imajın ve dinine ilişkin unsurların maddi kültür kalıntıları üzerinde izlenebilirliğini eski ve yeni buluntuları yorumlayarak belirlemek ve imparator hakkında Türkçe yazılmış ilk bilimsel çalışmayı oluşturabilmektir.

Yöntem ve Kaynaklar

Tez oluşturulurken öncelikle İmparator olarak Elagabalus'u tanıtmak gereklidir. Bu amaç doğrultusunda birinci bölümde imparatorun yaşamına ilişkin bilgiler yer alır. İmparatorun doğup büyüdüğü ortam, ailesi, mensubu olduğu Severuslar sülalesinin diğer üyeleri, İ.S. 2.yy. sonu ve İ.S. 3.yy. başında imparatorluğun içinde bulunduğu dinsel, ekonomik, sosyal, askeri ve toplumsal durum, kısacası Elagabalus'un karakterini şekillendiren unsurlar, aktarılan konulardır.

İmparator Elagabalus'un yaşamının odak noktasında dinsel faaliyetlerin bulunduğu görülür. Tanrısı *Elagabal*'i tüm Roma dünyasının baş tanrısı yapma isteği ve ihtirası en çok tepki çeken davranışlarından. Bu nedenle ikinci bölümü Suriye kökenli güneş tanrısı *Elagabal*'in tanıtımı ve devamında imparatorun Roma'da uygulamaya çalıştığı dinsel reformlar oluşturur. Bu bölüm oluşturulurken, öncelikle tanrı *Elagabal* ve ona ilişkin uygulamaların tanıtılmasının nedeni, imparatorun Roma'ya getirmeye çalıştığı dinsel yeniliklerin neler olduğunu anlaşılabilir kılmaktır.

Elagabalus devri maddi kültür kalıntılarına ait örneklerin tanıtılması ve bunların, imparatorun yaşamı ve din politikası ile bağlantısının kurulması üçüncü bölümün konuları olarak belirir. İmparatorun dört yıl gibi kısa bir süre başta kalması ve hakkında çıkan *damnatio memoriae*¹² kararı, maddi kültür kalıntısı örneklerinin sayıca az olmasına neden olmuştur. Bu nedenle bu bölümde, mimari ve plastik eserlerin tanıtımı, ele geçen az sayıdaki arkeolojik kalıntıların yanı sıra, antik kaynak, yazıt ve sikke örnekleri ele alınarak gerçekleştirildi. Plastik eserlerin büyük bir bölümünü oluşturan portreler üzerinde yapılan fizyognomik çözümleme

¹² Hatıradan silme.

denemesi, imparatorun iç dünyasının eserlere yansıtılıp yansıtılmadığını araştırmaya ve kendisine atfedilen edilen eserler hakkındaki tartışmalara yeni bir bakış açısı kazandırmaya yönelik olarak verildi. İmparatorun devrine ilişkin en zengin buluntu grubunu oluşturan nümizmatik eserler ise ağırlıklı olarak imparatorun din politikasını yansıtan örnekleri ele alınarak değerlendirildi.

Tezin oluşum sürecinde öncelikle başvurulmuş kaynaklar antik kaynaklardır.¹³ Buna göre antik kaynaklarda yer alan imparatorun yaşamı hakkındaki yorumlar dikkatlice okundu ve gerekli bilgiler derlenerek aktarıldı. Söz konusu çalışma yapılırken, ilk olarak antik kaynakların ve yazarların tanıtılmasının uygun olacağı düşünüldü. Bunun nedeni antik yazarların, yaşadıkları zaman dilimi, düşünce yapıları, yaşam tarzları ve tarihçilik anlayışlarının imparatorun yaşamının aktarılmasında etkili olduğunun görülmesidir. Ayrıca, Elagabalus'un kötü imajının oluşumunda oldukça etkili olan bu eserlerin modern kaynakları etkileri altına almış olmaları ilginç bir detay olarak karşımıza çıkar. Buna göre antik yazarlar hakkında bilgi verirken, çağdaş oldukları halde, Cassius Dio'nun daha yaşlı ve tecrübeli olması anlatım sırasının belirlenmesinde etkili oldu ve Dio, Herodianus'dan önce tanıtıldı. Biyografik bir eser olan *Historia Augusta* ve diğer geç dönem eserleri ise doğal olarak sıralamanın sonunda yer aldı. Bunun dışında hangi eserin en güvenilir kaynak olabileceği ile ilgili tartışmalara da yer verildi. Genelde bu tartışmaların Cassius Dio ve Herodianus arasında geçtiği belirlendi.¹⁴ *Historia Augusta*'nın geç tarihli olması ve verdiği bilgilerdeki abartı unsurlarının yoğunluğu onu bu tartışmanın dışına itti.

Olasılıkla el yazmalarının okunması sırasında oluşan bir karışıklık nedeniyle, Cassius Dio'ya ait bilgilerin modern kaynaklarda farklı numaralandıkları görüldü. Şöyle ki; yayınlarda¹⁵, örneğin ana başlıkta 79. Kitabın başladığına dair bilgi bulunsada, paragraf başı 78. Kitap ile devam etmektedir. Başlangıçta 79. Kitabın devamını içeren bir bilginin, söz konusu paragrafta yer aldığı düşünülse de, böyle bir durumun olmadığı anlaşıldı. Bu nedenle modern kaynakların kimilerinde, kimi aynı bilgilerin

¹³ Cassius Dio, Herodianus ve *Historia Augusta* başlıca yazar ve kaynaklardır. 1. Bölümün antik kaynaklar bölümünde detaylı bilgi bulunmaktadır.

¹⁴ Karl Gross, "Elagabal", *Reallexikon für Antike und Christentum*, (RAC), Band 4, 1959, s. 987'de ve Optendrenk, s. 8'de en güvenilir kaynak olarak Cassius Dio gösterilir. Martin Frey, *Untersuchungen zur Religion und zur Religionspolitik des Kaiser Elagabal, Historia Einzelschriften 62*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 1989, s. 9'da ise bu kez en güvenilir kişi Herodianus olarak yansıtılır. Arrizabalaga Y Prado, ss. 32-36'da ise, her iki yazarın doğru olabilecek farklı yönlerine değinmektedir.

¹⁵ Loeb Classical Library'i dikkate alındı.

78. Kitapta gösterilirken, kimilerinde ise 79. Kitapta verildiği tespit edildi. Kafa karışıklığı yaratan bu durumu gidermek adına, bu tezde, Cassius Dio'ya atıfta bulunulduğunda, gerekli görülen yerlerde, biri parantez içinde olmak üzere, her iki kitabın numarasının verilmesi uygun bulundu. Örneğin, Elagabalus'un *Bassianus* şeklinde isimlendirildiği konusunda Cassius Dio'ya atıf yapılırken bilgi, Cass. Dio, 78(79).30.3 olarak verildi.¹⁶

Historia Augusta'nın anlatım düzenine göre ise her imparatorun yaşamını aktaran bölüm, sayı olarak 1'den başlar. İlgili yerde kaynağın adından sonra imparatorun adı da yazılır. Örneğin; *H.A., Elagabalus, 3.1.1* ya da Elagabalus'un yaşamı ile ilgili bir bilgi Macrinus'un yaşamı bölümünde aktarılmışsa verilmişse *H.A., Macrinus, 4.4...* gibi.

İmparatorun yaşamını aktaran söz konusu antik kaynaklardaki bilgilerin doğru olarak değerlendirilebilmesi için Roma İmparatorluk tarihine ilişkin birinci elden kaynakların da incelenmesi ihtiyacı ortaya çıkar. Bu gereklilik doğrultusunda başvurulmuş en önemli kaynaklar epigrafik ve nümizmatik eserlerin derlendiği corpuslar ve kataloglardır. Epigrafi alanında **Corpus Inscriptionum Latinarum (CIL)**, **Inscriptiones Latinae Seletae (Dessau) (ILS)**, **Inscripfen Grieschischer Städte aus Kleinasien (IK)**, **L'année épigraphique (AE)**, **Supplementum Epigraphicum Graecum (SEG)** başvurulmuş en temel kaynaklardır. Nümizmatik alanında ise **Sylloge Nummorum Graecorum (SNG)**, **The British Museum A Catalogue of the Greek Coins (BMC)**, **The British Museum Coins of the Roman Empire (BMCRE)**, **T. E. Mionnet, Description de médailles antiques grecques et romaines**, isimli kataloglar öncelikli olarak taranan eserlerdir. Elbette eyaletlere, bölgelere ve kentlere göre sınıflandırılmış olan farklı sikke koleksiyonları, katalogları ve makaleleri de değerlendirilerek tez içinde kullanıldı. Örneğin, Elke Krenzel, "Das sogenannte 'Horn' des Elagabal-Die Spitze eines Stierpenis. Eine Umdeutung als Ergebnis fachübergreifender Forschung", **Jahrbuch Für Numismatik und Geldgeschichte (JNG)**, Band 47, 1997, ss. 53-72 isimli makalesinde, Elagabalus'un önemli simgelerinden olan boynuzlu başlıklar (taçlarçelenkler) detaylı olarak inceler. Söz konusu başlıkların, dinsel bir amaç için özellikle imparator tarafından kullanılmış olması, sikkelerin hangi imparatora ait

¹⁶ Benzer uygulamaların bazı modern kaynaklarda da yapılması örnek teşkil etmiştir.

olabileceği konusunda önemli bir ipucudur. Bu nedenle adı geçen makale dikkatlice değerlendirilmiştir.

Antikçağa ilişkin bilgilerin, toplu halde derlenerek, çok net ve en temel unsurlarını ortaya koyan kimi lügatler ilk başvurulacak yayınlardır: **Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft (RE)**, **Der Kleine Pauly (KIP)**, **Der Neue Pauly (DNP)**, **Reallexikon für Antike und Christentum (RAC)**.

Modern kaynakların kimilerinde antik yazarların, özellikle Cassius Dio'nun aktardıklarını doğru kabul etme eğiliminin görülmesi ilginçtir. Çünkü böylelikle imparatorun kötü imajı doğrudan kabul edilmiş olur. Antonin Artaud, **Heliogabalos Taçlı Anarşist**, (çev: İsmet Birkan, Dost Kitabevi, Ankara, 2000) isimli kitabın üslubundaki sertlik ve Elagabalus'u kötüleme biçimi dikkat çekicidir. Gaston H. Halsberghe, **The Cult of Sol Invictus**, (E.J.Brill, Leiden, 1972) ve J. Stuart Hay, **The Amazing Emperor Heliogabalus** (<L'erma> di Bretschneider, Roma, 1972) isimli yayınlar, kimi noktalardaki aktarımlarıyla bu eğilimin görülebildiği eserlerdir. Theodor Kissel, **Kaiser zwischen Genie und Wahn: Caligula, Nero, Elagabal**, (Artemis&Winkler Verlag, Düsseldorf, 2006) ise kitabın adından da anlaşılacağı üzere imparator Elagabalus'u delilik ve dâhilik sınırındaki imparatorlar içinde değerlendirmiştir. Öte yandan Elagabalus'un yaşamını ve din politikasını aktaran kimi yayınlar ise imparatorun, doğulu kimliğine ve buna bağlı olarak dininin gerekliliklerine uyan davranışlar sergilediğini aktarmaktadır. Theo Optendrenk, **Die Religionspolitik des Kaiser Elagabal im spiegel der Historia Augusta**, Rudolf Habelt Verlag GmbH, Bonn, 1969; Michael Pietrzykowski, "Die Religionspolitik des Kaisers Elagabal", **Aufstieg und Niedergang Der Römischen Welt (ANRW)**, Teil II, Band 16.3, 1986, ss. 1806-1825; Martin Frey, **Untersuchungen zur Religion und zur Religionspolitik des Kaiser Elagabal, Historia Einzelschriften 62**, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 1989; Leonardo De Arrizabalaga Y Prado. **The Emperor Elagabalus: Fact or Fiction?**, Cambridge University Press, Cambridge, Newyork, 2010, bu konuda en önemli kaynaklar olarak karşımıza çıkar. Söz konusu yayınlara hemen hemen tezin tüm bölümlerinde başvurulmuştur. Tüm bu kaynakların yanı sıra, Roma siyasi, ekonomik, sosyal ve kültür tarihi alanlarında arkeolojik ve tarihi bilgileri aktaran birçok kaynağın değerlendirilmesi de yapılarak tezin oluşumu sağlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEVERUSLAR DEVRİ VE ELAGABALUS'UN YAŞAMI

1.1. ANTİK KAYNAKLARDA ELAGABALUS'UN YAŞAMI

İmparator Elagabalus'un yaşamı ile ilgili yapılmış olan araştırmalarda göze çarpan en önemli unsur özellikle üç antik kaynağın ön plana çıkıyor olmasıdır. İmparator'un çağdaşı olan ve eserlerini Yunanca yazdıkları belirtilen Cassius Dio'nun¹⁷ *Rhomaika*'sı ve Herodianus'un¹⁸ *Tes meta Markon basileias historiai*'sı ile yaklaşık olarak onlardan bir yüzyıl sonra Latince yazılmış olan *Historia Augusta*¹⁹ sözü edilen temel çalışmalardır. Daha genel bilgiler içerdiği tespit edilen Sextus Aurelius Victor'un *Liber de Caesaribus*'u ve anonim olduğu belirtilen *Epitome de Caesaribus*, Geç Antikçağ'da yazılmış daha az öneme sahip diğer kaynaklardır ve *Historia Augusta* gibi yazım dilleri Latince'dir.²⁰ Ayrıca bir devlet adamı olan Marius Maximus'un aktardığı bilgilerin *Historia Augusta* tarafından kullanılması bu bilgilerin günümüze ulaşmasını sağlar. Yapılan ilginç bir çalışmayla antik kaynakların kaçar kelime kullanarak imparatorun yaşamını aktardıkları ise şu şekilde sıralanır²¹: Ana kaynaklar, Cassius Dio'nun *Rhomaika*'sı 9000, Herodianus'un *Tes meta Markon basileias historiai*'sı 4300, *Historia Augusta* 8000; diğer kaynaklar Sextus Aurelius Victor'un *Liber de Caesaribus*'u 80 ve anonim *Epitome de Caesaribus* ise 180 kelimedir.

Tüm bu bilgilerden sonra, bu bölümde önce yazarlar ve kaynaklar tanıtılacak, genel bilgiler aktarıldıktan sonra Elagabalus ile ilgili bölümlerin yorumlarına geçilecektir.

¹⁷ Bülent İplikçioğlu, **Eskibati Tarihi I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s. 402; *Rhomaika*, (Ῥωμαϊκά) Roma'nın en eski devirlerinden, yazarın yaşadığı döneme kadar gelen ve dili Yunanca olan bir Roma Tarihidir.

¹⁸ Antik yazarın ismi, kaynaklarda Herodianus ve Herodianos olarak iki şekilde de verilmektedir. Bu çalışmada metnin bütünlüğü açısından Herodianus olarak verilecektir. Eseri, *Tes meta Markon basileias historiai* (Τῆς μετὰ Μάρκον βασιλείας ἱστορίαι) Yunanca yazılmış 8 kitaplık bir Roma Tarihidir. Ancak bu kez İ.S. 180 (Marcus Aurelius'un ölümü) ile İ.S. 238 yılları arası anlatılmıştır. Bkz: İplikçioğlu, s. 418.

¹⁹ Biyografik bir eser olan *Historia Augusta*'da imparatorların yaşamı anlatılmaktadır. Kaynağın, çok yazarlı olduğu vurgulanır, ancak farklı iddialar da vardır.

²⁰ Leonardo De Arrizabalaga Y Prado, **The Emperor Elagabalus: Fact or Fiction?**, Cambridge University Press, Cambridge, Newyork, 2010, s. 27.

²¹ Arrizabalaga Y Prado, s. 27.

Tam adı Lucius Claudius Cassius Dio Cocceianus²² olan yazar Bithynia/Nikaia'lı seçkin bir aileden²³ gelir ve yaklaşık olarak İ.S. 150-235 yılları arasında yaşamıştır. Yaşamış olduğu tarih aralığına bakıldığında Severuslar devrinin tüm imparatorlarının hükümdarlığını gördüğü anlaşılr. Yaklaşık olarak İ.S. 180 yılında Roma'ya geldiği düşünülen Dio'nun, devlet kariyeri, özellikle Severus Alexander'in döneminde, başarılı bir çizgi yakalamıştır.

Babası da bir senatör olan Dio iki kez *consul*, *praetor*, *Africa proconsul* lüğü, Dalmaçya ve Pannonia Valilikleri yapar.²⁴ Ancak bu başarılarının yanı sıra vali olduğu dönemlerdeki sert tutumu nedeniyle istenmeyen kişi ilan edildiği, Severus Alexander'in onu korumak adına Roma'dan uzaklaştırdığı da aktarılır.²⁵ Resmi işleri bıraktıktan sonra Nikaia'ya döndüğü ve eserini bu sırada tamamladığı düşünülür. Özellikle Severus Alexander döneminde Iulia Maesa'ya olan yakınlığı belirtilen²⁶ yazar, yine aynı imparatorun döneminde yaklaşık seksen yaşında iken ölür.²⁷

Iulia Maesa'nın Cassius Dio ile olan yakınlığı ve Maesa'nın dominant karakteri, onun, Dio'nun yazdıklarına müdahale ettiği şeklinde bir fikrin öne sürülmesine neden olur.²⁸ Elagabalus ile ilgili bölümler, imparatorun ölüm tarihi olan İ.S. 222 ile kendi ölüm tarihi olan İ.S. 230 yılları arasında yazılmış olmalıdır. Her ne kadar Bithynia'lı olsa da Roma'yı ikinci evi olarak gören Cassius Dio, araştırmacılar tarafından *“içinde doğduğu Yunan dünyasının kültürel bakış açısını koruyan, ancak politik ve vatandaşlık ölçütleri bakımından bir Romalı olarak”* betimlenir.²⁹ Roma'yı bir dünya kenti olarak gören, onu merkeze alan ve imparatorluğa ait tüm düzenlemelerin buna göre olması gerektiğini belirten bir dünya

²² Elimar Klebs, *Prosopographia Imperii Romani saec I (PIR I)*, Apud G. Reimerum, Berolini 1897-1898 s. 313 N: 419; İplikçioğlu, s. 402; Bedia Demiriş, “Grekler'de ve Romalılar'da Tarih Yazımı: Romalılar'da Tarih Yazımı”, *Anadolu Araştırmaları*, Sayı 15, 1999, ss. 453-454; J. Stuart Hay, *The Amazing Emperor Heliogabalus*, *Studia Historica* 116, “L'erma” di Bretschneider, Roma, 1972, ss. 7-9; Lukas De Blois, “Emperor and Empire in the Work of Greek-speaking Authors of the Third Century AD”, *Aufstieg und Niedergang Der Römischen Welt (ANRW)*, Teil II, Band 34.4, 1998, (Emperor), s. 3405.

²³ Yazarın ailesi ve Bithynia ile olan bağlantısı hakkında detaylı bilgi için bkz. Walter Ameling, “Cassius Dio and Bithynien”, *Epigraphica Anatolica*, Heft 4, 1984, ss. 123-138.

²⁴ PIR I, s. 313 N: 419; Blois, Emperor, ss. 3405-3406; İplikçioğlu, s. 402; Hay, s. 7.

²⁵ Blois, Emperor, s. 3406.

²⁶ Hay, s. 7.

²⁷ Blois, Emperor, s. 3406.

²⁸ En azından Maesa, kendi ölüm tarihine kadar bu baskıyı devam ettirmiş olabilir. Hay, s. 8.

²⁹ Blois, Emperor, ss. 3406-3407 ve dipnot 49.

görüşüne sahiptir.³⁰ Severuslar devrinde yaşamış olmasına ve Septimius Severus'un askerlere verdiği önemi bilmesine karşın, askerleri düzeni bozmak ve halkın malı ve canına tehdit oluşturmak ile suçlaması ilginç bir bilgi olarak yer alır.³¹ Ona göre askerler konumlarını bilmeli ona göre davranmalıdır. Aslında onun bu saptamasının, Severuslar devri ardından gelen Asker İmparatorlar devri ve bu devirdeki krizler düşünüldüğü zaman yerinde olduğu görülür.

İyi imparator olmak için gerekli özelliklerin erdem sahibi olmak ve iyi işler yapmak olduğunu³² düşünen Cassius Dio'ya göre bu özelliklere sahip en iyi örnekler Augustus ve Marcus Aurelius'tur.³³ Yazar, Augustus'un başarılı bir askeri sistem kurduğunu, Senatoyu yeniden düzenleyerek saygınlık kazandırıldığını, yasalar ve geleneksel prosedürler oluşturduğunu belirtir. Benzer bir şekilde, özel saygı ve hayranlık duyduğu Marcus Aurelius'u ise dindar, hoş görülü, samimi, retorik ve felsefede doğuştan yetenekli ve savaşta başarılı olarak tarif eder. Bundan başka Cassius Dio'nun, askeri ve idari alanlardaki başarıyı tekrar canlandırabilen imparator olarak Septimius Severus'u işaret ettiği aktarılır.³⁴ Askerleri ön plana çıkararak Senatoyu ikinci plana itmiş olmasına rağmen, Severus'un bitmek bilmez bir enerjisinin bulunduğu, savaşlarda belirleyiciliği olduğu ve yöneticilikte ise adil davrandığı, yazarın imparator hakkında yapmış olduğu yorumlardır. Ancak Dio'nun, Severus ile olan arkadaşlığının, söz konusu yorumları etkilediği de düşünülür.³⁵ Cassius Dio'nun onaylamadığı davranışlar ve imparatorlar ise şu şekilde sıralanmıştır:³⁶ Commodus'un kendini beğenmişliği, Caracalla'nın Alexandros³⁷ takıntısı ve Elagabalus'un din politikası.

Cassius Dio'nun Elagabalus'un yaşamını aktardığı bölümlerin doğruluğu konusundaki çalışmalarda, İ.S. 11-13 ya da İ.S. 14-15yy.'lara tarihlendiği düşünülen ve Vatikan'da bulunan bir el yazmasından söz edilir.³⁸ 79. ile 80. Kitapların bu en

³⁰ Blois, Emperor, ss. 3407-3408; Cassius Dio'nun Roma İmparatorluğu ile ilgili düşünceleri hakkında detaylı bilgi için bkz., Walter Ameling, "Griechische Intellektuelle und das Imperium Romanum: das Beispiel Cassius Dio", **ANRW**, Teil II, Band 34.3, 1997, ss. 2472-2496.

³¹ Blois, Emperor, ss. 3411-3412.

³² Blois, Emperor, s. 3413.

³³ Blois, Emperor, s. 3414.

³⁴ Cass. Dio, 76 (77).17; Blois, s. 3415.

³⁵ Blois, Emperor, s. 3415.

³⁶ Cass. Dio, 71(72).15-17; 77(78).7; Blois, Emperor, s. 3413.

³⁷ Makedonya Kralı *Megas Aleksandros* (Μέγας Ἀλέξανδρος -Büyük İskender)

³⁸ Eric Kettenhofen, **Die syrischen Augustae in der historischen Überlieferung. Ein Beitrag zum Problem der Orientalisierung**, *Antiquitas* 24, Rudolf Habelt Verlag, Bonn, 1979, s. 23;

eski kaynağa sadık kalınarak yazıldığı belirtilir.³⁹ Özellikle 79. kitabın tamamına yakını ve 80. kitabın ilk kısmı, sözü edilen bölümlerdir. Bununla birlikte İ.S. 11.yy.ın ikinci yarısında yaşamış olan Ioannes Ksiphilinos⁴⁰ ile İ.S. 11.yy.ın sonu ve 12.yy.ın ortasında yaşadığı düşünülen Ioannes Zonaras'ın⁴¹ çıkardıkları özetler, eserin eksik bölümleri hakkında fikir verir ve günümüz çalışmalarına temel oluşturur.

Tüm tartışmalara rağmen Cassius Dio'nun anlattıklarının kısa bir özeti, çeşitli kaynaklarda farklı sıralamalar ile şu şekilde verilir:⁴² İlk bölümlerdeki bilgiler Caracalla'nın Doğu Seferi ve Macrinus tarafından öldürülüşü; Macrinus'un Iulia Domna'ya karşı olan nezaketi ve Domna'nın ölümü; Askerlerin Macrinus'a karşı artan hoşnutsuzluklarıdır. Devamında Elagabalus'un (Varius Avitus olarak) ve ailesinin tanıtılması; Askeri ayaklanmalar ve Elagabalus'un tahta çıkışı yer alır. İmparatorun Roma'ya doğru olan yolculuğu ve Nikomedia kentinde geçirdiği dönem de anlatılır. Bundan sonra ise Roma'ya varışı, hafif meşrep kişiliği, abartılı seksüelliği ve öldürülüşü aktarılır.

Cassius Dio'nun Elagabalus ile ilgili anlatımları oldukça subjektiftir. İmparatorun yaptığı her şeyin kendisinde rahatsızlık uyandırdığı çok net bir biçimde anlaşılmaktadır. Ancak ilginç olan, onun bu özelliğinin, özellikle Dinler Tarihi çalışmalarında özel bir yere sahip olduğunun aktarılmasıdır.⁴³ Buna göre Cassius Dio, Herodianus'un genel geçer olduğu belirtilen bilgilerinin eksik kaldığı yönleri tamamlayarak, bir bütünlük oluşturulmasını ve imparatorun yaşamı hakkında farklı bilgilere ulaşılmasını sağlamıştır. Bu nedenle modern kaynakların sıklıkla Cassius Dio'ya başvurduğu, imparatorun yaşamının edebiyat, sanat ve müzik alanında, birçok sanatçıya ilham verdiği belirtilir.⁴⁴

Arrizabalaga Y Prado, s. 24'de ve s. 30 dipnot 18'de "*Codex Vaticanus Graecus 1266; Bibliotheca Apostolica Vaticana*" olarak yer alır. Bunun dışında Cassius Dio'nun 80 kitaplık eserinin en eski kalıntıları İ.S. 5-6.yy.lara aittir. En özgün parçaları 36.-54. kitaplardır. İplikçioğlu, s. 402. Ancak bu çalışma oluşturulurken daha çok Elagabalus'u anlatan bölümlere yer verilmiştir. Metin içerisinde aktarılan özgünlük tartışmaları bu bağlamda değerlendirilmelidir.

³⁹ Arrizabalaga Y Prado, s. 30.

⁴⁰ Konrad Ziegler, "Xiphilinos", **Der Kleine Pauly (KIP)**, Band 5, 1979, s. 143; Optendrenk, s. 8; İplikçioğlu, s. 424; Trapezus'lu keşiş.

⁴¹ İplikçioğlu, s. 446; Bizanslı Keşiş ve Tarihçi.

⁴² Arrizabalaga Y Prado, ss. 30-32; Frey, s. 10.

⁴³ Frey, s. 11.

⁴⁴ Theodor Kissel, "Die Kaisererhebung Elagabals im syrischen Raphanea", **Antike Welt**, Band 33.3, 2002, (Die Kaisererhebung), s. 349. İmparatorun yaşamından esinlenerek oluşturulan kimi edebi eserlerde, onunla ilgili bilgilerin farklı şekillerde yorumlanarak aktarıldığı dikkat çeken bir unsurdur. Örneğin 1960-1975 yılları arasında yazılmış olan eserler imparatoru "*pis bir ibne*"den "*Eşcinsellerin*

İmparatora duyduğu nefret ve onun zulmüne yönelik verdiği duygusal tepkiler nedeniyle, Cassius Dio'nun Elagabalus'un dini ile ilgili detaylı bilgiler verdiği görülür. Söz konusu bilgiler, imparatorun dinini benimsediği için değil, tam tersi kötilediği ve günahkâr bir batıl inanç olarak tanımladığı için Herodianus'a göre daha detaylıdır.⁴⁵ Örneğin 79. kitap 13. bölümde imparatorun cinsel aşırılıklarını onun inancı ile bağdaştırarak anlatır ki bu durum Emesa kültürünün semitik dinler arasındaki yerini anlamak bakımından daha faydalıdır. Her ne kadar her iki yazar imparator ile çağdaş da olsa Herodianus'un bir nesil sonrasına ait olması yine odak konuları ve detayları arasındaki farkı vurgulayan bir unsurdur.⁴⁶ Ayrıca, Dio soylu bir aileden gelen, yüksek memurluklar yapmış biridir ve Livius'u örnek almış tarihçilik anlayışına sahiptir. Herodianus ise olasılıkla bir azatlıdır ve sıradan bir kişilik olarak görülür ki her ikisinin tarihçilik üsluplarında farklılıklar olması son derece doğaldır.

İ.S. 180 yılı civarında doğduğu düşünülen Herodianus, Cassius Dio'nun genç çağdaşı olarak aktarılır ve yaklaşık olarak İ.S. 250'den kısa bir süre sonra yaşamını yitirmiş olmalıdır.⁴⁷ Bir imparatorluk görevlisi olduğu düşünülen Herodianus'un kimi kaynaklarda Suriyeli olduğu⁴⁸, kimisinde ise Anadolu'nun batısından geldiği belirtilmiştir.⁴⁹ Cassius Dio gibi hem Yunan hem Romalı olan yazar, yine onun gibi kendini bir Roma vatandaşı olarak görmektedir. Herodianus'un Cassius Dio'ya göre tarih ve biyografiyi daha fazla karıştırdığı belirtilirken, imparatorların saltanatlarının ve eylemlerinin, eserinin temel unsurları olduğu vurgulanır.⁵⁰ Aynı zamanda büyük

İkonu"a dönüşmüştür. Mark Nugent, "From 'Filthy Catamite' to 'Queer Icon': Elagabalus and the Politics of Sexuality (1960–1975)", **Helios**, Vol. 35 No. 2, 2008, ss. 171-196; Bundan başka sanatın farklı dallarında Elagabalus'dan esinlenerek oluşturulmuş eserler mevcuttur. Örnek: Sir Lawrence Alma Tadema (1836-1912 **The Roses of Heliogabalus**, 1888, (Tablo); Louis Couperus, **Heliogabal der Sonnenkaiser**, Aus dem Niederländischen von Christel Captijn-Müller und Heinz Schneewiess, Aufbau Taschenbuch Verlag, Berlin, 1998 (Flemnçe'den çevrilmiş Tarihi. Roman Orjinali 1905 yılında basılmıştır.); Alfred, Duggan, **Family Favourites**, Peter Davies, London, 1960, (İkinci baskı 1973), (Roman); Pierre Moinot, **Héliogabale**, 1971, (Oyun); Hans Werner Henze, **Heliogabalus Imperator**, 1972, (Beste).

⁴⁵ Frey, ss. 10-11.

⁴⁶ Arrizabalaga Y Prado, s. 28.

⁴⁷ W. Neuchâtel Spoerri. "Herodianos", **KIP**, Band 2, 1979, ss. 1097-1098; Blois, Emperor, s. 3415; Demiriş, s. 454'de İ.S. 165'de doğduğu belirtilir.

⁴⁸ İplikçioğlu, s. 418; Gross, s. 988; Demiriş, s. 454.

⁴⁹ Blois, Emperor, s. 3415.

⁵⁰ Blois, Emperor, ss. 3415- 3416; Herodianus'un tarihçiliği ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Harry Sidebottom, "Herodian's, Historical Methods and Understanding of History", **ANRW**, Teil II Band 34.4, 1998, ss. 2775-2836.

bir drama yazarı olduğu belirtilen Herodianus'un imparatorluk geleneklerini ve ideal görüntüleri tarihsel kurgu içinde verdiği de aktarılır.⁵¹

Herodianus'un sekiz kitaplık eserinin tamamı dikkate alındığında şöyle bir  zet yapılabilir:⁵² Eser, Marcus Aurelius ile ba larken, onun iyi özellikleriyle örnek teşkil eden bir imparator olduğu vurgulanır. Commodus'un, gelecek vaat eden bir başlangıç yapmı ken, zaman içinde kendini beğenmiş, çıkarıcı bir tirana dönüştüğü aktarılır. Pertinax ise güzel fikirlerle ba a gelmiş olmasına rağmen, zayıf kültürel geçmişi nedeniyle Senatonun nefretini kazanma korkusuyla ya amı  biri olarak tanıtılır. Septimius Severus, başlangıçta Herodianus'un gözünde donanımlı bir asker, finansör ve h k mdarken, İ.S. 197 yılından sonra Senato içinde kendisini desteklemeyenlere karşı sert davranışlar sergilemiş olması, oğulları üzerindeki h kimiyetini kaybetmesi, askerlere karşı pahalı imtiyazlar vermeye ba laması, onu zamanla askeri bir tirana d n  t rm  t r. Yazarın, Caracalla'nın bir tiran olduğuna dair hiç şüphesi bulunmaz. Macrinus ise aktardığına göre ordu tarafından hiçbir zaman kabul görmeyen bir hükümdardır. Elagabalus çok genç ve büyükannesi Iulia Maesa'nın baskısı altında olan; bu nedenle kendini egzotik ritüellere adanmış ve tuhaf davranışlar sergilemiş bir ki iliktir. Elagabalus'un ardından imparator olan Severus Alexander yine çok genç, deneyimsiz ve annesi Iulia Mamaea ile büyükannesi Iulia Maesa'nın baskısı altında kalmıştı. Bu nedenle, İ.S. 235 yılında ise Alexander'in h kimiyetinden memnun olmayanlar, Ren nehri kıyısında, Maximius Thrax'ı imparator ilan etmişlerdi. Yine Herodianus'a göre Maximius Thrax, son derece cahil, sadece askeri fikirlere sahip despot bir ki ilikti.

Herodianus hakkında verilen bu genel bilgilerden sonra Elagabalus ile ilgili bilgileri detaylandırmakta fayda vardır. Herodianus'un verdiği bilgiler içinde, İ.S. 219 kışını Nikomedia'da ge iri i, oradan Senatoya gönderilen resim ile kutsal taşın betimi, Roma'daki kutsal seremoniler en önemlileri olarak dikkati çeker.⁵³ Büyük olasılıkla bahsedilen bu olayların tanığı durumundadır. Ancak kimi hatalara düştüğü de belirtilir. Örneğin yazar, Elagabalus'un rahip kıyafetlerini⁵⁴ anlatırken değerli taşlarla süslü yüksek bir tiaranın⁵⁵ betimini yapar; ancak sikkeler üzerinde böyle bir

⁵¹ Blois, Emperor, s. 3416.

⁵² Detaylı bilgi için bkz. Blois, Emperor, ss. 3416-3421.

⁵³ Herodian., 5.5.3-5; Frey, s. 9, s. 73.

⁵⁴ Herodian., 5.5.3.

⁵⁵ Tiara bir ta   e itidir.

tiara taşıdığına dair herhangi bir ipucunun olmadığı, dolayısıyla bu bilginin tutarsız olduğu iddia edilir.⁵⁶ İmparatorun türlü aşırılıklarının anlatılmasının yanında bu bilginin tutarsız olarak iddia edilmesi kanımca zorlama bir iddiadır. Herodianus'un o dönemin tanığı olduğu ve bizzat olayları gördüğü düşünülüyorsa, üstelik Roma'daki seremonide kutsal taşın da değerli taşlarla süslenmiş olduğu bilgisine yer veriliyorsa, en azından bu bilginin, tutarsızlığından çok, dikkatli yaklaşılması gereken ama doğruluk payı bulunabilecek bir bilgi olarak değerlendirilmesinde fayda vardır. Arkeolojik verilerin eksikliği elbette önemli bir noktadır. Ancak birçok bilginin doğru kabul edilip bunun tutarsız bulunması gereksizdir.

Herodianus'un, Elagabalus ile ilgili anlattıklarının, daha genel olaylar olmasının nedeni, Suriyeli olması ihtimaliyle, Cassius Dio'nun tam tersi bir duygusallıkla, üslubunda hoşgörüye yer vermesidir.⁵⁷ Herodianus imparatorun, cinsel aşırılıklarını özellikle anlatmaz ve yaptıklarının çocuksu olduğunu düşünürken, onun aslında dindar olduğunu vurgular. Her iki antik yazar farklı konularda doğru bilgiler verir.⁵⁸ Herodianus, *Bassianus* olarak aktardığı imparatorun ailesine çok değinmez, Cassius Dio ise bu konuda daha fazla detay verir. Dio, Macrinus'a karşı elde edilen başarıyı ve imparatorların hâkimiyet sürecini anlatırken; Herodianus Emesa'daki görkemli tapınağı, dinin kutsal simgesi olan meteor taşını, Elagabalus'un çocuksu güzelliğini ve görkemli kostümlerini, danslarını ve askerlerin ona gösterdikleri ilgiyi yazar. Ayrıca Herodianus'un anlattığı tapınak ve kutsal taşın sikkeler üzerindeki betimleri (EK 4 Resim 89) onun en azından bu bilgilerini doğrulamaktadır.

İmparator Elagabalus'un yaşam öyküsünü aktaran antik kaynaklar içinde, en abartılı anlatıma sahip olduğu düşünülen eserin *Historia Augusta* olduğu, hemen hemen tüm modern yazarlarca kabul edilmektedir.⁵⁹ Geç Roma devrinde, Diocletianus (İ.S. 284-305) ile I. Constantinus (İ.S. 306-337) dönemlerinde yaşadıkları kabul edilen altı yazar tarafından yazılan eserin⁶⁰, İ.S. 4.yy.ın son

⁵⁶ Frey, s. 9.

⁵⁷ Frey, s.10.

⁵⁸ Arrizabalaga Y Prado, s.33; Optendrenk, s. 91.

⁵⁹ Optendrenk, ss. 9-11'de çeşitli yazarların düşüncelerine yer verilmiştir.

⁶⁰ Recai Tekoğlu, **Historia Augusta, Hadrianus, de Vita Hadriani**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 8-9; Rudolf Hanslink, "Historia Augusta", **KIP**, Band 2, 1979, (Historia), ss. 1191-1193; Çiğdem Menzilioğlu, **Historia Augusta: Filozof-İmparator Marcus Aurelius Antoninus**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2002, s. 5; İplikçioğlu, s. 419; Arrizabalaga Y Prado, s. 43; Hay, s. 3. Çok yazarlı olduğu iddiasının 19.yy.a ait olduğu vurgulanır.

çeyreğine ait olabileceği konusunda farklı tartışmalar mevcuttur.⁶¹ Ancak genel olarak İ.S. 390-520 yılları arasına tarihlenmektedir. Eserin altı yazarlı olduğu belirtilse de, onu altı farklı lakabı bulunan, tek kişinin yazdığı da iddia edilir.⁶² Fakat kabul edilen bilgi kaynağın altı farklı yazar tarafından yazıldığı bilgisidir. Hadrianus'tan (İ.S. 117-138) Carinus'a dek (İ.S. 283-285) uzanan imparatorların, tahtta hak iddia edenlerin ve hukuk dışı yollarla imparatorluğu elde edenlerin (*usurpator*) yaşamlarının anlatıldığı eser, yaklaşık otuz Latince biyografiden oluşmaktadır⁶³ ve parçalar halinde günümüze ulaşmıştır.

Eseri yazdığı belirtilen altı yazar ve yazmış oldukları bölümler şu şekilde aktarılmaktadır:⁶⁴ Hadrianus, Aelius, Didius, Iulianus, Septimius Severus, Pescennius Niger, Caracalla ve Geta'nın yaşamlarını *Aelius Spartianus*; Antoninus Pius, Marcus Aurelius, Lucius Verus, Pertinax, Clodius Albinus, Opellius Macrinus, Galerius Maximus ve Verus Maximus, I., II., III. Gordianus, Maximinus Thrax ve Balbinus'un yaşamlarını *Iulius Capitolinus*; Avidius Cassius'un yaşamını *Vulcacius Gallicanus*, Commodus, Diadumenianus, Elagabalus ve Severus Alexander'in yaşamlarını *Aelius Lampridius*; Licinius Valerianus, Valerianus Iunior, Gellius Maximus ve Verus'un yaşamlarını ise *Trebellius Pollio* anlatmıştır. Sosyal statüleri ve görevleri net olarak bilinmeyen bu altı yazarın ortak noktası olasılıkla Pagan olmalarıdır. Bu yoruma neden olan ise yazmış oldukları biyografilerde Pagan yanlısı, monarşi ve Hristiyanlık karşıtı söylemlerin bulunduğu; hatta özellikle Elagabalus'un yaşam öyküsünün, Hristiyan imparatorlara karşı bir saldırı aracı olarak kullanıldığı aktarılır.⁶⁵

Eserin başlangıç bölümü ile ilgili de tartışmalar söz konusudur.⁶⁶ İlk yoruma göre *Historia Augusta*, biyografi yazımında Roma Tarihinin önemli isimlerinden biri olan Suetonius⁶⁷, un Iulius Caesar'dan Domitianus'a kadar olan imparatorların yaşam

⁶¹ Optendrenk, ss. 9-10; İplikçioğlu, s. 419.

⁶² İplikçioğlu, s. 419; Menzilioğlu, ss. 1-3.

⁶³ İplikçioğlu, s. 419; Menzilioğlu, s. 4; Hanslink, Historia, s. 1191.

⁶⁴ Menzilioğlu, s. 5; İplikçioğlu, s. 419; Tekoğlu, s. 8; Hanslink, Historia, s.1191; Arrizabalaga Y Prado, s. 43

⁶⁵ Arrizabalaga Y Prado, s. 29.

⁶⁶ Menzilioğlu, s. 6; İplikçioğlu, s. 419.

⁶⁷ İplikçioğlu, ss. 67,440; Manfred Konstanz Fuhrmann, "Suetonius", **KIP**, Band 5, 1979, ss. 411-413; Gaius Suetonius Tranquillus yaklaşık olarak İ.S. 75-150 yılları arasında yaşamış, kuzey Afrikalı tarihsel biyografyacıdır. *De Vita Caesarum* (Caesarlar'ın yaşamı hakkında) isimli 8 kitaplık eserinde, Iulius Caesar'dan Domitianus'a kadar olan imparatorların yaşamını anlatır. Ayrıca *De Viris illustribus* (ünlü kişiler hakkında) yine diğer önemli biyografik eseridir. Tarihsel biyografinin başlatıcısı

öyküsünü anlattığı eserinin devamı niteliğindedir ve büyük bir ihtimalle Nerva'nın yaşam öyküsü ile başlamıştır. Bu nedenle eserin başlangıç bölümünün kayıp olduğu ileri sürülür. Diğer yorum ise kısa bir süre tahtta kalan Nerva ile sıkıcı biri olduğu düşünülen Traianus'un yaşam öykülerinin özellikle anlatılmadıkları şeklindedir. İddia edilen bu durumlar dışında eserin İ.S. 244-259 yılları arasına tarihlenen bölümlerinin eksikliği kesin olarak belirlenmiştir.

Historia Augusta'yı yazan kişilerin kullandıkları kaynaklar içinde, bir isim üzerinde özellikle durulmaktadır. Marius Maximus⁶⁸ olarak bilinen bu kişi, Romalı bir politikacıdır ve Nerva'dan Elagabalus'a kadar olan on iki imparatorun yaşamını anlatmıştır.⁶⁹ Üslup açısından her ne kadar Suetonius'u örnek almış olduğu bilinse de onun seviyesine ulaşma konusunda o derece başarısız olduğu; özellikle skandal dolu anlatımlarında sahte belgeler kullandığı ve günlük gazete⁷⁰ haberlerinden yararlandığı düşünülmektedir. Dedikodular ve gereksiz detaylardan oluşan çalışmasının orijinali tamamen kaybolmuş, bilinen bölümler sadece *Histoira Augusta* aracılığıyla günümüze ulaşabilmiştir. Olasılıkla Elagabalus'un yaşamının, fazla abartılı anlatılması ve bilgilerdeki tutarsızlıklar Marius Maximus'un aktardıklarından kaynaklanmaktadır.

Modern araştırmalarda görülen İmparator Elagabalus imajının oluşumundaki diğer önemli kaynağın *Historia Augusta* olduğu vurgulanır.⁷¹ Buna göre söz konusu imaj, *Historia Augusta* aracılığıyla Ortaçağ'a aktarılmış; bu çağda batıda geniş bir biçimde kopyalanmış ve Roma tarihi ile ilgili ilk erken modern çalışmalarda kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca yazım dili olarak Latincenin kullanılması, yine Batı dünyasında, Cassius Dio ve Herodianus'dan daha çok tanınmasını sağlamıştır.

Elagabalus'un yaşamı *Historia Augusta*'da, daha önce de belirtildiği üzere diğer tüm kaynakları aşacak bir biçimde abartılar yığını olarak lanse edilir. Genel olarak, ilk bölümü (1,4-18,3) politik bir biyografi, ikinci bölümü "*fantastik bir*

sayılması, ilk eserinin neredeyse tamamının günümüze ulaşması ve onun eserleri dışında daha iyi kaynak bulunamaması nedeniyle araştırmalar için önemli bir kaynak olduğu belirtilir.

⁶⁸ Tam adı Lucius Marius Maximus Perpetuus Aurelianus'tur.

⁶⁹ Arrizabalaga Y Prado, s. 28; İplikçioğlu, s. 429; Menzilioğlu, s. 7; Hay, s. 5. Ayrıca daha geniş bilgi için bkz: Anthony Richard Birley, "Marius Maximus: The Consular Biographer", **ANRW**, Teil II, Band 34.3, 1997, ss. 2678-2757.

⁷⁰ Sina Kabağaç ve Erdal Alover, **Latince-Türkçe Sözlük**, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1995, s. 185'de "*Roma'nın gündelik gazete ya da resmi haber bülteni*" şeklinde tanımlanan *acta diurna*, kaynak olarak antik yazarlar tarafından kullanılmıştır. Bkz. Barry Baldwin, "The *acta diurna*", **Chiron**, Band 9, 1979, ss. 189-203.

⁷¹ Arrizabalaga Y Prado, s. 42.

katalog” olarak tanımlanan⁷² antik kaynağın anlatım düzeni ayrıca şu şekilde detaylandırılmıştır.⁷³ Üç gruba ayrılarak incelenen yaşam öyküsünün ilk bölümlerinde (1-12), her zaman olduğu üzere, öncelikle Macrinus dönemi ve hemen ardından imparatorun saltanatı anlatılır. Ancak belli bir süre sonra kronolojinin terk edilmesiyle rastgele bir tutum izlenerek, cinsel eylemleri, maddi harcamaları, büyükannesi ile olan ilişkisi aktarılır. İkinci grupta (13-18) ise imparatorun düşüşü, kuzeni ile olan ilişkisi ve rekabetinden söz edilir. Son grupta ise (19-35) şölenler, lüks düşkünlüğü, savurganlığı gibi konulara değinilir. İmparatorun ölümü ise eserde iki kez aktarılmıştır.⁷⁴ Konu başlıklarına bakıldığında diğer antik yazarlardan bir farkı olmadığı düşüncesi uyansa da içerikteki abartılı unsurlar imparatoru daha tehlikeli, Roma İmparatorluğu’na “Güneş Tek Tanrıcılığı”⁷⁵ dayatmak isteyen, zorba ve aşırı şehvet düşkünü bir karaktere dönüştürmüştür.⁷⁶ Tüm bu bilgiler, imparatorun giyim kuşamı, yemek tercihi gibi küçük detaylar eşliğinde aktarılır.⁷⁷ Öte yandan ilginç bir yoruma göre ise, eserde İmparator Elagabalus, Severus Alexander’in sözde kahramansı hayatını yüceltmek için, Roma tahtının en büyük canavarı olarak betimlenmiştir.⁷⁸ Tüm bunların yanında, Elagabalus’un *Historia Augusta*’da anlatılan yaşamına ilişkin en tuhaf tanımlama, “*karmakarışık ucuz bir pornografi*” olarak karşımıza çıkar.⁷⁹

Elagabalus’un yaşamı konusunda şimdiye dek anlatılmış olan üç temel eser dışında, *Historia Augusta*’ya kaynaklık ettiği düşünülen, Latince yazılmış iki eser daha mevcuttur. Bu eserlerden birini İ.S. 4.yy.da yaşamış olan, İmparator Iulianus devrinde (İ.S. 361) Pannonia Valiliği yapmış, İmparator Theodosius devrinde ise *perfectus urbi*’liğe yükselmiş olan Sextus Aurelius Victor⁸⁰ yazmıştır. Augustus’tan II. Constantin devrine dek olan dönemi anlatan Roma İmparatorluk tarihi içerikli kitabında biyografik unsurlara da yer vermiştir. Kitabın adı *Liber de Caesaribus*

⁷² Mader, s. 131.

⁷³ Arrizabalaga Y Prado, s. 46.

⁷⁴ H.A., Elagabalus, 16.5-17.7’de politik olayların son bölümü halinde verilirken H.A., Elagabalus, 33.2-33.8’de karmaşık yaşamının çarpıcı sonu olarak aktarılır; Mader, s. 134.

⁷⁵ İmparator Elagabalus’un tapınmakta olduğu tanrısı *Elagabal* bir güneş tanrısıdır.

⁷⁶ H.A., Elagabalus, 3.4-5; 5.7; Frey, s. 12; Arrizabalaga Y Prado, s. 44.

⁷⁷ Mader, s. 133.

⁷⁸ Frey, s. 12.

⁷⁹ Mader, s. 132, dipnot 5; Arrizabalaga Y Prado, s. 29, dipnot 14.

⁸⁰ İplikçioğlu, s. 398.

olarak bildirilir.⁸¹ İçerik ve isim bakımından birbirlerine çok benzeyen *Liber de Caesaribus* ve diğer Latince kaynak *Epitome de Caesaribus*, genelde beraber yayınlanmış ve ikincisi de yanlışlıkla Aurelius Victor'a atfedilmiştir.⁸² Gerçekte anonim bir eser olan *Epitome de Caesaribus* yine Augustus'dan başlayan ancak bu kez Theodosius'a dek süren imparatorluk tarihini aktarmaktadır. Victor'un kitabı İ.S. 360'a, *Epitome de Caesaribus* ise İ.S. 395-408 arasına tarihlenir.⁸³

Historia Augusta, *Liber de Caesaribus* ve *Epitome de Caesaribus*'da çıkan en büyük yenilik, imparatorun, tanrısının ismi olan *Heliogabalus* ya da *Elagabalus* olarak bahsedilmesidir.⁸⁴ İmparatorun devrinde *Elagabalus* ya da *Heliogabalus* ismi sadece başrahibi olduğu kültün tanrısını ifade etmekte kullanılırdı.⁸⁵ Ne imparatorun kendisi bu ismi kullanmıştır ne de Cassius Dio ve Herodianus'un anlatımlarında böyle bir ifade vardır. Yine o döneme ait belgeler üzerinde aksini gösterecek bir kanıt bulunamamıştır. İlk kez İ.S. 4. yy.da sözü edilen antik kaynaklarda bu isim, imparatoru işaret eder biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Tam da bu noktada imparatora verilmiş olan çeşitli isimleri aktarmak gerekliliği ortaya çıkar. Bu nedenle bir sonraki başlık altında Elagabalus'un sivil ve resmi isimlerinin yanı sıra, antik kaynaklarda geçen çeşitli lakapların açıklaması yapılmaya çalışılacaktır.

1.2. ELAGABALUS'A ATFEDİLEN İSİMLER:

İmparatorun yaşamını detaylı olarak aktarmadan önce ilginç bir konuyu açıklamak gerekir. Her ne kadar bu tez kapsamında imparatorun Elagabalus olarak söz edilse de, yapılan çalışmalarda kendisine çeşitli isimler ile hitap edildiği görülür. Bu nedenle öncelikle bu konudaki karışıklıkları gidermek amacıyla imparatora ait isimlerin ve lakapların tanıtımının yapılması düşünülmüştür.

İmparatorun modern kaynaklarda yaygın olarak kullanılan ismi, Yunan güneş tanrısı *Helios* ile Suriyeli tanrı *Baal*'in birleşmesinden oluşan *Elagabalus* ya da

⁸¹ Arrizabalaga Y Prado, s. 27; İplikçioğlu s. 398'de kitabın adını *Caesares* olarak vermiştir.

⁸² İplikçioğlu, s. 398; Arrizabalaga Y Prado, s. 28.

⁸³ İplikçioğlu, s. 398; Her iki eserin tarihlendirilmesi ile ilgili yorumlar için bkz. Arrizabalaga Y Prado ss. 36-37.

⁸⁴ Arrizabalaga Y Prado, s. 36, s. 39; Gross, s. 987; Maximilian Lambert, "Varius Avitus", *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumwissenschaft (RE)*, Band 8 A1, 1955, s. 393.

⁸⁵ Optendrenk, s. 5.

Heliogabalus’tur.⁸⁶ Söz konusu isimlerin, imparatorun başrahibi olduğu kültü ile doğrudan ilişkisi olması nedeniyle, isimlere ait detaylı açıklamalar ikinci bölümde yapılmıştır.

İmparator Elagabalus’un doğum ismi *Varius Avitus Bassianus*’tur. Varius ismi biyolojik babası olan *Sextus Varius Marcellus*’dan gelmektedir.⁸⁷ Ancak, Suriyeli aile hakkındaki iddialara göre imparatorun babası belli değildir ve “çeşitli” (varyasyon) anlamına gelen bu isim, “*çeşitli tohumlardan dünyaya gelmiş olabileceği*” düşüncesi ile kendisine verilmiştir.⁸⁸ Ayrıca bu iddianın imparatorun çizilen kötü imajı nedeniyle ortaya atılmış dayanaksız bir bilgi olması da olası bir durumdur. Avitus ismini ise olasılıkla, aynı zamanda Caracalla, Geta ve Severus Alexander’in de büyük büyükbabası olan Avitus’tan almıştır.⁸⁹ Yine Bassianus isminin kaynağı da iki şekilde açıklanabilir: Öncelikle bu ismin, babası olduğu iddia edilen Caracalla’nın⁹⁰ gerçek ismi olması sebebiyle kendisine verilmiş olduğu düşünülebilir. Öte yandan Caracalla, az önce sözü edilmiş olan annesinin babası, yani büyükbabası Bassianus’un ismini almıştır⁹¹ ki bu durumda yine ismin kaynağının büyük büyükbaba Bassianus olması daha akla yatkındır. Ayrıca Bassianus, mensubu olduğu dinin rahipliği ile ilgili genel bir isim olmalıdır çünkü Elagabalus’un ardılı Severus Alexander de dinin rahibi olarak Bassianus ismini taşır.⁹²

İ.S. 218 yılına gelindiğinde Elagabalus imparator ilan edilmesiyle sözde babası Caracalla’nın resmi ismi olan *Marcus Aurelius Antoninus*’u kullanmaya başlamıştır. Ayrıca *Antoninus* isminin *Augustus* ismi kadar halkın gönlünde sıcak bir yer edindiği bilgisi de ilginç bir detay olarak aktarılır.⁹³ Antoninus Pius ve Marcus Aurelius’un iyi imparator olarak anılmaları ve halkın gözündeki değerleri nedeniyle,

⁸⁶ Herman Bengston, **Römische Geschichte; Republik und Kaiserzeit bis 284 n. Chr.**, Verlag C.H. Bech München, 8. Auflage, München, 2001, s. 327; Jessica Weingart, **Der Aufstieg des Sol Invictus zum römischen Reichsgott und dessen Auswirkungen-ein Überblick**, Grin Verlag, Norderstedt, 2001, s. 4.

⁸⁷ Gross, s. 989.

⁸⁸ Artaud, ss. 11, 103.

⁸⁹ Gross, s. 989.

⁹⁰ Gerçek adı Bassianus olan imparator, giymiş olduğu tunik nedeniyle Caracalla olarak adlandırılır.

⁹¹ H.A., Severus, 10.3; Arrizabalaga Y Prado, s. 37, dipnot 47(*Epitome de Caesaribus*, 21, 1-2).

⁹² *CIL* III 7756, 7834; Cass. Dio, 78(79).30.3; Herodian., 5.5.3; H.A., Macrinus, 8.4; Gross, s. 989; Optendrenk, s. 91; Weingart, s. 4.

⁹³ H.A., Elagabalus, 9. 2; Kissel, s. 168; Gross, s.989; Weingart, s. 5.

Septimius Severus'un kendi soyunu Antoninlere dayandırma ihtiyacı ve oğlu Caracalla'nın resmi isminin Marcus Aurelius olması hep aynı çabanın ürünüdür.

Antik yazarlardan Cassius Dio'nun Elagabalus'u, *Pseudo Antoninus*⁹⁴ yani “Yanlış (düzmece) Antoninus”⁹⁵ olarak isimlendirdiği görülür. Ayrıca Cassius Dio'nun 79. kitabının birçok yerinde imparator için *Sardanapalus* ismini kullandığı da bilinir.⁹⁶ Suriyeli rahip kıyafetlerini giymedeki ısrarı kendisine *Assurios* (Asurlu) lakabının verilmesine de neden olur.⁹⁷

Söz konusu isimlerin yanı sıra imparatorun *Tiberinus* ve *Tractitius* lakaplarını taşıdığı da bilinmektedir.⁹⁸ İmparatorun bu lakaplarının cesedinin sürüklenerek (*tractus*) Tiber nehrine atılmasından kaynaklandığı belirtilir. Ancak bunun yanı sıra, lakapların anlamları ile ilgili farklı görüşler de mevcuttur.⁹⁹ Buna göre *Tractitius*, *Tractatitius* ya da *Tractaticius* isimleri “sürüklenme, sürüklenme” anlamına gelen “*tractus*”a bağlı olarak ölü bedeninin sürüklenmesi anlamına gelmemektedir. “Elde taşıma, faydalanma” anlamına gelen “*tractatio*” ile ilişkilendirilmiş olan bu isim, imparatorun cinsel hayatı göz önünde bulundurularak, canlı bedeninin, elden ele dolaşması olarak yorumlanmıştır. Öldürüldükten sonra Tiber nehrine atıldığı için *Tiberinus* olarak isimlendirilmiş olabileceğinin yanı sıra, Roma kanalizasyonundaki atıklarla beslenen bir tür balığın isminden de bu lakabı edinmiş olabileceği aktarılır.¹⁰⁰ Sonuç itibarıyla her iki tanımlamayla imparatorun çarpık yaşamına işaret edilmektedir.

Tüm bu çeşitlilik içinde, modern kaynaklardaki kullanım doğrultusunda başlangıçta da belirtildiği üzere, çalışma boyunca imparatoru tanımlayacak olan isim Elagabalus olacaktır. Yine kaynaklar doğrultusunda, imparatorun tanrısından ise *Elagabal* olarak bahsedilecektir.

⁹⁴ “*Ψευδαντωνίνος*” Cassius Dio kitabının birçok yerinde imparatorun bu şekilde bahseder. Örneğin, Cass. Dio, 79(80).1.1.

⁹⁵ Artaud, s. 12; Oktay Akşit, **Roma İmparatorluk Tarihi (M.S. 193-395)**, İstanbul üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1970, s. 77’de False Antoninus olarak bahseder.

⁹⁶ Cass. Dio, 79(80).1.1;2.4; Frey, ss. 70-71; Gross, s. 991; Akşit, s. 77; Artaud, s. 12; Optendrenk, s. 101.

⁹⁷ Akşit, s. 77.

⁹⁸ Cass. Dio, 79(80).1.1;21.3 H.A., Elagabalus, 17.5; Lambertz, s. 403; Arrizabalaga Y Prado, s. 40; Artaud, s. 104.

⁹⁹ Arrizabalaga Y Prado, s. 40 Dipnot 53.

¹⁰⁰ Arrizabalaga Y Prado, s. 40.

1.3. EMESA KENTİ VE İMPARATOR ELAGABALUS'UN AİLESİ

İmparator Elagabalus Roma dünyasında, alışkanlıkları ve davranışları ile şok etkisi yaratmış bir karakter olarak görülür. Kötü olduğu düşünülen birçok imparatorun varlığına¹⁰¹ rağmen onun yaratmış olduğu etkinin farklı olduğu açıktır. Taşkın, sapkın ve kötü olan ne varsa imparatoru işaret eder. En önemli özelliklerinden biri de kesinlikle bir yabancı olmasıdır. Bu durumda Elagabalus'u daha iyi tanımak adına, onun yetiştiği Emesa kentini ve Suriyeli ailesini yakından incelemek gerekir. (EK 1 Tablo 1; EK 2 Harita 1-3)

Detaylı anlatımlara geçmeden önce belirtilmesi gereken hem bu başlık altında hem de daha sonraki bölümlerde verilen kimi bilgilerin, birbiriyle iç içe geçtiğidir. Tüm bu anlatımlarda asıl amaç Elagabalus'un yaşadığı döneme dek gelişmiş olan olayları, imparatorluğun siyasi, kültürel ve dini yapısının hangi durumda olduğunu, yani imparatorun hangi şartlar altında doğup yetiştiğini aktarmaktır. Bu nedenle gereksiz tekrarlardan mümkün olduğunca kaçınılmış, sadece çok gerekli yerlerde benzer konular tekrar hatırlatılmış, kimi bilgilerin açıklaması ise dipnotlarda yapılmıştır. Olaylar kurgulanırken, imparatorun Suriyeli ailesinin tanıtıldığı bölüm daha çok Suriyeli Kadınların -ki bununla kast edilen Iulia Domna, Iulia Maesa, Iulia Soemias ve Iulia Mamaea'dır- etkinlikleri ve yaşam öyküleri hakkındaki genel bilgilerden kurgulanmış; Severuslar Devri bölümünde ise Septimius Severus ile başlayan devrin icraatlarından kısaca söz edilmiştir. Söz konusu kadınların yaratmış olduğu etkinin imparatorun yaşamı boyunca devam etmesi nedeniyle kimi detaylı bilgiler daha sonra aktarılmıştır.

Kişilerin tanıtımına geçmeden önce imparatorun ana vatanı olarak belirtilen Emesa kentinin gelişimini anlamakta fayda vardır. Çünkü Elagabalus'un karakterinin şekillenmesinde kentin ve kentteki inanç sisteminin çok büyük bir etkisi bulunmaktadır.

¹⁰¹ Bkz. s. 1, dipnot 1-2.

1.3.1. Emesa Kenti

İ.Ö 63 yılından itibaren Roma'nın, doğudaki bölgelerde Pompeius ile sağladığı başarı, antik dünyanın önemli ve zengin bölgelerinden biri olan Suriye'nin imparatorluk topraklarına katılmasını sağlar. Hellenistik dönemin önemli krallıklarından Seleukoslar'ın ele geçirilmesiyle söz edilen Suriye bölgesi, Roma imparatorluğunun Suriye Eyaleti haline gelir. Bölgenin coğrafi konumuna bakıldığında doğu batı arasında önemli bir geçiş noktasında olduğu görülür. Suriye'nin kıyı bölgelerdeki yerleşimleri kadar, çölün bulunduğu iç bölgelerde de önemli kentleri vardır. Özellikle kültürel ve dinsel açıdan batı ile oldukça sıkı ilişkileri bulunan söz konusu kentlerden biri olan Emesa kenti Suriye sınırlarının iç bölgesinde kalan bugünkü Humus/Homs şehrinin olduğu yerde yer almaktadır. (EK 2 Harita 1-3) Orontes nehri kıyısında olduğu belirtilen kentin antik dönemde bölgenin genelinde olduğu üzere, çeşitli kültürlerin kavşak noktasında olduğu da aktarılır.¹⁰² Damaskus, Heliopolis-Baalbek, Palmyra (EK 2 Harita 3) kentlerinin¹⁰³ komşusu durumundaki kent hem Fenike limanlarına hem de Fırat nehri üzerinden Pers körfezine uzanan güzergâh üzerindedir. Hem Akdenizli hem de Arabî unsurlar kentte kendini göstermektedir.

İmparatorun anayurdu olarak bilinen kent ile ilgili bilgilerin tarihçiler tarafından İ.Ö. 2. yy.a dek geriye götürülmekte¹⁰⁴; ancak bu bilgilerin arkeolojik dayanaklarının bulunmadığına dikkat çekilmektedir.¹⁰⁵ Bölgede, İ.Ö. 1.yy.da Arap kabilelerinin bulunması ve Palmyra kentinin Arap kültürünün izlerini yoğun olarak taşıması, olasılıkla Emesa'da da İ.Ö. 2.yy. ve İ.Ö 1.yy.da benzer kökenli, bir Arap-göçebe kültürünün yaşandığına işaret eder.¹⁰⁶ Ayrıca din bölümünde aktarılacağı üzere Emesa'nın baş tanrısı *Elagabal*'i oluşturan unsurlar içinde Arap kültürünün

¹⁰² Carsten Colpe, "Emesa", **KIP**, Band 2, 1979, (Emesa), ss. 257-258; Michael Pietrzykowski, "Die Religionspolitik des Kaisers Elagabal", **ANRW**, Teil II, Band 16.3, 1986, s. 1811; Petra Matern, **Helios und Sol; Kulte und Ikonographie des grichischen und römischen Sonnengottes**, Ege Yayınları (basılmış doktora tezi), İstanbul, 2002, s. 31; Immanuel Benzinger, "Emesa", **RE**, Band 5, 1905, s. 2496; Kissel, Kaiser zwischen, s. 159; Hay, s. 24; Artaud, s. 32.

¹⁰³ Kentler hakkında detaylı bilgi için bkz. Michael Sommer, **Roms orientalische Steppengrenze; Palmyra-Edesa-Dura Europos-Hatra, Eine Kulturgeschichte von Pompeius bis Diocletian**, Franz Steiner Verlag, 2005.

¹⁰⁴ Warwick Ball, **Rome in the East: The transformation of an empire**, Routledge, London-Newyork, 2001, s. 34.

¹⁰⁵ Artaud, s. 32; Arrizabalaga Y Prado, s. 148.

¹⁰⁶ Gross, s. 988; Weingart, s. 3-4; Benzinger, s. 2496.

izleri yoğun olarak göze çarpar ki bu da söz konusu durumun doğruluğu konusunda ipucu niteliğindedir.

İ.Ö. 1.yy. sonu ve İ.S 1.yy. başında imparatorluğun kıyı şehirlerinden başlayan ve Emesa ile Palmyra'yı içine alan ve buradan Euphrat'a (Fırat) ulaşan, oradan da Pers körfezi ve deniz yoluyla Hindistan'a dek uzanan ticaret yolu, doğal olarak bu yol üzerinde bulunan kentlerin refah düzeylerini arttırmıştır.¹⁰⁷ Çeşitli imar faaliyetleri ile gelişen ve güzelleşen kentler arasında ön plana çıkanlar Emesa ve Palmyra olmuştur. Emesa ile ilgili, Hadrianus dönemine kadar giden bilgilerde, kentin önceleri düz bir alana kurulduğu ancak giderek yayıldığı ve kulelerinin gökyüzüne ulaştığı bildirilir.¹⁰⁸ Yerel yöneticilerin ana kent olarak seçtiği, Palmyra ya da Phillippolis gibi taşlık ya da çölde olmayan, son derece bereketli bir hinterlanda sahip olan Emesa hakkındaki ilginç yorumlardan biri de, dinsel alanda, Suriye kentlerinin en fanatiklerinden biri olduğu bilgisidir.¹⁰⁹

Kentin sözü edilen düzeye nasıl geldiğini anlayabilmek için, tarihsel geçmişini detaylı olarak aktarmakta fayda vardır.¹¹⁰ Emesa'nın kurulduğu bölge, İ.S. 2.yy.da Seleukoslar hâkimiyeti altındadır ve ileride Emesa'yı kuracak olan Emeseneliler, Arap kökenli göçebe kabilelerden oluşmaktadır. Kabilelerin ve onların yöneticilerinin, bölgede etkin bir konumda olduklarını, Seleukos Kralları ile olan ilişkileri kanıtlanmaktadır. Özellikle İ.Ö. 69 yılında söz konusu kabilenin şefi Sampisigeramos'un ismi, II. Phillipos ve XIII. Antiokhos'un taht kavgasında ön plana çıkar.¹¹¹ Devam eden süreçte, Seleukoslara ait toprakların İ.Ö. 64 yılında Pompeius vasıtasıyla Romalılara geçmesi, bölgede yaşıyan kabileler, Roma'nın vasalları haline gelerek, Orontes nehri kıyısındaki Arethus kentine yerleştirilir (EK 2 Harita 2-3) ve Sampisigeramos Pompeius tarafından Kral ilan edilir. Böylelikle Sampisigeramos hanedanlığı dönemi de başlamış olur.¹¹² Roma'nın çöldeki ilk

¹⁰⁷Kissel, Kaiser zwischen, s. 159; Pietrzykowski, s. 1811; Henri Seyrig, "Caractères de l'histoire d'Emese", *Syria*, Vol. 36, 1959, (Emese), ss. 184-192.

¹⁰⁸ Franz Altheim, **Die Krise der Alten Welt, Im 3. Jahrhundert n. Z.W. und ihre Ursachen, Dritter Band: Götter und Kaiser**, Ahnenerbe-Stiftung Verlag, Berlin-Dahlem, 1943, (Die Krise), s. 32

¹⁰⁹Herodian., 5.3.4; Frey, s. 47; Altheim, Die Krise, s. 87; Franz Altheim, **Die Soldatenkaiser**, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1939, (Die Soldatenkaiser), s. 226.

¹¹⁰ Ball, ss. 34-36.

¹¹¹ Richard D. Sullivan, "The Dynasty of Emesa", *ANRW*, Teil II, Band 8, 1977, s. 200.

¹¹² Detaylı bilgi için bkz. Sullivan, ss. 198-219.

müttefikleri olan Sampsigeramos krallığı,¹¹³ bölgedeki diğer kabileler üzerinde kontrolün sağlanmasında da etkilidir. Seleukosların dağılması ile tamamen bağımsızlık kazanan Emesa krallığının en etkin kralları, kurucu Sampsigeramos I ve oğlu Iamblikhos I olarak belirir.¹¹⁴ Krallık, Sampsigeramos I yönetimi sırasında, yerleşik yaşam geçiş ve kervan ticareti ile giderek zenginleşir ve bunun sonucunda Emeseneliler, kendi isimlerini taşıyan Emesa kentini kurarak başkentleri yaparlar.¹¹⁵ Kentin kurulduktan sonraki ilk yöneticisi de olan Iamblikos I döneminde krallığın etki alanı Tyros, Sidon ve Damaskus'a kadar genişlettiği görülür. Emesa'nın, zamanla bölgenin dinsel merkezi haline gelmesiyle, kentin kralları da dinsel liderlik vasfı kazanır ve zaman içinde krallık ve başrahiplik babadan oğula geçer hale gelir. Sampsigeramos'un isminin Güneş Tanrı *Şamaş*'dan (*Sams*) gelmesi güneş rahipliğinin kanıtı olarak gösterilir¹¹⁶ ki bundan sonraki süreçte Sampsigeramos ismi, Roma imparatorluk devri de dâhil olmak üzere, kentin yöneticilerinin taşıdığı bir unvan haline gelecektir.

Roma ile süren iyi ilişkiler, Augustus (Octavianus) ve Marcus Antonius arasındaki iç savaş sırasında bozulur.¹¹⁷ Iamblikhos I'in kardeşi Alexander, Antonius'un tarafını tutar ve Iamblikhos I'i, Aktium Savaşı arifesinde, İ.Ö.31 yılında öldürür. Ancak, Augustus'un Antonius karşısında başarılar kazanması ve devamında Roma imparatorluğunu kurmasıyla, Alexander de bir Antonius müttefikliği olması sebebiyle, ihanet ve cinayetten suçlu bulunarak İ.S. 20 yılında öldürülür.¹¹⁸ Augustus, her ne kadar Alexander'i öldürse de Emesa'ya zarar vermez ve onun hükümdarlığı sırasında Iamblikhos I'in oğlu Iamblikhos II (İ.Ö. 20- İ.S.14) Emesa krallığının başına geçer ve böylelikle krallığın yönetiminde Sampsigeramos hanedanlığının etkisi sürekli hale gelir.¹¹⁹ Ailenin, politik anlamda, bölgedeki yoğun

¹¹³ Sullivan, ss. 207-208; Ball, s. 34; Pompeius'un Sampsigeramos I'i ve dolayısıyla Emesenelileri müttefik olarak seçmesi akıllıca bir hareket olarak değerlendirilir. Çünkü krallığın uzun vadede Roma'ya sağlamış oldukları yardımlar bilinmektedir. Örneğin, Roma ile Parthlar arasında yaşanan gerginlik sürecinde, Sampsigeramos I'in oğlu Iamblikhos I'in yönetimindeki krallık, Roma'nın yanında yer almıştır. Bundan başka İ.Ö. 41 yılında Ceasar'ın Alexandria kuşatması sırasında Iamblikhos ile birlikte hanedanlığa bağlı diğer prensler, Ceasar'a asker yollamışlardır.

¹¹⁴ Artaud, s. 15; Hay, s. 26; Sullivan, ss. 199-210; Nabia Abbott, "Pre-Islamic Arab Queens", **The American Journal of Semitic Languages and Literatures**, Vol. 58, No. 1, 1941, ss. 7-8.

¹¹⁵ Sullivan, ss. 208-209; Ball, s. 34.

¹¹⁶ Henri Seyrig, "Le culte du soleil en Syrie a l'époque Romaine", **Syria**, Vol. 48, 1971, (Le culte), s. 349; Pietrzykowski, s. 1812; Frey, s. 46; Ball, s. 37.

¹¹⁷ Ball, ss.34-35; Sullivan, ss. 210-211.

¹¹⁸ Sullivan, s. 211.

¹¹⁹ Sullivan, ss. 211-219; Ball, ss. 34-36.

etkinliği, Vespasianus dönemine kadar devam eder ve kentin bilinen ilk imparatorluk sikkesi Antoninus Pius devrinde bastırılır.¹²⁰ Ancak kentin gerçek anlamda Roma imparatorluğunun bir parçası olmasını sağlayan kişinin Domitianus olduğu belirtilir.¹²¹ Böylelikle zengin ve küçük bir krallık olan Emesa krallığı, zaman içersinde imparatorluğun Suriye Eyaleti sınırları içine alınmış olur ve söz konusu aile özerkliğini ve refah düzeyini korur. Özellikle dinsel alandaki otorite tamamen onlara bırakılmıştır. Tüm bu bilgilere dayanarak Elagabalus ve ailesinin soyunun da Iamblikhos I'e dayandığı düşünülür.¹²²

Emesa kentinin İ.S. 1. yy.da artmaya başlayan önemi İmparator Elagabalus ile birlikte doruk noktasına ulaşır. Onun ölümünden sonra ise söz konusu önemini yitirir. Ancak, Domitius Aurelianus'un Palmyra kralı Zenobia'yı İ.S. 271-272 yılında Emesa'da yenmesi, kentin ve Elagabal kültürünün kısa süreliğinde olsa tekrar gündeme gelmesini sağlar.¹²³

Tüm bu süreci özetlemek gerekirse bölgedeki yerel yöneticiler Suriye bir Roma Eyaleti olduktan sonra, bulundukları konumları korumuşlar ve bu kez yöreyi Roma İmparatorluğu adına yönetmişlerdir.

1.3.2. İmparator Elagabalus'un Ailesi

İmparatorun büyük büyükbaba Bassianus Emesa'nın başrahibidir.¹²⁴ (EK 1 Tablo 1) Kızları Iulia Domna ve Iulia Maesa ile birlikte kentin dinsel faaliyetlerini sürdürmektedir. Her ne kadar kentin ileri gelenleri konumunda olsalar da yaşadıkları dönemin yozluğunu ve ailenin “*taşkın bir cinselliğin ortasında*” olduğunu belirten anlatımlar da mevcuttur.¹²⁵ Bu anlatımlara göre *Bassianus* “*baba katili*”dir.¹²⁶ Kızları ise her önüne gelen kişi ile beraber olan hafif meşrep kişilikte tanıtılmışlardır. Ancak imparatorun kendisinden bu derece nefret edilmiş ise ailesi hakkında

¹²⁰ Pietrzykowski, s. 1812; Hay, s. 26.

¹²¹ Franz Cumont, “Elagabalus”, **RE**, Band 5, 1905, (Elagabalus) s. 2219; Benzinger, s. 2497.

¹²² Hay, s. 27; Farklı bir iddia ile Artaud, s. 15'de iki aile arasında büyük bir kopukluk olduğuna dikkat çeker.

¹²³ Benzinger, s. 2497; Akşit, ss. 169-172.

¹²⁴ Mehmet Ali Kaya, “Roma İmparatorluğunu yöneten Suriyeli Kadınlar”, **Belleten**, Cilt: LXX Sayı: 257, Nisan 2006, (Suriyeli Kadınlar), s. 63; Lambert, s. 392; Altheim, Die Krise, s. 31, s. 87; Altheim, Die Soldatenkaiser, s. 227.

¹²⁵ Artaud, s.14.

¹²⁶ Aynı kaynak, Suriye de soyun anneye göre belirlendiğini buna bağlı olarak da Bassianus'un aslında anne katili olduğunu da iddia eder: Artaud, ss. 13,15.

söylenenlerin yadırganmaması gerekmektedir ki bu tür anlatımların gerçeği ne kadar yansıttığı soru işareti olup genellikle anlatıcıların kendi yorumlarını barındırmaktadır.

İmparatorun Suriyeli ailesinin asıl anlatılması gereken yönü, aşağıda açıklanacak olan ailenin kadınlarının yaratmış olduğu etkidir.¹²⁷ Söz konusu etki ailenin Roma tahtında, yaklaşık kırk yıl kadar söz sahibi olmasını sağlamıştır.

1.3.2.1. Iulia Domna

Bassianus'un büyük kızı olduğu aktarılan Iulia Domna'nın¹²⁸ isminin siyah anlamına gelen *Dimna* kelimesinden türetildiği ve semitik bir kökenden geldiği belirtilir.¹²⁹ (EK 1 Tablo 1) Iulia Domna baktırmış olduğu bir yıldız falında¹³⁰ gelecekte kral olacak bir kişi ile evleneceğini öğrenir. İ.S.187 yılında, o dönemde Gallia Lugdunesis Valisi olan Septimius Severus ile evlenen Iulia Domna, Severus'un İ.S. 193 yılında imparator olması ile kehanetin belirttiği gibi Roma imparatoriçesi olur.¹³¹ İ.S. 188'de Bassianus (Caracalla) ve İ.S.189 yılında Geta adını verdikleri iki çocukları olur ki çocuklardan Caracalla İ.S. 202 yılında Roma İmparatoru olacaktır.

Iulia Domna'nın, Septimius Severus'un sağlığı boyunca seferleri dışındaki her faaliyetinde yanında bulunduğu ancak politik etkinlik bakımından geri planda kaldığı belirtilir.¹³² Bu dönemde daha çok edebiyatçı ve filozofları etrafında topladığı

¹²⁷ Artaud, s. 29'da Suriyeli kadınların tahtta etkin olma isteklerinin bölgenin dinsel seremonilerinden kaynaklandığını belirtir. Buna göre dinsel ihtiyaçlar uğruna erkekler kendilerini hadım ederek kadın gibi olmaya çalışırken, kadınlar tersi bir şekilde erkek gibi davranarak güç kazanmak isterler.

¹²⁸ Dietmar Kienast, **Römische Kaisertabelle**, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1996, ss. 167-168; Bengston, s. 322; Hay, s. 27; Küçük kızı olduğuna işaret eden kaynaklarda vardır: Mehmet Ali Kaya, **Roma'nın Afrikalı İmparatoru Septimius Severus**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008, (Septimius Severus), s. 311; Kaya, Suriyeli Kadınlar, s. 63.

¹²⁹ Kissel, Kaiser zwischen, s. 163.

¹³⁰ Herodian., 2.9.3-7; Kaya, Suriyeli Kadınlar, s. 64; Altheim, Die Krise, s. 31; Artaud, s. 18.

¹³¹ Ball, ss. 404-408; Kissel, Kaiser zwischen., s. 163; Söz konusu evliliğin detaylarına ve Septimius Severus'un neden bu seçime yaptığına Severuslar Sülalesi bölümünde değinilecektir.

¹³² İmparatoriçe'nin özellikle *Praetorio Praefectus* Flavius Plautianus'un gölgesinde kaldığı belirtilir. Aynı zamanda Flavius Plautianus'un nefretini de kazanmış olan Iulia Domna'nın, oğlu Caracalla ile enest ilişkisi yaşadığı dedikodusunu, bizzat Plautianus'un çıkardığı aktarılır. Bu konu için bkz. Cass. Dio, 75(76).15.3-6. Ayrıca bkz: H.A., Severus, 21.7; H.A., Caracalla, 4.9;6.9;9.1;10.1; Kaya, Suriyeli Kadınlar, ss. 65-66; Kaya, Septimimus Severus, ss. 272-285; Artaud, s. 66.

vurgulanır.¹³³ Politik açıdan asıl etkinlik dönemi, oğlu Caracalla'nın imparator olması ile başlar. *Mater Augustorum*, *Mater Senatus*, *Mater Castorum*, *Mater Patriae* unvanlarına sahip olan ve *ab epistulis* ile *a libellis* görevlerini elinde bulunduran¹³⁴ Domna, Caracalla'nın hükümdarlığının büyük bir bölümünde doğuda bulunması sebebiyle, yönetimde aktif olarak rol almıştır. Demeter, Hera, Athena Polias ve Caelestis adı altında Kartaca tanrıçası Tanit ile ilişkilendirilerek dinsel alandaki etkinliği de belirtilen¹³⁵ Iulia Domna'nın hayatı, Caracalla'nın Parthia Seferi sırasında Macrinus tarafından öldürülmesiyle değişir. Macrinus imparator ilan edildiğinde Antiokheia'da bulunan ve her ne kadar kendisine iyi davranmış olsa da tahtı Macrinus'a bırakmama çabası içinde olan Domna, Roma'nın Caracalla'nın ölümüne sevindiği haberi üzerine bu çabasından vazgeçer ve yaşama küsüp İ. S. 217'de intihar eder.¹³⁶

1.3.2.2. Iulia Maesa

Iulia Domna Roma'ya geldikten sonra burada yabancılık çekmiş ve bu nedenle ailesini de yanına getirtmiştir. Bundan sonraki süreçte Suriyeli aile taht üzerindeki etkilerini giderek arttıracaktır. Bu anlamda özellikle Iulia Domna'nın kız kardeşi Iulia Maesa'nın¹³⁷ üzerinde durmak gerekir. (EK 1 Tablo 1) Domna ile eşit güzellik ve akıllılığa sahip olduğu belirtilen Iulia Maesa İmparator Elagabalus'un büyükannesidir ve oldukça hırslı bir kişiliğe sahip olan Maesa, ailesinin tahtta kalmasını sağlayan kişi olarak gösterilir.¹³⁸ Atlı sınıfı mensubu¹³⁹ olan C. Iulius Avitus Alexianus ile olasılıkla Septimius Severus'un Suriye'deki görevi döneminde evlenmiştir;¹⁴⁰ Iulia Soaemias (Elagabalus'un annesi) ve Iulia Mamaea (Severus

¹³³ Hay, s. 31; Altheim, Die Soldatenkaiser, s. 227; Altheim, Die Krise, s. 87; Kaya, Suriyeli Kadınlar, ss. 65-66.

¹³⁴ Bengston, s. 323; Hay, s. 30; Kaya, Suriyeli Kadınlar, ss. 65-66; *Mater Senatus*= Senatonun annesi, *Mater Castorum*=Ordugâhın annesi; *Mater Patriae*=Vatanın annesi; *ab epistulis*=İmparatora gelen mektupların açılıp okunduğu büro; *a libellis*=şikâyetlerin dinlendiği bürodur.

¹³⁵ Bengston, s. 323.

¹³⁶ Herodian., 4.13.8; Bengston, s. 327; Kaya, Suriyeli Kadınlar, s. 68; Hay, ss. 43-45; Hay, s. 45 ve Artaud, s. 32'de kendini aç bıraktığı ve bu nedenle öldüğü aktarılır.

¹³⁷ Kienast, s. 181; Hay, s. 40.

¹³⁸ Weingart, s. 4; Kettenhofen, ss. 23-24.

¹³⁹ Procurator.

¹⁴⁰ Kaya, Suriyeli Kadınlar, s. 66; Hay, s. 32; Kettenhofen, ss. 24, 33.

Alaxander'in annesi) isimli iki kızları olmuştur.¹⁴¹ (EK 1 Tablo 1) C. Iulius Avitus Alexianus, Septimius Severus'un imparatorluğu sırasında Senato üyeliğine seçilmiş, lejyon komutanlığı yapmış; Caracalla devrinde, İ.S. 215/216'da Asia *proconsül*'ü olmuş; bundan sonra ise Kıbrıs'ta daha az önemde ancak yine resmi bir görev üstlenmiş ve burada ölmüştür.¹⁴² C. Iulius Avitus Alexianus'un önemli resmi unvan ve görevler elde etmesinin ardında Iulia Maesa'yı, Iulia Domna ile aynı sınıfa ulaştırma isteği yatar. Bu amaçla kariyerinde belli bir yükseliş gösteren C. Iulius Avitus Alexianus'un, Kıbrıs'a gönderilmesi ve etkisizleştirilmesinde Iulia Maesa ve Iulia Domna'nın rolleri olduğu nettir.¹⁴³ Caracalla'nın ölümü ve Macrinus'un imparator olması ile Roma'dan ayrılmak zorunda kalan Iulia Maesa, tahtı ele geçirmek tutkusundan hiçbir zaman vazgeçmemiş,¹⁴⁴ bu amaçla torunu Elagabalus'un imparator olabilmesi için büyük çaba sarf etmiş, hatta onun Caracalla'nın oğlu olduğu iddiasını ileri sürmüştür ki bu gelişmeler Elagabalus'un saltanatı bölümünde aktarılacaktır.

Iulia Maesa, iktidarı yitirmemek için her türlü çabayı gösterir. Elagabalus'un saltanatı sırasında, onun aşırılıkları nedeniyle imparatorluktaki hoşnutsuzluğu fark edince, diğer torunu Severus Alexander'in tahta geçiş sürecini sağlayacak ortamı hazırlar; bundan sonra, kızı Soaemias ve torunu Elagabalus'un öldürülmesine göz yumar.¹⁴⁵

Maesa ise Severus Alexander'in başa geçmesinden kısa bir süre sonra, İ.S. 224-226 yılları arasında net olmayan bir tarihte ölmüştür.¹⁴⁶ Kendisi ile ilgili verilen bilgilerde, hakkında çıkarılmış olan dedikodulara rağmen güçlü karakteri ve güçlü konumu ile saygın biri olduğu, onun için *Pudicitia* (iffet saflık) tanımlamasının da kullanıldığı aktarılır.¹⁴⁷

¹⁴¹ Hay, ss. 33, 38; Kettenhofen, s. 24.

¹⁴² Cass. Dio, 78(79).30.2-4; Kaya, Suriyeli Kadınlar, s. 67; Hay, s. 32; detaylı bilgi için bkz. Helmut Halfmann, "Zwei syrische Verwandte des severischen Kaiserhauses", **Chiron**, Band 12, 1982, (Verwandte), ss. 219-225.

¹⁴³ Kaya, Suriyeli Kadınlar, s. 68.

¹⁴⁴ Hay, ss. 32-33.

¹⁴⁵ Altheim, Die Krise, s. 96.

¹⁴⁶ Kaya, Suriyeli Kadınlar, s. 77; Altheim, Die Krise, s. 96'da dört yıl daha saltanatını sürdürdüğü aktarılır.

¹⁴⁷ Kaya, Suriyeli Kadınlar, s. 74.

1.3.2.3. Iulia Soemias

Maesa'nın iki kızından büyüğü olan Iulia Soemias¹⁴⁸, tutkulu, Severuslar devrinin kadınlarının en güzeli, yaşamın tadını çıkarmayı seven, politika ile az ilgili, kardeşinden her dönemde nefret eden, oğlu Elagabalus'a aşırı bağlı, hatta birbirlerine olan düşkünlükleri sapıklık derecesinde olduğu ileri sürülen, bir kişi olarak betimlenir.¹⁴⁹ İ.S. 204 yılından önceki bir tarihte¹⁵⁰ atlı sınıfına mensup olan Apameia'lı (Suriye) Sextus Varius Marcellus ile evlenir.¹⁵¹ (EK 1 Tablo 1) Sextus Varius Marcellus, Septimius Severus devrinde, İ.S. 196 yılında *Procurator Aquarum* olarak görev almış¹⁵², Caracalla devrinde de Senato üyeliğine seçilmesinin yanı sıra birçok resmi hizmette bulunmuştur.¹⁵³ Marcellus'un, Latince konuşan ilk Doğu kökenli Roma Eyaleti Valisi olduğu da aktarılır; ancak Soemias'ın aşırı hırslı kişiliği, Maesa'nın damadının yükselişini kontrol altında tutmasına neden olmuş ve Marcellus consullük yapamadan kariyerini noktalamıştır.¹⁵⁴ Oğlu Elagabalus'un hüküm yıllarının başında Numidia'da öldüğü belirtilir.¹⁵⁵ Soemias ise Elagabalus'un döneminde kadınlardan oluşan *Senaculum*'a (Küçük Senatoya) başkanlık etmiş, ancak Senatoya giremediği gibi büyükanne Maesa'nın konumuna da erişememiştir.¹⁵⁶ Oğlunun tam destekçisi durumunda olan Soemias, onun aşırılıklarının da ortakçısı olmuş, bu nedenle imparatora yönelik öfkeden ve ona uygulanan şiddetten de nasibini alarak öldürülmüştür.¹⁵⁷

¹⁴⁸ Diğer adı "Symiamira" olarak geçer. Bkz. H.A., Macrinus, 9.2; H.A., Elagabalus, 2.1;4.4;14.4;18.2; Hay, ss. 33, 40; Kienast, s. 175.

¹⁴⁹ Hay, s. 33; Altheim, Die Krise, s. 91; Altheim, Soldatenkaiser, s. 229; Artaud, ss. 60-61.

¹⁵⁰ Kaya, Suriyeli Kadınlar, s. 70; Hay, s. 34.

¹⁵¹ Cass. Dio, 78(79).30.2; Hay, s. 34; Gross, s. 988; Lambertz, s. 392; Kaya, Suriyeli Kadınlar, s.70; Icks, Priesthood, s. 171; Jean Ch. Balty, "Apamea in Syria in the Second and Third Centuries A.D.", **Journal of Hellenic Studies (JRS)**, Vol. 78, 1988, s. 103. Sextus Varius Marcellinus olarak da isimlendirilir.

¹⁵² Herodian., 5.3.3; Gross, s. 988; Hay, s. 34; Weingart, s. 4; Kaya, Suriyeli Kadınlar, s. 70.

¹⁵³ Herodian., 5.3.3; Altheim, Die Krise, ss. 87, 94 ve Altheim, Die Soldatenkaiser, ss. 226, 232'de Soemias'ın eşinin Caracalla devrinde atlıların en parlak olduğu dönemde ana kentin önemli memurluklarından ikisini elinde tuttuğu, genellikle mali işler ile ilgilendiği ve özellikle asker ücretlerinin artırılması yönünde çalışmalar yaptığı belirtilir. Ayrıca bkz. Kaya, Suriyeli Kadınlar, s. 70; Halfmann, Verwandte, ss. 226-236.

¹⁵⁴ Kaya, Suriyeli Kadınlar, s. 71.

¹⁵⁵ Gross, s. 989.

¹⁵⁶ Kaya, Suriyeli Kadınlar, ss. 74-75; Altheim, Die Krise, s. 91; Altheim, Soldatenkaiser, s. 229; Herber W. Benario, "The Titulature of Julia Soemias and Julia Mamaea: Two Noes", **Transactions and Proceedings of the American Philological Association**, Vol. 90, 1959, ss. 9-14.

¹⁵⁷ Optendrenk, s. 97.

1.3.2.4. Iulia Mamaea

Iulia Maesa'nın küçük kızı Iulia Mamaea¹⁵⁸, Suriye'nin Akra kentinden yine atlı sınıfı mensuplarından Gessius Marcianus¹⁵⁹ ile evlenmiştir. (EK 1 Tablo 1) Procuratorluk ve senatörlük yapan Marcianus, senatörlüğü sayesinde Mamaea'nın da Senato sınıfına girmesini sağlamış ve olasılıkla İ.S. 218 yılında da ölmüştür.

Iulia Mamaea, Severus Alexander'in, Caracalla'nın oğlu ve Septimius Severus'un torunu olduğu iddiasını sürdürür¹⁶⁰; ancak insanları karşısına alacak davranışlarda bulunmaz, çünkü onların tepkisini çekmek istemez. Ablası Soaemias'ın, ona göre ahlaksız olan yaşam biçimini benimsemez ve bazı yönleri ile ondan ayrılır.

İ.S. 222 yılında tahta çıkan Severus Alexander'i¹⁶¹ iyi yetiştirmek isteyen Mamaea, onun, imparator olmasıyla üzerindeki baskısını arttırmış, kötü alışkanlıklar edinmemesi için çabalamış; öğretmenleri tarafından bir Yunan-Romalı olarak yetiştirilmesi için çalışmıştır.¹⁶²

Geçmiş sıkıntılar yüzünden yaşamına dikkat edilen Alexander'in çalışanlarını, annesi bizzat kendisi seçmekteydi. Augusta olarak Senatoda yer almıyordu ama perde arkasında imparatorluğu Mamaea'nın yönettiği bilinen bir gerçektir.¹⁶³ Aslında imparatorun çocuk denecek yaşta tahta çıkması nedeniyle başlayan bu durum, Alexander'in yetişkinliği döneminde de devam etmiş ve zaten naif bir yapıya sahip olan imparator, hiçbir zaman kendi öz kimliğini oluşturamamıştır. Ayrıca Mamaea'nın aşırı korumacı durumu imparatorun özel hayatında da etkisini çok yoğun bir biçimde göstermiştir. İ.S. 225 yılında Severus Alexander'i, Sallustia Barbia Orbiana¹⁶⁴ ile evlendirmiş, ancak kısa bir süre sonra

¹⁵⁸ Kienast, s. 180; Hay, ss. 38-40.

¹⁵⁹ Cass. Dio, 78(79).30.3; Kaya, Suriyeli Kadınlar, s. 76; Hay, s. 38.

¹⁶⁰ Altheim, Die Krise, s. 92; Altheim, Die Soldatenkaiser, s. 230; Hay, s. 38.

¹⁶¹ Cass. Dio, 78(79).30.2-3; Akşit, 1970, ss. 83-92; Rudolf Hanslink, "Aurelius", **KIP**, Band 1 (Madde 390), 1979, ss. 769-770; Kienast, ss. 177-182; Helmut Halfmann, **Itinera principum. Geschichte und Typologie der Kaiserreisen im römischen Reich**, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 1986, (Kaiserreisen), ss. 231, 232. 13 yaşında imparator olan Severus Alexander'in, tahta geçmeden önceki isminin Bassianus Alexianus olduğu belirtilir. Kaya, Suriyeli Kadınlar, ss. 76-77'de ise Iulius Gessius Alexianus olarak geçer.

¹⁶² Altheim, Die Krise, s. 92; Altheim, Die Soldatenkaiser, ss. 230-231.

¹⁶³ Ayrıca Mamaea'nın seçme yetkisine sahip olduğu 16 kişilik danışma kurulunun başında ünlü yasa koyucu Ulpianus bulunduğu, bu durumun, devletin yönetiminde Mamaea, Ulpianus ve Alexander'in etkili olduğu yorumunu ortaya çıkarmıştır. Kaya, Suriyeli Kadınlar, ss. 77-79; Akşit, ss. 85-86; Edward Champlin, "The Life and Times of Calpurnius Siculus", **JRS**, Vol. 68, 1978, s. 102.

¹⁶⁴ Kienast, s. 179.

(İ.S. 227/228) kıskançlığı nedeniyle onu, Kuzey Afrika'ya sürgüne göndermiş ve Orbiana burada ölmüştür.¹⁶⁵ Başka bir kadına tahammül edemediği düşünülen anne Mamaea'nın kıskançlıkları farklı yorumları da beraberinde getirmiştir.¹⁶⁶ Bunun yanı sıra aşırı gururlu Mamaea'nın, sadece kendisinin Augusta olarak anılmak istemesi nedeniyle böyle davrandığı da düşünülür.

İç ve dış politikadaki sorunlar¹⁶⁷ ile birlikte askerlerin rüşvete alışması, Severus Alexander, daha doğrusu Iulia Mamaea yönetiminin sona ermesine neden olur ve anne-oğul İ.S. 235 yılında öldürülür.¹⁶⁸

Elagabalus'un yanı sıra Severus Alexander'in döneminde yaşanmış olan gelişmeler, kadınların devlet yönetimindeki etkisini anlatan klasik örnekler olarak görülmektedir.¹⁶⁹ Çocuklarının yükselmesi için çeşitli kurallar koyan, para biriktiren aşırı korumacı bu anneler aynı zamanda yıkımı da beraberinde getirmiş, kendi davranışlarına sınır koymadıkları için oğullarına zararları dokunmuştur. Soaemias ve Mamaea, Iulia Maesa'nın yanında etkili kadınlar olarak ortaya çıksalar da genel anlamda taşıdıkları eksiklikler ve çocuklarının zayıf ardıllar olması Severuslar devrinin sonunu getirmiştir.

¹⁶⁵ Akşit, s. 87; Kaya, Suriyeli Kadınlar, s. 78.

¹⁶⁶ Altheim, Die Krise, s. 93 ve Altheim, Die Soldatenkaiser, s. 232'de bu durum, yani anne ve oğul arasındaki ilişki "*oğul ve sevgili*" ve "*oğlunun ilk eşi*" biçiminde tanımlanır.

¹⁶⁷ İ.S. 228 yılı civarında, Pers topraklarında karışıklıklar çıkmış; Part Devleti zayıflayarak yerine Sasani devletini kurulmuştur. Sasani devletinin Anadolu'yu tehdit etmesi üzerine, uzlaşma çabaları sonuç vermeyen Alexander, İ.S. 231 yılında doğu üzerine sefere çıktı. İtalya ve diğer eyaletlerden oluşturulan ordu, Antiokheia'daki lejyonlar ile birleştirildi. M.S. 233 yılına dek süren mücadele sonucu, ağır kayıplar verilmiş olsa da, Mezopotamya hâkimiyeti tekrar ele geçirildi. Batıda ise, Alexander'in yokluğunda bu kez Germanler ayaklanır. Alexander'in sonunu hazırlayan en büyük hataların biri bu ayaklanmalar sırasında izlemiş olduğu tutumdur. Şöyle ki; Roma'ya dönen Alexander, Germanler'le anlaşma yoluna gitmiştir. Bu durum askerler arasında hoşnutsuzluk yaratmıştır. Anlaşma girişimi, askerler arasında doğu eyaletlerine daha çok önem verildiği izlenimi uyandırmıştır. Kargaşa ortamında, İ.S. 235 yılında C. Julius Verus Maximinus imparator ilan edilmiş, Alexander ve annesi Mamaea öldürülmüştür. Severus Alexander'in ölümü ile Severuslar devri sona ermiş, Anarşi yılları olarak da adlandırılan Asker İmparatorlar devri başlamıştır. Detaylı bilgi için bkz. Akşit, ss. 87-88; Kaya, Suriyeli Kadınlar, ss. 78-79.

¹⁶⁸ Herodian., 6.9.7.

¹⁶⁹ Altheim, Die Krise, ss. 93-94; Altheim, Die Soldatenkaiser, ss. 231-232; Champlin, ss. 99-100.

1.4. SEVERUSLAR DEVRİ

Severuslar devri, (EK 1 Tablo 1) Roma imparatorluğunun parlak günlerini yitirmeye başladığı, henüz İ.S. 3.yy.ın ortalarındaki kadar yoğun olmasa da, krizlerin¹⁷⁰ yaşandığı ve çözümlerin olduğu bir zaman dilimine tarihlenmektedir. Elbette durumun bu hale gelmesinde, kendi hatalarının, skandal dolu yaşamlarının, askerlere verdikleri aşırı değer etkisini de belirtmek gerekir. Bu bölümde Severuslar devrinin olaylarına genel bir bakış yapılacaktır. Ancak yine tüm bu bilgilerin, Elagabalus'un nasıl bir ortamda imparator olduğunu anlamak adına aktarıldığı unutulmamalıdır.

1.4.1. Septimius Severus:

Lucius Septimius Severus¹⁷¹ İ.S. 11 Nisan 146 yılında Leptis Magna Tripolitania'da¹⁷² doğmuş ve burada büyümüştür.¹⁷³ (EK 2 Harita 4) Kentin seçkin ailelerinden birinin oğlu olan Severus'un annesinin İtalya'dan göç eden aileden, babasının yerel Fenike kökenli bir aileden olduğu belirtilir.¹⁷⁴ Özellikle aksanında Afrikalı olduğuna dair izler taşıdığı söylenir.¹⁷⁵ 18 yaşına kadar Leptis Magna'da kaldığı bilinen imparatorun buradaki yaşamı ile ilgili bilgiler sınırlıdır ancak iyi bir eğitim aldığı, Yunan ve Latin edebiyatları konusunda yetiştirildiği bilinir.¹⁷⁶ 18 yaşından itibaren Roma'da bulunan Severus'un yoğunlukla buradaki yaşamı aktarılmıştır. Roma'daki eğitimi sırasında, İ.S. 170'de Marcus Aurelius tarafından Senatoya alınmış; bundan sonra Commodus'a kadar, kariyerinde hızla

¹⁷⁰ Lukas De Blois, "The Crisis of the Third Century A.D. in the Roman Empire: A Modern Myth?", **The Transformation of Economic Life under the Roman Empire**, (Ed. Lukas De Blois & John Rich), J. C. Gieben Publisher, Amsterdam, 2002, (Crisis), ss. 204-217.

¹⁷¹ Halfmann, Kaiserreisen, ss. 216-223.

¹⁷² Leptis Magna Tripolitania bugünkü Libya'dadır.

¹⁷³ *CIL*, I 262; *CIL*, XI 1322; *CIL*, XIV 168-169; Cass. Dio, 76(77).17.4; Herodian., 2.9; H.A., Severus, 1.1-3; Kienast, ss. 156-159; Fik Meijer, **İmparatorlar Yataklarında Ölmez**, Çev: Gürken Ergin, Homer Kitabevi, İstanbul, 2006, ss. 79-78; Géza Alföldi, "Septimius Severus und der Senat," **Bonner Jahrbücher**, Band 168, 1968, ss. 112-160; Eric Birley, "Septimius Severus and the Roman Army", **Epigraphische Studien** 8, 1969, ss. 63-82; Kissel, Kaiser zwischen, s. 162; Akşit, ss. 23-51; Bengston, s. 323; Kaya, Septimius Severus, ss. 9, 31, 71 dipnot 119.

¹⁷⁴ Ailesi hakkında detaylı bilgi için bkz, Kaya, Septimius Severus, ss. 71-81.

¹⁷⁵ H.A., Severus, 19.9-10; Kaya, Suriyeli Kadınlar, s. 63.

¹⁷⁶ Kaya, Septimius Severus, ss. 81-82.

yükselmiştir.¹⁷⁷ İmparator olana dek, senatör olarak çeşitli eyaletlerinde yönetiminde görev yapmıştır. Hispania ve Afrika’da yaptığı gezilerden sonra *tribunus Plebis*’liğe¹⁷⁸ yükselmiştir. İ.S. 175 yılı civarında ilk eşi Paccia Marcia ile evlenmiş, ancak bu evliliğinden çocuğu olmamıştır.¹⁷⁹

Hayatının bundan sonraki döneminde önce *praetorluk*¹⁸⁰ elde eden Severus, ardından ilk olarak Hispania ve Suriye’de çeşitli görevler almıştır.¹⁸¹ Suriye’de, IV. Skythika lejyonu komutanlığı görevinde bulunan Severus, bölgeyi ve inançlarını tanımış; bu durum imparatorluğun yakın geleceği için bir dönüm noktası olmuştur. İ.S. 184/5’de eğitimine Atina’da devam etmiştir. Daha sonra sırasıyla Gallia Lugdunensis¹⁸², Sicilya¹⁸³ ve Pannonia Superior (Yukarı Pannonia)¹⁸⁴ (EK 2 Harita 2, 7-8) eyaletlerine vali olarak atanmıştır. Gallia Lugdunensis valiliği sırasında ilk eşinin ölmesiyle, Suriye’deki görevi sırasında tanıştığı Iulia Domna ile İ.S. 187’de ile evlenmiştir. Severus’un dindarlığı, kâhinlere ve yıldız falcılarına olan inancı, Iulia Domna ile olan evliliğinde etkili olmuştur.¹⁸⁵ Şöyle ki; Iulia Domna daha önce baktırmış olduğu bir yıldız falında, bir kralla evleneceğini öğrenmiştir. Bu kehanetten haberdar olan Severus, kendisi de bir yıldız falı baktırmış ve falın olumlu çıkması sonucu Domna ile evlenmiştir.¹⁸⁶ Pannonia Superior valiliği sırasında, oğulları Caracalla (İ.S. 188) ve Geta (İ.S. 189) doğmuştur.¹⁸⁷

Pannonia Superior valisi iken, Commodus’un ölümü ile doğan otorite boşluğunda başa geçen Pertinax’ın suikaste kurban gitmesiyle, birçok olay yaşamış ve bu olaylar sonucu İ.S. 193 yılında imparator olmuştur.¹⁸⁸

¹⁷⁷ Kaya, Septimius Severus, ss. 83-116.

¹⁷⁸ Halk temsilcisi. ; H.A., Severus, 3.1; Kienast, s. 156; Kaya, Septimius Severus, s. 101.

¹⁷⁹ H.A., Severus, 3.2; 3.6-7; Kaya, Septimius Severus, s. 102 dipnot 215’de ve s. 111’de, ilk eşinden iki kızı bulunduğuna dair H.A., Severus, 8.1’de verilen bilginin uydurma olduğu vurgulanır.

¹⁸⁰ İktidarı kullanma yetkisine sahip yargıç ya da bir eyaleti yöneten en yüksek memur. Kienast, s. 156

¹⁸¹ H.A., Severus, 2.3-4; Kienast, s. 156; Kaya, Septimius Severus, ss. 97-110.

¹⁸² Cass. Dio, 74(75).3.2; Kienast, s. 156; Kaya, Septimius Severus, ss. 111-112; Kaya, Suriyeli Kadınlar, ss. 64-65.

¹⁸³ Kienast, s. 156.

¹⁸⁴ Cass. Dio, 73(74).14.3-4; Kienast, s. 156; Kaya, Septimius Severus, ss. 111, 114-116.

¹⁸⁵ Kaya, Septimius Severus, s. 108.

¹⁸⁶ Kaya, Septimius Severus, s. 111; Kaya, Suriyeli Kadınlar, s. 64.

¹⁸⁷ H.A., Severus, 3.9; Kaya, Septimius Severus, ss. 111-112.

¹⁸⁸ Cass. Dio, 73(74).1-17; 74(75).1-4; Herodian., 2.11.2; 2.9.2; H.A. Severus, 1.3; Mason Hammond, “The tribunician day during the early empire”, **Memories of the American Academy in Rom (MAAR)**, Vol. 15, 1938, s. 54; Kienast, s. 156; Akşit, ss. 29-36; Kaya, Septimius Severus, ss. 117-136. Olayların gelişim sırası kısaca şu şekilde özetlenebilir: 63 yaşındaki şehir perfekti Pertinax öldürülmüş ve suikastçılar imparatorluğu en yüksek fiyatı veren kişiye satmak üzere ayaklanmışlardır. Pertinax’ın 87 gün süren imparatorluğu döneminde şehir perfekti olan kayınpederi Flavius Sulpicianus

İmparator olduktan sonraki süreçte Septimius Severus, doğuda ve batıda çeşitli sorunlarla uğraşmış, süregelen iç savaşı bastırmak durumunda kalmıştır. Niger'in tahta çıkmasını engellemiş,¹⁸⁹ doğuda Araplar üzerine seferler düzenleyerek bölgeyi bir Roma Eyaleti haline getirmeyi başarmıştır.¹⁹⁰ Batıda Niger döneminden beri direnen Byzantion kentini İ.S. 194-195 yılında ele geçirmiş;¹⁹¹ İ.S. 196'da oğlu Caracalla'yı Ceasar yaparak varisi ilan etmiştir.¹⁹² Caracalla'yı *Ceasar*lığa yükseltmesinin nedeni, Britannia valisi olan Coldius Albinus'un imparator olabilmek için bir takım hazırlıklar içinde bulunması olarak belirtilir.¹⁹³ Caracalla'nın *Caesar* olmasıyla, Albinus azledilmiş olur. Aynı yıl kendisi Septimius Severus Antoninus adını, eşi Iulia Domna ise *Mater Castrorum* (ordugâhların anası) ve *Mater Augusti* (Augustus'un annesi) unvanlarını almıştır.¹⁹⁴

Coldius Albinus ile giriştiği mücadeleyi kazanan Septimius Severus, İ.S. 197'de doğuya yönelmiş;¹⁹⁵ burada elde ettiği başarılar sonucu, *Parthicus*

ve Commodus tarafından sürülen eski senatör zengin Didius Iulianus, imparatorluğu satın almaya talip olmuşlardır. Sulpicianus'un, Pertinax'la olan akrabalık bağı nedeniyle, imparatorluğun başına Didus Iulianus geçmiştir. Ancak bu dönemde de olayların yatışmaması, Suriye Valisi Pescennius Niger'in çağırılmasına neden olmuştur. O sırada Pannonia'da bulunan Severus, en sonunda orduların intikamını almak üzere Roma'ya gitmeye zorlanmıştır. Bundan sonra XVI Germania Lejyonunun Severus'u imparator olarak selamlaması Severuslar devrini başlatmış olur. Severus ilk iş olarak kendisine rakip olabilecek Britannia Valisi Coldius Albinus'a caesarlık teklif etmiştir. Tüm gelişmeler üzerine, Severus'un Kuzey İtalya'ya yaklaştığı dönemde, Didius Iulianus iki defa Senatoryu toplamış, ilk toplantıda Severus'u vatan haini ilan etmeye çalışmış, ikincisinde ise Vesta rahibelerini aracı olarak kullanmak istemiştir. Ancak Severus, Pertinax'ı öldürenleri affedeceği vaadiyle Roma'yı ele geçirmiş ve Didius Iulianus'u öldürmüştür.

¹⁸⁹ Tüm bu gelişmelere karşın iç savaş henüz bitmemişti. Didius Iulianus dönemindeki karışıklık sırasında çağrılan Niger, tahta çıkmak istiyordu. Niger'in dezavantajı Roma'dan çok uzakta olması ve kendisine destek verecek çok kişinin bulunmamasıydı. Part kralı V. Vologeses kendi iç işleriyle meşguldü. Buna karşın Asia valisi Aellius Aemilianus Niger'e olan bağlılığını bildirmiş ve hatta Byzantion'u işgal etmişti. Ancak Severus'un planları ile Aemilianus bozguna uğratılmış ve Kyzikos düşmüştü. İ.S.193 sonu ya da İ.S.194 başında Nikaia'da gerçekleşen savaşı Niger kaybetmiş, Antiocheia'da yakalanarak öldürülmüştür. Akşit, ss. 37-40; Kienast, s. 156; Kaya, Septimius Severus, ss. 136-182; Mehmet Ali Kaya, "Roma İmparatoru Septimius Severus Döneminde Anadolu", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı 39, 2006, (Severus Döneminde Anadolu), ss. 27-48.

¹⁹⁰ Mezopotamya çölünde yaşayan ve Nisbis'e hücum eden Arapları yenip bölgeyi bir Roma eyaleti haline getirmiştir. Böylelikle İ.S. 195'de "*Parthicus Arabicus*" ve "*Parthicus Adiabenicus*" unvanını almıştır. *ILS* 471; Kienast, s. 158; Kaya, Septimius Severus, s. 182; Kaya, Severus Döneminde Anadolu, s. 35; Akşit, s. 39.

¹⁹¹ Kaya, Septimius Severus, ss. 182-189.

¹⁹² Kienast, s. 162.

¹⁹³ Kaya, Septimius Severus, s. 196; Coldius Albinus ile olan mücadele hakkında daha geniş bilgi için bkz. Kaya, Septimius Severus, ss. 189-209; Akşit, ss. 40-42.

¹⁹⁴ *CIL*, VIII 26498.

¹⁹⁵ Cass. Dio, 75(76).9; İ.S. 198 yılında Parth Kralı V. Vologaeses ile Ktesiphon'da gerçekleşen çarpışmada Romalılar başarılı olmuş ve kent yağmalanmıştır.

*Maximus*¹⁹⁶ unvanını alan Severus, Caracalla'yı *Augustus*luğa, Geta'yı da *Caesar*luğa yükseltmiştir.¹⁹⁷ İ.S. 199'da Hatra'yı kuşatması ile Parth seferi sona ermiştir.¹⁹⁸ Bundan sonra Mısır üzerine bir gezi düzenleyen Severus, İ.S. 203 yılında yani imparator oluşunun 10. yılında tekrar Roma'ya dönmüştür.¹⁹⁹ İ.S. 203-204 yılları arasında barışçıl bir ortamda Afrika'ya bir gezi düzenleyen ve doğduğu kent olan Leptis Magna'ya da uğrayan imparator, İ.S. 205-208 yılları arasında Roma'da yaşamını geçirmiş; burada eşkıya olarak belirtilen Bulla ile uğraşmak durumunda kalmıştır.²⁰⁰

Roma'daki yaşamı sürerken, Britannia Valisi olan Virius Lupus'un Maiatalılar ile olan mücadelesini ve aldığı önlemleri yeterli bulmayan Severus, İ.S. 208'de, geri dönmeyeceğini düşündüğü halde, bölge üzerine sefere çıkmış; bu sefer sırasında İ.S. 209'da Geta'yı *Augustus*luğa yükseltmiştir.²⁰¹ Bundan sonra Kaledonialılar ve Maiatalılar ile uğraşan Severus İ.S. 211'de York'ta ölmüştür.²⁰²

Septimius Severus'un kısaca belirtilen hüküm döneminde ilginç ve önemli detaylar söz konusudur. Özellikle, politik gerekeçlerle Marcus Aurelius'un kendisini evlat edinmesini sağlaması, üzerinde durulması gereken bir durumdur; çünkü buna göre Marcus Aurelius ölümünden sonra Septimius Severus'u evlat edinmiş ve Roma tarihinde bir ilk gerçekleşmiştir.²⁰³ Bunun sonucu Severus, Tanrısal Marcus Aurelius'un oğlu, Tanrısal Commodus'un ise kardeşi olmuş ve taht üzerindeki hakkını meşrulaştırmıştır. Böylelikle kendi babasını reddederek, soyunu Antoninlere dayandırmıştır. Severus'un bu çabası Caracalla'nın neden Marcus Aurelius Antoninus ismini aldığını da açıklamaktadır. Severus'un tahtı elinde tutmak adına silahlı mücadelenin yanı sıra bu tür politik oyunlara da başvurduğu görülür.

¹⁹⁶ İlk İmparator Traianus olarak gösterilir. Bkz: Kaya, Severus Döneminde Anadolu, s. 28; Kaya, Septimius Severus, ss. 226-227; Akşit, s. 42; Kienast, s. 158.

¹⁹⁷ Kienast, s. 162, s. 166; Hammond, ss. 55-57.

¹⁹⁸ Cass. Dio, 75(76).10.1;11.1; Kaya, Septimius Severus, ss. 228-239; Hatra Musul'un 105 km güneybatısında bir Parth (çöl) şehridir.

¹⁹⁹ Kienast, s. 157; Kaya, Septimius, Severus, ss. 235-251.

²⁰⁰ Kaya, Septimius, Severus, ss. 251-256; ss. 285-304.

²⁰¹ Kienast, s. 166; Hammond, s. 57; Kaya, Septimius, Severus, s. 299; Roma İmparatorluk tahtının ilk kez üçlü olarak yönetildiği belirtilir.

²⁰² Cass. Dio, 76(77).12-15;15.2; Herodian., 3.15.2-3; Kaya, Septimius Severus, ss. 293-302; Akşit, ss. 47-48; Kienast, s. 157; Hammond, s. 56.

²⁰³ ILS 414: "*Divi Antonini Pii Germ Sarm. Filius*"; Arrizabalaga Y Prado, s. 262; Kaya, Septimius Severus, s. 196, dipnot 559; Anthony Richard Birley, **Marcus Aurelius: A Biography**, Taylor & Francis e-Library, 4. Basım, Newyork, 2001, ss. 224-225; Robert Turcan, "Le Culte impérial au IIIe siècle", **ANRW**, Teil II, Band 16.2, 1978, (Le Culte), s. 1010.

Septimius Severus devrinin diğerk önemli bir detayı ise askerlere vermiş olduğu önemlidir ki özellikle bu durum, imparatorluğun kaderinin belirlenmesinde etkili olmuştur.²⁰⁴ Asker İmparatorlar döneminin temelleri bu dönem içinde atılmıştır. Severus'un politikası, onların hoş tutulması durumunda her işin çözülebileceği yönünde gelişmiş ve ardıllarına da bu durumu devam ettirmeleri yönünde öğütler vermiştir.²⁰⁵

1.4.2. Caracalla

Asıl adı Bassianus Marcus Aurelius Antoninus olan Caracalla²⁰⁶ İ.S. 4 Nisan 188'de Lugdunum'da (Galia/Bugünkü Lyon) doğmuştur.²⁰⁷ (EK 2 Harita 2, 7-8) Az önce de aktarıldığı üzere İ.S. 196'da Caesar, İ.S. 198'de Augustus olmuştu ve Septimius Severus öldüğünde kardeşi ile birlikte bu makamı paylaşmaktaydı. Çocukluğundaki sakinliği ve sevimliliğinin²⁰⁸ tam tersi olarak yetişkinliğinde oldukça sinirli bir yapıya sahip olan²⁰⁹ Caracalla'nın, Britannia seferi sırasında babası Severus'u öldürtmeye çalıştığı bilinmektedir.²¹⁰ Severus'un ölümünden sonra ise yönetimi ele geçiren Caracalla, Severus'a hizmet etmiş olanları, onu tedavi etmeye çalışan doktorları öldürmeye başlamıştır.²¹¹ Kaledonialılar ile sağlanan barışın ardından Roma'ya dönmeye kararı vermiş ancak bu yolculuk kardeşi Geta ile olan sorunları gidermemiştir. İki kardeş arasındaki gerginliğin sürekli artması

²⁰⁴ Lukas De Blois, "The Military Factor in the Onset of Crises in the Roman Empire in the Third Century A.D.", **The Impact of the Roman Army (200 B.C. – A.D. 476)**, (Ed. Lukas De Blois, Elio Lo Cascio), Brill, Leiden-Boston, 2007, (Military), ss. 490-506.

²⁰⁵ "Askerleri zengin edin, gerisinin bir önemi yok", Cass. Dio, 76(77).17.4; Kaya, Septimius Severus, s. 81; John Eadie, "One hundred years of rebellion: The eastern army in politics, A.D. 175-272.", **The Roman Army in the East**, (Ed. David L. Kennedy), Ann Arbor, Michigan, 1996, s. 138; Detaylı bilgi için bkz. S. N. Miller, "The Army and The Imperial House", **The Imperial Crisis and Recovery A.D. 193-324, The Cambridge Ancient History Volume XII**, (Ed. S. A. Cook, F. E. Adcock, M. P. Charlesworth ve N. H. Baynes), Cambridge University Press, Cambridge, 6. Basım, 1981, ss. 19-42.

²⁰⁶ Ball, ss. 408-411; Halfmann, Kaiserreisen, ss. 223-230.

²⁰⁷ Cass. Dio, 77.(78).6; H.A., Septimius Severus, 3.9; Kienast, ss. 162-166; Meijer, ss. 83-84; Akşit, ss. 53-66; Kaya, Septimius Severus, s. 111.

²⁰⁸ Kaya, Septimius Severus, s. 308.

²⁰⁹ Cass. Dio, 77.(78).6'da Caracalla'nın karakterinin üç coğrafi bölgeye göre şekillendiği aktarılır. Buna göre doğduğu yer olan Galia'dan dikkatsizlik, korkaklık ve çılgınlığı; babasının Afrikalı kökeninden vahşiliği ve kabalığı; annesinin kökeni Suriye'den ise terörizm ruhunu almıştır. Ayrıca bkz. Altheim, Die Krise, s. 20.

²¹⁰ Kaya, Septimius Severus, ss. 301-302.

²¹¹ Aktarılan bilgiye göre Caracalla'nın doktorlara verdiği emir babasının ölümünü hızlandırmalarıdır. Ancak buna uymadıkları için öldürülmüşlerdir. Herodian., 3.15.4; Kaya, Septimius Severus, ss. 305-306.

Caracalla'nın İ.S. 212'de Geta'yı öldürtmesine neden olmuştur.²¹² Komplo kurarak gerçekleştirdiği bu hareketi askerlere, asıl Geta'nın kendisine suikast düzenlediği ve onun elinden son anda kurtulduğu şeklinde anlatmış; onları vaatlerle ikna edip tek imparator olmayı başarmıştır. Bundan sonra Geta yanlısı herkesi öldürmüş, hatta anneleri Iulia Domna dâhil olmak üzere, Geta'nın ardından yas tutmayı yasaklamıştır.²¹³

Kısa bir süre kaldığı Roma'dan İ.S. 213'te ayrılmış ve ölünceye kadar çok fazla geri dönmemiştir. Akli dengesinin bozulmaya başladığı, kendisini Akhilleus ve Alexandros²¹⁴ ile özdeşleştirdiği anlatılmaktadır. Buna karşın askeri zekâya sahip olması ve Septimius Severus gibi askerlerin hoş tutulması gerektiği öğüdünü unutmaması, kuzeydeki barbar akınlarını sona erdirmesine ve bu bölgede başarı sağlamasına olanak vermiştir. Aynı yıl Galia'ya gelen Caracalla, Narbonesis valisini bilinmeyen bir nedenden dolayı öldürmüş, Yukarı Germania ve Raetia'da (EK 2 Harita 2, 8) askeri düzenlemeler yaptırtarak Germenleri yenmiş ve *Germanicus* unvanını almıştır.²¹⁵ Bundan sonra, kısa bir süre Roma'da kalarak doğu üzerine sefere çıkmıştır. Bu seferi düzenlemedeki amacı Makedonia kralı Aleksandros'un ideolojisini gerçekleştirmektir. İ.S. 214 kışını, Cassius Dio'nun bizzat yanında olduğu bir dönemde Nikomedia'da geçiren Caracalla, İ.S. 215 yılında Antiokheia'ya geçmiş ve olimpiyat oyunlarını burada tekrar başlatmıştır.²¹⁶ (EK 2 Harita 1-2;5-6) Her ne kadar Aleksandros'u çok sevmiş olsa da bu geziler kapsamında uğradığı Aleksandreia kentini, kendisi ile alay edildiği için tahrip etmiştir.²¹⁷

İ.S. 216'da Partlara karşı düzenlenen sefer sırasında Part Kralı V. Artabanus'un, kızı ile evlenmeyi reddetmesi savaş çıkmasına neden olur. Partlar'ın daha etkili bir hazırlık içinde olduklarını öğrenen Caracalla, kendisi de bir hazırlık

²¹² Cass. Dio 77(78).2.1-6; Herodian., 4.4.; H.A., Geta, 5-7; Anlatılanlara göre Caracalla kardeşini öldürmeleri için suikastçılar tutmuş; onları annesi Iulia Domna'nın dairesine yollamış ve sonunda Geta annesi Iulia Domna'nın kucağında ölmüştür. Kaya, Septimius Severus, s. 309; Miller, ss. 41-44.

²¹³ Cass. Dio, 77(78).2-5; H.A., Caracalla, 2-4; Herodian., 4.6; Kaya, Septimius Severus, s. 309. Daha da ileri giderek hatırasını tamamen yok etmeye uğraşmıştır.

²¹⁴ Cass. Dio, 77(78).7.1; Herodian., 4.8.1; Akşit, s. 58; Kaya, Septimius Severus, s. 310.

²¹⁵ Kaya, Septimius Severus, s. 310; Miller, ss. 45-51.

²¹⁶ Cass. Dio, 77(78).18-22; Herodian., 4.8.6; 4.9.8.

²¹⁷ Kaya, Septimius Severus, s. 310.

yapmak üzere Edessa'ya çekilir. Ancak bu hazırlıklar sırasında Macrinus'un düzenlediği bir komplo ile yaşamını yitirir.²¹⁸

Caracalla döneminde gerçekleşen en önemli icraat İ.S 212 yılında, imparatorluk sınırları içindeki köleler hariç herkese vatandaşlık hakkı verilmesidir.²¹⁹ Böylelikle sınıf ve ırk ayırımını ortadan kaldırmak istemiştir. Bu reforma göre tüm eyalet valileri cezai yetkilerle donatılmış, Roma'nın sadece özel durumlarda başvuru merkezi olması sağlanmıştır.

Roma İmparatorluğu'nun maliyesindeki bozulmalar Caracalla ile başlar. Miras ve azat etme bedellerindeki vergi artışları devlet masrafları ve hediyeler için yeterli olmaz. Aynı zamanda Hindistan'a altın ve Germania'ya gümüş ihracatının yapılıyor olması mevcut gümüş ve altın stokunun azalmasına neden olur.²²⁰

1.4.3. Opellius Macrinus

Opellius Macrinus²²¹, Mauretania eyaletindeki Caesarea'da doğmuştur.²²² (EK 1 Tablo 1; EK 2 Harita 4) Ailesinin geçmişinin karanlık olduğu belirtilen Macrinus, çalışkanlığı ile yükselmiştir.²²³ Caracalla döneminde *Procurator* ve *Perfektlik* elde ederek, başarılı bir çizgide ilerlemiştir. Bundan sonraki süreçte Caracalla'nın öldürülmesini sağlayarak, İ.S. 217 yılında imparator olmuştur.²²⁴ Macrinus'un Senato sınıfından olmayan ilk imparator olması²²⁵ ve bunu askerler sayesinde gerçekleştirebilmiş olması, durumun asker imparatorlar döneminin hazırlayıcısı olaylarından biri olarak değerlendirilmesini sağlar.

Hakkında verilen bilgilerde Macrinus, çalışkan olduğu kadar “görgüsüz” ve “sonradan görme” olarak da aktarılır.²²⁶ Bu nedenle Romalılar tarafından

²¹⁸ Cass. Dio, 78(79).4-5; Herodian., 4.12-13; H.A., Caracalla, 6.6-7.2; Eadie, s. 138; Hay, ss. 42-43; Miller, ss. 50-52.

²¹⁹ Kaya, Septimius Severus, s. 309; Miller, ss. 45-48; Bu karar kendi adı ile anılır: *Constitutio Antoniniana*.

²²⁰ Akşit, s. 64.

²²¹ Halfmann, Kaiserreisen, s. 230.

²²² Cass. Dio, 78(79).11.1-2; Mauretania, Kuzey Afrika'da bugünkü Fas'a denk gelen bölgedir. Kissel, Die Kaisererhebung, s. 349; Eadie, s. 139; Kienast, ss. 169-171; Meijer, ss. 85-86; Akşit, ss. 67-75.

²²³ Cass. Dio, 78(79).11-15; Eadie, s. 139; Hay, s. 41.

²²⁴ Cass. Dio, 78(79).11- 17; Herodian., 4.14.1-3; 5.2.1-3; Kienast, s. 169; Hammond, s. 57; Kissel, Die Kaisererhebung, s. 349; Hay, s. 42; Icks, Priesthood, s. 170.

²²⁵ Kaya, Suriyeli Kadınlar, s. 69.

²²⁶ Kissel, Kaisererhebung, s. 349; Kissel, Kaiser zwischen, s. 165; Artaud, s. 68.

benimsenemeyen Macrinus'un Senato ile arasını iyi tutma çabaları da yetersiz kalır ve bir süre sonra anlaşmazlıklar başlar. İdarecilikteki başarısızlığı da sorunların artmasına neden olur. Siyasi sürgünler hakkında af çıkarır, vergi fazlalıklarını kaldırır. Ancak tüm bu uygulamalar gerekli etkiyi sağlayamaz.

Askerlerle arasını iyi tutmaya çalışsa da idarecilikte olduğu gibi komutanlıkta da başarılı olamaz.²²⁷ Dacia'da çıkan isyanda rehineleri geri vermiş, İ.S. 217'de Mezopotamya'da hezimete uğramış, Part Kralı Artabanus'a esirleri geri vermek zorunda kalmıştır. Ayrıca kasanın boş olmasına rağmen Macrinus'un Partlarla 200 milyon sestertius²²⁸ ödemeli bir anlaşma yaptığı da aktarılır.²²⁹ Aynı zamanda Armenia kralının oğluna tacını geri vermesi, Batı lejyonlarını doğuda bırakması ordu içinde huzursuzluk yaratan diğer olaylar olmuştur. Bu arada oğlu Diadumenianus'a önce *Ceasar* sonrada *Augustluk* unvanı vermiş, kendisi de *Pius Felix* ve *Augustus* unvanlarını almıştır.²³⁰

Tüm bu olumsuzlukların yanı sıra onun döneminde gerçekleşen doğal felaketler²³¹ hoşnutsuzlukları arttırmıştı. Ayrıca Iulia Measa ve ailesinin varlığı da Macrinus için bir tehlike oluşturmaktaydı. Bundan sonraki süreçte gelişen olaylar, Elagabalus'un imparator olmasıyla devam ettiği için, Macrinus'un yaşamının son dönemleri, Elagabalus'un Saltanatı bölümünde aktarılacaktır.

Elagabalus'un hangi şartlarda imparator olduğunu aktarma adına verilmiş olan bilgilerde, genel olarak Severuslar devri imparatorları kısaca tanıtılmaya çalışılmıştır. Elbette Severuslar devri Elagabalus ile bitmez. Onun ardından, kuzeni Severus Alexander başa geçer.²³² İmparator'un Suriyeli ailesinin anlatıldığı bölümde, Alexander'ın annesi Iulia Mamaea tanıtılırken, Alexander'ın yaşamına da değinilmiştir. Bu nedenle, tekrara düşmemek adına Severus Alexander, ayrı bir başlık altında incelenmeyecektir. Sadece, onun ölümünden sonra Severuslar devrinin sona erdiğini belirtmek gerekir.

²²⁷ Herodian., 4.13.7; Pietrzykowski, s. 1813; Akşit, s. 71; Eadie, s. 139.

²²⁸ Roma sikkesidir. Cumhuriyet döneminde gümüş olarak basılırken, imparatorluk döneminde bronz olarak da basılmıştır. Ayrıca bkz. Ahmet Semih Tulay, **Genel Nümitmatik Sözlüğü**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2001, s. 184.

²²⁹ Cass. Dio, 78(79).26.5-27.1; Herodian., 4.15; Kissel, Kaisererhebung, s. 349; Eadie, s. 139.

²³⁰ Cass. Dio, 78(79).12.1-24.3; 78(79).27.4; Eadie, s. 139.

²³¹ Akşit, s. 71'de "*Colosseum'a yıldırım düşmesi, Tiber nehrinin foruma kadar taşması ve yangınlar çıkması*" olarak belirtilmiştir.

²³² Halfmann, Kaiserreisen, ss. 231-232.

1.5. ELAGABALUS’UN SALTANATI

İmparator Elagabalus’un 18 yıllık yaşamı ve 4 yıllık hükümdarlığı sürecinde gerçekleşen olaylar, Roma tarihinin en ilgi çekici dönemlerinden birini oluşturmuş ve bu süreçte yaşananlar, onun “kötü imparatorlar” arasına girmesine neden olmuştur.²³³ Bundan önceki bölümlerde verilen bilgiler, daha önce de belirtildiği üzere, onun karakterini oluşturan ortamın nasıl olduğunu anlamaya yöneliktir. Bu bölümde ise yaşamı hakkındaki bilgiler aktarılacaktır. Bu bilgiler iki başlık altında derlenmiştir: Öncelikle Caracalla’nın ölümü ardından yaşanan olaylar ve Elagabalus’un tahta çıkışı; sonrasında ise Roma’ya olan yolculuğu, Roma’daki yaşantısı ve ölümü anlatılacaktır.

1.5.1 Tahta Çıkışı

İmparator Elagabalus, Varius Avitus Bassianus adı ile İ.S. 204 yılında Emesa’da dünyaya gelir.²³⁴ Bazı kaynaklarda Roma²³⁵, bazılarında Suriye Antiokheia’sında²³⁶ doğmuş olabileceği belirtilse de ağırlıklı olarak kabul edilen bilgi Emesa’da doğmuş olmasıdır. (EK 2 Harita 3-6) Daha önce de belirtildiği üzere Varius Marcellus ve Iulia Soeamas’ın oğludur ve annesinin ailesi tarafından Emesa kralı Iamblikhos I ile akrabadır. Büyük babası Iulius Avitus Bassianus, Büyük annesi Iulia Maesa, teyzesi Iulia Mamaea, kuzeni ise sonradan Severus Alexander adını alacak olan Bassianus Alexianus’tur. Elagabalus ve kuzeni, *Elagabal* dininin temsilcileri olarak yetiştirilmişlerdir.²³⁷ Çocukluğunun belli bir kısmı Roma’da geçen²³⁸ Elagabalus, asıl gelişimini ailesi tekrar Emesa’ya taşındığında yaşar.²³⁹ Dinin başrahibi sıfatını genç yaşına rağmen elinde bulunduran Elagabalus, gerçekte tüm yaşamını bu din ve onun gereklilikleri üzerinde kurmuş ve çevresine de bunu

²³³ Bkz. s. 1.

²³⁴ Ammianus Marcellinus, 26.6.20; Lambertz, s. 392; Akşit, ss. 73-82; Hay, s. 35; Kaya, Suriyeli Kadınlar, s. 70’te Elagabalus’un en erken İ.S. 203 yılının Ağustos ayından doğmuş olabileceği aktarılır.

²³⁵ Gross, s. 989; Weingart, s. 4.

²³⁶ Artaud, s. 30.

²³⁷ Cass. Dio, 78(79).30.3; Herodian., 5.3.3; Optendrenk, ss. 91, 96; Kaya, Suriyeli Kadınlar, s. 69; Icks, Priesthood, s. 171.

²³⁸ Herodian., 5.3.3; Lambertz, s. 392; Gross, s. 989.

²³⁹ Kissel, Kaiser zwischen, s. 166.

kabul ettirmeye çalışmıştır. Bu nedenle Elagabalus tepki çeker ve “*dinsel bir fanatik*” olarak nitelendirilir.²⁴⁰ Emesa’ya dönüşte dinin başrahibi olan ve akıl hocası rahip Gannys’in korumasında kendini dine adayan Elagabalus,²⁴¹ bu yönüyle de çevresini etkileyecek ve Büyük annesi ve annesinin de çabalarıyla imparator olacaktır.

Caracalla’nın öldürülmesinden sonraki aşamada İmparator olan Macrinus, o sırada 14 yaşında olan Elagabalus ve ailesini Emesa’ya geri yollar.²⁴² Ancak onun en büyük hatası ailenin tüm malvarlığını yanında götürmesine izin vermesi olur.²⁴³ Çünkü zengin ve akıllı bir kadın olan Maesa bu durumu kendi lehine çevirmeyi başaracaktır. Maesa’nın tek amacı ailesinin tekrar hâkimiyeti ele geçirmesidir.²⁴⁴ Bunun için parasını harcamaktan çekinmediği, özellikle ailesinin tekrar başa geçmesini sağlayacak olan askerlere, büyük önem verdiği aktarılır.²⁴⁵

Daha önce de belirtildiği üzere Macrinus askerler arasında kabul görmemiştir ve Maesa, bu durumun farkındadır. Caracalla’nın çok sevildiği gerçeğinden ve Septimius Severus’un askerlerin hoş tutulması gerektiği öğüdünden yola çıkarak, torununun tahta çıkışını hızlandırır.²⁴⁶ Dağıtılan paraların²⁴⁷ yanı sıra, genç rahip Elagabalus’un, kültürün gereği yapmış olduğu erotik danslar, onun gençliği ve güzelliği yine askerler üzerinde yoğun bir etki bırakır.²⁴⁸ Elagabalus’un, Emesa kenti tepesinde yer alan tanrısına ait tapınakta yapmış olduğu günlük seremonilerdeki hali büyüleyicidir. Gün içinde ortaya koyduğu bu kendinden geçme durumu, yaratmış

²⁴⁰ İmparatorun Sami ırkından gelmiş olması nedeniyle yaşanan durumun normal olduğu, çünkü Samilerin “*gözlerine kadar lağımında oturan ancak kaşları ile cennete dokunan*” kişiler oldukları bilgisi ilginç bir detay olarak karşımıza çıkar: Altheim, Die Krise, s. 89; Altheim, Soldatenkaiser, s. 227.

²⁴¹ Herodian., 5.3.6.

²⁴² Herodian., 5.3.2; H.A., Macrinus, 9.1; Lambertz, s. 392; Akşit, s. 72; Kettenhofen, s. 24; Hay, ss. 45-46; Icks, Priesthood, s. 170.

²⁴³ Herodian., 5.3.2; Kettenhofen, s. 24; Kaya, Suriyeli Kadınlar, s. 69; Altheim, Die Krise, ss. 94-95; Altheim, Soldaten Kaiser, ss. 232-233; Artaud, ss. 31, 37.

²⁴⁴ Lambertz, s. 393; Kaya, Suriyeli Kadınlar, s. 72; Hay, ss. 46-49.

²⁴⁵ Cass. Dio, 78(79).30-31; Herodian., 5.3.11; Kettenhofen, ss. 24-25; Altheim, Die Krise, s. 95; Altheim, Soldaten Kaiser, s. 233; Hay, s. 47.

²⁴⁶ Lambertz, s. 393.

²⁴⁷ Pietrzykowski, s. 1813; Artaud, ss. 64, 69; Akşit, s. 73’de III. Gallia Lejyonuna hediyeler vaat edildiğine dair bilgiler verir.

²⁴⁸ Herodian., 5.3.6-8, 5.5.3; H.A., Macrinus, 9.1-6; Optendrenk, ss. 91-92; Kissel, Kaiser zwischen, s. 166; Artaud, s. 64; Kettenhofen, s. 25; Kaya, Suriyeli Kadınlar, ss. 72-73; Altheim, Die Krise, s. 95; Altheim, Soldaten Kaiser, s. 233; Hay, ss. 50-52. İmparatorun bu hali Dionysos ile karşılaştırılır.

olduğu coşkulu hal, normal yaşamlarının getirdiği monotonluk nedeniyle sıkılan askerler arasında hemen kabul görür.²⁴⁹

Tüm gelişmelerin sonunda, 15 Mayıs 218'i 16 Mayıs 218'e²⁵⁰ bağlayan gece Emesa'nın 25 km kuzeydoğusunda, kuzey Suriye'deki dağların eteklerinde yer alan Raphanea'ya Parth savaşları sonunda yerleştirilen III. Gallica Lejyonu²⁵¹, büyükanne Iulia Maesa, kızları Iulia Soemias, Iulia Mamaea, onların oğulları Elagabalus ile Severus Alexander ve rahip Gannys'i karargâha alır.²⁵² Aynı gün Elagabalus'u imparator ilan eder.²⁵³ Haber çok kısa sürede yayılır ve 50 kilometre ötedeki Apameia'da bulunan II. Part lejyonuna ulaşmasıyla, bu lejyon da hemen genç imparatorun yanında yer alır.²⁵⁴

Gelişmeleri Antiokheia'dayken haber alan Macrinus, kadınların cesaretine şaşırır ancak tehlikeyi ciddiye almayarak Ulpus Iulianus'u²⁵⁵ ayaklanmayı bastırmak

²⁴⁹ Aslında Lejyonlardaki bu durum yeni olmamakla beraber daha derin bir anlam taşımaktadır. Birçok lejyon, doğuda kaldıkları uzun zaman dilimleri içinde doğulu davranışları benimserler ve Roma'nın resmi dini ve uygulamalarından sıkılırlar. Bu nedenle yeni, daha gizemli dinlerin ritüellerini ve mistik unsurlarını ararlar. Bu arayış içinde birçok asker, insan-tanrı arasındaki ilişkiler konusunda kendilerini ifade edebilecekleri yeni bir dinsel merkezi benimserler. Pek çok anlamı olan İsis tapınımı, çeşitli fedakârlık gösteren Kybele rahipleri (ki en büyük fedakârlık hadım olmaktır) ve Mithras taraftarları, askerlere hemen etki eden unsurlardır. Bkz, Kissel, *Kaiser zwischen*, s. 167.

²⁵⁰ Akşit, s. 73; Kissel, *Kaisererhebung*, s. 349; Kissel, *Kaiser zwischen*, s. 168; Gross, s. 989; Hay, ss.55-56; Optendrenk, s. 98; Miller, s. 52; Tobias Brendle, "Die Religionspolitik Kaiser Elagabals im Spiegel seiner Münzen", *Numismatische Nachrichtenblatt* 10, 2001, s. 411; Ruprecht Ziegler, "Der Burgberg von Anazarbos in Kilikien und der Kult des Elagabal in den Jahren 218 bis 222 n. Chr.", *Chiron*, Band 34, 2004, (Anazarbos), s. 65; Artaud, s. 69'da ve s. 80'de İ.S. 217 hatta İ.S. 216'da karargâha gittiği belirtilir.

²⁵¹ Olasılıkla Iulius Caesar tarafından kurulmuş olan ve önemli savaşların içinde yer aldığı belirtilen lejyon, İ.Ö. 40-31 arası Marcus Antonius'un yanında yer almış, Aktium savaşından sonra ise Octavianus tarafından Suriye'ye gönderilmiştir. Verus'un 218/219 yıllarında Macrinus'un son dönemlerinde lejyonda yüzbaşı konumunda olduğunu belirtilir. Elagabalus'un imparator olmasıyla birlikte Senatoya başvuran Verus, aynı zamanda lejyonun elçisi konumuna gelir ve kendi politik konumunun getirilerini imparatora hizmet amaçlı kullanmıştır. Bundaki amacı imparatorun ödül alabilmek olduğu da anlatılır. Askerler arasındaki popülerliği ve onların şımartmaları neticesinde Elagabalus'a meydan okuduğu belirtilir. Onun girişimi başarılı olamamış ve ölümüne neden olmuştur. Bkz. Cass. Dio, 78(79).34.5-35.2; Cass. Dio, 79(80).7.1-4; Detaylı bilgi için bkz. Edward Dabrowa, "The commanders of Syrian legions, 1st-3rd c. A.D." *The Roman Army in the East*, (Ed. David L. Kennedy), Ann Arbor, Michigan, 1996, ss. 277-278, 283.

²⁵² Cass. Dio, 78(79).31.4; Kissel, *Kaiser zwischen*, s. 168; Ralf Krumeich, "Der Kaiser als syrischer Priester: Zur Repraesentation Elagabals als *sacerdos dei Solis Elagabali*", *Boreas* 23/24, 2000/2001, s. 107; Altheim, *Die Krise*, s. 95; Akşit, s. 73.

²⁵³ Cass. Dio, 78(79).31.4;78(79).32.2; Herodian. 5.3.8-12; Bengston s. 327; Weingart, s. 4; Eadie, s. 140; Kettenhofen ss. 23-28; Kaya, *Suriyeli Kadınlar*, s. 73; Icks, *Priesthood*, s. 171; Ball, ss. 411-412; Ruprecht Ziegler, "Antiochia, Laodicea und Sidon in der Politik der Severer", *Chiron* 8, 1978, s. 512.

²⁵⁴ Kissel, *Kaisererhebung*, s. 349; Balty, s. 100.

²⁵⁵ Macrinus dönemi *Praetor perfectidur*.

üzere Raphanea'ya yollar.²⁵⁶ Ancak Ulpius Iulianus'un askerleri, genç imparatoru gördüklerinde onun tarafına geçerek, Iulianus'u öldürürler. Hatta başını keserek bunu Macrinus'a gönderdikleri de aktarılır.²⁵⁷ Büyükanne Maesa iddiaları bir adım öteye götürerek, torununun Caracalla'nın oğlu olduğu dedikodusunun askerler arasında hızla yayılmasını sağlar.²⁵⁸ Ayrıca kentin duvarlarına genç imparator adayının bir resmini astıkları böylelikle onun Caracalla ile olan benzerliğini vurgulamak istedikleri de bilinir.²⁵⁹ Elagabalus'un, Caracalla'nın oğlu olduğu düşüncesi onun askerler tarafından daha da çok sevilmesini sağlayacaktır.

Bu nokta da bazı detay bilgileri aktarmakta fayda vardır. Gannys ve Valerius Comazon Eutychanuis ailenin yanında yer alan ve Elagabalus'un gerek tahta çıkış sürecinde gerekse sonrasında çeşitli görevlerde bulunmuş devlet adamları olarak bilinirler.²⁶⁰ Elagabalus'un Caracalla'nın oğlu olduğu haberinin yayılması sürecinde söz konusu kişiler ön plana çıkar. İmparatoru ve ailesini karargâha alanın Comazon Eutychianus olduğu aktarılır.²⁶¹ Devamında ise söz konusu haber yayma fikrinin Iulia Maesa'ya ait olduğu, haberi yayan kişinin ise Gannys olduğu belirtilir.²⁶² Bundan başka bu dedikoduyu yayanın Eutychianus olduğu ve bunu Maesa'nın haberi olmadan yaptığı söylenirken²⁶³, Eutychianus'a yetkinin Maesa tarafından verildiği de anlatılır.²⁶⁴ Sonuç olarak, haberin yayılması, beklenen etkiyi yaratır.

²⁵⁶ Herodian., 5.4; H.A., Macrinus, 10.1-3; Lambertz, s. 393; Kissel, Kaiser zwischen, s. 169; Kissel, Kaisererhebung, s. 349; Eadie, s. 140; Altheim, Die Krise, s. 95; Artaud, ss. 81-83; Hay, ss. 58-62.

²⁵⁷ Altheim, Die Krise, s. 95; Artaud, s. 83.

²⁵⁸ Cass. Dio, 78(79).30-32; Herodian., 5.3.10; H.A. Elagabalus, 2.2; Artaud, ss. 61-62; Altheim, Die Krise, s. 95; Altheim, Soldaten Kaiser, s. 233; Kaya, Suriyeli Kadınlar, s. 73; Bengston, s. 327; Kissel, Kaisererhebung, s. 349; Kissel, Kaiser zwischen, s. 167; Pietrzykowski, s. 1813; Kettenhofen, ss. 25-27; Hay, s. 47.

²⁵⁹ Altheim, Die Krise, s. 95; Artaud, ss. 80-81.

²⁶⁰ Artaud, ss. 62-63; Lambertz s. 396; Artaud, ss. 62-63; Altheim, Die Krise, s. 91; Altheim, Soldatenkaiser, s. 229 Kettenhofen, ss. 29-32; Miller, ss. 52-54; Hay, ss. 52-53. Yönetimde büyükanne Maesa'nın yanı sıra Gannys ile Valerius Comazon Eutychianus'un da etkili oldukları; Comazon Eutychanuis'un, Gannys'in ciddiyetini dengeleyecek biri bir çeşit soytarı ve daha aşağı karakterli bir kişi olduğundan da söz edilir. Üstelik Gannys'in Soemias'ın sevgilisi olduğundan da söz edilir. İlginç olan konu Gannys'in hadım olmasıdır. Ancak bu acınacak ya da utanılacak bir durum değil, tam tersi Elagabal dininin bir parçası olarak önem verilen bir durumdur. Ancak daha sonra imparator tarafından öldürülmesi sağlanacaktır. Comazon Eutychianus ise imparatorun da yaşamıştır.

²⁶¹ Akşit, s. 23.

²⁶² Artaud, ss. 68-69.

²⁶³ Cass. Dio, 78(79).32-35.

²⁶⁴ Herodian., 5.3.11.

Gelişmeler üzerine, sözde babası Caracalla'ya atfen *Marcus Aurelius Antoninus* olarak çağrılan²⁶⁵ genç imparator, Fenike ve Suriye sınırında²⁶⁶ Macrinus ile savaşa girer. Savaş sırasında Macrinus'un başarılı olması Elagabalus'un askerlerinin dağılmasına neden olur; ancak Iulia Maesa ve Iulia Soaemias onları geri döndürür ve bizzat kendileri de savaşa katılırlar.²⁶⁷ Elagabalus da savaşta yer alır. Sonuçta zaferi kazanan Elagabalus olur.²⁶⁸ Macrinus'un askerleri ya öldürülür ya da kovalanır.²⁶⁹ Daha savaş devam ederken kılık değiştirerek kaçan Macrinus, Kilikia, Kappadokia, Galatia ve Bithynia yolu ile Nikomedia'ya gitmiş, buradan Kalkhedon'a geçerken yakalanmış; tekrar Antiokheia'ya getirilirken yolda öldürülmüştür.²⁷⁰ (EK 2 Harita 5) Oğlu Diadumenianus ise Parthlara kaçarken yakalanır ve öldürülür.²⁷¹

Elagabalus'un Caracalla'nın oğlu olma durumu tamamen ailenin politik bir oyunu olarak belirir. Ataerkil bir toplum olan Roma'da anne akrabalığı miras hakkı elde etmek için herhangi bir önem içermemektedir. Soylarını, bu hakkı elde etme düzeyine çıkarmak isteyenler, evlat edinilme prosedürünü ortaya çıkarmışlardır.²⁷² Ancak Elagabalus için böyle bir durum söz konusu değildir. İmparatorluğu öncesinde herhangi bir unvan almadığı gibi, Caracalla'nın Elagabalus'u veliahdı olarak gösterdiği herhangi bir kayıt da yoktur.

14 Temmuz 218'de Senato tarafından imparatorluğu onaylanan²⁷³ ve Roma yolu kendisine açılmış olan Elagabalus, imparator olduğu gün vakit kaybetmeden, Suriye eyaletinin başkenti olan Antiokheia'ya gider ve İ.S. 218 yılının yaz aylarını burada geçirir.²⁷⁴ (EK 2 Harita 1-3,5) Kentin yağmalanmasını önlemek amacıyla, her

²⁶⁵ Cass. Dio, 78(79).32.2; H.A., Elagabalus, 8-9; Kissel, Kaiseerhebung, s. 349; Kissel, Kaiser zwischen, s. 168; Krumreich, s. 107; Weingart, s. 4; Hay, s. 56.

²⁶⁶ Altheim, Die Krise, s. 95'te bahsedilen yerin Antiokheia olduğu aktarılır.

²⁶⁷ Altheim, Die Krise, s. 95; Artaud, ss. 70, 84.

²⁶⁸ Icks, Priesthood, s. 172; Kazanılan bu başarı sikkeler üzerinde de belirtilir ve Elagabalus'a yeni lejandlar atfedilir.

²⁶⁹ Cass. Dio, 78(79).38; Herodian. 5.4; Lambertz, s. 394; Artaud, s. 85.

²⁷⁰ Cass. Dio, 78(79).34.2; 78(79).39.1-6; Herodian., 5.4.1-12; Lambertz, s. 394; Miller, s. 52; Kissel, Kaiser zwischen, ss. 169-170; Akşit, s. 73; Bengston, s. 327; Eadie, s. 141; Altheim, Die Krise, s. 95; Hay, ss. 72-76. Bu güzergâhı, yanlış bir bilgi olarak, Elagabalus'un Roma'ya olan yolculuk güzergâhı şeklinde aktaran kaynaklar vardır.

²⁷¹ Altheim, Die Krise, s. 95.

²⁷² Arrizabalaga Y Prado, Fiction, s. 185. Örneğin Traianus Hadrianus'u, Hadrianus Antoninus Pius'u, Antoninus Pius ise Marcus Aurelius'u evlat edinmiştir.

²⁷³ Gross, s. 990; Lambertz, s. 395; Optendrenk, s. 98'de Elagabalus'un Macrinus'a karşı kazandığı zaferin haberinin Roma'ya Haziran ayının 26'sında ulaştığı belirtilir.

²⁷⁴ Cass. Dio, 79(80).1; Lambertz, s. 395; Kissel, Kaiser zwischen, s. 170; Hay, s. 77; Halfmann, Kaiserreisen, s. 230'da 9 Temmuz'da Antiokheia'da olduğu belirtilir.

bir askere 500 drahmi ödeyeceğine dair söz verir.²⁷⁵ Bu duruma yönelik harcamaları da Antiokheialılardan tahsil eder. Caracalla'ya ya da kendisine hakaret eden herkesi kentten sürer.²⁷⁶ Ancak, Suriye Coele Elçisi Fabius Agripinus, Arap elçisi Pica Caerianus, Caracalla döneminde Trakya valiliği yapan ve bu görevi sırasında P. Valerius Comazon'a hakaret ettiği iddia edilen Kıbrıs Prokonsülü Claudius Attalus, bundan başka Aelius Decius Triccianus, M. Munatius Sulla Cerialis, Serius Carus, Valerianus Paetus gibi Macrinus'un arkadaşı olan kişiler, çoğunluğu İ.S. 219 yılında olmak üzere, Senatoya danışılmaksızın idam edildiler.²⁷⁷ Bunun dışında, imparatorun kararı ve Senatonun onayıyla Silius Messala ve Pomponius Bassus, Elagabalus'un davranışlarını onaylamadıkları ve onu canına kastettikleri gerekçesiyle öldürüldüler.²⁷⁸ İ.S. 219 yılında III. Suriye-Phoenice ve IV. Suriye-Coele lejyonları tarafından çıkarılan ayaklanma bastırılır ve komutanlar Verus ile Gellius Maximus da idam edilir.²⁷⁹

Hükümdarlığı boyunca Marcus Aurelius (daha çok Aurelius) Antoninus, olarak adlandırılan imparator, ayrıca tanrısallık Antoninus'un oğlu ve tanrısallık Severus'un torunu olarak da anılır.²⁸⁰ Afrika'da ele geçmiş olan bir mil taşı üzerinde

²⁷⁵ Cass. Dio, 79(80).1'de Askerlere ödenecek miktar 2000 Sesterces olarak belirtilmiştir. Hay, s. 77.

²⁷⁶ Cass. Dio, 79(80).2; Lambertz, s. 395.

²⁷⁷ Cass. Dio, 79(80).3-4; Lambertz, ss. 395-396; Eadie, s. 141; Hay, s. 90; Champlin, s. 101.

²⁷⁸ Cass. Dio, 79(80).5; Lambertz, s. 396'da Cassius Dio'nun olası gerçeklere dayanarak ortaya sürdüğü iddiaya göre Silius Messala Senatodaki enerjik konuşması; Pomponius Bassus ise güzel eşi Annia Faustina yüzünden öldürülmüştür. Kendisi daha sonra Elagabalus'un eşi olmuş ve Bassus'un ardından yas tutması yasaklanmıştır.

²⁷⁹ Cass. Dio, 79(80).7; Lambertz, s. 396.

²⁸⁰ AE 1990, 0654:

“[[Im(p(erator)) C(aes(ar))]] div[i] M[ag]ni [An]to[ni]ni
[[fi]lius]] divi Seve[r]i [[n]e[p]os [M]a[r]cu[s]
A[u]re[li]u[s] Ant[on]inu[s] [Pi]u[s] Fe[li]x A[u]gu[s]tu[s]
p[ro]nt[ifex] m[ag]n[us] sacerdos a[mp]lis[sim]us //
[[d[e]i I[n]victi So]lis Elagab[us]i [t]r[ib]un[icia]
p[ro]t[ector]e IIII c[on]s[ul] III de[s]ignatus IIII
p[ater] p[at]riae proco[n]sul]] [a]m[phit]h[eatru]m [cum] po[r]t[us] pul[cr]o g[ra]dib[us] [p]o[dio
arena restitu]it”

Tercümesi:

“Divus Magnus Antoninus'un oğlu, Divus Severus'un torunu Imperator Caesar Marcus Aurelius Antoninus Pius Felix Augustus, pontifex maximus, Deus Invictus Sol Elagabalus'un en güzide rahibi, 4 kez tribunicia potestate, 3 kez consul, 4 kez consul designatus, vatanın babası, proconsul amphitheatroyu kapıları, performans sahnesi, basamakları, podyumu (ve) arenasıyla birlikte restore etti.”

Ayrıca bkz. CIL II, 4766-69, 4805; CIL III 773; CIL VI 1078, 2104; CIL VII 585, CIL VIII 10124, 10127, 10160, 10161, 10267, 10295, 10304, 10308, 21723; “Divi Magni Antonini f. Divi Severi nepos”; ayrıca bkz. Lambertz, s. 394.

imparatorun soyu, Nerva'ya kadar dayandırılmıştır.²⁸¹ Elagabalus, Antiokheia'ya vardığında, Roma Senatosu ve halkına bir mektup yazar; söz konusu mektupta kendi gençliğini Augustus'un gençliği ile karşılaştırmış ve M. Antoninus'un izinden gideceğine söz vermiştir.²⁸² Senato impatora unvanlarına ek olarak *Pater Patriae*, Annesi ve Büyükannesini ise *Augusta* unvanlarını verir.

Tüm gelişmelerle birlikte imparator İ.S. 219 yılının başındaki kış aylarında Roma'ya gitmek üzere Antiokheia'dan yola çıkar.²⁸³

1.5.2. Roma Yolculuğu, Yaşantısı Ve Ölümü

Elagabalus'un imparator olması ile birlikte, Maesa amacına ulaşmış olur ve ailesi imparatorluğun yönetimini tekrar ele geçirir.²⁸⁴ Hükümdarlığının ilk aylarında doğuda bulunan imparator Roma'ya ulaşmak üzere yola çıkar. Antiokheia'dan başlayan, Anadolu'da, olasılıkla Ankyra, Iuliopolis, Prusias ad Hypium²⁸⁵ ve Nikaia üzerinden devam eden yolculuk²⁸⁶ sırasında olumsuz hava şartları²⁸⁷ nedeniyle, İ. S. 219 kışını Nikomedia'da geçirmek zorunda kalır.²⁸⁸ (EK 2 Harita 6)

²⁸¹ CIL VIII, 10347: "imp. Caes. Divi Magni Antonini Aug. Brit. Max. nep., divi Commodi et divi M. Ant. Ger. Sar. Pronep., divi Ant. Pii et divi Hadriani abnep., divi Traiani et divi Nerve adnep."; Lambertz, s. 394; Söz konusu yazıtın Sitifis'te (Cezayir) ele geçmiştir.

²⁸² Cass. Dio, 79(80).1.3.2.2; Lambertz, s. 394; Kissel, Kaiser zwischen, ss. 170-171; Krumreich, s. 108

²⁸³ Cass. Dio, 79(80).3.1; Artaud, ss. 85-86; Halfmann, Kaiserreisen, s. 230.

²⁸⁴ Kettenhofen, ss. 33-43.

²⁸⁵ Düzce'ye bağlı Konuralp (eski Üskübü).

²⁸⁶ Brendle, s. 411; İmparatorun Anadolu üzerinden gerçekleştirmiş olduğu yolculuğun güzergâhı ile ilgili olarak Halfmann, Kaiserreisen, s. 230, Kaya, Septimius Severus, s. 316 dipnot 981 ve Kaya, Suriyeli Kadınlar, s. 74 dipnot 72'de referans olarak Cassius Dio 78.(79).39.2 gösterilir. Ancak burada sözü edilen güzergâh İmparator Macrinus'un kaçış güzergâhıdır. İmparator Elagabalus'un benzer bir güzergâhtan geçmiş olabileceği öne sürülebilir; ancak Cassius Dio'nun bu duruma referans olarak gösterilmesi yanlıştır.

²⁸⁷ Herodian., 5.5.3.

²⁸⁸ Cass. Dio, 79(80).7.3; Herodian., 5.5.3; H.A., Elagabalus, 5.1; SEG XXIX, 1281; Sencer Şahin, **Katalog der Antiken Inschriften des Museum von Iznik (Nikaia)-İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu (Deutsch -Türkisch), Teil (Kısım) I nr:1-633, Inschriften Grieschischer Städte aus Kleinasies (IK)**, Band 9, Rudolf Haber Verlag, Bonn, 1979, No. 60; Optendrenk, s. 92; Miller, s. 53; Akşit, s. 77; Bengston, s. 328; Halfmann, Kaiserreisen, 231; Meijer, s. 86; Charles Texier, **Küçük Asya; Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi I. Cilt**, çeviren: Ali Suat, Enromasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2002, s. 104; Artaud, s. 86; Hay, s. 89; Kaya, Suriyeli Kadınlar, s. 74'de Nikomedia'da konakladıkları ancak kışı Makedonya'da geçirdikleri belirtilir. (Harita 6) Bundan başka Nikomedia'da kaldığı dönemde imparatorun hastalanmış olması muhtemel bir bilgi olarak ortaya çıkar. Burada imparatorun sağlığı için Tanıça Demeter'e bir sunak adanmış olması, sözkonusu durumu doğrular niteliktedir. Bkz. Hülya Boyana, "Nikomedia Kenti ve Tanrıça Demeter", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 25, Sayı 39, 2006, s. 177. Ayrıca Frey, s. 76'da imparatorun hastalığının

Nikomedia'daki davranışlarının tuhaflığı gerçekte sonraki dönemlerde yaşanacakların habercisi konumundadır.²⁸⁹ İmparatorluğun resmi kurallarına uymayı reddeden ve sürekli olarak Suriyeli Rahiplerin giydiği kıyafetler²⁹⁰ (EK 4 Resim 14-17) ile dolaşan ve dininin seremonilerini abartılı bir biçimde kutlayan Elagabalus²⁹¹, henüz büyükannesi tarafından kontrol edilebilir aşamadadır. Ancak bu aşırılıklar konusunda kendisini uyarın Gannys'in tutumunu beğenmeyen ve onu yerinde gözü olmakla suçlayan Elagabalus onun öldürülmesini sağlar.²⁹² İmparatorun yaşam şeklinde hiçbir değişiklik yapmak istememesi çevresindeki kişilerin, özellikle büyükanne Iulia Maesa'nın, çeşitli tedbirler almasına neden olur. Böylelikle onun davranışlarının Roma toplumunda yaratacağı şok etkisi hafifletilmeye çalışılır. Bu tedbirlerden biri, imparatorun Nikomedia'da konakladığı dönemde Senatoya bir resim gönderilmesi ve böylelikle sarayın yeni sahibinin görünümü hakkında bilgi edinilmesinin sağlanmasıdır.²⁹³ Söz konusu resimde imparator, Suriyeli rahip kıyafetlerini giymiş olarak betimlenmiştir ki zorunlu haller dışında toga giymeyi sevmediğine dair bilgiler mevcuttur.²⁹⁴ (EK 4 Resim 89) İbadet ederken betimlenmiş olan Elagabalus'un üzerinde bir tunik, pantolon ve yumuşak olduğu düşünülen bir ayakkabı vardır. Başında bir tiara yer alır. Tüm kıyafet, değerli mücevherler ve fildişi ile kaplıdır. Yanında ise kutsal taşı bulunmaktadır. Resmin, Senatoda tanrıça Victoria betiminin üzerine asılmasının²⁹⁵ istenmesi de yine Romalılar arasında huzursuzluk yaratacak bir davranış olarak dikkati çeker. Bu arada çok geçmeden hata yaptıklarını anlayan askerlerin, imparatoru tahttan indirmek için giriştikleri eylem başarısız olur.

antik kaynaklardan değil de betimlerinden anlaşıldığından söz edilir ancak bu betimlerin ne olduğu ya da nerede olduğu konusu aktarılmaz.

²⁸⁹ H.A., Elagabalus, 5.1-2'de imparatorun Nikomedia'daki seks yaşamının tuhaflığı anlatılır. Buna göre imparator, kendisinin Macrinus'un yerine tahta geçmesini sağlayan askerler ile aktif ve pasif seks yapar. Elbette bu durum askerler arasında güvensizlik ve hoşnutsuzluğun başlamasına neden olur; Mader, ss. 143-144; Artaud, s. 86.

²⁹⁰ Suriyeli Rahipler ve görünimleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Rolf A. Stucky, "Prêtres Syriens I: Palmyre", **Syria**, Vol. 50, 1973, ss. 163-180; Rolf A. Stucky, "Prêtres Syriens II: Heliopolis", **Syria**, Vol. 53, 1976, ss. 127-140.

²⁹¹ Herodian., 5.5.3; Pietrzykowski, s. 1813; Akşit, s. 77.

²⁹² Cass. Dio, 79(80).6; Artaud, ss. 70-71; Altheim, Die Krise, s. 91; Altheim, Soldatenkaiser, s. 229; Lambertz, s. 396; Bengston, s. 328; Kissel, Kaisererhebung, s. 350.

²⁹³ Herodian., 5.5.3-6; Cumont, Elagabalus, s. 2221; Krumreich, s. 108; Pietrzykowski, s. 1814; Brendle, s. 412; Kettenhofen, s. 33; Frey, s. 73; Optendrenk, s. 92.

²⁹⁴ Herodian., 5.5.6; Altheim, Die Krise, ss. 90, 96; Altheim, Soldatenkaiser, ss. 227-229; Pietrzykowski, s. 1815; Artaud, ss. 87-88; Optendrenk, s. 92.

²⁹⁵ Herodian., 5.5.5-7; Pietrzykowski, s. 1815; Kissel, Kaisererhebung, s. 350.

Kışın ardından Nikomedia'dan tekrar yola çıkan, Thrakia, Moesia ve Pannonia'dan geçerek²⁹⁶ (EK 2 Harita 6) İ.S. 219 yılının yaz ya da güz aylarında Roma'ya varan imparator,²⁹⁷ öldürüldüğü tarih olan 11 Mart 222'ye kadar Roma'da iki yıl 8 ay yaşamıştır.²⁹⁸ Roma'ya vardığı dönemde basılmış olan ve olasılıkla İ.S. 219'a tarihlenen sikkeler üzerinde imparator kente at üzerinde girmiştir.²⁹⁹ (EK 4 Resim 77)

İmparatorun tüm bu yolculukları boyunca, dininin simgesi olan siyah konik meteor taşı, dört atın çektiği bir quadriga içinde beraberindedir ve durum sikkeler üzerinde de betimlenmiştir.³⁰⁰ Roma'ya vardığında ise kutsal taşı Palatinus tepesi üzerinde yaptırmış olduğu tapınağa yerleştirir ve hiç zaman kaybetmeden kendi mensubu olduğu dini yayma politikası içine girerek Romalıların dinsel hayatın yeni hiyerarşik düzenini öğrenmelerini ister.³⁰¹ Kendini bir Roma İmparatoru olarak görmekten çok, mensubu olduğu dinin misyoneri olarak görmektedir. Bu nedenle Roma'nın günlük devlet işlerini yerine getirme konusunda sıkıntılar yaşayan imparator bu tür işleri daha çok büyük annesi Maesa'ya bırakmış görünür.

Elagabalus, Senato uygulamalarında da bir takım yenilikler yapar. Hazır bulunduğu ilk Senato toplantısında annesinin de çağrılmasını emreder. Senatoya gelen Soemias, konsüllerin yanına oturur. Ayrıca daha önce de belirtildiği üzere Elagabalus, annesinin başkanlık ettiği küçük bir Kadınlar Senatosunun kurulmasını sağlamıştır. Söz konusu Senatoda kadınların, hakkında karar aldıkları konular, ilginç

²⁹⁶ Cass. Dio, 79(80).3.2; Frey, s. 76; Halfmann, Kaiserreisen, s. 231; Artaud, s. 90'da Anadolu, Makedonya, Yunanistan ve Avusturya'yı geçtikten sonra Roma'ya vardığı aktarılır.

²⁹⁷ *CIL* VI 31162; *ILS* 2188; Optendrenk, ss. 92, 99; Krumreich, s. 108; Icks, Priesthood, s. 171; Brendle, s. 412; Lambert, s. 396; Kissel, Kaiser zwischen, s. 173; Matern, s. 32, Halfmann, Kaiserreisen, s. 231 ve Pietrzykowski, s. 1815'de Roma'ya varış tarihi olarak İ.S. 219 yılının Temmuz ayı olarak verilir. Ayrıca Pietrzykowski s. 1815'de varış tarihinin 29 Eylül 219'dan önce olması gerektiği vurgulanır. Bengston s. 328'de ise 29 Eylül 219'da vardığı yazar.

²⁹⁸ Optendrenk, s. 99, dipnot 90, s. 100; Hammond, ss. 57-58.

²⁹⁹ Mattingly, Harold (Ed). **The British Museum, Coins of the Roman Empire I-VI**, Spink & Son, London, 1923-1950., (BMCRE IV.2), s. 32, No. 57, Resim, 2, No. 10; Richard Brilliant, **Gesture and Runk in Roman Art: The Use of Gestures to Denote Status in Roman Sculpture and Coinage**, Memoirs of the Connecticut Academy of Arts and Sciences, Vol. 14, New Haven, 1963, s. 174.

³⁰⁰ Cumont, Elagabalus, s. 2220; Bengston, s. 328; Kissel, Kaiser zwischen, s. 170; Weingart, s. 5; Martijn Icks, "Empire of the Sun? Civic responses to the rise and fall of Sol Elagabal in the Roman Empire", **Ritual Dynamics and Religious change in the Roman Empire**, (Ed. Oliver Hekster, Sebastian Schmidt-Hofner ve Chirstian Witschel), Brill, Leiden-Boston, 2009, (Sol Elagabal), s. 111.

³⁰¹ H.A., Elagabalus, 3.4;6.7; Krumreich, s. 108; Icks, Sol Elagabal, s. 112; Kissel, Kaisererhebung, s. 350; Frey, ss.74-75; Ball, ss. 413-414.

oldukları kadar gülünçlükleri ile de dikkati çeker.³⁰² İmparatorun lüks tutkunu yaşamının bir yansıması olarak lüks malların alımı³⁰³; kadınların ne giymeleri gerektiği, arabaların çeşitleri ve bunları hangi koşum hayvanlarının çekeceği, taşımacılıkta ne tür eşekler kullanılacağı ve bunların eyerlerinin nasıl olması gerektiği, ayakkabılarda hangi altın ve değerli mücevherlerinin kullanılmasına izin verileceği türündeki kararlar sözü edilen konulardır.

Resmi işlerin işleyişinde yaşanan sıkıntılar, sadece imparatorun devlet işlerine ilgisizliğinden kaynaklanmaz. Ayrıca yönetimde aldığı keyfi kararlar da dikkat çeker. Saray içinde, dansçı, aktör, araba yarışçısı, kuaför... gibi farklı sosyal sınıftan kişilerin önemli konumlara, yüksek memurluklara getirildikleri aktarılır; hatta imparatorun, fahişelerden bir lejyon kurduğu, genelev ve tavernalardan topladığı insanlarla önemli kararlar almaya çalıştığına dair abartılı anlatımlar da bulunur.³⁰⁴ Onun devri kölelerin ve azat edilmiş olanların da ayrıcalıklar kazandıkları bir dönemdir.³⁰⁵ Elbette, bu durum geleneksel hassasiyetleri hor görme olarak yorumlanır. Senato ve halkın tepkisine neden olan bu davranış biçimi en sonunda ana kentteki garnizonun da isyanına neden olur.

Elagabalus'un *Heliogabalium*³⁰⁶ adı verilen tapınağına (sarayına?) vahşi hayvanları salması, onun tuhaf uygulamaları arasında yer alır.³⁰⁷ Ayı, leopar, aslan ve panter olarak sıralanan bu hayvanlar, tapınağın içinde serbest bırakılmakta, orada bulunan sarhoş misafirler ayıldıklarında şok geçirmekte, ortaya çıkan panik havasında ise kimileri ölmektedir. Söz konusu durum imparatorun tuhaf bir davranışı

³⁰² Lambertz, s. 398.

³⁰³ Elagabalus'un tamamen saf ipekten yapılmış giysiler kullanan ilk imparator olduğu vurgulanır. John Thorley, "The Development of Trade between the Roman Empire and the East under Augustus", **Greece & Rome**, Second Series, Vol. 16, No. 2, 1969, s. 217; William J. Bernstein, **A Splendid Exchange: How Trade Shaped the World**, Newyork, 2008, ss. 1-5.

³⁰⁴ H.A., Elagabalus, 26.3-5; 31.6-7; 32.9; Mader, s. 153; Altheim, *Die Soldatenkaiser*, ss. 229-230; Kissel, *Kaiser zwischen*, ss. 194, 201; Altheim, *Die Krise*, s. 91; Champlin, s. 102; Mader, s. 145; Lambertz, s. 397'de Daha önceden Roma'da oyunculuk da yapmış olan bir dansçıyı *prefektus praetorio* bir arabacıyı *perfektus vigilium*, berberi Claudius'u *perfektus annonae* olarak atadığı; bunun dışında bir koşucuyu, hayvan bakıcısını, aşçıyı ve çilingiri yine kendi inisiyatifiyle görevlendirdiği anlatılır.

³⁰⁵ Roma yaşantısında önemli bir yeri olan bağbozumu şenliklerinin eğlenceli anları olduğu kadar, mal sahiplerinin, taşkın davranışlara ve şakalara maruz kaldığı anların da olduğu belirtilir. Elagabalus'dan itibaren söz konusu şenliklerde kölelere, ceza alma endişesi olmadan, efendilerine karşı her türlü şaka yapma izni verildiği aktarılır. Bkz. H.A., Elagabalus, 11.2-6; Ersin Doğer, **Antikçağ'da Bağ ve Şarap**, İletişim Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2004, s. 74; Optendrenk, ss. 70-73.

³⁰⁶ H.A., Elagabalus, 3.4; Optendrenk, s. 84; Hay, s. 92.

³⁰⁷ H.A., Elagabalus, 21.1; 25.1; Mader, s. 138; Frey, s. 30 dipnot 2; Kissel, *Kaiser zwischen*, ss. 200-201.

olarak aktarılsa da doğulu dinlerde kutsal sayılan bu tür vahşi hayvanların varlığı aslında bunun da bir kült uygulaması olduğu düşüncesini ortaya çıkarır.³⁰⁸ Ancak her ne kadar amaç dinsel olsa da, uygulamada bir tuhaflık olduğu vurgulanır³⁰⁹ ve yaratılan ortam “*Başkent Roma’da Suriyeli bir karnaval*”³¹⁰ olarak değerlendirilir. İmparator Elagabalus’un Suriye ve çevresinde görülen dinsel alışkanlıkları ısrarla ve karmaşık bir biçimde batı dünyasına sokma çabası, kültürlerin gerçekte taşıdığı anlamların anlaşılmasını da engellemiştir.

İmparatorun ilginçlikleri devrinin ziyafetlerinde ya da yemek kültüründe de kendini gösterir. Roma imparatorluk yaşamı incelendiğinde verilen ziyafetlerin, yemek çeşitlerinin ve beslenme alışkanlıklarının sembolik olduğu, dikkatli incelendiklerinde devrin imparatorunun karakterini, toplumun sosyal, politik, askeri ve hiyerarşik yapısını anlamak açısından ipuçları gizlediği düşünülür.³¹¹ Elagabalus devrinde ilginç içerikli egzotik yemeklerin varlığının bilinmesi söz konusu duruma bir örnektir.³¹² İmparatorun yeni tatlar keşfetme isteği değişik ilginç tatları ortaya çıkarmıştır. Devekuşu eti, sülün, müren balığı ve turnabalığı sütü, deve toynağı, kümes hayvanı ibiği, tavus kuşu ve bülbül dilleri yemeklere katılan ilginç malzemelerdir. İmparatorun abartılı lüks düşkünlüğü yemeklerin pişirilmesinde ve sunumlarında da kendisini gösterirdi. Bezelye altın parçalarıyla, mercimek oniksle, fasulye kehribarla, pirinç ise inci ile harmanlanır, mücevherler elma ve çiçekler ile karıştırılır, balıklar karabiberin yanı sıra inci ile de süslenirdi. Sarayda mutlaka kıyılmış balık, istiridye, midye ıstakoz gibi deniz ürünleri servis edilirdi ki bunların deniz suyunda pişirilerek doğallıklarını korumaları sağlanmaya çalışılırdı. Çeşitli hayvanların beslenmesinde, yine ilginç yiyeceklerin kullanıldığı, papağan, sülün ve tavus kuşu bağırsaklarından yapılmış bir kokteylin ikram edilenler arasında olduğu da aktarılır.³¹³

³⁰⁸ *Atargatis* ve onunla ilişkili *Dea Syria* kültlerinde doğanın hakimi olan tanrıçaların en önemli kutsal mekanları arasında içinde çeşitli hayvanların bulunduğu parklar da yer alır. Söz konusu parklarda bulunan hayvanlar içinde özellikle belirtilen aslandır. Han J. W. Drijvers, “Die Dea Syria und andere Syrische Gottheiten im Imperium Romanum”, **Die orientalische Religionen im Römerreich**, (Ed. Maarten Jozef Vermaseren), Leiden: Brill, 1981, (Dea Syria), s. 244; Frey, ss. 29-30.

³⁰⁹ Mader, s. 138.

³¹⁰ Gaston H. Halsberghe, **The Cult of Sol Invictus**, 1972, (Sol Invictus), s. 85.

³¹¹ Mader, s. 152.

³¹² H.A., Elagabalus, 28.4;30.2;32.4-5; Kissel, Kaiser zwischen, s. 199; Mader, ss. 152-153; Artaud, ss. 100-102; Optendrenk, ss. 73-75.

³¹³ Köpeklerin kaz ciğeriyle, atların Suriye üzümüyle, aslanların ise sülün ve papağan ile beslendiği aktarılır. Kissel, Kaiser zwischen, s. 199; Thorley, s. 221.

Ziyafet sofralarındaki uygulamalar da ilgi çekicidir. Ziyafet sofrasının ve çevresinin önceden ya da yemek sırasında, kimi zaman abartılı bir biçimde çiçekler ile süslenmesi modern zamanların sanatçıları da etkilemiş, ünlü ressam Sir Lawrence Alma Tadema'nın (1836-1912) *Heliogabalus'un Gülleri* (1888)³¹⁴ adlı resmine konu olmuştur.³¹⁵ (EK 4 Resim 12) İmparatorun sofra alışkanlıkları ile ilgili verilen bilgilerde dikkat çeken unsurlardan biri de senatörlerin değersizleştirilmesi,³¹⁶ buna karşın toplumun en alt tabakasında yer alanların düzenli bir uygulama ile yemeklere katılmasıdır.³¹⁷ Bu uygulamanın gerekçesi imparatorun halk ile dayanışma içinde olduğunu göstermektir. Onlarla birlikte içen, abartılı ödülleri dağıtan imparator, böylelikle popüleritesini de arttırmış olur.³¹⁸ Elagabalus'un halk ile bütünleştiğini gösteren başka bir uygulamasının ise saygın yemek toplantılarında egzotik yemeklerden halka sunması ya da kendi sofrasında ne var ise aynılarını pencereden halka atması olarak gösterilir.³¹⁹

Elagabalus'un Roma'da ilginçliklerinden diğer birkaçı da şehrin iç bölgesine, içinde gerçek deniz suyu ve balıkların bulunduğu bir havuz yaptırması ve arkadaşlarının yüzmesini sağlaması; ayrıca yazlık sarayının bahçesine kardan bir dağ yaptırması ve buraya kar taşıtması olarak sıralanır.³²⁰

İmparator olduktan sonraki dönemde Elagabalus, özel hayatında da karmaşıklıklar yaşamıştır. Biri Vesta Rahibesi olmak üzere üç kez evlenmiştir.³²¹ İlk eşi İ.S. 219 yılında Roma'ya varduktan kısa bir süre sonra evlendiği Cornelia

³¹⁴ Bkz. s. 12, dipnot 46.

³¹⁵ H.A., Elagabalus, 19.7; 21.5; Altheim, Die Krise, s. 89, Altheim, Soldaten Kaiser, s. 227; Kissel, Kaiser zwischen, ss. 199-202; Andrew Dalby, **Bizans'ın Damak Tadı, Kokular, Şaraplar, Yemekler**, Çev: Ali Özdamar, Kitap yayınevi, İstanbul, 2004, s. 44, "...Roma İmparatoru Elagabalus yemek salonunun zeminine gül serpiştirirken ya da sofralara yukarıdan aşağıya menekşe yağmasını sağlarken, yaratılan etkinin hem hoşla gitmesini, hem sağlık verici olmasını amaçlıyordu. Dipnot: Bunu abarttığı söylenir. Kimi sofralar menekşelerin altında boğulmuştu."; Icks, Priesthood, s. 170 dipnot 6'da benzer bir uygulamanın İmparator Nero Devrinde de yapıldığı ve Suetonius'un bunu aktardığı belirtilmektedir. (Icks aracılığıyla Suetonius, Vita Neroni, 31.2).

³¹⁶ Historia Augusta'ya göre Elagabalus Devrinin senatörlere karşı genel tutumu bu şekildedir. Bkz. H.A., Elagabalus, 6.2; 16.1; 20.1; 27.1; 28.5; Mader, ss. 152-153; Champlin, s. 101.

³¹⁷ Düşük rütbeli askerler, dönmeler, dilenciler... gibi. Bkz. Mader, s. 153.

³¹⁸ H.A., Elagabalus, 21.6-7; 22.3-4; 28.6; 29.4; Herodian., 5.5.8; 5.6.6; Mader, s. 153.

³¹⁹ H.A., Elagabalus, 23.8; Mader, s. 153.

³²⁰ H.A., Elagabalus, 23.7-8; Mader, s. 161; Kissel, Kaiser zwischen, s. 199.

³²¹ Altheim, Die Krise, s. 89, Altheim, Soldaten Kaiser, s. 227; Frey, s. 74; Lambertz, s. 401; Weingart, s. 5; Miller, s. 55; Gross, ss. 989-990. Bundan başka Meijer, s. 87'de üç kadın ve bir erkek ile evlendiğinden bahseder ama erkeğin ismini vermez. Olasılıkla kastedilen, Elagabalus'un gözde erkek sevgilisi Hierokles'dir.

Paula'dır ve kendisinin iyi bir soydan geldiği antik kaynaklar tarafından aktarılır.³²² Söz konusu evliliği olasılıkla büyükanne Iulia Maesa tarafından ayarlanmıştı.³²³ Bu durumun nedeni, Traianus ve Hadrianus'daki gibi, asil soydan gelen birini eş seçerek kendilerini meşrulaştırma isteğidir. Elagabalus tarafından kendisine *Augusta* unvanı verilen³²⁴ Cornelia Paula, sikkeler üzerinde ise Iulia unvanını da kullanmıştır. Cornelia Paula'nın vücudunda bulunan bir doğum lekesi onun kutsal saflığı taşımadığı şeklinde yorumlanmış ve imparator İ.S. 220 yılında bu evliliği bitirmiştir.³²⁵

İmparatorun ikinci evliliği aynı zamanda en çok tepki çeken davranışlarından biri olur.³²⁶ Bir *Vesta* rahibesi olan Aquilia Severa da, Cornelia Paula gibi Iulia ve Augusta unvanlarının ikisini birden kullanır. Bu evlilik aynı zamanda bir rahip ile rahibenin evliliği olarak da görülür ve böylelikle dinin gereklilikleri yerine getirilerek tanrısal ortaklık sağlanmış olur.³²⁷ Antik dönemde benzer kutsal evlilikler göz önüne alındığında tanrısal birleşmelerin olağan bir durumu yansıttığı düşünülebilir. Ancak *Vesta* rahibelerinin kutsal bekâretlerinin ihlali olarak çok eleştiri alan bu evlilik,³²⁸ Elagabalus'un cinsel oburluğu nedeniyle, atılmış olduğu bir çeşit erotik macera olarak yorumlanır.³²⁹ Elagabalus'un Roma toplumuna göre hatası, bir *Vesta* rahibesinin kutsal bakireliğini bozarak, Roma'nın kutsal değerlerini hiçe sayması ve durumu içinden çıkılmaz bir hale sokmasıdır. İ.S. 220/21 yılında bu birliktelik bitmiş olsa da Elagabalus, üçüncü evliliğinin ardından tekrar Aquilia Severa Augusta'ya dönmüştür.³³⁰

³²² Cass. Dio, 79(80).9; Herodian., 5.6.1; Artaud, s. 77, s. 95; Gross, s. 990; Frey, s. 88; Optendrenk, s. 23; Icks, Priesthood, s. 172.

³²³ Kissel, Kaiser zwischen, s. 180.

³²⁴ *CIL*, X 4554.

³²⁵ Cass. Dio, 79(80).9.3; Lambertz, s. 401; Mader, s. 136; Kissel, Kaiser zwischen, s. 181; Frey, s. 89

³²⁶ Cass. Dio, 79(80).9.3; Gross, s. 990; Kissel, Kaiser zwischen, s. 180; Optendrenk, s. 23; Frey, s. 89.

³²⁷ Cass. Dio, 79(80).9; Herodian., 5.6.2; Lambertz, s. 401; Icks, Priesthood, s. 174-175; Mader, s. 136; Bu evlilik aynı zamanda tanrı *Elagabal* ile Kartaca Tanrıçası *Dea Caelestis* arasında gerçekleştirmiş olur. Konu ile detaylı bilgi Din bölümünde yer alır.

³²⁸ Kissel, Kaisererhebung, s. 350'de bu durum ile ilgili şöyle bir yorum yapılmıştır: "*Elagabalus'un bu denemesinde, kaçınılmaz olan felaketin gelmesinin nedeni, taban tabana zıt iki kültürün temelde iki farklı din anlayışı yatmaktaydı. Doğulu Elagabalus'un Vesta rahibesi ile yapmış olduğu evlilik ona nasıl doğal ve anlaşılır geliyorsa ki bunun yani kral ile rahibenin evliliği semitik dinlerin çok eski kültürlerinde görüldüğü bilinir, Romalılar içinse sapkın ve sapık bir maskaralık halinde Roma İmparatorluğuna (res publica Romana) karşı bir tavır olarak geliyordu. Bu durumda Huntingston'un medeniyetler çatışması akla gelir.*"

³²⁹ Kissel, Kaiser zwischen, s. 180; Mader, s. 136.

³³⁰ Cass. Dio, 79(80).5.4; Gross, s. 990; Optendrenk, s. 23.

Elagabalus, Annia Faustina³³¹ ile üçüncü evliliğini yapmıştır. Sikkelerin işaret ettiğine göre bu evlilik İ.S. 221 yılında gerçekleşmiştir. Kısa bir süre sonra imparator, söz konusu evliliği bitirerek ikinci eşine geri dönmüştür. Tüm bu evliliklerine rağmen Elagabalus'un çocuğu bulunmamaktadır.

İmparatorun cinsel yaşamı “...bir tiran olarak imparatorun siyasal yaşamının cinsel tercihlerinin uzantısı haline gelmesi” şeklinde yorumlanır.³³² Meşru ve heteroseksüel evliliklerinin yanı sıra erkek sevgilileri³³³ de vardır. Kariyalı Hierokles ve Smyrnalı Aurelius Zoticus Avitus isimleri ön plana çıkar.³³⁴ Hierokles bir köledir ve başlangıçta kendisinden araba kullanmayı öğrendiği Gordius'un gözdesidir. Babası aşçı olan Zoticus ise atletik vücudu ile dikkat çeker. Zoticus ile ilgili anlatılan ilginç detaylardan biri, kendisinin sarayda Elagabalus'u ilk gördüğünde, onu “imparatorum” olarak selamlaması; Elagabalus'un ise buna itiraz ederek, son derece kadınsı hareketler ile “*Bana imparatorum deme, ben bir kadını, bir imparatoriçeyim*” diye cevap vermesidir.³³⁵ Elbette bu anlatımların taraflı bir bakış açısı ile yazıldığı unutulmamalıdır. Aslında Romalıların, imparatorun özel hayatına ya da eşcinsel ilişkilerine başlangıçta karışmadıkları, ancak imparatorun bu kişilere yüksek sosyal statüler kazandırarak aktif görevler verme çabasının sabırlarını taşırdığı ve imparatora tepki gösterdikleri aktarılır.³³⁶ Özellikle Hierokles'in Elagabalus'un gözdesi olduğu, hatta onu Ceasar yapmak istediği ancak Iulia Maesa'nın bunu engellediği belirtilir.³³⁷ İmparatorun Zoticus ile olan ilişkisinin, Hierokles'in kıskançlıklarının ve üçü arasındaki aşk üçgeninin³³⁸ “*pembe dizi tadında*” olduğu aktarılır.³³⁹ Bunun dışında imparatorluğun çeşitli yerlerinden getirttiği iyi donanımlı gençleri, kendi hizmetinde çalıştırdığı, hamamları halkın

³³¹ Cass. Dio, 79(80).9; Herodian., 5.6.2; Annia Faustina'nın Marcus Aurelius ve Faustina ile bir akrabılığı bulunuyordu.

³³² Cass. Dio, 79(80).9.3; Mader, s. 145, dipnot 36.

³³³ H.A., Elagabalus, 6.2-5; 11.1; 12.1-2; 20.3.

³³⁴ Cass. Dio, 79(80).15; 16.1-6; H.A., Elagabalus, 10.2-5; Artaud, ss. 98-99; Mader, ss. 145-146; Kissel, Kaiser zwischen, s. 196; Optendrenk, s. 25; Kettenhofen, s. 34. Cass. Dio, 80.13.4'de imparatorun kendi zevki için, onu tatmin edecek kişilerin bulunması amacıyla özel bir ekip oluşturduğu anlatılır. Bu ekibin, Zoticus isminde, “*cinsel organı şaşılabacak derecede büyük*” (Cass. Dio, 79(80).16.2) birini buldukları ve bunu imparatora rapor ettikleri de anlatılanlar arasındadır. İmparator, Aurelius Zoticus'u onurlandırmak için ona kendi ismi olan Avitus'u vermiştir.

³³⁵ Cass. Dio, 79(80).16.4; Kissel, Kaiser zwischen, ss. 194-198.

³³⁶ Kissel, Kaiser zwischen, s. 194.

³³⁷ Cass. Dio, 79(80).15.4; Kettenhofen, s. 34.

³³⁸ Cass. Dio, 80.15-16.

³³⁹ Mader, ss. 145-146; Kissel, Kaiser zwischen, ss.197-198.

kullanımına açtığı ve bunu kendi zevkine uyacak birilerini bulabilmek amacıyla yaptığı yine anlatılan bilgiler arasındadır. Elagabalus bu ilişkileri nedeniyle Caligula ve Commodus gibi “*sapkın imparatorlar*” arasında değerlendirilmiştir.³⁴⁰

Tüm bu olaylar gerçekleşirken zaman içinde imparatorun annesi Soaemias ve teyzesi Mamaea arasında sessiz bir savaş başlar. Bu arada büyükanne Maesa, tüm uyarılarına rağmen, Elagabalus’un harcamalarını kısıtlamasını ve doğulu kıyafetlerini çıkarıp bir Romalı gibi giyinmesini sağlayamaz. Aşırılıklarının kontrol edilemez bir noktaya vardığını gören Iulia Maesa, torununa karşı artan hoşgörüsüzlük ve nefretin farkına vararak ilk etapta saltanatın kendi ailesinde kalmasını sağlayacak bir plan yapar.³⁴¹ Bundan sonra küçük kızı Mamaea ve onun oğlu Bassianus’un (ya da Alexianus) yanında yer alır.³⁴² Elagabalus hiç de istememesine rağmen, büyükannesinin ısrarıyla 12 yaşındaki kuzenini, İ.S. 26 Haziran 218’de evlat edinmek zorunda kalır ve onu Caesar ilan eder.³⁴³ Caesar olduktan sonra Marcus Aurelius Severus Alexander³⁴⁴ adını alan yeni veliaht, askerler tarafından sevilen biri haline gelir.

Gelişmelerden rahatsız olan ve kuzenini evlat edinmekten pişmanlık duyan imparator kıskançlıkla Alexander’e suikast düzenler.³⁴⁵ Amacı Palatinus’daki sarayda para ile tutulmuş kişilere genç veliahdı öldürtmektir. Aynı zamanda askerlere yazmış olduğu yazıda onlardan, Alexander’in *Caesar*’liğini tanımamalarını emreder. Bunun yanı sıra ordu içinde kendi tarafında olanlardan, Alexander’in heykellerinde yer alan yazıtların silinmesini ister.³⁴⁶ Ancak bu durum askerler arasında isyana yol açıp Palatinus’a hücum etmelerine neden olur. Hemen Caesar Alexander, büyükannesi Maesa ve annesi Mamaea’yi koruma altına alırlar. Soemias onlarla birlikte gitse bile imparator için endişelenmektedir. Hızlı bir biçimde hareket eden askerlerin çıkarmış oldukları gürültüden korkan imparator, bir köşeye saklanarak üzerine, daha önce uyku odasının girişinde asılı bulunan bir perdeyi örter.

³⁴⁰ Optendrenk, s. 25.

³⁴¹ Herodian., 5.7.3; Lambertz, s. 401; Altheim, Die Krise, s. 96; Kissel, Kaiser zwischen, ss. 203-205

³⁴² Gross, s. 990; Weingart, s. 6.

³⁴³ Cass. Dio 79(80).17.2; Herodian., 5.7.4; PIR I 327; Gross, s. 990; Kettenhofen, ss. 36-37; Artaud, s. 101; Optendrenk, s. 95; Kienast, s. 177; Hammond, ss. 58-59; Icks, Priesthood, ss. 176-177.

³⁴⁴ CIL, VI 1454; ILS 6109; Eadie, s. 141.

³⁴⁵ Cass. Dio, 79(80).19.1-4; H.A., Elagabalus, 13; Lambertz, s. 402; Kettenhofen, s. 37.

³⁴⁶ Lambertz, s. 402.

İmparatorun sadık subaylarından biri³⁴⁷ askerlerden sakinleşmelerini, etmiş oldukları sadakat yeminini hatırlamalarını ve imparatorun hayatını bağışlamalarını ister. Ancak buna rağmen sadece belli bir kısım asker karargâhta Tribun Aristomachus'un komutası altında kalır. Antiochianus karargâha yönelerek askerler ile konuşmaya çalışır ve buradaki askerler, imparatorun arabacılar ile oyuncularını kendinden uzak tutması, sade biri gibi yaşaması ve kuzenini rahat bırakması şartı ile hayatını bağışlayacaklarının sözünü verirler. Buna karşın Hierokles, Cordius ve Myrismus uzaklaştırılacaktır.³⁴⁸ Ancak Elagabalus henüz askerlere güvenmemektedir. Sürekli dua eden imparator, sevgilisi Hierokles'in iadesi için yalvarır, Alexander'ın yaşamını sona erdirmek için uğraşmaya ve annesiyle büyükannesinin tüm çabalarına rağmen çocukça inatlarını sürdürmeye devam eder.

Kuzeni Alexander'e karşı olan öfke ve nefreti o kadar açık bir biçimde kendini gösterir ki, kesin olarak onu ortadan kaldırmaya karar verir. Alexander hakkında net bir idam kararı vermeyen senatörlerin hepsinin kenti terk etmesini ister bunların arasında ünlü kanun koyucu Ulpianus da bulunmaktadır. Söz konusu karmaşa antik kaynaklarda açıkça anlatılmıştır.³⁴⁹ Buna göre Elagabalus ölmeden önce Alexander ile birlikte karargâha gelir. İddiaya göre bu son birkaç saate her iki anne, Soemias ve Mamaea oğullarının askerler tarafından seçilmesi için bir mücadele içine girer.³⁵⁰ Fakat Elagabalus için durumun iyi olmadığı ortadadır. Zaten imparatorun kendisinin de olayların aleyhinde geliştiğini bildiği ve kendi yaşamına son vermek için yanında zehir taşıdığı,³⁵¹ sarayın çeşitli yerlerindeilmekler ve altın kılıçlar bulundurduğu, ayrıca kendisini atabileceği yükseklikte değerli taşlarla süslü bir kule inşa ettirdiği, böylelikle gösterişli bir ölüme hazırlandığı aktarılır.³⁵² Ancak askerler artık kendileri ile dalga geçilmesine izin vermeyerek, imparatoru, saklanmış olduğu *latrina*'da³⁵³ yakalayarak katlederler.³⁵⁴ Vahşi bir biçimde öldürülen ve kafası

³⁴⁷ H.A., Elagabalus, 14.8.2'de; Lambertz, s. 402.

³⁴⁸ İmparatorun diğer sevgilileri. Bkz. H.A., Elagabalus, 15.2; "*duo improbi familiares, qui eum ex stulto stultiore faciebant*".

³⁴⁹ Cass. Dio, 79(80).20-21; Herodian., 5.8.6; H.A., Elagabalus, 16.1; 17; Meijer, ss. 87-88.

³⁵⁰ Cass. Dio, 79(80).20-21; Kettenhofen, s. 38; Altheim, Die Krise, ss. 91-92; Altheim, Soldatenkaiser, ss. 229-230.

³⁵¹ David B. Kaufman, "Poisons and Poisoning among the Romans", *Classical Philology*, Vol. 27 No. 2, 1932, s. 161; Meijer, s. 87.

³⁵² H.A., Elagabalus, 33.2-6; Meijer, s. 87; Optendrenk, ss. 78-83.

³⁵³ Roma döneminde genel tuvalet.

koparılan imparatorun vücudu Tiber nehrine atılır.³⁵⁵ Bu davranış ile anısına saygı duyulmayacağı da gösterilmiştir. Annesi Soemias da askerler tarafından yakalanarak öldürülür.

Doğulu dininin ihtiyaçlarının tuhaflığı, Romalılar tarafından tepkiyle karşılanması imparatorun sonunu getirdi. Elagabalus, başa geçtikten üç yıl sonra sadece 18 yaşındayken, İ.S. 11 Mart 222’de, tahttan indirilmiştir. Kutsal siyah taşı Emesa’ya geri gönderilmiş ve tapınağındaki diğer tanrılara ait olan simgeler sahiplerine iade edilmiştir.³⁵⁶

³⁵⁴ Cass. Dio, 79(80).21.1; Herodian., 5.8.8; H.A., Elagabalus, 16.5-17.1; Mader, s. 144; Lambertz, s. 403; Bengston, s. 328; Gross, s. 990; Meijer, s. 88; Kissel, Kaiser zwischen, ss. 205-207; Artaud, ss. 103-104.

³⁵⁵ Cass. Dio, 79(80).20.2; Herodian., 5.8.9; H.A., Elagabalus, 17.4-7; Altheim, Die Krise, ss. 91-92; Altheim, Soldatenkaiser, ss. 229-230; hemen hemen tüm modern kaynaklarda bu bilgiye yer verilmiştir.

³⁵⁶ Cass. Dio, 79(80).21.2; H.A., Severus Alexander, 18.3; Cumont, Elagabalus, s. 2222; Lambertz, s. 403; Gross, s. 997; Altheim, Die Krise, s. 130; Altheim, Soldatenkaiser, s. 260; Optendrenk, ss. 94-95.

İKİNCİ BÖLÜM

ELAGABAL KÜLTÜ VE İMPARATOR ELAGABALUS'UN DİN POLİTİKASI

2.1 ROMA DİNİ VE DOĞU KÖKENLİ DİNLERİN ROMA TOPLUMUNDAKİ YERİ

Roma, başlangıçta küçük bir yerleşimken zaman içerisinde tüm kurumlarıyla gelişen ve geliştikçe dünya tarihinde önemli izler bırakan bir imparatorluğa dönüşmüştür. Siyasal ve hukuksal alandaki uygulamaları ile toplumsal yaşamı ustalıkla örgütleyen Romalılar, oluşturdukları devlet diniyle söz konusu düzenin sürekliliğini sağlayarak devletin varlığını koruma altına almışlardır. Durumdan da anlaşılacağı üzere, din politikası devlet yapısı ile doğrudan ilişkilidir ve dünyevi bir anlayışla kurgulanmıştır.³⁵⁷ Ancak zaman içerisinde gelişen sınırlar ve artan ihtiyaçlar, Roma'nın din politikasında değişikliklere yol açar ve bu süreçte yabancı kültürler de Roma toplumunda kendine yer bulur. Bu durum aynı zamanda maddi Roma dünyasına manevi doğru değerlerin girişi olarak tanımlanabilir. Elbette söz konusu süreç uzun vadede Elagabalus devrinin hazırlayıcısı olarak da önem kazanmaktadır. Bu nedenle imparatorun kültü aktarılmadan önce, genel olarak Roma devlet dininin ortaya çıkışı, yapısı, yabancı kültürlerin söz konusu yapıya girişi ve yarattıkları etkiler ile imparatorluk devri din anlayışının tanıtılmasının yerinde olacağı düşünülmüştür.

Roma'da resmi din anlayışı Cumhuriyetin son dönemlerinde tüm hatlarıyla ortaya çıkar. Ancak kökleri, kentin kurulduğu, İ.Ö. 8-7. yy.lara kadar gitmektedir. Buna göre Latium'da kurulmuş olan köyün inanış biçiminin, aşamalı bir biçimde gelişerek Roma devlet dinini oluşturduğu belirtilir.³⁵⁸ Kırsal bir yaşam üzerine kurgulanan bu inançta aile bütünlüğü önemlidir. Ailenin barınağı olan ev, taşıdığı basit anlamında ötesinde kutsal bir mekândır ve içinde yanan ateş hiçbir zaman sönmemelidir. Aile kutsallığının ve ev içinde yanan ateşin koruyucusu ise tanrıça

³⁵⁷ Çiğdem Dürüşken, **Roma'nın Gizem Dinleri**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000, s. 15'de Roma devlet dini şu şekilde tanıtılmaktadır: “Çoktanrıci bir din olan Roma devlet dini, Roma devletinin varlığını ve birlikli bütünlüğünü koruyan ve tüm vatandaşların sadakatle bağlandıkları çeşitli inanç ve faaliyetler bütünüdür.”

³⁵⁸ Dürüşken, s. 20.

Vesta'dır ki, tanrıçanın Roma inanç sisteminin en eski ve kutsal parçalarından biri olduğu düşünüldüğünde, Elagabalus'un bir *Vesta* rahibesi ile yapmış olduğu evliliğin toplumda yaratmış olduğu travmayı anlamak mümkündür. Konuya devam edecek olursak, çiftlik yaşamına uygun biçimde şekillenen inanç sisteminde *Numen* olarak adlandırılan bu ilk tanrıların özelliklerine bakıldığında ailenin ve kırsal yaşamın önemi bir kez daha anlaşılmaktadır.³⁵⁹ Az önce de değinildiği üzere *Vesta* aile ocağını temsil ederken, *Penates* kileri, *Ianus* ise evin kapısını korur. *Iuno* evli kadının gücünü simgelerken, *Terminus* tarlaların sınır taşıdır. Örnekler çoğaltılabilir ancak ilginç olan nokta bu gibi örneklerin, kentin gelişmesi ve büyümesi ile Roma devlet dinin birer parçası haline gelmiş olmalarıdır. Başka bir deyişle Roma devleti büyük bir aile olarak, geleneksel aile yapısını bünyesinde devam ettirmekteydi. Tıpkı aile gibi kutsaldı ve bu kutsallığın bir sürekliliğe, özenle korunmaya ihtiyacı vardı. Bu nedenle kimi tanrıların taşıdıkları kutsallıkların artık devleti kapsayan bir biçime dönüştüğü ve önemli tanrıların *Ianus*, *Iupiter*, *Mars*, *Quirinus* ve *Vesta* olarak sıralandığı görülür. Ancak bunun yanı sıra, özel fonksiyonları dışında ayrı birer kişiliği ya da formları bulunmayan, daha az öneme sahip birçok tanrısı da ortaya çıkmıştı. Söz konusu tanrılar genel anlamda doğurganlık, tarım, dürüstlük ya da hastalıklardan koruma gibi özellikler taşıyordu. Ayrıca *Sterquilinus*³⁶⁰ (*döl tanrısı*), *Limentinus* (*ev eşiğinin tanrısı*) ya da *Cardea* (*kapı ya da kapı sistemlerinin tanrısı*) gibi spesifik tanrılar da tapınım görmekteydi.³⁶¹

Şimdiye dek gelinen süreç özetlendiğinde, Roma'da kırsal yaşam biçiminin ağırlıklı olarak sürmesi nedeniyle dinsel anlayışın muhafazakâr yapıda devam ettiği görülür. Buna göre Roma'da, tanrı inancı bireysellikten uzaktır ve tanrılar ile insanlar arasında resmi bir ilişki vardır. Sıkı düzenlemeler, törenler ve ayinler söz konusudur; insanlar sanki tanrı ile aralarında bir sözleşme varmışçasına hareket etmektedir. Böylelikle sorunlarını çözer ve isteklerini iletirler. Günlük yaşama ilişkin işleyişler

³⁵⁹ Dürüşken, ss. 20-23; Ömer Çapar, "Roma Tarihinde Magna Mater (Kybele) Tapınımı", **A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Sayı 29.1-4, 1979, s.169; Michael Jordan, **Dictionary of God and Goddesses**, second edition, Facts on File Inc., Newyork, 2004, ss. 148-150, 191, 245-246, 260, 309, 340.

³⁶⁰ Stercutus ya da Sterculius olarak da isimlendirilir.

³⁶¹ Henk S. Versnel, "Römische Religion und Religiöser Umbruch", **Die orientalische Religionen im Römerreich**, (Ed. Maarten Jozef Vermaseren), Leiden: Brill, 1981, ss. 43-45.

bu şekilde güvence altına alınmış olur.³⁶² Tanrısal güçler ritüeller aracılığıyla düzeni sağlarlar. Bu noktadan bakıldığında ayinlerin titizlikle uygulanması anlaşılabilir bir durumdur. Bu nedenle Roma’da toplumun ileri gelenlerinin düzenlediği uygulamalara katılma zorunluluğu vardı.³⁶³ Her birey kendi davranış ve eylemlerinden sorumluydu. Romaların tanrıları ile olan ilişkileri değiştirilemezdi.³⁶⁴

Genel anlamda Roma dini ve toplumun davranış biçimi bu şekilde aktarılabilir. Ancak detaya inildiğinde İ.Ö. 3.yy.dan itibaren farklı unsurların, çok etkili bir biçimde toplum içersinde kendini göstermeye başladığı ve imparatorluk devri din anlayışını da etkilediği görülür.

İ.Ö. 6.yy.dan itibaren Etrüsklerin, İ.Ö. 3.yy.dan itibaren ise Yunanların kültürlerinin izleri Roma’ya girmeye başlar.³⁶⁵ Söz konusu durum Roma devlet dininin gelişim sürecinin üçüncü aşaması olarak da yorumlanmaktadır.³⁶⁶ Roma tanrılarının gerçek anlamda birer karakter kazanması Etrüsk gelenekleri ve Yunan mitolojisi ile karşılaşmalarından sonra gerçekleşir. Bunun nedeni Roma dini için örnek alınan her iki kültürün oldukça farklı özelliklerinin bulunmasıdır. Romalı tanrıların aksine, Yunanlarda tanrılar insanlar gibi yaşar; duyguları ve tutkuları vardır. Flört edebilir, aldatılabilir ya da nefret edebilirler. Bu döneme kadar devam eden soyut tanrı anlayışı, Etrüsklerin ve Yunanların etkisi ile betimlenebilir hale gelmiştir. Bir tespite göre Romalılar, İ.Ö. 6. yy. civarına denk gelen krallık devrinin sonuna dek tanrılarını resmetmemişlerdir ki bu durum antropomorfik betimler konusunda Romalıların Yunanlara göre neden geri kaldıklarını da açıklar.³⁶⁷ Ayrıca yine tapınak yapma ihtiyacı da benzer nedenlerden dolayı, söz konusu kültürlerin

³⁶² Versnel, ss. 46-47. Buna uymayanların, yani tanrı ritüellerini yerine getirmek konusunda daha isteksiz olanların, karmaşık durumlarda daha fazla çaba sarf etmeleri gerektiği düşünülür.

³⁶³ Zaman içersinde bu uygulamaları düzenleyen, rahip sınıfı (*augures*), kâhinler (*haruspices*) ve on kişilik bir komisyon olan *decemviri* ortaya çıkmıştır. Genel olarak hepsinin görevi ritüellerin doğru yapılmasını sağlamaktır. Versnel, s. 46; Dürüşken, s. 24; Werner Eisenhut, “Haruspices”, **KIP**, Band 2, 1979, ss. 945-947; Werner Eisenhut, “Augures”, **KIP**, Band 1, 1979, ss. 734-736; Herwig Stiegler, “Decemviri”, **KIP**, Band 1, 1979, ss. 1405-1406.

³⁶⁴ Versnel, s. 46.

³⁶⁵ Dürüşken, ss. 27-30; Çapar, ss. 170-173; Arthur Darby Nock, “The Development of Paganism in the Roman Empire”, **The Imperial Crisis and Recovery A.D. 193-324, The Cambridge Ancient History Volumes XII**, (Ed. S. A. Cook, F. E. Adcock, M. P. Charlesworth ve N. H. Baynes), Cambridge University Press, 6. Basım, Cambridge, 1981, (Development), ss. 409-412.

³⁶⁶ Aile kültü birinci aşama, bunun devlet dinine dönüşmesi ikinci aşama olarak belirtilir. Bkz. Dürüşken, s. 27.

³⁶⁷ Versnel, s. 44; ayrıca bkz. Çapar, s. 171.

etkisinde ortaya çıkan bir durumdur.³⁶⁸ Tüm bu gelişmelerin sonunda bazı Yunan tanrıları, Roma tanrıları ile birleştirilerek Roma mitolojisini oluşturmuşlardır.³⁶⁹ Yunanlar ile olan bu ilişki aslında Roma'nın dolaylı da olsa doğulu dinler ile karşılaşmasının ilk aşaması şekilde de değerlendirilebilir, çünkü Yunan mitolojisinin şekillenmesinde doğunun etkisi yadsınamaz.³⁷⁰ Öte yandan, İ.Ö. 4.yy civarında, Yunan kolonisi Cumae'den Roma'ya getirilmiş olan ve tanrı *Apollon*'dan ilham alınarak oluşturulduğu düşünülen “*Sibylla kitapları*”³⁷¹, yani kehanet kitapları, yine Roma'nın yabancı tanrılarla iletişim kurulmasında etkili olmuştur.³⁷² Romalılar bir sorun yaşadıkları zaman kitaplara başvurmaya ve onların ortaya koydukları kehanetler ışığında faydalı olacağını düşündükleri tanrıları kentlerine getirmeye başlamışlardır. Kitapların, İda dağı civarından geldikleri bilgisi ışığında köken olarak Anadolu'ya dayandırılmaları,³⁷³ Yunan tanrılarını ve onların uygulamalarını anlatıyor olmaları ve taşıdıkları gizem unsurları, tüm bu etkileşimi açıklayan etmenlerdir.

Daha önce de belirtildiği üzere Roma dinin şekillenmesi, siyasal ve toplumsal gelişmeler ile paralellik göstermektedir. Ortaya çıkan gelişmeler genellikle, toprakları gittikçe büyüyen ve imparatorluk olma aşamasına gelen Roma'nın, hassas olduğu bütünlük konusunun tehlikeye girdiği dönemlerde başvurduğu çözümlerdir. İmparatorluğun evrensel yapısı ve sınırlarının genişliği, ihtiyaç duyduğu çözümler için gerekli kaynakları, doğal olarak içinde barındırır. İmparatorluğun Roma-İtalya'dan Britannia ve Sahra çölüne, Ren ve Tuna nehirlerinden Fırat nehri kıyılarına dek uzanan sınırları içinde, ticari ilişkiler, farklı bölgelere konuşlanan askeri lejyonlar ve köle ticareti...gibi nedenlerden dolayı değişik kültürlerden insanlar bir arada yaşamak durumunda kalmış; bu durum fikirlerin, geleneklerin ve inançların da farklı bölgelere ulaşmasına neden olmuştu. Başka bir deyişle köleler,

³⁶⁸ Dürüşken, s. 29; Çapar, s. 171.

³⁶⁹ Versnel, ss. 43-44; Dürüşken, ss. 27-28. *Zeus'un Jupiter, Mars'ın Ares, Iuno'nun Hera ile birleştirilmesi tipik örnekler olarak karşımıza çıkar.*

³⁷⁰ Dürüşken, s. 44: “*Romalılar, Hindistan, Mısır ve Anadolu kaynaklı bu dinleri, Yunan'ın Orpheusçu, Pythagorasçı ve Platoncu ruh anlayışlarıyla örülmüş biçimiyle tanıdı. Çünkü Yunanlılar Doğu'nun kendisine özgü inanç ve düşünce örgüsü içinde biçimlenen bu tapımları kendi dinsel anlayışlarıyla kaynaştırmış ve bunlar aracılığıyla Olympos tanrı sistemine düşünsel ve ruhsal anlamda derinlik kazandırmıştı.*”

³⁷¹ Gerhard Radke, “Sibyllen”, **KIP**, Band 5, 1979, ss. 158-161.

³⁷² Dürüşken, ss. 29-32; Çapar, ss. 171-172.

³⁷³ Çapar, s. 171'de kitapların İda dağı yakınındaki Gergis'den, Erythrai (İldırı)'ya, oradan da bir Yunan kolonisi olan Cumae'ye ye getirilmiş olduğu aktarılır.

tüccarlar ya da askerler kendi inançlarına sadık kalmışlar ve kültlerinin yayılmasına olanak sağlamışlardır.³⁷⁴ Kimi zaman ise kendi inançlarının onları tatmin etmediği noktada farklı dinleri benimsemişlerdi.

İşte bu noktada, doğulu inanışlar kendini göstermeye başlar. Şöyle ki; İ.Ö. 3. yy.dan itibaren görülen kentleşme, nüfus artışı, göç ve özellikle Kartaca savaşlarının getirdiği yıpratıcı etkiler, yeni ihtiyaçları ortaya çıkarır ve bu durum diğer değişiklikleri de beraberinde getirir.³⁷⁵ Ayrıca imparatorluğun sınırlarının genişlemesine paralel olarak gelişen krizler de farklı tanrıların varlıklarına duyulan ihtiyacı arttırmaya başlar. Bu değişiklikler senatonun çeşitli önemler almasına neden olur ve senato yabancı kült uygulamalarını önlemeye çalışır.³⁷⁶ Ancak yine de Romalılar sınırları dışındaki kimi tanrıları, tüm bu sıkı kurallara ve senatoya rağmen, gözetlemekten geri kalmamıştır. Sibylla kitaplarına göre, II. Kartaca savaşına karşı başarı sağlayabilecek kültün Anadolu'da olduğu bilgisi, bu kez devlet adamlarının dikkatini çekmiştir. Buna göre, İ.Ö. 3.yy.dan itibaren bizzat yüksek rütbeli devlet adamlarının katkısıyla Roma'da varlığını gösteren ilk doğulu kült, Anadolu kökenli *Magna Mater (Kybele)* ve *Attis* olmuştur.³⁷⁷

³⁷⁴ Versnel, s. 56; Krill, s. 39; Mathias Pfeiffer, *Sol Invictus –Die Ausarbeitung orientalischer Religionen im Römischen Kaiserreich*, Grin Verlag, Norderstedt, 2004, ss. 3, 6 (Basılmış seminer çalışması); Carsten Colpe, "Einführung in die Geschichte", *Die orientalische Religionen im Römerreich*, (Ed. Maarten Jozef Vermaseren), Leiden: Brill, 1981, (Geschichte), ss. 1-3; Franz Cumont, *The Oriental Religions in Roman Paganism*, The Open Court Publishing Company, Chicago/London, 1911, (Religions), s. 21; Ian P. Haynes, "The Romanisation of Religion in the 'Auxilia' of the Roman Imperial Army from Augustus to Septimius Severus", *Britannia*, Vol. 24, 1993, ss. 141-157; Allan S. Hoey, "Official Policy towards Oriental Cults in the Roman Army", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, Vol. 70, 1939, ss. 456-481.

³⁷⁵ Titus Livius, 25, 1: "...Başarı ya da başarısızlıkla sürüp giden savaş durumu değiştirdi. İnsanların davranışlarından ziyade, geniş bir kısmı dıştan kaynaklanan batıl itikatların korkusu devleti o derce sardı ki, ne insanların ne de Tanrıların aniden değiştiği görülmedi. Şimdi yalnızca gizlice ve evlerin duvarları içinde Roma'nın dini tören ve gelenekleri terk edilmekle kalmadı fakat genel yerlerde, Forum'da ve Capitol Tepesi'nde, ne kurban keserek ne de Tanrılara dualar ederek ataların geleneklerini devam ettiren kadınların oluşturduğu bir kalabalık vardı. Önemsiz rahipler ve kâhinler insanların akıllarını çelmişlerdir..." ; Versnel, ss. 41, 48-50; Dürüşken, ss. 10, 43.

³⁷⁶ Titus Livius, 25, 1: "...Daha aşağı rütbeli devlet memurları tarafından düzensiz ve başıbozuk görülen bu kalabalığın esaslı ve kuvvetli bir biçimde yatıştırılması için, senato şehir praetoru Marcus Aemilius'u görevlendirerek böyle batıl itikatlardan ve hurafelerden halkı kurtarma görevi verdi..."

³⁷⁷ Sulla devrinden bu yana kültün varlığından söz edilir. *Magna Mater* kültü Frig kökenli *Kybele* ve Kapadokya kökenli *Ma* kültlerinden gelmektedir. Jordan, ss. 38, 169; Çapar, ss. 167-190; Nock, Develpolment, ss. 412, 422-423; Optendrenk, s. 34; Versnel, ss. 51-59; Pfeiffer, s. 3; Dürüşken, s. 10, s. 45, ss. 70-84; Colpe, Geschichte, ss. 7-8; Richard M. Krill, "Roman Paganism under the Antonines and Severans", *ANRW*, Teil II, Band 16.1, 1978, ss. 30-32; Gabriel Sanders, "Kybele und Attis", *Die orientalische Religionen im Römerreich*, (Ed. Maarten Jozef Vermaseren), Leiden: Brill, 1981, ss. 264-297.

İmparatorluğun başından itibaren bilinen diğer önemli yabancı inançlar ise Mısır kökenli *İsis* ve *Serapis* kültleridir.³⁷⁸ İ.S.1.yy.dan itibaren ise Suriye kökenli *Baal* inancı *Iupiter Dolichenus* ve *Iupiter Heliopolitanus* formunda tapınım görür.³⁷⁹ Ayrıca gizem dinlerinden İran kökenli *Mithras* ise yine toplumda yaygınlaşan dinlerden biridir.³⁸⁰ Ancak imparatorluk devrinde hızla gelişen bu kültürler, kimi zaman imparatorların taraftarlığını kazanırken, kimi zaman güvensizlikle takip edilerek, onların nefretini de kazanmıştır. Söz konusu süreç, Augustus ile başlamaktadır.

Augustus'un imparator olması ile başlayan dönemde, siyaset ile her zaman ilişki içinde olan din anlayışının yeni bir yapılanma ve canlanma süreci içersine girdiği görülür. Söz konusu noktaya kadar geline süreç ve bundan sonra gelişen olaylar ile birlikte Roma dininin gelişim aşamaları tam olarak belirlenmiş olur.³⁸¹

“Roma din tarihindeki dinsel düşünce ve tapınımlarla ilgili uygulamaların iletişimi söz konusu olduğunda, bunun Roma'nın dış politikasındaki girişimleriyle ayrılmaz bir bütün halinde geliştiği gerçektir. Bu bakımdan Roma din tarihinde üç devri birbirinden ayırmak mümkündür:

a) Krallık devri sonundan II.ci Pön Savaşına kadar devam eden zaman içinde Roma İtalya'daki kavimlerle ilişki içerisinde.

b) II. ci Pön Savaşından Cumhuriyet idaresinin sonuna kadar ki devrede Roma Doğu dünyası ile sıkı ilişki halindedir.

c) İmparator Augustus ile başlayan İmparatorluk Devrinde, önce eski dinsel kavramlar, duyuş, düşünüş ve tapınma biçimleri çeşitli nedenlerle yeniden canlandırılmış, sonra Doğu dinlerinin daha geniş ve kuvvetli etkisi altında imparatorlar tanrılaştırılmış ve kendilerine özel tapınımlar ayrılmıştır.”

Üçüncü maddede verilen bilgi, imparatorluk devri din anlayışının kısa ve net bir özetidir. Bu konuyu biraz daha detaylandırarak olursak, Augustus'un imparator

³⁷⁸ Jordan, ss. 141-142; Krill, ss. 32-34; Dürüşken, s. 10, s. 45, ss. 126-145; Versnel, ss. 56-58; Colpe, Geschichte, s. 8; Ladislav Vidman, “İsis und Serapis”, **Die orientalische Religionen im Römerreich**, (Ed. Maarten Jozef Vermaseren), Leiden: Brill, 1981, ss. 121-156; Géza Alföldi, “Ein Denkmal des Serapis-Isis-Kultes in Pannonien”, **Alba Regia: Annales Musei Stephani Regis**, Sayı 4, 1963-64, ss. 87-90; Harold Mattingly, “The Later Paganism”, **The Harvard Theological Review**, Vol. 35, No. 3, 1942, (Paganism), ss. 173-175.

³⁷⁹ Krill, ss. 34-39; Colpe, Geschichte, s. 8; Youssef Hajjar, “Jupiter Heliopolitanus”, **Die orientalische Religionen im Römerreich**, (Ed. Maarten Jozef Vermaseren), Leiden: Brill, 1981, ss. 213-240; Elmar Schwertheim, “Iupiter Dolichenus”, **Die orientalische Religionen im Römerreich**, (Ed. Maarten Jozef Vermaseren), Leiden: Brill, 1981, (Iupiter Dolichenus), ss. 193-212; Robert Turcan, **Les Cultes Orientaux Dans Le Monde Romain**, Les Belles Lettres, Paris, 1992, (Cultes), ss. 159-162.

³⁸⁰ Jordan, s. 201; Pfeiffer, s. 3; Dürüşken, s. 10, s. 45, ss. 146-160; Krill, ss. 37-39; Mattingly, Paganism, ss. 174-175; Colpe, Geschichte, s. 8; Maarten Jozef Vermaseren, “Mithras in der Römerzeit”, **Die orientalische Religionen im Römerreich**, (Ed. Maarten Jozef Vermaseren), Leiden: Brill, 1981, ss. 96-120; Franz Cumont, **The Mysteries of Mithra**, Translated from the second revised French edition by Thomas J. McCormack, Chicago, Open Court, 1903.

³⁸¹ Çapar, s. 170.

olması ile birlikte eski tanrılar, inançlar ve gelenekler yeniden düzenlenir ki bunun amacının genç nesillere vatanseverlik kavramını hatırlatarak devletin sürekliliğini sağlamaya çalışmaktır.³⁸² Elbette yeni oluşum sadece eskileri yüceltmekle gerçekleşmez. Doğu ile olan iletişim *imparatorluk kültürü* kavramının ortaya çıkmasına neden olur. Yunan, Anadolu, Mısır, Mezopotamya ve İran gibi doğu kökenli kültürler ile gelişen kavram, imparatorluk tarihinde din ve iktidar ilişkisini en üst seviyeye ulaştığının göstergesi olarak da değerlendirilebilir. Mısır firavunlarının tanrılaştırılması fikrinin etkilediği Yunan toplumunda, özellikle Hellenistik dönem ile birlikte *Hellenistik Hükümdar Kültü* kavramı ortaya çıkar ve bunun devamında az önce de değinildiği üzere Roma'nın, özellikle doğudaki Hellenistik devletler ile gelişen ilişkileriyle doğru orantıda *Roma İmparatorluk Kültü* kavramı da gelişir.³⁸³ Denilebilir ki Cumhuriyet devrinde, devletin kurumlarının korunması için tanrılara karşı olan görevlerini düzgün bir biçimde yerine getiren halk, imparatorluk devrinde ise tüm kurumların başındaki kişiye tapınarak, onu tanrılaştırarak, adına tapınaklar kurarak, imparatorluğun devamlılığını sağlamış olur.³⁸⁴ Kısaca tanımı verilen *imparatorluk kültürü* kavramı siyasi eylemlerle olan sıkı ilişkisi ve imparatorların bizzat işin içinde olması sebebiyle oldukça önemlidir. Kavramın burada verilmiş olan tanımlaması sadece en temel unsurları içerir. Elbette Augustus ile net bir biçimde şekillenen ve varlığını İ.S. 3. yy.ın ortalarına dek sürdürdüğü belirtilen³⁸⁵ bu kültürlerin çok daha karmaşık ve yoğun bir yapısı bulunmaktadır. Bu nedenle, bu çalışmada, söz konusu kavram detaylı olarak incelenmemiş, sadece doğulu unsurların, imparatorluk devri din anlayışının her aşamasında kendini göstermiş olduğunu vurgulamak ve Elagabalus öncesi dönemdeki durum hakkında genel bir çerçeve oluşturmak adına aktarılmıştır. Benzer bir amaçla aktarılması gereken diğer bir önemli konu ise *imparatorluk kültürünün* yanında imparatorların, geleneksel tanrıların ya da doğulu tanrıların savunucusu olarak karşımıza çıkmalarıdır. Tiberius devrindeki *İsis* tapınımları, Vespasianus'un *Serapis* dinini benimsemesi, Septimius Severus ve Caracalla'nın yine *Serapis* kültürü ile olan ilişkileri, ayrıca Septimius

³⁸² Dürüşken, ss. 35-42.

³⁸³ Simon R. F. Price, **Ritüel ve İktidar Küçükasya'da Roma İmparatorluk Kültü**, çev: Taylan Esin, İmge Kitabevi, 1. Baskı, Ankara, 2004, ss. 63-179; Dürüşken, ss. 37-39; Colpe, Geschichte, ss. 10-12.

³⁸⁴ Price, s. 105; Dürüşken, ss. 39-40.

³⁸⁵ Caracalla'nın, adına tapınak ya da rahip ithaf edilen son imparator olduğu belirtilir. Price, s. 115.

Severus'un eşi Iulia Domna ile birlikte *Dea Caelestis* kültünü yayma çabaları duruma örnek olarak gösterilebilir.³⁸⁶ Şimdiye kadar verilen bilgilere bakıldığında, Elagabalus öncesi dönemde de doğulu dinlerin en üst makamlar tarafından destek gördüğü anlaşılr. Bu durum yine Roma toplumunun aslında doğulu unsurlara hiç de yabancı olmadığını gösterir.³⁸⁷

Doğulu dinler, insanların akıl ve duygularına hitap ediyordu. Yeni kültlerde devlet seçkinlerine tabi olma durumu yoktu aksine uygulamalar herkese açık yapıliyordu. Statü farkı bulunmamaktaydı. *Elagabal* dininin ortaya çıktığı Suriye gibi doğulu dinlerin genelinde, sonsuzluk, evrensellik gibi özellikler bulunuyordu.³⁸⁸ Doğulu dinlerin senkretik özellikleri, farklı tanrıların tanınmasına ve onların özelliklerinin de öğrenilmesine olanak sağlıyordu. Monoteizme giden bir yol üzerinde bulunan bu dinler, henoteistik özellikleri ile de göze çarpıyordu. Söz konusu özelliklerin imparatorun inanç sisteminde de kendini göstermesi önemli bir detay olarak karşımıza çıkar ki bu tartışmalara daha sonraki bölümlerde değinilecektir.

Sonuç olarak tüm bilgiler ışığında anlaşılmaktadır ki Roma toplumu, Elagabalus öncesinde çeşitli şekillerde doğu kökenli kültlerden haberdardır. Cevaplanması gereken soru tüm bu kültler içinde Suriye kökenli olanlarının bilinirliği ne derecededir? Elagabalus'un yaratmış olduğu olumsuz etkinin öncesinde, batı topraklarında herhangi bir Suriye dini tapınım görmüş müdür? Tüm bu soruların cevaplarının ayrı bir başlık altında verilmesi uygun görülmüştür.

³⁸⁶ Ilsmarie Mundle, "Dea Caelestis in der Religionpolitik des Septimius Severus und der Julia Domna", *Historia* 10, 1961, ss. 228-237; Pietrzykowski, s.1807; Dürüşken, s. 69; Nock, Development, ss. 412-417; Turcan, Le Culte, s. 1038.

³⁸⁷ Romalıların yabancı tanrıları neden ithal ettikleri ve neden buna ihtiyaç duyduklarını açıklamak için ek olarak *religio* ve *superstitio* tanımlamalarına da bakmakta fayda vardır. Romalılar *religio* kelimesini din kelimesinin karşılığı olarak, *superstitio* kelimesini batıl inanç anlamında kullanmışlardır. *Religio* tanrılar ile ilgili tüm eylemleri kapsayan bir anlamdaydı. Bu durum dini bayramlar, resmi tatil, geleneksel kurban törenleri ve halka açık oyunlar anlamına gelmekteydi ki tüm bu uygulamalar dikkatle yapılmakta ve hiçbir şey göz ardı edilmemekteydi. Daha çok devletin zirvesinin belirlediği çizgide gerçekleştirilen eylemlerdi. *Superstitio* ise en basit anlamda, devlet içinde ihtiyaç duyulmayan inanca bağlılıktır ve daha çok devletin bütünlüğüne yönelik bir tehlike olarak görülmüştür. Ancak artan gerilim, krizler ve nüfusun artışı, yeniliklerin topluma girişini hızlandırır. Dürüşken, ss. 15-18, 34,127; Çapar, s. 169.

³⁸⁸ Cumont, Religionen, s. 61.

2.2. SURIYE KÖKENLİ KÜLTLER

Doğu kökenli dinlerin, özellikle Suriye kökenli kültürlerin, imparatorlukta en üst seviyede kendini gösterdiği devir Severuslar hanedanlığının hüküm sürdüğü döneme denk gelmektedir. Sözü edilen devir “*Yüzyıllar içinde prangaya vurulmuş Samilerin Yunan-Roma kültüründen intikamı*” olarak nitelendirilmiştir.³⁸⁹ Özellikle Elagabalus devri Suriyeli etkilerin en yoğun olarak kendini gösterdiği zaman dilimidir.

Elagabalus devri din politikasını anlamak için, Suriyeli kökenli kültürlerin özelliklerini ve imparatorluk içinde göstermiş oldukları gelişim sürecini daha detaylı olarak incelemekte fayda vardır. Daha önce de belirtildiği üzere Seleukoslar devrinin sona ermesi ve Suriye topraklarının İ.S. 63 yılından itibaren Roma İmparatorluğunun bir parçası haline gelmesiyle batı ve doğunun bu farklı kültürlerinin kesintisiz iletişimi başlamış olur.

Suriye’nin, kıyı ve iç bölgelerini birbirine bağlayan coğrafi konumu zaten kendi içinde bir çeşitlik yaratmıştı ve Suriye artık bir Roma eyaleti olarak bu çeşitliliği batıya da aktaracaktı. İmparatorun ana vatanı ve kültürünün merkezi olan Emesa kentinin yanı sıra, Hierapolis Bambyke (Mabbug), Heliopolis-Baalbek, Damaskus, Apamea, Edessa, Hama, Byblos, Sidon, Tyros, Dura Europos, Petra, Palmyra ve Bostra gibi kentler önemli dinsel ve kültürel merkezlerdir.³⁹⁰ (EK 2 Harita 1-3) Bu kentlerden çıkan kültürler, imparatorluk sınırları içinde yaygın bir biçimde tapınım görmüştür. Başta Roma olmak üzere İtalya, Dacia ve Pannonia ile birlikte genel olarak Tuna Nehri kıyıları, Britannia, Gallia, ve Hispania³⁹¹ gibi bölgeler, Suriyeli kültürlerin yayılım gösterdikleri alanlardır. (EK 2 Harita 7-8) Roma’nın merkezine bakıldığında, Tiber nehrinin batısında kalan ve ismini buradan alan Trastevere bölgesinin (EK 3 Plan 1, 4-7) İ.S. 1.yy.dan itibaren doğulu, özellikle

³⁸⁹ Optendrenk, s. 6, dipnot 15 (giriş bölümü).

³⁹⁰ Drijvers, *Dea Syria*, s. 241; Frey, s. 64; Glen Warren Bowersock, “A Report on Arabia Provincia”, *JRS*, Vol. 61, 1971, ss. 219-242; Arnold Hugh ve Martin Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Clarendon Press, Oxford, 1937, ss. 222-223, 280-283, 289, 443, 462-463.

³⁹¹ Franz Cumont, “Les Syriens en Espagne et les Adonies à Séville”, *Syria*, Vol. 8, 1927, (Syriens), ss. 330-41.

de Suriyeli kökenli kültlerin tapınım alanı olduğu, bölgede ele geçen yazıtların ve mimari kalıntıların ışığında net olarak vurgulanmaktadır.³⁹²

Elbette bu kültlerin geniş bir alana yayılmasını sağlayan ise köle, tüccar ya da asker olarak imparatorluğun sözü edilen bölgelerindeki çeşitli kentlerinde, limanlarında ve lejyonlarında yaşamakta olan Suriyelilerdir.

Suriye bölgesi kültlerinin geneline bakıldığında, inanç sistemlerinin tek bir dinin geleneklerinden oluşmadıkları görülür. Coğrafyaya bağlı olarak, kıyı bölgelerde eski Fenike kültürünün etkinliği görülürken, iç bölgelerde ise çölde yaşayan Arap kavimlerinin inançlarının etkisi hissedilir; ayrıca Mezopotamya'nın önemli uygarlıklarından Babil'in katkısını da vurgulamak gerekir. Tüm bunlara imparatorluk öncesinde iki yüzyıl kadar yaşanmış olan Hellenistik dönemin getirdikleri de eklenince, söz konusu kültlerin içine Batılı unsurlarda katılmış olur. Böylelikle, benzer özelliklere sahip birçok tanrının kimi zaman birleştirilerek, kimi zaman isim değiştirilerek, kimi zaman ise kutsal çift ya da kutsal üçleme halinde farklı bölgelerde tapınım gördükleri anlaşılmaktadır. *Atargatis, Dea Syria, Ba(a)ltis, Salambo, Dea Caelestis, Athena-Allath* önemli tanrıçalar olarak sıralanırken, *Hadad, Azizos, Monimos, Melkart, Iupiter Heliopolitanus, Iupiter Dolichenus, Iupiter Turmasgades, Dusares, Zeus Kasios, Bel, Nebo, Bol, Malakbel, İarhibol, Aglibol* bilenen Suriye, Fenike, Arap ya da Mezopotamya kökenli tanrılardır.³⁹³ (EK 1 Tablo 2-5b)

Atargatis, Dea Syria ve *Ba(a)ltis* aynı özelliklere sahip, kimi zaman birlikte tapınım gören, birbirlerinin içinden gelen ya da birbirlerinin form değiştirmiş hali olan tanrıçalardır.³⁹⁴ (EK 4 Resim18) Lukianos³⁹⁵ sayesinde tanındığı belirtilen *Dea Syria*,³⁹⁶ aslında Hierapolis Bambyke'nin baş tanrıçası *Atargatis*'in form değiştirmiş

³⁹² François Chausson, “*Vel Iovi Vel Soli: Quatre Études autour de la Vigna Barberini (191-354)*”, **Melanges de L'ecole Française de Rome (MEFRA)**, Vol. 107-2, 1995, ss. 661-765; S. M. Savage, “The Cult of Ancient Trastevere”, **MAAR**, Vol. 17, 1940, ss. 56.

³⁹³ Drijvers, *Dea Syria*, ss. 241-263; Frey, ss. 50-59, s. 64; Optendrenk, ss. 7, 38-43, 89; Nock, *Devopolment*, ss. 418-431.

³⁹⁴ Jordan, s. 35; Frey, ss. 28-33; Drijvers, *Dea Syria*, ss. 243-244.

³⁹⁵ Hans Gärtner, “Lukianos”, **KIP**, Band 3, 1979, ss. 774-777. Kommagene’de bulunan Samosata’lı (Samsat) olduğu belirtilen Lukianos, tanınmış bir sofisttir. Suriyeli kökenli bir aileden gelen yazarın bizim için önemi yukarıda da değinildiği üzere “*De Dea Syria*” isimli eseri ile kültün tanınmasını sağlamış olmasıdır.

³⁹⁶ Wolfgang Fauth, “*Dea Syria*”, **KIP**, Band 1, 1979, (*Dea Syria*), ss. 1400-1403; Drijvers, *Dea Syria*, s. 243.

halidir.³⁹⁷ Yani *Atargatis* ile ilgili anlatılan her özellik, *Dea Syria*'da da bulunur. *Atargatis*, yaşamı ve bereketi simgeleyen tipik bir ana tanrıçadır. Suriye genelinde yaygın bir şekilde tapınım gören tanrıçanın kültüne göre yaşamın kaynağı su olarak belirir ve tapınakların yanı sıra, içinde balıkların bulunduğu göletler önemli kutsal alanlardır.³⁹⁸ Söz konusu göletlerden, tanrıçanın tapınım gördüğü Hierapolis Bambyke'den başka Edessa'da da bulunması, ilginçtir. Çünkü bugün Şanlıurfa sınırları içinde kalan Edessa'daki bu tapınım şekli, değişim geçirerek kentin en çok ilgi gören Balıklı Gölü olarak karşımıza çıkar ve İslam dinine uyarlanarak kutsallığını korumaya devam eder. Tanrıça aynı zamanda hayvanların ve doğanın koruyucusu olarak *Artemis* ve *Kybele* ile de benzerlikler göstermektedir.³⁹⁹ İçinde çeşitli hayvanların bulunduğu, özellikle aslan ve boğaların öne plana çıktığı bir kutsal alana sahip olan⁴⁰⁰ *Atargatis*, daha önce de belirtildiği üzere bu özelliği ile İmparator Elagabalus'u etkilemiştir. Bundan başka *Atargatis*, Hierapolis Bambyke ve Dura Europos'da tanrı *Hadad* ile birlikte tapınım görmüştür.⁴⁰¹ Az önce sözü edilen kutsal mekânlardaki boğalar da *Hadad*'ı temsil eder.⁴⁰² Hadım olma ritüellerinin *Kybele* kültü ile benzer bir biçimde, *Atargatis* kültüründe de uygulandığı görülür ve bu durum imparatorun kültürünü etkileyen diğer bir önemli seremonidir.⁴⁰³ Söz konusu ritüelde erkekler tanrıçanın sağladığı bereket için cinsel organlarını feda etmekte, böylelikle sembolik de olsa tanrıça ile bütünleşmekteydiler. Hadım olma ritüelleri geç Hristiyanlık devrine dek devam etmiş ve çok zor yasaklanabilmiştir. Yine benzer özelliklere sahip olan *Ba(a)ltis* Arap kökenli bir tanrıçadır ve Venüs yıldızını simgelemektedir.⁴⁰⁴ Özellikle Edessa'da ve ayrıca Kuzey Mezopotamya'da Geç Hristiyanlık devrinde bile tapınım gören tanrıçanın kültüründe, kutsal fahişelik

³⁹⁷ Aslında *Atargatis*'in de Ugarit metinlerinden bilinen eski *Anat*, *Attart*, *Atirat* gibi tanrıçaların ve Babil tanrıçası *İştar*'ın özelliklerinin karışımından oluştuğu ileri sürülür. Frey, ss. 28-29 ve s. 29 dipnot 1.

³⁹⁸ Drijvers, *Dea Syria*, ss. 244-245; Frey, s. 29.

³⁹⁹ Buna bağlı olarak, *Dea Syria*'nın *Artemis*, *Hera*, *Athena*, *Aphrodite*, *Selene*, *Rhea*, *Nemesis* ile benzer özellikler gösterdiği de aktarılır. Frey, s. 29 dipnot 2.

⁴⁰⁰ Frey, s. 29-28; Drijvers, *Dea Syria*, s. 244.

⁴⁰¹ Frey, s. 59'da Lukianos, *De Dea Syria* 33'te bu bilginin verildiği aktarılır.

⁴⁰² Bkz. s??

⁴⁰³ Drijvers, *Dea Syria*, s. 244.

⁴⁰⁴ Cumont, *Elagabalus*, s. 2221; Ed. Meyer, "Astarte", **Ausführliches Lexikon der Griechischen und Römischen Mythologie Erster Band Erster Abteilung (Aba-Evan)**, 1884-1886, ss. 647, 648, 652; Jordan, s. 45; Drijvers, *Dea Syria*, s. 247.

kavramı bulunur ve bu özelliğinin, *Elagabal* kültünü de etkilediği düşünülür. (EK 1 Tablo 2; EK 2 Harita 1-3)

Şimdiye kadar verilmiş olan özellikleri dışında barışın ve yaşamın koruyucusu da olan *Atargatis*, söz konusu özelliğine bağlı olarak, kimi kentlerin koruyucusu tanrısı da olmuştur ve Palmyra kenti bu duruma örnek gösterilir.⁴⁰⁵ Askalon kentinde *Derketo* ismi ile tapınım gören tanrıçanın, bundan başka, Nisibis, Carrhae, Apamea, Damaskus gibi kentlerde ve Nabatilerin yaşadığı bölgelerde de varlığı bilinmektedir.⁴⁰⁶ Tanrıçanın Mezopotamya ve Suriye'deki etkinliği, onun batıya taşınmasında da etkili olmuştur. Söz konusu yayılmanın nasıl gerçekleştiği ve hangi bölgelerde ibadetlerin ne şekilde yapıldığı ile ilgili bilgiler şu şekilde aktarılabilir:⁴⁰⁷ Seleukoslar devrinde batıya göç eden tüccarlar, Delos adasında *Hadad* ve *Atargatis* adına tapınak kurmuşlar ve böylelikle İ.Ö. 2.yy.ın sonlarından itibaren tanrıçanın Atina'da da tanınmasını sağlamışlardır. İtalya'da ise İ.Ö. 134 yılında Sicilya'da, gerçekleştiği aktarılan bir köle ayaklanmasıyla, belki de ilk kez net olarak tanrıçanın varlığı öğrenilmiş olur. Roma'da ise İ.S. 1.yy.dan itibaren varlığı bilinen tanrıçanın, kent içinde genellikle doğuluların yaşadığı Trastevere isimli bölgenin yakınlarında bir tapınağı vardır.⁴⁰⁸ Tanrıçanın *Dea Syria* olarak, İtalya'nın Brundisi gibi liman kentlerinde de tapınım gördüğü bilinir. Siviller dışında, askerler arasında da tapınım gören tanrıça, bu yolla da batıya aktarılmış olur. Britannia'da Suriyeli askerlerin en eski görev yerlerinden olan Hadrianus Surlarında⁴⁰⁹ ele geçmiş olan belgeler, tanrıçaya tapınıldığını gösterir. Gallia bölgesi ve Rhône⁴¹⁰ Vadisinde söz konusu kültün izlerine rastlanır. Özellikle İ.S. 2.yy ve 3.yy.da Tuna Nehri kıyısındaki Pannonia ve Dacia bölgelerinde, sınırı korumakla görevli olan lejyonlar, tanrıçanın kültü ile birlikte diğer doğu kökenli inanışların yayılmasında etkili olmuştur. Örneğin Suriyeli lejyon askerleri tarafından gökyüzü tanrıçası formunda, *Ba(a)ltis* ile birlikte, Tuna Nehri kıyısına taşınan *Dea Syria*, kendilerine adanan bir tapınakta birlikte tapınım görmüştür. Yine aynı bölgede *Dea Syria-Iupiter Dolichenus* ortak tapınağa sahiptir. Pannonia ve Dacia'daki

⁴⁰⁵ Drijvers, *Dea Syria*, s. 245; Frey, s. 58.

⁴⁰⁶ Frey, s. 57-58; Drijvers, *Dea Syria*, s. 245.

⁴⁰⁷ Drijvers, *Dea Syria*, ss. 245-246.

⁴⁰⁸ Savage, ss. 43-44.

⁴⁰⁹ *Vallum Hadrianum*.

⁴¹⁰ Fransa'nın ikinci büyük nehri olan Rhône'nin hem Fransa hem İsviçre sınırlarına yayılan vadisidir. (EK 2 Harita 7-8).

Edessalılar'ın *Atargatis*'e *Tykhe* formunda, yerleşimlerini koruması için tapındıkları bilinir. (EK 1 Tablo 2-3; EK 2 Harita 3, 7-8)

İ.S. 1. yy.dan itibaren imparatorların doğulu tanrılara gösterdikleri sempati ile ortaya koydukları hoşgörüler, Severuslar devrinde derinlik kazanmıştır. Septimius Severus'un Kuzey Afrikalı olması, bu durum için önemli bir etkidir. Bundan başka Iulia Domna'nın Suriyeli olması, Suriyeli-Semitik etkilerin, devrin başından itibaren varlığını yoğun olarak göstermesini sağlamıştır. Bu bağlamda *Dea Caelestis* kültüründen söz etmek gerekir.⁴¹¹ Septimius Severus'un yeni Hannibal olarak lanse edildiği bir ortamda, eşi Iulia Domna Kartaca kentinin tanrıçası *Virgo Caelestis* olarak tanımlanır.⁴¹² Fenike-Kartaca kökenli *Dea Caelestis*, *Tanit*⁴¹³, *Urania*⁴¹⁴ ve *Salambo*,⁴¹⁵ aynı özellikleri taşıyan ve birbirlerinin yerine geçmiş olan tanrıçalardır; Aynı tanrıçalar, Yunan ve Mezopotamya kökenli *Aphrodite*, *Astarte* ve *İştar* ile de eşit özellikler taşır.⁴¹⁶ Bu nedenle çeşitli merkezlerde, farklı isimlerle de olsa hep aynı tanrıçaya ait tapınımlar vardır. İ.Ö. 202'de bir heykeli Kartaca'dan Roma'ya götürülen, Kartaca'nın ele geçirilmesiyle, kültü Roma'ya taşınan tanrıça, yaklaşık olarak İ.Ö. 146'dan beri kentte bilinmektedir.⁴¹⁷ Roma yaşamında girmesi ile birlikte *Hera/Iuno*, *Kybele* ve *Demeter* ile de ilişkilendirilmiştir.⁴¹⁸ Severuslar devri ile öneminin arttığını bildiğimiz *Dea Caelestis*, bir gökyüzü ve ay tanrıçasıdır ki bu özellikleri nedeniyle, İmparator Elagabalus tarafından tanrısı *Elagabal* için kutsal eş olarak seçilmiştir.⁴¹⁹ (EK 1 Tablo 2-3; EK 2 Harita 4)

Dea Caelestis ile aynı özelliklere sahip olan *Salambo*, yine Fenike kökenli diğer bir tanrıçadır⁴²⁰ ve ona ait ritüellerin *Elagabal*'e olan etkileri antik kaynaklarda

⁴¹¹ Werner Eisenhut, "Caelestis", **KIP**, Band 1, 1979, (Caelestis), s. 992; Ioan Piso, "Zum Kultus der Dea Caelestis", **Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik (ZPE)**, Band 99, 1993, ss. 223-226; Gaston H. Halsberghe, "Le Culte de Dea Caelstis", **ANRW**, Teil II, Band 17.4, 1984, (Dea Caelstis), ss. 2203-2223; Pfeiffer, s. 6; Mundle, ss. 228-237; Optendrenk, s.7; Jordan, s. 58.

⁴¹² Mundle, ss. 228-229.

⁴¹³ Dietrich Wachsmuth, "Tinnit", **KIP**, Band 5, 1979, ss. 855-856; Jordan, s. 303; Halsberghe, Dea Caelestis, s. 2203; *Tinnit* ya da *Tennit* olarak da tanınmaktadır.

⁴¹⁴ Cass. Dio, 79 (80).12.1; Herodian. 5.6.4.

⁴¹⁵ Pietrzykowski, s. 1817.

⁴¹⁶ Optendrenk, s. 90; Halsberghe, Dea Caelestis, s. 2203.

⁴¹⁷ Halsberghe, Dea Caelestis, s. 2204, s. 2208; Eisenhut, Caelestis, s. 992; Nock, Development, s. 424.

⁴¹⁸ Halsberghe, Dea Caelestis, s.2209; Eisenhut, Caelestis, s. 992.

⁴¹⁹ Optendrenk, ss. 38-39; Pietrzykowski, s. 1818; Braudel, ss. 251-252; Drijvers, Dea Syria, s. 248.

⁴²⁰ Wolfgang Fauth, "Salambo", **KIP**, Band 4, 1979, (Salambo), s. 1504; Optendrenk, ss. 38-39; Turcan, Cultes, ss. 142-146.

da verilir.⁴²¹ Burada verilen bilgilerde olası bir hadım olma töreninden söz edilirken, ritüelin *Salambo*'nun sevgilisi *Adonis* örnek alınarak gerçekleştirildiği belirtilir. Bu durum, tanrıçanın, Byblos kentinin tanrıçası *Astarte* ile olan ilişkisini de kanıtlar. Şöyle ki;⁴²² Byblos kentinde *Astarte*, sevgilisi *Adonis* ile birlikte tapınım görür. Odak noktası ölen tanrıya yakılan ağıtlar ve yeniden dirilmesinde duyulan sevinç kutlamaları olarak beliren *Adonis* kültü, İ.Ö. 1.yy.'da Roma'ya taşınmış olsa da çok geniş bir alana yayılmamıştır; ancak İ.S.3.yy. civarında Hispania'da devam eden oyunlarda *Salambo* ile birlikte tapınım gördüğü anlaşılmıştır.⁴²³ Öte yandan tıpkı *Dea Syria* gibi, *Astarte* de Britannia'da, Hadrianus surlarında konuşlanmış olan Suriyeli askerler arasında, Fenike tanrısı *Melkart* formundaki genç *Herakles* ile birlikte tapınım görmüştür.⁴²⁴ (EK 1 Tablo 2-3, 5A; EK 2 Harita 3-4; 7-8)

Melkart, Fenike kentlerinden Tyros'un baş tanrısıdır ve kenti tehditlerden koruduğuna inanılır.⁴²⁵ Kartaca'nın da baş tanrısı olarak karşımıza çıkan tanrının kültü, Kuzey Afrika, Thasos, Sicilya, Sardunya ve Hispania'ya dek yayılmış; imparator Severus Alexander devrinde Leptis Magna'dan Roma'ya getirilmiştir.⁴²⁶ Olasılıkla Suriye'nin bereket ile ilişkili tanrıları içinden gelen *Melkart*, geç devirlerde *Herakles* ile birleştirilerek tapınım görmüştür; buna bağlı olarak Tyros kentindeki tapınağı ile Thasos'da Fenikeliler tarafından kurulmuş olan tapınağı *Herakles* tapınağı olarak aktarılmaktadır.⁴²⁷ Aynı zamanda denizcilerin de koruyucu tanrısı olan *Melkart*'ın, bu özelliği ile İtalya'nın Campania bölgesinde, Puteoli liman kentinde tapınım görmüştür. (EK 1 Tablo 4A-5B; EK 2 Harita 4, 7-8)

İmparator Elagabalus'un, tanrısı *Elagabal* için eş olarak seçtiği diğer tanrıça, Palmyra'da önemli bir tapınağı bulunan ve bölgede yaşayan Arapların Ana tanrıçası

⁴²¹ H.A., Elagabalus, 7.1-3; Cumont, Syrens, s. 341.

⁴²² Drijvers, Dea Syria, ss. 249-250; Turcan, Cultes, ss. 144-145; Jordan, s. 4, 34; Azra Erhat, **Mitoloji Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, 12. basım, İstanbul, 2003, ss. 11-12. Hatırlatılması gereken diğer bir nokta da Yunan Mitolojisinde *Adonis*'in *Aphrodite*'nin sevgilisi olmasıdır. Aynı zamanda *Adonis* mitosu *Kybele* ve *Attis* mitosunun başka bir anlatımı olarak karşımıza çıkar. Söz konusu durum tek başına yeterli olmasa da tanrıçalar arasındaki bağlantıyı göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca Örs, s. 22'de Yunanların Byblos'dan *Baal*'i alarak ona *Adonis* adını verdikleri belirtilmesi yine *Elagabal* ile kurulan ilişki açısından önemlidir.

⁴²³ Cumont, Syriens, ss. 334-341.

⁴²⁴ Drijvers, Dea Syria, s. 249; Cumont, Syreins, s. 341.

⁴²⁵ Drijvers, Dea Syria; s. 249; Will Richter, "Melqart", **KIP**, Band 3, 1979, (Melqart), s. 1184.

⁴²⁶ Richter, s. 1184.

⁴²⁷ Herodotos, II.44; Richter, s. 1184.

olarak beliren *Allath*'tır.⁴²⁸ (EK 4 Resim 24, 26) İslam öncesi devride Mekke'de de tapınım gördüğü aktarılan⁴²⁹ tanrıçanın kültü, Suriye bölgesinin geniş bir bölümünde tanınmaktadır. *Allath*, Araplar tarafından astral bir ilah olarak betimlenerek Venüs gezegeni ile ilişkilendirilmiştir.⁴³⁰ *Allath*'ın, *Athena* ile olan bağlantısının Yunanların etkisiyle gerçekleştiği, her iki tanrıçanın silahlı olarak betimlendiği örneklerden bilinirken, Emesa'da silahsız betimlenmiş uzun giysili Tanrıça *Allath* betimlerinin olduğu aktarılır.⁴³¹ Ayrıca Palmyra'daki tapınağın çevresinde tanrıçanın bir heykeli bulunmuş ve bu heykelin Phidias okuluna ait *Athena Parthenos* heykelinin, İ.S. 2.yy.a tarihlenen bir kopyası olduğu anlaşılmıştır.⁴³² (EK 1 Tablo 2-3; EK 2 Harita 1-3; EK 4 Resim 25-26) Her iki tanrıçanın aynı zamanda ay tanrıçası olması söz konusu evlilikler yoluyla ay ve güneş arasındaki ilişkiye vurgu yapıldığını gösterir.⁴³³

Suriye bölgesinde ve dolayısıyla *Elagabal* kültüründe, Arap etkisinden bahsediliyorsa ve *Elagabal* Arap kökenli tanrılar panteonunun en büyük tanrısı olarak vurgulanıyorsa, diğer *Athena Allath* dışındaki Arap kökenli tanrılara da bakmakta fayda vardır. Bunlardan, *Azizos* ve *Monimos* kutsal ikizleri, Palmyra,

⁴²⁸ Herodotos, I.131; III.8; Frey, ss. 51-52; Jordon, s. 13; Krone, Sussanne. **Altarabische Gottheit al-Lat**, Heidelberger Orientalische Studien, Band 23, Frankfurt, Berlin, Bern, Newyork., Paris-Wien, Peterlang, 1992.

⁴²⁹ Frey, s. 51.

⁴³⁰ Pietrzykowski, s. 1818.

⁴³¹ Altheim, Die Krise, s. 37; Frey, s. 52.

⁴³² Pietrzykowski, s. 1818; Yusuf Boysal, **Grek Klasik Devir Heykeltraşlığı - İ.Ö 5. ve 4. Yüzyıllar**, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara, 1967, ss. 34-35, Resim 32; Han J.W. Drijvers, "Das Heiligtum der arabischen Göttin Allât im westlichen Stadtteil von Palmyra", **Antike Welt**, 7. Jahrgang, Heft 3, 1976, (Das Heiligtum), ss. 30-31, 34: Palmyra Antik kentinin batı sınırında yer alan ve yapı içinde insitu durumunda bulunmuş yazıtların ışığında tapınağın Tanrıça Allath'a ait olduğu belirlenir. Bir Yunan tanrıçasının bu tapınakta bir Arap tanrıçasını temsil ediyor olmasının ayrıca bir öneme sahip olduğu vurgulanır. Heykelin, olasılıkla Antiokheia ya da Aphrodisias'tan getirilmiş olması söz konusudur. Tarihlendirilmesi zor olsa da, İ.S. 3.yy.ın başları, yani Severuslar devrine ait olması gerektiği vurgulanır. Yunan-Roma heykeltıraşlık eserlerinin Suriye'de ele geçmiş olan en iyi kopyalarından birisi olduğu aktarılır. Bu heykel dışında, yine tapınağında cellasında bulunmuş başka bir rölyef üzerinde yine Allath yer alır. Ancak tarihi tam olarak belirtilmemiş eserin daha erken bir döneme ait olması gerektiği düşünülür. Daha detaylı bilgi için bkz. Drijvers, Das Heiligtum, ss. 28-38. Ayrıca Roma'da bulunan *Elagabal* tapınağına götürülen *Athena* heykelinin yine *Athena Parthenos* olabileceğine dair bilgilerde mevcuttur ki bu söz konusu durumu ilginç kılar. İmparatorun yetiştiği bölgenin dinsel gelenekleri ve bunların uygulamalarını Roma'ya birebir taşımış ve bunu, benzer görsel malzemeler de pekiştirmek istemiştir. Bkz. J. Führer, "Zur geschichte des Elagabalium und der Athena Parthenos des Pheidias", **Römische Mitteilungen (RM)**, Band 7, 1892, ss. 158-165.

⁴³³ Altheim, Die Krise, s. 161; Pietrzykowski, s. 1813; Optendrenk, ss. 61, 90.

Edessa, Dura Eurpos, Batanea...gibi kentlerde tapınım görmüştür.⁴³⁴ (EK 4 Resim 20-21) Tanrılardan *Azizos*, aynı zamanda Emesa kentinde yaygın olarak kullanılan hatta Emesa krallarının taşıdığı bir kişi ismi olarak belirir.⁴³⁵ Bu tanrıların isimlerinin, kelime olarak “güçlü” anlamına gelen *Azizu* ile “iyi” anlamına gelen *Munium*’dan türetildikleri aktarılır.⁴³⁶ Venüs gezegeni ile ilişkilendirilen tanrılar sabah yıldızı ve akşam yıldızını temsil etmekteydiler.⁴³⁷ Kervansarayların, kervanların ve bozkır yerleşimlerinin koruyucusu olarak da bilinen tanrılar, bu özellikleriyle kervanların yolu üzerinde bulunan Palmyra ve Emesa kentlerinde tapınım görmüşlerdir.⁴³⁸ Söz konusu tanrılardan *Azizos*’un karakterinde barındırdığı gençlik hırçınlığı, onun askeri sistem ile olan bağlantısının kanıtı olarak gösterilir. Bu nedenden dolayı Suriyeli askerler arasında sıklıkla tapınım görmüştür. Dacia bölgesindeki Potaisa’da ve Kuzey Afrika’daki Lambaesis’de *Azizos* tapınağının bulunması bu duruma örnek olarak gösterilebilir.⁴³⁹ (EK 1 Tablo 4A, 5B; EK 2 Harita 1-4; 7-8)

İlk olarak İ.Ö. 3000’lerde Mezopotamya’da ortaya çıkan ve *Addad*, *Addu*, *Adda* olarak da isimlendirilen *Hadad*, Suriye kökenli tanrıların en önemlilerinden biri olarak karşımıza çıkar.⁴⁴⁰ İsminin kökeninin nereden geldiği tam olarak bilinmese de, Mezopotamya mitolojisinde gökyüzü tanrısı *Anu*’un oğludur ve bir fırtına tanrısıdır ki bu özelliği ile gerek Mezopotamya-Suriye bölgesindeki, gerekse Anadolu, Mısır ve Yunanistan’daki diğer tanrılarla eşleştirilmiş ya da ilişkilendirilmiştir.⁴⁴¹ Bir fırtına tanrısı olarak, gök gürültüsü, şimşek, yıldırım, dolu, sel ve toprağın kuraklaşmasını temsil eden tanrı, ilginç bir biçimde bereketi getiren yağmurların

⁴³⁴ Jordan, s. 40; Pietrzykowski, s. 1813; Frey, ss. 55-56; Barış Salman, **Orta Euphrates Mozaikleri Işığında Edessa ve Samosata Mozaikleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2007, ss. 46-49, 183-184.

⁴³⁵ Sullivan, s. 215; Frey, s. 55.

⁴³⁶ Frey, s. 56; Ancak, Drijvers, *Dea Syria*, s. 246’da *Azizos*’un, Edessa kentindeki kültürde “uslu çocuk” olarak tanımlandığı aktarılır.

⁴³⁷ Drijvers, *Dea Syria*, ss. 246-247; Frey, s. 55.

⁴³⁸ Frey, s. 56.

⁴³⁹ Drijvers, *Dea Syria*, s. 247.

⁴⁴⁰ Dietz Otto Edzard, “Hadad”, **KIP**, Band 2, 1979, ss. 902-903; M. Köckert, “Hadad”, **Der Neue Pauly (DNP)**, Band 5, 1998, ss. 50-51; Jordan, s. 109.

⁴⁴¹ Hitit Fırtına Tanrısı *Teşup*, Yunan Tanrısı *Zeus*, Suriye Tanrısı *Baal*, *Hadad* ile ilişkisi kurulan fırtına tanrılarına örnek verilebilir. Bundan başka Damaskus kentinde, gökyüzü, doğurganlık ve evrenin düzenleyicisi olarak *Iupiter Damascenus* ismi altında ve *Atargatis* ile birlikte tapınım gördüğü de aktarılır. Drijvers, *Dea Syria*, s. 250; Mircea Eliade, **Dinler Tarihine Giriş**, Çev: Lale Arslan, Kabalcı Yayınevi, 2. Basım, İstanbul, 2009, ss.100,104,106-107; Theodor H. Gaster, **Thespis Eskiyağında Ritüel, Mit ve Drama**, çev: Mehmet H. Doğan, Kabalcı Yayınevi, 1. Basım, İstanbul, 2000, ss. 158, 248, 562.

tanrısı olarak da tanımlanır.⁴⁴² Tüm bu hava olayları betimlemelerde boğa ile simgelenmiş, boğanın hareketleri ile hava olayları arasında doğrudan bağlantı kurulmuştur; örneğin boğanın böğürmeleri, gök gürültüsünün sebebi olarak görülmüştür.⁴⁴³

Hadad, Suriye kültlerinin genelinde olduğu üzere *Baal Hadad* olarak da isimlendirilir. *Baal* tek başına bir tanrı olduğu gibi, zaman içerisinde tüm bölgenin tanrılarını tanımlayan bir noktaya gelmiştir ki bu bilgilere, *Elagabal* kültürünün aktarılacağı bölümde değinilecektir. Ayrıca daha önce de belirtildiği üzere, Tanrı *Hadad*, Suriye'nin Hellenistik ve Roma devirlerinde Tanrıça *Atargatis* ile birlikte tanrısal çifti oluşturmuştur. Bu nedenle birçok yerde birlikte tapınım görmüştür. (Tablo 4a-5a; 1-4; 7-8)

Bölümün girişinde de belirtildiği üzere, Suriye bölgesini din ve kültür açısından etkileyen önemli uygarlıklardan biri de Babil'dir. Mezopotamya'nın bu büyük merkezinin en büyük tanrısı olarak görülen *Marduk*, evrenin düzenini ve toplumun oluşumunu sağlaması sebebiyle evrenin ve dünyanın efendisi ve var olan düzenin de simgesidir.⁴⁴⁴ *Bel-Marduk* olarak da isimlendirilen tanrının ismindeki *Bel*, "efendi" anlamına gelir.⁴⁴⁵ Evrenin sahibi olan tanrı, doğal olarak gezegenlerin ve yıldızların da hâkimidir. İnsanların doğum anlarında, yıldızların aldıkları konumların önemli olması, *Bel*'i, kültüründe astrolojik uygulamalar bulunan ve insanların kaderlerini etkileyen bir tanrı haline getirir.⁴⁴⁶ Buradan hareketle *Bel*, zaman içerisinde, Suriye bölgesinde tapınım gören önemli bir tanrıya dönüşecektir. Söz konusu süreç şu şekilde aktarılır:⁴⁴⁷ Seleukoslar devrine gelindiğinde, Antiokheia'nın yanında ikinci büyük kent olan Babil, kendi kültürüne ait unsurları Hellenistik devir Suriye'sine taşır. Bundan sonra, bölgedeki birçok yerel yaratıcı tanrı ve gökyüzü tanrısı, *Bel* olarak isimlendirilir.

⁴⁴² Edzard, s. 902.

⁴⁴³ Edzard, s. 903; Ayrıca, *Atargatis* ile verilen bilgilerde, tanrıçaya ait kutsal parklarda yer alan boğaların *Hadad*'ı temsil ettiğini birinci bölümde de aktarmıştık.

⁴⁴⁴ Wolfgang Röllig, "Marduk", *KIP*, Band 3, 1979, (Marduk) ss. 1018-1019; Donna Rosenberg, **Dünya Mitolojisi, Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi**, çev: K. Akten, E. Cengiz, A.U. Cüce, K. Emiroğlu, T. Kenanoğlu, T. Koçyiğit, E. Kuzhan, B. Odabaşı, İmge Kitabevi, 4. baskı, Ankara, 2006, ss. 239-254; Drijvers, *Dea Syria* s. 251; Jordan, ss. 189-190.

⁴⁴⁵ Jordan, s. 48.

⁴⁴⁶ Drijvers, *Dea Syria*, ss. 251-252; Septimius Severus, henüz imparator olmadan önce ona danışmış ve imparator olacağı haberini almıştır. İkinci kez danıştığında ise bu kez hanedanlığının kanlı bir biçimde sona ereceğini öğrenmiştir.

⁴⁴⁷ Drijvers, *Dea Syria*, ss. 251-252.

Palmyra kenti panteonunda baş tanrı ve gök tanrısı olarak görülen *Bel*'in,⁴⁴⁸ köken olarak, kentin, ismi *Bol* olan yerel tanrısından ve yine bölgenin başka bir yerel tanrısı *Baal*'in Babilce yorumlanmasından türetildiği düşünülür.⁴⁴⁹ Kentte bulunan tapınağında, İ.S. 32 yılından sonra, güneş ve ay olarak tanımlanan tanrılar *İarhibol* ve *Aglibol* ile birlikte oluşturduğu kutsal üçlüyle, gerçek anlamda evrenin düzenleyicisi olarak tapınım gördüğü de aktarılır.⁴⁵⁰ Ayrıca Palmyra'da *Bel* ile bağlantılı olarak *Malakbel* tapınımı da vardır.⁴⁵¹ *Malakbel*, Palmyra'da, *Aglibol* ile birlikte tapınım gördüğü bir tapınağa sahiptir ve *Bel*'in habercisidir; söz konusu habercilik özelliği, insanlar ve gökyüzü tanrısı *Bel* arasında bağlantı kurması ile ilişkilidir.⁴⁵² (EK 1 Tablo 4A, 5A-5B; EK 2 Harita 3)

Bel'in, gökyüzü ve yaratıcı tanrı olarak diğer kentlerde de tapınımı bulunur. Söz konusu yerleşmeler, Apamea, Dura-Europos, Edessa olarak sıralanırken, Edessa'da oğlu bilgelik tanrısı *Nebo* ile birlikte tapınım gördüğü aktarılır.⁴⁵³ Bundan başka Kos adasında da *Bel* tapınımı bulunurken, Roma'da, Palmyralılar tarafından yapılmış olan bir tapınakta *Bel*, *Aglibol*, *İarhiabol* kutsal üçlüsüne tapınılmıştır.⁴⁵⁴ *İarhibol* tek başına, Kuzey Afrika'da bulunan Lambaesis'de askerler tarafından tapınım görmüş ve küçük bir kutsal mekân ile onurlandırılmıştır.⁴⁵⁵ Zaman içerisinde güneş tanrısı olma özelliği de kazanan *Malakbel*, Roma⁴⁵⁶, Dacia⁴⁵⁷ ve Kuzey Afrika'da⁴⁵⁸ tapınım görmüştür.⁴⁵⁹ (EK 1 Tablo 4A-5B; EK 2 Harita 3-4, 7-8)

Fırat nehrinin kuzeyinde, Kommagene'de bulunan ve İ.S. 1.yy.dan itibaren Romalılar tarafından Suriye Eyaleti sınırları içine katılan Dolikhe antik kenti, tanrı *Baal*'in, *Iupiter Dolichenus* (*Zeus Dolikhenos*) adı altında tapınım görmesi nedeniyle

⁴⁴⁸ *CIL*, XII 1277; Pausanias, 1.16.3; Wolfgang Fauth, "Baal", **KIP**, Band 1, 1979, (Baal), s. 791; Örs, s. 29; Drijvers, *Dea Syria*, s. 252.

⁴⁴⁹ Herbert Niehr, "Baal", **DNP**, Band 2, 1997, (Baal), s. 382; Drijvers, *Dea Syria*, s. 252; Fauth, Baal, s. 795.

⁴⁵⁰ Fauth, Baal, s. 795; Drijvers, *Dea Syria*, s. 252; Jordan, s. 4.

⁴⁵¹ *CIS*, II 3927, 3982; Will Richter, "Malachbelos", **KIP**, Band 3, (Malachbelos), 1979, ss. 924-925; Jordan, s. 185.

⁴⁵² Richter, Malachbelos, s. 925; Drijvers, *Dea Syria*, ss. 252-253; Gökyüzünden yağan yağmurları bitkilere ulaştırır, onların olgunlaşmasını sağlar, dünyaya yaşamı getirir ve yeniden gök yüzüne çıkar.

⁴⁵³ Drijvers, *Dea Syria*, ss. 246, 252.

⁴⁵⁴ Drijvers, *Dea Syria*, s. 252.

⁴⁵⁵ Drijvers, *Dea Syria*, s. 254.

⁴⁵⁶ *CIL*, VI 51: "Μαλαχβήλω Θε[ῶ]"; *ILS*, 4338: "[d]eo Soli inv[ict]o Malachibe[lo]".

⁴⁵⁷ *CIL*, III. Suppl. I 7954-7956.

⁴⁵⁸ *CIL*, VIII/I 2497: "Malagbelo Aug. sancto".

⁴⁵⁹ Richter, Malachbelos, s. 924; Drijvers, *Dea Syria*, s. 253.

dikkati çeken bir yerleşimdir.⁴⁶⁰ Kültün, bölgedeki varlığı daha eski dönemlere gitmekte, Hitit Fırtına Tanrısı *Teşup*'un ve Mezopotamya Fırtına Tanrısı *Hadad*'ın Yunan devrindeki devamı olabileceği belirtilmektedir.⁴⁶¹ Betimlerinde bir boğa ile birlikte görülmesi, (EK 4 Resim 28) söz konusu erken dönem tanrıları ile olan bağlantıya kanıt olarak gösterilirken, daha önce de değinildiği üzere boğanın hava ve fırtına olaylarının simgesi durumunda olması, *Iupiter Dolichenus*'un hem erken dönemlerde hem de Hellenistik dönemde gökyüzü ile ilişkilendirilmesine neden olmuş ve o da fırtına tanrısı olarak tanımlanmıştır.⁴⁶² Bölgenin Suriye Eyaleti sınırlarına girmesiyle imparatorluk içinde ticaret, kölelik ve askerlik yoluyla yayılım gösteren tanrı, özellikle, askerlerin koruyucu tanrısı olması sebebiyle “*savaşçı tanrıya*” dönüşmüştür.⁴⁶³ *Dolichenus*'un askerler tarafından tapınım görmesi, kültünün, özellikle İ.S. 1.yy.dan sonra yayılımını hızlandırmıştır. Britannia, Kuzey Afrika, Suriye gibi sınır eyaletleriyle, Ren ve Tuna nehirlerinin bulunduğu bölgelerde yoğun olarak tapınım gören *Dolichenus*'un, ayrıca Germania Superior eyaletinde beş adet kutsal mekâna sahip olduğu da aktarılır.⁴⁶⁴ (EK 1 Tablo 4A-5B; EK 2 Harita 1-3, 7-8) En yoğun biçimde tapınım gördüğü zaman dilimi olarak Commodus, Septimius Severus ve Caracalla devirleri işaret edilmektedir.⁴⁶⁵ Elbette Roma kent merkezinde de *Iupiter Dolichenus* tapınımı bulunmaktadır. Roma'daki *Iupiter Dolichenus* tapınağı, 1935 yılındaki kazılarda Aventinus tepesinde yapılan kazılar ile ortaya çıkarılmıştır.⁴⁶⁶ (EK 3 Plan 1, 4; EK 4 Resim 27) İlk olarak İmparator Antoninus Pius devrinde, İ.S. 138'den sonra inşa ettirilen tapınak, İ.S. 238-244 yılları arasında tekrar ayağa kaldırılmıştır. Söz konusu tapınağın varlığı, Roma kent merkezindeki Suriyeli kültlerin etkilerini anlamak bakımından önemli bir kalıntıdır.

⁴⁶⁰ Dolikhe, Gaziantep İline bağlı Dülük köyünün antik dönemdeki adıdır. Schwertheim, *Iupiter Dolichenus*, s. 193; Elmar Schwertheim, “Iupiter Dolichenus, der Zeus von Doliche und der Kommagenische Königs kult, Studien zum antiken Kleinasien”, *Asia Minor Studien* 3, 1991, (Zeus von Doliche), ss. 29-30; Werner Eisenhut, “Dolichenus”, *KIP*, Band 2, 1979, (Dolichenus), ss. 115-116; Nuran Şahin, *Zeus'un Anadolu Kültleri*, Suna-İnan kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul, 2001, ss. 44-45; Fauth, Baal, s. 794; Jordan, s. 81.

⁴⁶¹ Haynes, s. 145; Şahin, s. 44; *Zeus Dolikhaïos-Zeus Dolikheos* Hellenistik devir isimleridir.

⁴⁶² Eliade, ss.100,104; Schwertheim, ss. 193-194; Eisenhut, *Dolichenus*, s. 115.

⁴⁶³ Haynes, ss. 145-149; Schwertheim, *Zeus von Doliche*, ss. 30-37; Schwertheim, *Iupiter Dolichenus*, ss. 195-197.

⁴⁶⁴ Schwertheim, *Iupiter Dolichenus*, s. 196.

⁴⁶⁵ Eisenhut, *Dolichenus*, s. 115; Turcan, *Cultes*, ss. 160-161.

⁴⁶⁶ *CIL* VI 31187; Haynes, s. 147; Schwertheim, s. 208; Ernest Nash, *Bildlexikon zur Topographie des Antiken Rom, Erster Band*, Verlag Ernst Wasmuth, Tübingen, 1961, (Erster), ss. 521-524.

Iupiter Turmasgades isimli dağ tanrısının, Dura Europos'da *Iupiter Dolichenus* ile birlikte tapınım görmesi, onun, *Iupiter Dolichenus*'un başka bir ismi olma olasılığını ortaya çıkarmıştır.⁴⁶⁷ Dağın kutsallığını temsil eden, simgesi kartal olan ve bu yönleriyle *Elagabal* ile benzerlikler gösteren *Iupiter Turmasgades*'in kültü, yine Suriyeli askerler tarafından, Tuna Nehri bölgesine getirilmiş ve buradan da Roma'ya taşınmıştır. (EK 1 Tablo 4A-5B; EK 2 Harita 1-3, 7-8)

Iupiter Heliopolitanus, Lübnan ve Antilübnan dağları arasında bulunan Heliopolis-Baalbek kentinin baş tanrısıdır.⁴⁶⁸ (EK 2 Harita 3) Hellenistik dönemden itibaren, İ.S. 3.yy.'ın sonlarına kadar, hem yalnız hem de *Venüs (Atargatis)* ve *Merkür (Hermes)* ile oluşturduğu kutsal üçlüyle, imparatorluk içinde yaygın bir biçimde tapınım görmüştür.⁴⁶⁹ Kültünün merkezi Baalbek'de olduğu gibi, imparatorluğun genelinde uzun giysisinin içinde, ayakta ya da otururken, başında bir kalathos⁴⁷⁰ taşır biçimde ve yanında boğalar ile betimlenmiş olan tanrı, (EK 4 Resim 23) elinde olasılıkla yıldırım taşımaktadır ki bu durums onu fırtına tanrısı yapmaktadır.⁴⁷¹ Başında taşıdığı kalathos, aynı zamanda tarım ve bereket ile de ilişkisinin bulunduğunu gösterir. Sakalsız olarak betimlenen tanrı ile ilgili en dikkat çekici unsurlardan biri ise simgelerinden birinin kartal olmasıdır. Aslında eğer bir Zeus/Iüper bağlantısından bahsediyorsak bu durum son derece normaldir ve bu yönüyle *Elagabal* kültünü etkilemiştir. *Iupiter Heliopolitanus*'un, güneş tanrısına dönüşümü ise, büyük olasılıkla Hellenistik dönem itibariyle gerçekleşmiş olmalıdır. *Heliopolitanus* ve diğer Heliopolis tanrılarının kültleri, yine alışlageldiği üzere, askerler ve tüccarlar vasıtasıyla, İtalya (Roma, Puteoli ve Ostia), Gallia'nın güneyi, Dacia, Pannonia ve Britannia'da tapınım görmüştür. (EK 1 Tablo 4B-5B; EK 2 Harita 3, 7-8). Roma'da bulunan *Iupiter Heliopolitanus* tapınağının olasılıkla Trastevere (EK 3 Plan 1, 4-7) bölgesinde olduğu ileri sürülür.⁴⁷² İlk kazısı 1908-1909 yılları arasında gerçekleştirilen bölgede, ele geçen buluntulara göre, İ.S. 1.yy ile 4.yy

⁴⁶⁷ Drijvers, s. 248; Frey, s. 45.

⁴⁶⁸ Wolfgang Röllig, "Heliopolitanus", **KIP**, Band 2, 1979, (Heliopolitanus), s. 999; Hajjar, ss. 213-214.

⁴⁶⁹ Hajjar, ss. 213-214, ss. 232-233; Rölling, Heliopolitanus, s. 999.

⁴⁷⁰ Kalathos'un birkaç anlamı vardır; ancak hepsi birbiriyle ilişkilidir: 1. Ağzı gittikçe açılan ve genellikle tarım işlerinde kullanılan sepettir. 2. Sepetten ya da ters çevrilmiş bir çandan esinlenerek yapılmış, kratere benzeyen bir çeşit kaptır. 3. Aynı zamanda korinth tipi sütun başlığının yaprak ve çiçek motiflerinden oluşan bölümüdür. Secda Saltuk, **Arkeoloji Sözlüğü**, İnkilap kitabevi, İstanbul, 1993, s. 89.

⁴⁷¹ Rölling, Heliopolitanus, s. 999; Hajjar, ss. 214-220, 222-231.

⁴⁷² *CIL* IV, 422; Nash, Erster, ss. 525-527; Savage, ss. 43-44.

arasında üç kez tapınak inşa ettirilmiştir.⁴⁷³ Tapınak, her ne kadar baş tanrı konumundaki *Iupiter Heliopolitanus*'a atfedilmiş olsa da, bölgede Suriyeli tanrılara tapınılıyor olması, aynı tapınakta diğer Suriye kökenli tanrılara, dolayısıyla *Elagabal*'e de tapınıldığı düşüncesini ortaya çıkarır.⁴⁷⁴

Orontes nehri kıyısında bir dağ olan Kasios, Fenike uygarlığında tapınım görmüş bir dağ tanrısı ve koruyucu tanrı olan *Zeus Kasios*'a isim vermiş ve tanrı, *Elagabal*'i de bu yönü ile etkilemiştir.⁴⁷⁵ Önemli simgelerinden biri kartal olan tanrı, aynı zamanda baitylos (konik taş) formunda betimlenmiştir.⁴⁷⁶ Baitylos olarak betimlenmesi Kasios dağının zirvesini simgelemek amaçlıdır. Tanrı, Delos, Yunanistan, Roma, Hispania, Kuzey Afrika'da tapınım görmüştür. Bundan başka imparatorlar Hadrianus (İ.S. 117-138) ve Iulianus'un (İ.S. 360-363) Kasios dağının zirvesine çıkarak, güneşe sunularda bulunmuş olmaları gerektiği, ancak tanrının, güneş tanrısı ile olan ilişkisinin geç dönemlere ait bir özellik olduğu vurgulanır.⁴⁷⁷ (EK 1 Tablo 4A-5B; EK 2 Harita 3, 7-8)

Kervan ticaretinin yapıldığı her yerde, örneğin Petra, Si (Seia), Carrhae, Hauran, Bostra ve genel olarak Arap yarımadasında, güneş tanrısı *Dusares*'in tapınım görüldüğü bilinir.⁴⁷⁸ (EK 4 Resim 19) Si (Seia) ve Hauran'da direkt olarak *Mithras* ile birleştirilen tanrı, güneş tanrısı olma özelliğini bundan sonra kazanmış olabilir, çünkü kökeninde bir dağ ya da bitki tanrısı olma durumu da vardır.⁴⁷⁹ Petra'da bir tapınağı bulunan *Dusares*, burada, altından bir sunak üzerinde duran, siyah dört köşeli bir Baitylos ile temsil edilmiştir.⁴⁸⁰ Tanrıya, kan ile birlikte şarap sunuları yapılırdı; ancak şarap sunusu Hellenistik dönemde *Dionysos* ile ilişkilendirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır ve onun kökeninde yer almamaktadır. Bir güneş tanrısı olarak *Dusares*'in 25 Aralık'ta doğmuş olması, kutsal bir taş ile simgelenmesi ve ona yapılan sunularda şarabın bulunması, *Elagabal* kültürüne etkisi

⁴⁷³ Nash, Erster, s. 525

⁴⁷⁴ Bkz. s.??

⁴⁷⁵ Frey, ss. 45-46; ; R. Ziegler, Anazarbos, s. 68.

⁴⁷⁶ Frey, s. 45; Optendrenk, s. 88, dipnot 1; Ayrıca bkz s. 24.

⁴⁷⁷ Drijvers, s. 249.

⁴⁷⁸ Carsten Colpe, "Dusares", *KIP*, Band 2, 1979, (Dusares), ss.183-185; Altheim, Die Krise, s. 32; Drijvers, Dea Syria, ss. 249-250; George Francis Hill, "The Mints of Roman Arabia and Mesopotamia", *JRS*, Vol. 6, 1916, ss. 135-141; Jordan, s. 83.

⁴⁷⁹ Colpe, Dusares, s. 185.

⁴⁸⁰ Bkz. s. 24; Optendrenk, s. 88, dipnot 1; Drijvers, Dea Syria, s. 250; Colpe, Dusares, s. 184'de sunağa, kurban hayvanlarına ait kanların sunulduğu, ancak insan kurbanının bulunmadığı aktarılır. Aynı yerde, olası başka bir tapınağın Gerasa'a da bulunabileceği de bildirilir.

açısından önemlidir. Nabati kökenli tüccarlar tarafından Delos adası ve Yunanistan'a taşınan *Dusares*'in, İtalya'nın liman kenti Puteoli'de de tapınım gördüğü ve burada İ.Ö. 54 yılına tarihlenen bir tapınağı bulunduğu bilinir.⁴⁸¹ İmparator Septimius Severus, *Dusares*'e, doğum yeri olan Leptis Magna'da tapınılmasını sağlamışken, Severus Alexander ise kültü, Roma'ya taşımıştır.⁴⁸² (EK 1 Tablo 4A-5B; EK 2 Harita 3, 7-8)

2.3. ELAGABAL KÜLTÜ

2.3.1. Elagabal Kültünün Genel Özellikleri Ve Kutsal Üçleme

Emesa kenti, daha önce belirtilen jeopolitik konumu göz önüne alındığında dinsel açıdan çeşitliliklerin yaşandığı bir kenttir. Kentin dini olan *Elagabal* inancı, önceki bölümde değinildiği üzere Semitik özelliklerinin yanı sıra, Arap Kabilelerinin inanışları ve Fenike kıyı şeridi halklarının alışkanlıklarını da barındırmaktadır. Bu inancın temelini oluşturan en önemli kült *Baal* kültürüdür. İ.Ö. 3. y.y.dan itibaren Suriye-Fenike bölgesinde tapınım gören *Baal* kültü Ortadoğu halkları arasında çeşitli isimler ve özellikler ile oldukça yaygındır. Buna göre imparatorun inancını anlayabilmek için kısaca *Baal*'e göz atmak gerekir.

Her şeyin sahibi, kaosu düzenleyen hükümdar, efendi, gökyüzü ve yeryüzünün sahibi anlamlarındaki *Baal*, aynı zamanda bir kentin, dağın ya da gök gürültüsü, yağmur gibi hava olaylarının, bitkilerin büyümesinin, toprağın bereketinin yerel ya da genel tanrısı anlamını da taşımaktadır.⁴⁸³ Çeşitli bölgelerde farklı isimler ve anlamlar ile tapınım gördüğü gibi, kimi bölgelerde dişil bir özellik kazandığı, Geç Bronz Çağı ve Erken Demir Çağında Byblos pantheonun en üst noktasındaki tanrıça ile örneklendirilerek açıklanır.⁴⁸⁴

⁴⁸¹ *CIL*, X 1556.

⁴⁸² Colpe, *Dusares*, s. 184.

⁴⁸³ Jordan, ss. 42-42; Eliade, ss. 29, 100,104, 206; Niehr, *Baal*, ss. 380-383; Fernand Braudel, **Bellek ve Akdeniz; Tarihöncesi ve Antikçağ**, Çev: Ali Berkay, Metis Yayınları, İstanbul, 2007, ss.187, 250; Turhan Yörükan, "Zeus'un aşkları ile Akdeniz'de kurulmak istenen sosyo-kültürel ve politik ilişki ağı", **Doğu-Batı**, Sayı 34, 2005-2006, s. 31; Cengiz Batuk, **Tarihin Sonunu Beklemek, Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 157; Örs, s. 22; Max Wiener, "Baal", **Jüdische Lexikon**, Band I (A-C), 1987, ss. 637-638 (1. Madde).

⁴⁸⁴ Niehr, *Baal*, s. 381.

Baal'in yukarıda belirtilen özellikleri ile ilgili en önemli kanıt, bugün Ras eş Şamra olarak bilinen bir Ugarit kentinin 1929 ve onu takip eden yıllardaki kazıları sırasında bulunan kalıntıları arasından çıkarılan ve İ.Ö. 1400'lere tarihlenen antik metinlerdir.⁴⁸⁵ Söz konusu metinlerde tanrı, “*havanın efendisi ve yağmurun perisi*” olarak tanımlanır.⁴⁸⁶ Altı tabletten oluştuğu belirtilen mitoslara⁴⁸⁷ göre *Baal*, kral olabilmek için deniz tanrısı *Yamm*'ı bertaraf ederek bir saray inşa eder. Ancak zaman içinde ölü tanrısı *Moth*⁴⁸⁸ ile giriştiği savaşı kaybeder. *Baal*, zaman içinde yapmış olduğu çeşitli mücadeleler sonunda tanrısal özelliğini kazanır.⁴⁸⁹ Söz konusu metinlerdeki diğer önemli bilgi ise *Baal*'in eşinin tanrıça *Anat* olarak belirtilmesidir.⁴⁹⁰ Aslında metinlerde *Anat'tan Baal'in* “yoldaşı” olarak söz edilir.⁴⁹¹ Yoldaş olma durumu *Anat*'ın tanrının eşi olduğu sonucunu ortaya koymuş olduğu gibi, tanrının kızkardeşi olduğu yorumunu da beraberinde getirmiştir.⁴⁹² İkisi arasındaki ilişki durumu ile ilgili en ilginç tanımlama ise yine şu şekilde verilir:⁴⁹³ “...Ama *Anat* üzüntü ve endişe içindedir; ‘bir ineğin danasına, bir koyunun kuzusuna karşı yüreği nasılsa, *Baal*’e karşı *Anat*’ın yüreği de odur.”

Öte yandan söz konusu bilgiler ışığında *Baal*'in tanrılar dünyasındaki sıralamada, genelde *El* ve *Dagon (Dagan)*’dan sonra geldiği de belirtilir.⁴⁹⁴ Ancak kendisinden efendi (kral) olarak söz edilen *Baal*, birleştirildiği birçok tanrı ile önemli bir konumdadır. Ritüel metinlerinde genellikle *Baal Zaphon* (Zaphon -dağlarının-

⁴⁸⁵ Gaster, ss. 108-111, ss. 144-310; Fred Gladstone Bratton, **Yakın Doğu Mitolojisi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, çev: Nejat Muallimoğlu, İstanbul, 1995, ss. 99-101; Batuk, s. 157; Frey, s. 64; Ayrıca Ugarit kentinin kuzeydoğusundaki tapınak *Baal*’e adanmıştı.

⁴⁸⁶ Gaster, s. 144; Sadece bu sayfada değil “*Kenan Baal Şiiri*” başlığı altında verilen ve *Baal*’in serüvenlerinin anlatıldığı, ss. 144-310 arasındaki birçok sayfada bu özelliği vurgulanır.

⁴⁸⁷ Gaster, s. 109; ss.144-310.

⁴⁸⁸ *Mut, Mevt, Mot* olarak da isimlendirilir. *Moth*, fiziksel ölümü temsil ettiği gibi, mevsimsel olarak yaz sıcakını ve kurağını da temsil eder. Aynı zamanda buğday tanesi anlamına geldiği de belirtilir. Braudel, s. 250; Örs, s. 24.

⁴⁸⁹ Bratton, ss. 106-112; Batuk, s. 157, *Marduk* gibi mücadele etmiştir. Onun bu özelliği Eski Ahit’te Yahve’nin giriştiği mücadeleye de esin kaynağı olduğu belirtilir. Batuk, s.166 “...Tanrı Yahve, tıpkı *Marduk, Baal* ve diğerleri gibi bir mücadele sonucunda krallık tahtına oturmuştur. Onun tahtı da Sion dağı üzerindedir...”.

⁴⁹⁰ Bratton, s. 106; Herbert Niehr, “Anat”, **DNP**, Band 1, 1996, (Anat), s. 659. *Anat*, Ugarit’in en bilinen tanrıçası olarak ilk kez İ.Ö. 7.yy.da *Anatbethel* olarak metinlerde görülür. *Athena* ile de bağlantısı kurulan *Anat*, varlığını *Dea Syria* ile devam ettirmiştir. Daha önce belirtildiği üzere *Dea Syria* ise *Astarte* ilişkilendirilir.

⁴⁹¹ Gaster, s. 147.

⁴⁹² Örs, s. 24.

⁴⁹³ Gaster, s. 154.

⁴⁹⁴ *El* en yüce tanrı, *Dagan* ise çok kutsal bir buğday tanrısıdır. Daniel E. Fleming, “Baal and Dagan in Ancient Syria”, **Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archaeologie**, Band 83, 1993, ss. 88-98; Braudel, s. 250; Örs, s. 21’de ise *El*’in efsanlerde *Baal*’den geride kaldığı belirtilir.

tanrısı) olarak gösterilmektedir. *Baal*'in karakteri daha çok savaşçı olarak belirir ve ikonografisinde cezalandırıcı tanrı olarak betimlenir. Mitolojik metinler göz önünde bulundurularak kurulan paralelliklerde *Baal* hava tanrısı özelliğini *Aleppo'dan*, savaşçı özelliğini ise deniz tanrısı ile giriştiği mücadeleden almıştır. *Baal* Mısır'da *Seth* ile birleştirilmiştir.

Fenike-Kartaca dininde “Byblos’un sahibesi” olarak dişil bir formda saygı görür. Bunun yanı sıra, yerel panteonun en üst noktasında duran ve krallığın koruyucusu konumundaki eril formdaki *Baalsamen* gibi farklı *Baal* inanışları da vardır. Fenike kent devletlerindeki din anlayışının İ.Ö.1. binde değişim ve gelişim göstermesi *Baal*'in morfolojisi ve fonksiyonunda da, İ.Ö. 2.bine göre farklılıkların oluşmasına neden olur. Buna göre *Baal Zaphon* ile benzerlikler gösteren *Baal*, yerel inanışlarda derin bir yer kaplayan özelliğiyle daha etkin ve daha güçlü bir kent tanrısı biçiminde betimlenir. Örneğin Byblos’un, Sidon’un, Tyros ve Lübnan’ın tanrısı olarak benzerliklerle karşımıza çıkar.⁴⁹⁵ Ancak tüm aktarılanların yanı sıra, “Amanos dağları tanrısı” ya da “Saray tapınağı tanrısı” gibi farklı iki anlamı bulunan *Baal Ammon* ve yine hem “dansın tanrısı” hem de “Marqod’un sahibi” olarak isimlendirilen *Baal Marqod* anlamları tartışmalı *Baal* figürleridir.⁴⁹⁶ Fenike dininde *Baal* ile yakın ilişki kurulan tanrıçalar *Tanit* ve *Astarte*, daha önce de belirtildiği üzere *Elagabal* inancında da görülecektir. Kartaca panteonunun en üst noktasında ise *Baal Ham(m)on* yer alır.⁴⁹⁷ Burada da yine *Baalsamen*, *Baal Zaphon* ve daha önceden de sözü edilen *Melkart* inançları vardır. Öte yandan Tanrı *Baal*'in İ.S. 1.yy.dan 3.yy.a kadar tapınım gördüğü ana merkezlerden biri de Baalbek kentidir. Söz konusu kentte tanrı *Baal Beqa* isminde ve *Zeus-Iupiter* formunda, Heliopolis’ten esinlenilerek tapınım görmüştür.

Sosyal, kültürel ve siyasal ilişkiler sonuncunda çeşitli *Baal* tapınışları ortaya çıkmıştır. Kült, Doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika topraklarından yine benzer biçimde, yani askerler, tüccarlar ve köleler aracılığıyla Yunanistan ve Roma’ya aktarılmış,

⁴⁹⁵ Nieher, s. 381, Wiener, s. 637; Fauth, *Baal*, 794; Braudel, ss. 250-251; *Baal Lebanon* bir Fenike tanrısıdır ve Lübnan dağlarının tanrısı şeklinde verilir. Daha öncede de belirtildiği üzere, *Baal Melkart* Tyros kentinin kralı ve aynı zamanda tanrısıdır. Ayrıca bkz. Albrecht Alt, “Baal”, **Reallexikon Der Vorgeschichte Erster Band (AAL-Beschneidung)**, 1924, ss. 305-306.

⁴⁹⁶ Niehr, *Baal*, s. 381; Frederick G. Naerebout, “Dance in the Roman Empire”, **Ritual Dynamics and Religious change in the Roman Empire**, (Ed. Oliver Hekster, Sebastian Schmidt-Hofner ve Chirstian Witschel), Brill, Leiden-Boston, 2009, s. 152.

⁴⁹⁷ Braudel, s. 251.

buralarda ise *Zeus-Iupiter*, *Kronos-Satürn* ve *Helios-Sol* gibi tanrılar ile birleştirilerek tapınım görmeye devam etmiştir.⁴⁹⁸

Elagabal isminin etimolojisini açıklayan en erken örneğin Emesa'nın 75-80 km güney doğusunda, Palmyra'nın ise 100 km güneyinde yer alan Nazala'da ele geçmiş ve İ.S. 1. yy.a tarihlenen kireç taşından bir kabartma olduğu belirtilir. Burada *Elagabal* ve asker tanrı *Arsu* birlikte betimlenmiştir.⁴⁹⁹ (EK 4 Resim 22) Söz konusu rölyefte *Arsu* zırhlı bir savaşçı, *Elagabal* ise kartal şeklindedir ve bir kaya ya da dağın üzerinde yer alır. Her iki figürün adı da belirtilmiştir. Rölyefte *Elagabal*'in Emesa'da da bilinen ve Arapça olan *İlahı Gabal*⁵⁰⁰ ismi yer alır ki bir “dağ tanrı” ya da “tanrı dağ” anlamına gelir.⁵⁰¹ Tüm bu bilgiler ışığında tanrının ismi ve betimi güneş ile ilişkilendirilmekten uzak, daha çok Anadolu ve kuzey Suriyeli dağ tanrıları ile bağlantılıdır. Daha önce de belirtildiği gibi *Elagabal* inancının temelini oluşturan ve orta doğunun en yaygın tanrılarından olan *Baal*, bir dağ tanrısıdır. Bundan başka önceki bölümlerde tanıtıldığı üzere dağ tanrısı olan *Iupiter Turmasgades* ve *Zeus Kasios*, yine *Elagabal*'i bu özellikleri ile etkilemiş tanrılardır.⁵⁰²

Elagabal ismi semitik *El-Gabal*'den de gelmektedir. İsmi açılımına bakıldığında çeşitli anlamların bir arada bulunduğu görülmektedir. *Gabal*'de, Akkad lehçesine göre bozucu, yok edici ateşi temsil etmektedir.⁵⁰³ Ayrıca *Gabal*'i

⁴⁹⁸ Braudel, s. 251; “...*Baal Hamon Kronos'a veya Saturnos'a, Tanit de Hera'ya veya Inon'a hiç güçlük çekmeden dönüştürülecektir...*”.

⁴⁹⁹ Christian Augé ve Pascale Linant de Bellefonds, “Elagabalos”, **Lexikon Iconographicum Mythologiae Classicae (LIMC)**, Band 3/1, 1986, ss. 705; Matern, s. 31; Frey, s. 45, dipnot 1, s. 56; ; R. Ziegler, Anazarbos, s. 67; Kissel, Kaiser zwischen, s. 159; Drijvers, Dea Syria, s. 247; İ.S. 213'e tarihlenen başka bir rölyefte ve ona ait yazıtta, ikisi de silahlanmış olan tanrılardan deve üzerindeki *Arsu*, at üzerindeki ise *Azizu* olduğu belirtilir. Buna göre *Arsu'nun* kelime olarak “iyi” anlamına gelmesi onun *Monimos* ile ilişkilendirildiği yorumuna neden olur. Savaşçı özelliği ile *Azizos* ile de bağlantısı kurulan tanrının, *Azizos* ve *Monimos* ikilisi ile olan ilişkisi ve onların Emesa'da tapınım görmüş olmaları Nazala'da ele geçmiş olan rölyef üzerinde *Arsu'nun*, *Elagabal* ile birlikte betimlenmesini de mantıklı kılar. Bkz. Frey, s. 56; Drijvers, Dea Syria, ss. 246-247.

⁵⁰⁰ Artaud, s. 73; Kaisererhebung, s. 349; Drijvers, Dea Syria, s. 247; Frey, s. 45; Pietrzykowski, s. 1812; Weingart, s. 3; Cumont, Elagabalus, s. 2219; Ball, s. 37. Kaynaklar da *Elah-Gabal* olarak verilmektedir.

⁵⁰¹ Cass. Dio, 78-83; C. Smith, “The ‘Tomb of Romulus’”, **Classical Review**, Vol. 13 No. 1, 1899, s. 87; Gross, s. 991; R. Ziegler, Anazarbos, s. 67; Jordan, s. 88; Frey, s. 46; Altheim, Die Krise, ss. 32, 161; Bengston, 327; Brendle, s. 411; Lambert, s. 393; Kissel, Kaiser zwischen, s. 159; Weingart, s. 3; Pietrzykowski, s. 1812'de “*Dağ tanrısı*” ya da “*Gabal olarak anılan yerleşimin tanrısı*” şeklinde açıklanmıştır.

⁵⁰² Bkz. s. 17 ve 19.

⁵⁰³ Cumont, Elagabalus, s. 2220; Artaud, s. 73.

oluşumunda *Baal*, *Bel* ve *Bel-Gi*'de etkili olmuştur ki daha önceden de belirtildiği üzere *Bel* en ulu tanrı, indirgeyici tanrı olarak karşımıza çıkar.

Şimdiye dek verilen bilgilerde dikkati çeken nokta hiçbirinin güneşle ilgisinin bulunmamasıdır. *Elagabalus=Heliogabalus*'un bir güneş tanrısına dönüşümü daha sonra gerçekleşmiştir. Kimi iddialara göre *Elagabalus=Heliogabalus* ismine Güneş Tanrısı *Helios*'u sokanlar Yunanlardır ve onu dorukların tanrısı, en yüce tanrı *El*⁵⁰⁴ ile birleştirmiş ya da karıştırmışlardır.⁵⁰⁵ Ancak bu noktada belirtilmesi gereken Emesa'nın bulunduğu coğrafyada zaten köklü bir güneş tanrı inancının olmasıdır. Emesa'da bulunan bu inancın kökeni olarak Arap Bedevileri işaret edilmekte; onların Güneş Tanrı inancında rahipliğin soya dayalı olması ve aynı geleneğin Emesa inancında bulunması bu düşünceye kanıt olarak gösterilmektedir.⁵⁰⁶ Güneş, Bedeviler için oldukça kutsaldı. İnanca göre yaşam her sabah güneşin doğuşu ile birlikte tekrar başlıyor, yaşamın devamı ve verimlilik, tanrıların kimliğinde garantileniyordu. Güneşin dişi hali tanrıça *Şams*, eril hali ise tanrı *Şamaş* olarak isimlendirilmişti.⁵⁰⁷ Böylelikle bölgenin, biri yerel dağ tanrısı *El-Gabal*, diğeri güneş tanrısı *Şamaş* olan iki farklı kutsal kişiliği birleşerek *Elagabal*'in ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bunun dışında çöl kenarındaki diğer kentlerde, Nabatilerin baş tanrısı olan *Dusares* yine *Elagabal*'in güneş kimliğinin belirlenmesinde önemlidir. Ayrıca, Palmyra'da, *Helios* inancına benzer bir güneş kültünün olması, diğer bir etken olarak karşımıza çıkar. Kısacası *Elagabal*'in güneş tanrısına dönüşmesinde birçok etkenin olduğunu söylemek kanımca yanlış olmaz. Tüm bilgileri özetlersek tanrının net olarak güneş tanrısına dönüşümü zaman içinde gerçekleşir ve Roma İmparatorluğu döneminde resmi olarak *Deus Sol Elagabalus* ya da *Invictus Sol Elagabalus* şeklinde isimlendirilir.⁵⁰⁸

⁵⁰⁴ Hayrullah Örs, **Musa ve Yahudilik**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1966, s. 14'de *El* isminin kelime olarak tüm sami dillerinde tanrı anlamına geldiği şu şekilde aktarılır: "... Tanrı kavramını anlatan kelime hemen hemen bütün sami dillerinde aynıdır; Akad'cada 'İLU', Kenan dilinde 'İL' ya da 'EL', İbranice'de 'EL', genişletilmiş şekli ile 'ELOHİM', Arami dilinde 'EL' (ve elah) Güney Arapların da 'İL' klasik Arapçada 'ALLAH'. Bu kelimeler, çoğu vakit en üstün tanrının adıydı..."; Ayrıca bkz. Örs, s. 21; Batuk, s. 160; Artaud, s. 73; Ed. Meyer, "EL", **Ausführliches Lexikon der Griechischen und Römischen Mythologie Erster Band Erster Abteilung (Aba-Evan)**, 1884-1886, ss. 1223-1229

⁵⁰⁵ Artaud, s. 74; Lambert, s. 393; Brendle, s. 411; Optendrenk, s. 89; Icks, Priesthood, s. 171.

⁵⁰⁶ Weingart, s. 3; Frey, s. 46.

⁵⁰⁷ Seyrig, Le culte, s. 342, s. 349; Kissel, Kaisererhebung, s. 349; Kissel, Kaiser zwischen, s. 160; Altheim, Die Krise, s. 31; Frey, s. 46.

⁵⁰⁸ *CIL*, VI 708, 2269; X 5827; Cumont, *Elagabalus*, s. 2220; Pannonia'da ele geçmiş olan yazıtta (*CIL* III, 4300=*ILS* 4332) "Güneş Tanrısı Elagabal için bir taş (ya da sütun?)" anlamına gelen "*Deo Soli Aelagabali Ammudati*" ifadesi okunmuştur; "Drijvers, *Dea Syria*, s. 248; Frey, s. 46, dipnot 4, s.

Elagabal kültünün en dikkat çeken unsuru, tanrının gökyüzünden düşen siyah konik bir meteor taşı ile betimlenmiş olmasıdır.⁵⁰⁹ (EK 4 Resim 9, 10, 68, 69, 76, 78-87) Tarih öncesi çağların yerleşim yerlerinden olan ve Filistin’de bulunan Yeriho (Eriha)’da yapılan kazılarda, İ.Ö. 5000’den daha eskiye tarihlenen evlerden birinde benzer bir taş bulunması, taş kültürünün bölgede çok uzun zamandan beri var olduğunu gösterir:

“... Evlerin birinde bir çeşit sunak da bulundu: Bu, mihraba benzer bir duvar girintisine yerleştirilmiş, kara volkan taşından küçük bir direkti.”⁵¹⁰

Emesa kültünde ise Baitylos/Baetyl/Beytel⁵¹¹ olarak isimlendirilen taş kimi zaman tanrının kendisi olurken kimi zaman ise onun simgesi konumundadır. Söz konusu göktaşları “*Dünyanın Merkezini*” temsil eder ve ayrıca “*Tanrı’nın Evi*” anlamını da barındırırlar.⁵¹² Semitik bir kökenden gelen Baitylos ismi, Yunanlılar ve Romalılarda da tanrısal yaşamı işaret eden kutsal taşı ifade eder.⁵¹³ Yunanistan’ın erken dönemlerinden itibaren tanrıların sembolü olarak kutsal taşlara tapınılmıştı. Delphi’de *Apollon* tapınağı yakınındaki büyük olmayan bir meteor taşı, her gün yağ ile ovulmakta ve bayram günlerinde taş ham pamuk ile sarılmaktaydı.⁵¹⁴ Ayrıca, Yunan yaratılış mitolojisinde *Kronos*’un, oğlu *Zeus* yerine yutmuş olduğu taş da Baitylos olarak adlandırılmaktaydı.⁵¹⁵ Bundan başka, *Pausanias*, Akhaia

89 dipnot 6,12; Ayrıca *Historia Augusta*’nın çeşitli bölümlerinde *Elagabal*’ın güneş anlamına geldiği net bir biçimde belirtilir. Bkz. H.A., Macrinus, 9.2, H.A., Elagabalus, 1.5;17.8.

⁵⁰⁹ Herodian. 5.3.5; Gross, s. 992; Weingart, s. 3; Brendle, s. 411; Artaud, ss. 17-20, s. 76; Hay, s. 50; Optendrenk, s. 88; Ball, s. 37.

⁵¹⁰ Örs, s. 18.

⁵¹¹ Th. Schreiber, “Baitylos”, **Ausführliches Lexikon der Griechischen und Römischen Mythologie Erster Band Erster Abteilung (Aba-Evan)**, 1884-1886, ss. 746-747; Braudel, s. 251; Frey, s. 45; Optendrenk, s. 88, dipnot 1; Drijvers, *Dea Syria* s. 247; Cumont, *Elagabalus*, s. 2219; Kissel, *Kaisererhebung*, s. 349; Kissel, *Kaiser zwischen*, s. 159; Matern, s. 31; Etimolojik açıklamalar için bkz. Milette Gaifman, “The Aniconic image of the Roman Near East”, **The Variety of Local Religious Life in the Near East**, (Ed. Ted Kaizer), Brill, Leiden-Boston, 2008, ss. 39-57; Drijvers, *Dea Syria*, s. 247; Semitik inanç sisteminde söz konusu taşların varlığı bilinirken, İslam öncesi dönemde Kabe’nin de beytel olarak isimlendirildiği aktarılır. Ball, s. 37.

⁵¹² Henri Seyrig, “The Excavations at Dura; III. Altar Dedicated to Zeus Betylos”, **Scripta Varia-Melanges d’archéologie et d’histoire**, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris, 1985, (*Dura*), s. 469’da taş için “*El’in evi*” tanımlaması yapılmıştır. Pietrzykowski, s. 1812; Altheim, *Die Krise*, s. 161; Braudel, s. 251; Icks, *Sol Elagabal*, s. 111; Gaifman, s.43; Eliade, s. 232; Kutsal taşlar ve dinler ile olan ilişkisi hakkında geniş bilgi için bkz. Eliade, ss. 222-238; Uta Korn, “Heilige Steine”, **Kotinos-Festschrift für Erika Simon**, (Ed. H. Froning, T. Hölscher ve H. Milsch), Verlag Philip von Zabern, Mainz/Rhein, 1992, ss. 56-70; Kurt Latte, “Steinkult”, **RE**, Band 3A, 1929, ss. 2295-2305; Wolfgang Fauth, “Steinkult”, **KIP**, Band 5, 1979, ss. 354-355.

⁵¹³ George F. Moore, “Baetylia”, **American Journal of Archaeology (AJA)**, Vol. 7 No. 2, 1903, ss. 198-208.

⁵¹⁴ Schreiber, s. 746.

⁵¹⁵ Hesiodos, *Theogonia*, 497-500.

bölgesindeki Pharai’da buna benzer yaklaşık 30 adet kutsal taşın olduğunu belirtir.⁵¹⁶ Tanrıça *Kybele*’nin de en erken betimi, buna benzer bir meteor taşıdır ve kutsal taş, geç dönemlerde Roma’ya gelmiştir.

Taşlar, kutsal yerlere konulan, kutsanarak ve süslenerek saygı gösterilen ya da aynı zamanda kişilerin elinde sihir, büyü ve kehanetleri için gerekli bulunan bir nesnedir. Belirtildiği üzere aslında bu taşlar, gökyüzünden düşen meteorlardır.

Tanrı *Elagabal*’in yüce tanrılardan biri olması, onun *Zeus/Iupiter* ile ilişkilendirilmesine neden olur.⁵¹⁷ Buna bağlı olarak daha önce de belirtildiği üzere *Zeus/Iupiter*’in kartalı *Elagabal* da simgesi haline gelir.⁵¹⁸ (EK 4 Resim 9, 10, 20, 22 68, 69, 76, 78-80, 82, 86, 89) Emesa’da ele geçen sikkeler üzerinde kartal, tanrının kutsal taşının yanında betimlenmiştir ki bu durum daha geç dönemlerde Roma’da da kendini göstermiştir. Seremonilerde taşın önünde bulunan kartalın olasılıkla altından yapılmış olduğu vurgulanır.⁵¹⁹

Elagabal, her ne kadar Emesa kentinin baş tanrısı olsa da sadece bu kentte değil, Palmyra ve Damaskus gibi çevresindeki komşu yerleşimlerde de tapınım görmüştür. Değerli taşlar, altın ve gümüş ile süslenmiş olan Emesa tapınağına, her yıl çevre bölgelerdeki hükümdarlardan, barbar kavimlerden ve de satraplardan hediyeler gönderilir ve tanrıya sunuda bulunulurdu.⁵²⁰

Şimdiye dek verilen bilgilerde, genel olarak tanrı *Elagabal* tanıtılmaya çalışılmıştır. Unutulmaması gereken diğer bir nokta, Emesa’da olduğu üzere Roma’da da görülen, *Elagabal* ve eşlerinden oluşan kutsal üçlemenin varlığıdır. Roma’nın *Iupiter*, *Iuno* ve *Minerva*’dan oluşan kutsal üçlüsünün yerine kendi dinine ait bir üçlemeyi en üst noktaya yerleştirmeye çalışmıştır.⁵²¹ Suriye’deki tipik örneklerde tanrısal aile bireylerinin, yani anne, baba ve oğuldan oluşan bir grubun

⁵¹⁶ Pausanias, 7.22.4; Scheriber, 746.

⁵¹⁷ H.A., Caracalla, 11.7; H.A., Elagabalus, 1.1-7; Cumont, Elagabalus, s. 2220; Gross, s. 992; Ayrıca Antiocheia’dan ele geçmiş ve ön yüzünde Elagabalus’un betimlendiği bir sikkenin arka yüzünde yer alan tanrı *Elagabal*’in şimşek tutarken betimleniş olması yine *Zeus* ile kurulan ilişkinin zayıf da olsa bir kanıtı olarak gösterilebilir. Achim Lichtenberger, “Artemis and Zeus Olympos in Roman Gerasa”, **The Variety of Local Religious Life in the Near East**, (Ed. Ted Kaizer), Brill, Leiden-Boston, 2008, s. 147.

⁵¹⁸ Optendrenk, s. 89; Matern, s. 32. Kartal kimi zaman taşın üstünde ya da önünde veya ağzında bir yılan ile de betimlenmektedir. Ayrıca bkz s. 17 ve s. 19.

⁵¹⁹ Matern, s. 31, dipnot 238; Seyrig, Le culte, s. 340; Eugen Von Mercklin, **Antike Figuralkapitelle**, Walter de Gruyter&CO, Berlin, 1962, s. 154; Franz Studniczka, "Ein Pfeilercapitell auf dem Forum", **RM** 16, 1901, s. 275.

⁵²⁰ Söz konusu tapınak üçüncü bölümde tanıtılacaktır.

⁵²¹ Optendrenk, s. 6.

betimlendiği aktarılır.⁵²² Heliopolis (Baalbek), Sidon ve Byblos'da ele geçmiş buluntular bu duruma örnek olarak gösterilir. Sidon'daki tanrısal üçlü *Baal*, *Astarte* ve *Eşmun*'dan⁵²³ oluşurken, Byblos'da *El*, *Balaat*⁵²⁴ ve *Baal (Adonis)*⁵²⁵ bulunur.⁵²⁶ Bu bilgilerin ışığında, tıpkı diğer tüm *Baal* inançlarında olduğu üzere, *Elagabal*'in yanında da mutlaka bir *Ba(a)ltis*⁵²⁷ bulunmalıdır. Bu nedenle Elagabalus, tanrısını, *paredros* olarak isimlendirilen kült eşi ile birleştirmek ister.⁵²⁸ *Tanit/ Urania/Salambo/ Dea Caelestis/ Astarte/ Aphrodite*⁵²⁹ ve *Elagabal*'in hem kardeşi hem karısı olarak *Athena Allath* kutsal üçlemeyi oluşturan tanrılardır.⁵³⁰ Tanrının, önce Kartaca'dan alınmış olan *Dea Caelsetis*'in, sonra *Athena*'nın birleştirilmesi söz konusu olmuştur.⁵³¹ Başka bir ifadeye göre ise imparator, tanrı *Elagabal*'i en üst noktaya taşımak isterken, onun sadece Kartaca tanrıçası ile birleşmesinden hoşnut kalmamış, bu nedenle *Athena* ile de birleştirmek istemiş; *Athena*'nın kalkanını ve *Vesta*'nın kutsal ateşini de tapınağına taşıtmıştır.⁵³²

Roma panteonunda oluşturulmaya çalışılan bu yeni üçlemeye ait bir kanıtın 1921 yılında Hispania Cordoba'dan ele geçen bir yazıt olduğu aktarılır.⁵³³ Yazıt

⁵²² Pietrzykowski, s. 1818; Frey, s. 52.

⁵²³ *Eşmun* şifacı tanrıdır. *Apollon* ve *Asklepios* ile karşılaştırılır. Braudel, ss. 250-251.

⁵²⁴ *Baal*'in dişi. Bkz. dipnot 165.

⁵²⁵ Erhat, ss. 11-12'de Yunanların Sümer kaynaklarında bereket tanrısı olarak geçen *Tammuz*'a *Adonis* ismini verdiklerini ve Hitit bereket tanrısı *Telepinu* ile benzerlikler taşıdığını aktarılır. Aynı yerde *Tammuz*'un ve *Adonis*'in de, *Baal*'de olduğu gibi, efendi anlamında geldikleri de söylenmektedir. Burada esas olan *Baal* dahil tüm bu bereket ile ilişkili tanrılarda, sonbahar ve kış aylarının getirdiği kıtlık, tanrının ölümü ya da kaçışı ile ifade edilirken, ilkbahar ve yaz aylarında ortaya çıkan bereketin ise tanrının yeniden doğuşu ya da geri gelişi ile açıklanmasıdır. Akdeniz, Anadolu, Kuzey Afrika ve Mezopotamya tanrılarının bu benzerliği yüzyıllardır süregelen ticari faaliyetlerin, kültürel ve sosyal birikimlerin neticesidir. En temelde ise hangi milletin olursa olsun insanların kıtlık çekme ya da aç kalma korkusu kıtlık-bereket mitoslarına olan ilginin sebebi olarak açıklanabilir.

⁵²⁶ Braudel, s. 250.

⁵²⁷ Burada *Baalat*'a benzer bir biçimde *Baal*'in dişi konumundadır. Daha önce de değinildiği üzere *Dea Syria* gibi *Ba(a)ltis*'de *Astarte* ve *Atargatis* ile ilişkilendirilir.

⁵²⁸ Kissel, *Kaiser zwischen*, s. 179.

⁵²⁹ Optendrenk, ss. 90-91

⁵³⁰ Cass. Dio, 79(80).12.1; Herodian. 5.6.3-4; Frey, ss. 50-54; Kissel, *Kaisererhebung*, s. 350; Pietrzykowski, s. 1817; Altheim, *Die Krise*, s. 89; Altheim, *Soldaten Kaiser*, s. 227; Artaud, s. 26.

⁵³¹ Gross, s. 996; Bengston; Artaud, s. 96; Optendrenk, s. 62.

⁵³² H.A., *Elagabalus*, 3.4; Altheim, *Die Krise*, ss. 88, 161; Altheim, *Soldaten Kaiser*, s. 259; Optendrenk, s. 90; Champlin, s. 103; ; R. Ziegler, *Anazarbos*, ss. 70-72.

⁵³³ "[Θεοῖς] ἐπ' ἡκόοις
[καὶ] εὐεργέταις
Ἥλιω μεγάλῳ Φρην
Ἐλαγαβάλῳ καὶ Κύπριδι
Χαρὶναζαῖα καὶ θ
Ἀθηνᾶ Ἀλλᾶθ Ν[...]
[...]εῖκα καὶ Γε[...]

üzerinde yapılan çalışmalarda, Güneş tanrısı *Elagabal ile birlikte, tanrıçalar Kypris Kharinazaia ve Athena Allath*'ın isimleri okunmuştur. *Kypris Kharinazaia* Fenike kökenli *Aphrodite Urania* ve dolayısıyla Kartacalı *Dea Caelestis*'in Kıbrıs adasında kullanılan hali olarak karşımıza çıkar.⁵³⁴

Bundan başka Pannonia'da *Dea Caelestis'in Elagabal* ile birlikte anıldığı başka bir yazıt ve Roma'da ele geçmiş olan bir ante (sütun) başlığı üzerindeki kabartmalar kutsal üçlemeyi gösteren diğer kalıntılardır.⁵³⁵ Sütun üzerinde imparatorun kutsal taşı yanında duran iki tanrıçadan biri Athena'dır. İkincisi tahribattan dolayı tam olarak açıklanamamakta, ancak benzer betimlerin olduğu sikkeler bulunmaktadır.

Hangi tanrıça olursa olsun, söz konusu kutsal evlilik bağıyla, güneş tanrısının ay tanrıçaları ile bütünleşmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak Roma'daki yeni panteonun en üst noktasında, Kapitolinum üçlemesine benzeyen, bir tanrı ve iki tanrıçadan oluşan yeni bir kutsal üçlü ya Kapitolinum üçlüsünün yerine geçmiş ya da geçmesi için uğraşmıştır. Diğer tanrıları ise, daha önce de belirtildiği üzere, yeni kültün tanrısının altında organize edilmiş olmalıdır.⁵³⁶

Elagabal ve kutsal eşleri ile ilgili yazıtların ve sunakların seyrek olarak ele geçtiğini belirtmek gerekir. İmparatora sadakatlerini bildirmek isteyen imparatorluk memurları ve resmi makamlar olasılıkla söz konusu eserlerin yapılmasını sağlayan gruplar olarak belirir. İmparatorun öldürülmesinden sonra, *Elagabal* kültü Roma merkezden uzaklaştırılmış, geleneksel olan, yani *Iupiter, Iuno ve Minerva*'dan oluşan üçlü, yeniden imparatorluk dininin kutsal üçlüsü olmuştur.

[θεοῖς ἐπη]κόοις θε[ῶν]

Cumont, Syriens, s. 331; Seyrig, Le culte, s. 70; Pietrzykowski, s. 1817; Icks, Priesthood, s. 175; Altheim, Die Krise, s. 161; R. Ziegler, Anazarbos, s. 70; Drijvers, Dea Syria, s. 248; Gross, s. 996; Optendrenk, s. 62; Frey, s. 50'de söz konusu yazıtın, Suriyeli askerler ya da tüccarlar tarafından olasılıkla İ.S. 2.yy. ya da İ.S. 3. yy.da dikildiği belirtilir.

⁵³⁴ Frey, ss. 50-51.

⁵³⁵ Herodian., 5.6.5; Altheim, Die Krise, s. 88; Altheim, Soldatenkaiser, s. 259.

⁵³⁶ Pietrzykowski, s. 1818.

2.3.2 Ritüeller:

Elagabal kültürünün Roma’da kabul görmemesi ve çokça eleştirilmesinin en temel nedeni, kültürün ritüellerinin Suriye’deki uygulama biçimlerinin hiçbir değişiklik yapılmadan, Roma’da da gerçekleştirilmeye çalışılmasıdır. Söz konusu ritüeller, hadımlık, sünnet kutsal fahişelik, çocuk/insan kurbanı olarak sıralanmaktadır.⁵³⁷ Ayrıca imparatorun inanışında yer alan domuz etinden uzak durma gerekliliği⁵³⁸ ve ritüellerin sırasında yapılması zorunlu danslar yine farklı uygulamalar olarak karşımıza çıkar.

2.3.2.1. Hadımlık, Sünnet ve Kutsal Fahişelik

Ritüeller, imparatorun kültüne ve memleketine ait gelenekler olarak görüldüğünde, kendisinin sapkın olduğu yönündeki iddiaları az da olsa haksız çıkarır. Duruma ait örneklerin bulunması yine antik kaynaklardaki yorumların oldukça sübjektif bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Buna göre söz konusu ritüelleri, örnekler ışığında açıklamakta fayda vardır.

Sünnetin, Suriye-Filistin bölgesinin eski geleneklerinden biri olduğu bilgisi, Herodotos’un anlatımlarında karşımıza çıkar.⁵³⁹ Buna göre sünnet, tarihsel açıdan imparatorlardan öncede batıda bilinmekteydi. Ayrıca, Yahudilikte sünnetin olması, Romalıların sünnet kavramını tanıdıklarını gösteren diğer bir ipucudur. Ancak Yahudiliğin, zaman zaman Roma İmparatorluğunun önemli sorunlarından biri olarak görülmesi, onlara ait ritüellerin, kimi imparatorlar tarafından yasaklanmasına sebep olmuştur. Örneğin sünnet olmak, Hadrianus devrinde herkes için yasaklanmışken, Antoninus Pius devrinde bu yasak sadece Yahudi olmayanlar ve satın alınmış köleler ile sınırlanmıştı.⁵⁴⁰ Elagabalus devrinde ise bu yasak kaldırılmış ya da ihlal edilmişti; çünkü *Elagabal* kültüne göre sünnet olmak gerekiyordu ve imparatorun kendisi de sünnetliydi.⁵⁴¹ Aslında sünnet, diğer ritüellere göre, imparatorlukta hoşgörülü ile karşılanan bir uygulamaydı. Ancak Elagabalus’un sünnetli olmasının, dinsel bir

⁵³⁷ Cumont, *Elagabalus*, s. 2222; Kissel, *Kaisererhebung*, s. 350; Weingart, ss. 5-6.

⁵³⁸ Optendrenk, ss. 92-93.

⁵³⁹ Herodotos, II.104.

⁵⁴⁰ Frey, s. 14 ve dipnot 4.

⁵⁴¹ Cass. Dio, 79(80).11.1-3; Frey, s. 14.

ritüeli yerine getirmesi anlayışından uzak olduğu, onun şehvet düşkünlüğüne işaret ettiği, bir sonraki adımda kendini hadım etmeye çalıştığı ve tapınak fahişeliği yapmak istediği şeklinde yorumlanır.⁵⁴² Hatta bu durum, Elagabalus'un cinsiyet değiştirmeye çalıştığı yönünde iddiaları da beraberinde getirmiştir ki bu Romalılar için sapkın bir durumdur. Öte yandan sünnet kavramının, bugün Avrupa toplumunda hala tartışılıyor olması, ilginç bir tesadüf olarak karşımıza çıkar ve günümüz batı dünyasının, doğuya karşı yüzyıllardır süregelen ön yargısının kanıtı olarak değerlendirilebilir.

Doğu kültürlerinde, bilinen en kutsal davranışlardan biri de “kendini hadım etme” durumudur.⁵⁴³ Bu durum olasılıkla Sümerlere dek giden eski bir gelenektir. Babil Tanrıçası *İştar*, Frigya Tanrıçası *Kybele*, Kapadokya tanrıçası *Ma* ve Suriyeli ana tanrıça *Atargatis* kültürlerinde ve hatta uzak bölgelerde, örneğin Lübnan dağlarındaki yerleşimlerde hadımlık görülebilmekteydi.⁵⁴⁴ Hadım olma törenleri, toprağın bereketi ile doğrudan ilişkiliydi ve buna göre toprağa düşen kanlar ve spermeler toprağın yenilenmesi, ürün vermesi için gerekliydi.

Hadım olma ritüeli, Roma toplumunda ilk kez Elagabalus'un devrinde görülmemiştir. II. Kartaca savaşları sırasında, Kartaca komutanı Hannibal karşısında alınan başarısızlıklar nedeniyle, Anadolu'dan *Magna Mater (Kybele)* kültürünün Roma'ya getirilmiş olduğundan söz etmiştik. Kült, İ.Ö. 204 yılında Roma'ya gelir ve II. Kartaca'ya karşı başarı elde edilince, halk arasında saygınlık kazanır. Ancak tanrıçaya ait ritüellerin toplum tarafından yadırgandığı da bilinir ki bunların başında hadım olma törenleri vardır.⁵⁴⁵ Hadım rahipler, Yunanca Korybantes, Latince Galli (çoğul Galloi) olarak isimlendirilmektedir. (EK 4 Resim 14-15) Törenler sırasında hadım olan bu kişiler, böylelikle kendilerini Kybele mitoslarının başkahramanı *Attis* ile özdeşleştirmektedir.⁵⁴⁶ Daha önce de aktarıldığı üzere Suriye'de, Tanrıça *Atargatis* kültüründe benzer davranışlar görülür ve orada da rahipler kendilerini *Adonis* ile özdeşleştirirler.⁵⁴⁷ Her iki kültürde de tanrıça tarafından kabul görmek ve onun

⁵⁴² Kissel, Kaiser zwischen, s. 185.

⁵⁴³ Kissel, Kaiser zwischen, s.187.

⁵⁴⁴ Frey, ss. 28-33.

⁵⁴⁵ Dürüşken, ss. 70-71.

⁵⁴⁶ Dürüşken, ss. 71-72; Optendrenk, s. 30; Kissel, Kaiser zwischen, ss. 195-197; Artaud, s. 28; Frey, s. 30. Detaylı bilgi için bkz. Erkan İznik ve Mustafa Toprak, **Galloi, Kybele'nin Rahipleri**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2007 (kitabın tümü).

⁵⁴⁷ Frey, s. 30.

rahibi olmak isteyen kişiler, kendinden geçtikleri törenlerde, bir çılgınlık halinde kendilerini hadım ederek ritüeli yerine getirmektedirler. Ancak bu durum Roma'ya ya da imparatorluğun batısına göre sapkınlıktır ve Galli olarak adlandırılan rahipler “bozuk” ya da “yarım”⁵⁴⁸ olarak tanımlanan şehvetli kişilerdir. Söz konusu yarım erkeklerin, kadın kıyafetleri, ağır makyajları ve efemine davranışlarının erkek egemen Roma toplumunu şok ettiği vurgulanır.⁵⁴⁹ Aynı zamanda, hadım olma ritüelleri ile homoseksüellik arasında doğrudan ilişki kurulması, bu kişilerin homoseksüel fahişeler olarak değerlendirilmesine neden olur.

Hadımlığın bir sonucu olarak görülen fahişelik, imparatorluğun batısında sapkın bir davranış olarak tanımlansa da, doğuda her iki cinsle yapılan dinsel bir ritüeldir ve Babil-Assur ve Ugarit metinlerinden anlaşıldığına göre yine bereket ile ilişkilendirilen kutsal bir eylemdir.⁵⁵⁰ Hadımlıkta olduğu üzere kutsal fahişeliğin de, başta Babil Ana tanrıçası *İştar* olmak üzere, Frigya Tanrıçası *Kybele*, Kapadokya tanrıçası *Ma* ve Suriyeli tanrıça *Atargatis* kültlerinde uygulanan bir ritüel olduğu aktarılır.⁵⁵¹ Örneğin *İştar* kültüründe fahişelik, tanrıçaya adanmış bir sevgi göstergesi olarak yapılır ve kadınlar, yaşamları boyunca bir kez bir yabancı ile birlikte olurken, tapınakta barınan erkek fahişeler yine tanrıça için bu hizmeti yerine getirirdi.⁵⁵² Babil’de ise kadınların yabancı biri ile birlikte olmaları gerektiği konusu, *Aphrodite* kültüründe kendini gösterir ve Babil’e ait bu tür uygulamaların Kıbrıs’da da bulunduğu aktarılır.⁵⁵³

⁵⁴⁸ *Semiviri*.

⁵⁴⁹ Kissel, Kaiser zwischen, ss. 195-197.

⁵⁵⁰ Mader, s. 137; Kissel, Kaiser zwischen, ss. 185-186; Frey, ss. 15-16; İ.Ö. 1400'lere tarihlenen Ugarit metinlerde tesipt edilmiş olan “köpek” kelimesi dikkati çekicidir ve köpekler ile yapılan bir tür cinsel seremoniyi temsil ettiği düşünülür. Öte yandan, diğer Yakındoğu antik kaynakları olarak beliren Babil-Assur metinlerinde de köpek ile ilgili anlatımların bulunması ilginçtir: Dişi köpek anlamına gelen *assinu* kelimesinin aynı zamanda “erkek fahişe” anlamını da taşır; *Kurgaru* kelimesiyle de hadım rahipler kastedilmektedir. Söz konusu metinlerin Eski Ahit’e kaynaklık etmiş olduğu da düşünülmektedir. Eski Ahit incelendiğinde hem erkeklerin hem de kadınların yapmış olduğu fahişelik ile ilgili bilgilere Tesniye 23, 18-19; I. Kırallar, 14, 22-24; II. Kırallar, 23,7’de rastanılmaktadır. Ancak buradaki bilgilerde, fuhuşun her iki cins için de yasaklanmış olduğu görülür. Bkz. Kitabı Mukaddes, **Eski ve Yeni Ahit**, Tevrat, Zebur (Mezmurlar) ve İncil, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1995, ss. 200, 355, 394.

⁵⁵¹ Frey, s. 18.

⁵⁵² Frey, ss. 18-19.

⁵⁵³ Herodotos, I.105; I.199; Frey, ss. 19-20; Frey, s. 20 dipnot 2’de, Kıbrıs’daki *Aphrodite* tapınağında ele geçmiş olan bir yazıt üzerinde (*CIS* 86), homoseksüellik ve fahişelikten bahsedildiği; burada bulunan bir listede tapınakta yaşayan ve fahişelik yapan kişilerin yer aldığı ve onların yine “köpek” ile ilişkilendirildiği aktarılır.

Her iki cinsle yapılan fuhuş ile bağlantısı kurulan çift cinsiyetlilik, yine antik Yakındoğu kültürlerinde bulunan bir kavramdır ve geleneksel olarak uzun zamandan beri vardır. Babilliler tanrıça *İştâr*'ı iki cinsiyetli olarak tanımlar ve buna göre tanrıça, Venüs gezegenini geceleri dişil, gündüzleri ise eril olarak kutsar.⁵⁵⁴ *İştâr* betimlerinde de soldan kadın, sağdan ise erkek olarak belirir. Bu kült için efemine görüntüdeki rahipler olağandır. Androcini⁵⁵⁵, Asurlularda da Venüs'ün kimliğinde kullanılan yabancı olunmayan bir durumdur. Burada gökyüzü erkek, deniz ise dişidir. Yunan mitolojisinde ise Dionysos kimliğinde çift cinsiyetlilik görülür. Tüm bu bilgilerin ışığında denilebilir ki imparatorun efemineliği biyolojik bir yapıdan çok, Yakın Doğu kült geleneklerinin bir unsuru olarak karşımıza çıkar. Olasılıkla kadın olarak Tanrıça Şams, erkek olarak Tanrı Şamaş formunda güneşi temsil etmektedir.⁵⁵⁶

Elagabal kültü, şimdiye dek aktarılmış tüm bu doğulu gelenekleri bünyesinde barındırır. Daha öncede belirtildiği üzere kendisi de sünnetli olan Elagabalus, Roma toplumunun hadımlığa bakış açısını önemsemez ve sünnet gibi, hadımlığında, inancına uygun bir biçimde uygulanmasını ister.⁵⁵⁷ Ayrıca onun çevresindeki hadımlar önemli kişiler olarak görülür ki birinci bölümde aktarıldığı üzere imparatorun en önemli akıl hocası olarak görülen Gannys bir hadımdır ve bu durum, kültür mensupları arasında onun saygınlığını arttırmıştır. Bu nedenle imparator kendisi de hadım olma isteğindedir. Ancak aktarılan bilgilerden anlaşıldığına göre, Elagabalus'un hadım olup olmadığı tam olarak bilinmez ve erken ölümü ile bu isteğini gerçekleştiremediği düşünülür.⁵⁵⁸ Bunun dışında, Elagabalus'un cinsel yaşamının aktifliği ve hem erkek hem kadınlarla kurduğu ilişkiler, olasılıkla kutsal fahişelik ritüelini yerine getirme istediği ile ilgilidir. Ancak Romalılar tarafından sapkın olarak görülen tüm bu uygulamaları, imparatorun ısrarla bizzat kendisinin yerine getirme çabası, onun sonunu getiren başlıca neden olmuştur.⁵⁵⁹

⁵⁵⁴ Kissel, Kaiserzwischen, ss. 185-186; Frey, s. 18.

⁵⁵⁵ Kadın ve erkek fiziksel özelliklerini bir arada barındırma anlamına gelir.

⁵⁵⁶ Kissel, Kaiser zwischen, s.186.

⁵⁵⁷ Optendrenk, ss. 30-35.

⁵⁵⁸ Cass. Dio, 79(80).9.1; 79 (80).11.2-3; H.A., Elagabalus, 8.1-2.

⁵⁵⁹ Cass. Dio, 79(80).13; Frey, s. 15; Hay, ss. 224-244.

2.3.2.2 İnsan/Çocuk Kurbanı:

Elagabal kültüründe insan kurbanı durumu tartışmalı bir konu olmuştur. Antik kaynaklardan *Cassius Dio*'nun *Rhomaika*'sı⁵⁶⁰ ve *Historia Augusta*'nın⁵⁶¹ böyle bir seremoniden bahsettiği görülürken, *Herodianus*'un *Tes meta markon*'u diğer ritüelleri aktardığı halde bu konu hakkında net bilgi vermez.⁵⁶² Bu ritüelin, *Rhomaika* ve *Historia Augusta*'da yer alan anlatım şekliyle, imparatorun sapkınlığının kanıtlanmış olduğu vurgulanır.⁵⁶³ Modern kaynakların kanaitik inançları⁵⁶⁴ ve Eski Ahit'i örnek göstererek,⁵⁶⁵ *Cassius Dio*'nun anlattıklarını doğru kabul etme eğiliminde oldukları vurgulanır.⁵⁶⁶

İmparatorun, eski dönemlerden beri çocuk kurbanının bulunduğu bir kültür bölgesinde yetişmiş olduğu çeşitli örneklerle açıklanmaktadır. Emesa'nın 150 km. kuzey doğusunda yer alan Hierapolis Bambyke'de tanrıça Atargatis için, İ.S. 2 yy. da çocuk kurbanının bulunması imparatorun dininde de bu geleneğin olduğuna dair önemli ipucu olarak gösterilir.⁵⁶⁷ Ayrıca Suriye bölgesinde çocuk kurbanı alışılmış bir durum olarak değerlendirilir.⁵⁶⁸ İsraililer'in tanrıları *Yahve* için, tıpkı Fenikeliler

⁵⁶⁰ Cass. Dio, 79(80).11.1-3.

⁵⁶¹ H.A., *Elagabalus*, 8.1-4.

⁵⁶² Pietrzykowski, s. 1820. Ayrıca *Herodianus*'un imparatorun hadım olduğuna dair net bir şey söylemediği de belirtilir. Optendrenk, s. 29, ss. 35-36.

⁵⁶³ Frey, s. 34.

⁵⁶⁴ Kenani ayinler.

⁵⁶⁵ Frey, s. 35; Eski Ahit'in birçok bölümünde insan kurbanı ile ilgili anlatımlar mevcuttur. Bkz. Kitabı Mukkades, ss. 19, 190, 256, 386, 392: Tekvin, 22'de Allah tarafından sınan İbrahim Peygamber'in oğlu İskah'ı kurban etme girişimi aktarılır. Ayrıca bkz. Hakimler 11, 30-40: "...*Ve Yeftah RABBE adak adayıp dedi: Eğer Ammon oğullarını mutlaka benim evime verecek olursan, o vakit beni karşılamak için evimin kapılarından çıkan RABBİN olacaktır, ve onu yakılan takdime olarak arz edeceğim... Ve Yeftah Mitspaya, kendi evine geldi ve işte, kızı teplerle ve rakıslarla onu karşımağa çıktı ve o biricik çocuğu idi; ne oğul ne kız ondan başkası yoktu. Ve vaki oldu ki, onu gördüğü zaman esvabını yırtıp dedi: Eyvah, kızım! belimi büktün, ve beni ezenlerden biri oldun; RABBE söyledim, artık dönemem...*"; Mika 6, 7: "...Binlerce koçlardan, on binlerce yağ sellerinden RAB hoşlanır mı? günahım için ilk oğlumu, canımın suçu için bedenimin semerisini mi vereyim?..."; Tesniye, 12, 31: "...Allahın RABBE öyle yapmayacaksın; çünkü onlar RABBİN nefret ettiği her mekruh şeyi kendi ilahlarına yaptılar; çünkü ilahlarına oğullarını ve kızlarını bile ateşte yakarlar."; II. Kırallar, 16, 2: "...*Ve İsrail Kırallarının yolunda yürüdü, ve RABBİN İsrail oğulları önünde kovmuş olduğu milletlerin mekruh şeylerine göre oğlunu da ateşten geçirdi...*" (Burada sözü edilen kişi İ.Ö. 736-716 yılları arasında hüküm sürmüş olan Kral Ahas'tır.); II. Kırallar, 21, 6: "...*Ve oğlunu ateşten geçirdi, ve müneccimlik ve sihirbazlık etti, ve cinciler ve bakıcılar kullandı...*" (Burada sözü edilen kişi İ.Ö. 687-642 yılları arasında hüküm sürmüş olan Kral Manasse'dir.)

⁵⁶⁶ Pietrzykowski, s. 1820; Kissel, *Kaiser zwischen*, s.187; Altheim, *Die Krise*, s. 88; Altheim, *Soldatenkaiser*, s. 259.

⁵⁶⁷ Kissel, *Kaiser zwischen*, ss. 187-188; Pietrzykowski, s. 1820'de Hierapolis'deki durumu anlatanın Lukianos olduğu aktarılır. (*Lukianos, Dea Syria*, 58).

⁵⁶⁸ Optendrenk, ss. 65-70, s. 92.

ve Kartacalıların yaptığı gibi çocuk kurban ettikleri; hatta kimi acil durumlarda “ilk doğan çocuk” kurban edilerek tehlikenin savuşturulmaya çalışıldığı belirtilir.⁵⁶⁹ Örneğin Büyük İskender’in İ.Ö. 332’deki Tyros kenti kuşatmasında ve yaklaşık 22 yıl sonra Sicilyalı Tiran Agathokles’in Kartaca kuşatmasında bu yönetme başvurulmuştur. Tüm bunların ardında, kaynakların da tanıklık ettiği üzere, semitik çocuk kurbanı⁵⁷⁰ törenlerini açıklamak için, tanrıyı güçlendirerek devlet/kenti koruma amacı yattığı ileri sürülür.

Tüm bu bilgiler ışığında, yetiştiği bölgenin geleneklerini benimseyen imparatorun, çocuk kurbanı ritüelini de uyguladığı hatta özellikle annesi ve babası yaşayan, varlıklı ya da soylu ailelerin çocuklarını da kurban olarak seçtiği anlatılır.⁵⁷¹

Romalılar içinse insan kurbanı daha çok büyücülükle ilişkili bir durumdur ve nadir yapılan bir uygulama olduğuna değinilir.⁵⁷² Buna göre erken dönemlerde, İ.Ö. 228 yılında Galli bir kız ve bir erkek çocuğu, İ.Ö. 216 yılında ise Yunanlı bir erkek ve bir kız çocuğunun kurban edilmiştir.⁵⁷³ İ.Ö. 97 yılından sonra ise çocuk kurbanı yasaklanmıştır.⁵⁷⁴ Ancak yine de Roma tarihinde, çocuk kurbanının kehanet amaçlı kullanımından Yunanlı gezgin filozof Apollonius bahsetmektedir.⁵⁷⁵ Buna göre İmparator Domitianus (İ.S. 81-96) döneminde bir çocuk öldürülerek, gelecek ile ilgili bilgiler alınmaya çalışılmıştır. Yine imparator Valens döneminde, hamile bir kadını karnı yarılarak henüz gelişmekte olan fetus geleceği görmek için çıkarılmıştır. Bundan başka insan kurbanının gizem dinlerine ait olduğu, örneğin İ.Ö. 2. yy.dan itibaren görülen *Bakhüs* kültünün tapınıcılarının bu alışkanlığı sürdürdüğü,⁵⁷⁶ İ.S. 4.yy.da da yasak olmasına rağmen, çocuk kurbanının batıl inanç olarak devam ettiği de belirtilir.⁵⁷⁷

Romalılara göre, Elagabalus’un devrindeki insan kurbanı, imparatorun sihirsel amaçlarına hizmet etmektedir. Ancak bu durum, imparatorun ön planda

⁵⁶⁹ Plinius Naturalis Historia, 36.39; Kissel, Kaiser zwischen, s. 188; Frey, ss. 35-37.

⁵⁷⁰ Örs, s.143: “...Eski Samilerde insan kurbanı çok yaygındı. Tevrat’ta adı geçen Moloh, yani BAAL daha körpe etleri severdi. Onun tunç heykelinin bir fırın olan karnında çocuklar yakılır ve bu iğrenç tanrı doyurulurdu. Başlangıçta böyle tanrılara tapıtklarında hiç şüphe olmayan İsrail Oğullarının dedelerinde de bu adetlerin bulunduğunu anlıyoruz...”.

⁵⁷¹ Optendrenk, s. 68-69; Hay, s. 280.

⁵⁷² Optendrenk, ss. 66-70; Pietrzykowski, s. 1820; Frey, ss. 35, 38-40.

⁵⁷³ Optendrenk, s. 66.

⁵⁷⁴ Plinius Naturalis Historia, 30.1.

⁵⁷⁵ Kissel, Kaiser zwischen, s. 188; Optendrenk, s. 67.

⁵⁷⁶ Pietrzykowski, s. 1821.

⁵⁷⁷ Optendrenk, s. 68; Frey, s. 39.

tuttuğu dogulu fikirleri ile uyuşmamaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere, imparatorun yetiştigi bölgede insan kurbanı sihirsel amaçlarla yapılmamaktadır.⁵⁷⁸ *Elagabal* kültündeki insan kurbanı, tanrının Kartacalı eşi ile de ilişkilidir⁵⁷⁹ ve buna göre değerlendirilmelidir. Elagabalus devrinde, Roma’da insan kurbanı olup olmadığı netlik kazanmamış olsa da, imparatorun bunu dogulu kurallara göre yapma isteği yine Romalıların tepkisini çekmesinde olasılıkla etkili olmuştur.

2.4. İMPARATOR ELAGABALUS’UN DİN POLİTİKASI

Önceki bölümlerde özellikleri belirtilen Elagabal dini elbette kimi yönleri ile Roma’ya oldukça farklı gelen geleneklere sahiptir. Her ne kadar dogu dinleri imparatorluk tarihinde sürekli yer bulmuş olsa da özellikle imparatorun kendi dini ile ilgili tutumu tepkileri arttırır. Çünkü imparator bir tanrıyı tanıtmakla yetinmeyerek, söz konusu dini devlet dini haline getirmeye çalışmıştır. Kendisini dinin en yetkili kişisi olarak göstermesinin yanında, Roma dünyasına yabancı olan ritüellere tüm senatörlerin ve yüksek rütbeli memurların katılmasını istemiştir. Söz konusu durum antik kaynaklar tarafından, şüphe ve korku ile aktarılmıştır. Modern kaynaklar ise, imparatorun tutumunu çeşitli açılardan inceler. Ancak özellikle bir kaynakta uygulamaların devrim niteliğinde olduğu şu sözlerle vurgulanır:⁵⁸⁰ “... *Ancak biz Elagabalus’un bu girişimini pagan dinlerine içerik bakımından yenilik getirme amacıyla yapılmış ilk reform olduğunu göstermeye çalışacağız*”.

Reform niteliğinde olup olmadıkları tartışılabilir ancak, imparatorun yapmaya çalıştığı yeniliklerin Roma yaşantısına girişi kendisinin kente gelmesi ile hız kazanmıştır.

Yaklaşık bir yıl süren yolculuğun sonunda İ.S. 219 yılında Roma’ya gelen imparator, başlangıçta Roma İmparatorluğunun geleneksel görevlerini yerine getirmeye çalışmış ve dogal olarak bu görevlere uygun unvanları kullanmıştır.⁵⁸¹ Ancak görünürde tüm bu görevleri üstlense de asıl amacı tanrısı *Elagabal*’i imparatorluğun baş tanrısı yapmaktır. Bu amaç doğrultusunda hareket eden

⁵⁷⁸ Frey, s. 38.

⁵⁷⁹ Pietrzykowski, s. 1821; Kissel, Kaiser zwischen, s. 189.

⁵⁸⁰ Pietrzykowski, s. 1808.

⁵⁸¹ *Pontifex Maximus, tribunicia potestate, consul* ve *pater patriae* karışımıza çıkan unvanlardır. Icks, Priesthood, s. 173.

Elagabalus, İ.Ö. 220/221’de tanrısını Roma panteonunun en üst noktasına yerleştirir ve yeni bir imparatorluk unvanı belirler: “*sacerdos amplissimus dei incivti Solis Elagabali*”⁵⁸² yani “Yenilmez güneş tanrısı *Elagabal*’in en yüce rahibi”.⁵⁸³ Buna göre tanrı *Elagabal*, *Iupiter*’in bile üzerinde yer almalıdır. Bu nedenle, sikkelerin arka yüzünde de *Iupiter* yerine *Elagabal*’in daha önce de belirtilen siyah konik meteor taşı quadriga içinde ya da altın, gümüş ve değerli taşlar ile süslenmiş olarak bir podyum üzerinde, betimlenir.⁵⁸⁴

Birinci bölümde de belirtildiği üzere imparator Roma’ya gelince, ilk olarak tanrısı için Palatinus tepesinde bir kült alanı oluşturur. Yeni tapınağın yapımı tamamlandıktan sonra, imparatorun kutsal taşının yanı sıra roma dininin kutsal sayılan sembolleri ve Roma tanrılarının kült heykelleri buraya getirildi.⁵⁸⁵ Elagabalus, her sabah resmi tapınıcı olarak dinin seremonilerini başlatır. Kurban edilen yüzden fazla boğa ve koç, tütsüler gruplandırılarak sunaklar üzerine

⁵⁸² AE 1990, 0654:

“[[Im(p(erator))] C[ae(ar)]]] div[i] M[ag]ni [An]to[ni]ni
[[fi]lius]] divi Seve[r]i [[n]e[p]os [M]a[r]cu[s]
A[u]re[l]i[u]s Ant[on]inu[s] [Pi]u[s] Fe[lix] A[u]gu[s]t[us]
p[ro]nt[ifex] m[a]x[imus]] sacer[d]o[s] a[mpl]is[simus]] //
[[d[ei] I]n[victi] Solis Elagab[a]li [t]r[i]b[un]icia
p[ro]te[st]ate IIII c[on]s[ul] III de[s]ignatus IIII
p[ater] p[atriae] proco[n]s[ul]]] [a]m[phit]h[eatru]m [cum] po[rt]i[s] pul[pit]o g[radib]us [p]o[dio
arena restitu]i[t]”

Yazıt Hispania’da bulunan Terraco antik kentinde ele geçmiştir ve kentin, Elagabalus devrinde görmüş olduğu onarımlar ile ilgilidir: “*Divus Magnus Antoninus’un oğlu, Divus Severus’un torunu İmparator Caesar Marcus Aurelius Antoninus Pius Felix Augustus, pontifex maximus, Deus Invictus Sol Elagabalus’un en yüce rahibi, 4 kez tribunicia potestate, 3 kez consul, 4 kez consul designatus, vatanın babası, proconsul amphitiatroyu kapıları, performans sahnesi, basamakları, podyumu (ve) arenasıyla birlikte restore etti.*” Bundan başka, “*sacerdos dei solis Elagabali*”, “*invictus sacerdos Augustus*” ya da “*sacerdos Augustus*” gibi benzer tanımlamalar, farklı içerikli yazıtlar üzerinde de yer alır: CIL XVI, 139; ILS 475, 2008; AE 1995, 1565; AE 2000, 1849; AE 2001, 2165; Peter Weiß, “Zwei Diplome für Equites singulares Augusti”, ZPE, Band 127, 1999, ss. 239-245; Montesque, s. 140; Bengston, s. 328; Pietrzykowski, s. 1816; Frey, s. 80; Gross, ss. 993-994; Icks, Sol Elagabal, s. 111; Icks, Priesthood, s. 173; Naerebout, s. 151; Krumeich s. 109; Optendrenk, s. 94; Frey, ss. 80-81.

⁵⁸³ İmparator kendini, *sacerdos amplissimus* olarak isimlendirse de tüm yazıtlarında bu tanımlama bulunmaz. Ancak örneğin Numidia Valisi Flavius Sossianus’un imparatora bu şekilde hitap ettiği bilinir. Numidia’daki yerleşimlerden Lamasba’dan bir gurubun su sağlanması amacıyla yazmış oldukları dilekçede yine söz konusu isim kullanılmıştır. Asisium’un yerel senatosunda benzer bir biçimde imparatorun Elagabal’in başrahibi olarak söz edilmiştir. Bu durum, yerel yönetimlerde de olsa imparatorluğun yeni dinsel tanımlarından haberdar olduğunu gösterir. ILS 4440(= 18587); Icks, s. 114 dipnot 8-9.

⁵⁸⁴ İmparatorun gerek taşının süslenmesinde gerek kendi giyiminde altın, gümüş ve değerli taşların, mor renkli ve altın desenli egzotik kumaşların kullanılması Herodianus’da (5.3.6;6.8;8.6) onun dini ile ilişkilendirilirken, Historia Augusta’da (H.A., Elagabalus, 23.3-5;26.1;29.1;31.8) onun simgeleri ve biseksüelliği ile ilgili olduğu iddia edilir; Mader, s. 137; Icks, Priesthood, s. 173.

⁵⁸⁵ Herodian., 6.1.3; H.A., Elagabalus, 3.4;6.7.

yerleştirilir.⁵⁸⁶ Yüksek rütbeli memurlar, bu işlemler sırasında imparatora yardımcı olan kişilerdir.⁵⁸⁷ Suriyeli kıyafetleri giymek durumunda olan bu kişiler, elbette ki tüm bu uygulamaları görev gereği yaparlar. İmparator, annesi Iulia Soemias ve büyükannesi Iulia Maesa'nın bu kurban törenleri sırasında, doğulu müzikler ve şarkılar eşliğinde tören dansı yaptığı ve bu durumun dinin en önemli ritüellerinden biri olduğu bilinir.⁵⁸⁸

Elagabal onuruna yapılan dansların kökeni için, yukarıda anlatılan *Baal* tanrılarına bakmakta fayda vardır. Örneğin Beyrut'un kuzeyindeki bölgede bilinen *Baal Marqod*, "dansın tanrısı" olarak isim alır; tanrı *Melkart* onuruna Tyros'da Fenikeli denizciler dans ederler.⁵⁸⁹ Elagabalus devrine gelindiğinde ise bir sunağın etrafında yapılan dansı, bizzat imparatorun kendisinin icra ettiği görülür. Bazı kaynaklarda söz konusu dansı eşleri ile birlikte yaptığı da belirtilir.⁵⁹⁰ Kurban seremonisinden sonra gerçekleşen bu dans, imparatorun büyükannesi ve annesi huzurunda gerçekleşiyordu. Şüphesiz ki bu dans kendinden geçme halini içerecek biçimde yapılıyordu ve dinsel yaşamın bir parçasıydı. Elbette buna bağlı olarak söz konusu dansın nasıl bir eylem olduğunu "*ayık kafalı Romalılar*"⁵⁹¹ anlatmaktaydı:⁵⁹² Kadın giysileri içinde ve aşırı makyajlı olan imparator, flütlerin, zillerin ve vurmali sazların tiz melodilerine uzun zılgıtlar ile katılmakta ve tamamen kendinden geçmiş bir durumda sunağa zengin sunular bırakmaktaydı. Dans sırasında başını da ritmik bir biçimde sallıyordu. Elbette bu seremoniyi tüm senato ve atlılar da izlemekteydi.⁵⁹³ Roma toplumu, her ne kadar doğulu kült danslarına yabancı olmasa

⁵⁸⁶ Herodian., 5.5.8'de bu durum, "*Şarap ve kanın karıştığı nehirler*" olarak tanımlanmıştır; Kissel, Kaiser zwischen, s. 181; Frey, s. 68; Pietrzykowski, s. 1819; Optendrenk, s. 93.

⁵⁸⁷ Herodian., 5.5.10; Pietrzykowski, ss. 1819-1820; Weingart, s. 5; Optendrenk, s. 93; Kissel, Kaisererhebung, 350; Kissel, Kaiser zwischen, s. 181.

⁵⁸⁸ Cass. Dio, 79(80). 11.3; 79(80).14; Herodian., 5.3.8; 5.5.8-9; 6.6.10; 5.4; 5.7.6; 5.8.1; H.A., Elagabalus, 32.8; Icks, Sol Elagabal, s. 111; Artaud, ss. 90-91; Optendrenk, ss. 93, 96; Kissel, Kaiser zwischen, s. 183; Naerebout, ss. 150-158; Pietrzykowski, ss. 1819-1820. Aslında dans, antik dünyanın genelinde ritüellerin dinamik bir ögesi olarak görülür. Bu durum Roma'ya Yunan ve Etrüsk dünyasından ithal edilmiş bir unsurdur. Roma imparatorluğun geniş topraklara sahip olması, yerel kültürlerin ve bunların uygulamalarının varlığı bir dans kültürünün bulunduğu da gösteriyordu ancak merkez'de yani Roma'da dans, uğraşılacak ciddi işlerin yanında, üzerinde durulacak bir durum olmaktan uzaktaydı ve daha çok Yunan dünyasına ait bir kavramdı.

⁵⁸⁹ Naerebout, s. 152.

⁵⁹⁰ Frey, s. 68; Icks, Priesthood, ss. 175-176.

⁵⁹¹ Altheim, Die Krise, s. 90; Altheim, Soldatenkaiser, s. 228,

⁵⁹² Herodian., 5.3.8-10; Altheim, Die Krise, s. 90; Altheim, Soldatenkaiser, s. 228; Ayrıca bkz. Kissel, Kaiser zwischen, s. 183; Kissel, Kaisererhebung, s. 350; Frey, s. 71; Icks, Priesthood, s. 171.

⁵⁹³ Herodian., 5.5.9; Frey, s. 68; Altheim, Die Krise, s. 88; Altheim, Soldatenkaiser, s. 259.

da⁵⁹⁴ bu tür bir dansın, özellikle imparatorun kendisi tarafından gerçekleştirilmiş olmasına olumlu bakmıyordu.⁵⁹⁵

Şimdiye dek anlatılmış olan günlük seremoni haricinde, yıllık olarak düzenlenen bir seremoni daha bulunmaktaydı. Tanrı *Elagabal*'e güneş tanrısı olması sebebiyle yazın en sıcak döneminde bir geçit alayı düzenleniyordu. Emesa kentinde varlığı bilinen bu tören, Roma'da da yapılmış olmalıydı.⁵⁹⁶ Buna göre Palatinus tepesinde ve şehrin dışında yer alan iki tapınak⁵⁹⁷ arasında tanrının kutsal taşı çeşitli uygulamalar eşiğinde taşınmaktadır.⁵⁹⁸ Kurbanların sunulduğu, araba yarışlarının yapıldığı ve çeşitli oyunların oynandığı bu günde, söz konusu dinsel alay kültün doruk noktasını oluşturunuyordu. Bir quadriga içine yerleştirilen kutsal taş, değerli taşlar, altın ve gümüş ile süslenmiş biçimde ve üzerine altı adet parlak beyaz gül konarak Palatinus tepesinden yola çıkarılıyordu.⁵⁹⁹ Alay sırasında diğer tanrıların heykelleri de taşınmakta, yöneticiler, askerler ve halk kitleler halinde törene katılmaktaydı. Altı adet beyaz atın çektiği arabaya yaklaşılmaması ya da binilmesi yasaktı; ancak İmparatorun kendisi aynı zamanda dinin başrahibi olarak arabanın

⁵⁹⁴ Romalıların, *Atargatis* ve *Kybele* kültlerinden aşına oldukları bir takım benzer dans seremonileri vardı. *Kybele* kültü'nin dansı, müziği ve roma toplumunun bunlara olan bakışı ile ilgili Dürüşken, s. 71 şu şekilde bir bilgi aktarılır: "...Bu dinin insanı çıldırtan tiz sesli müziğini, rahiplerin kendinden geçerek dans edişlerini, insanın ruhunda son derece büyük coşkular yaratan heyecanını gören Romalı yöneticiler şaşkınlıklarını gizleyemediler".

⁵⁹⁵ Pietrzykowski, s. 1820; Frey, s. 105; Kissel, *Kaisers zwischen*, s. 183; Weingart s. 5.

⁵⁹⁶ Herodian., 5.6.6-10; Hans Roland Baldus, "Zur Aufnahme des Sol Elagabalus-Kultes in rom, 219 n. Chr.", **Chiron**, Band 21, 1991, (Sol Elagabalus), ss. 175-176; Peter Herz, "Kaiserfeste der Prinzipatszeit", **ANRW**, Teil II, Band 16.2, 1978, ss. 1185-1187; Altheim, *Die Krise*, s. 161; Cumont, *Elagabalus*, s. 2221; Gross, s. 996; Kissel, *Kaiser zwischen*, ss. 190-191; Ball, s. 38-39; Pfeiffer, s. 7; Optendrenk, ss. 69, 86, 88, 93 dipnot 46, 99; Frey, s. 47; Pietrzykowski, s. 1821'de İskenderiye'den ele geçmiş sikkelerin ışığında söz konusu törenin Roma'da ilk ve tek olarak İ.S. 220 yılında gerçekleştirildiği öne sürülür. Olasılıkla İ.S. 221 yılında, imparatora karşı gerilimlerin arttığı bir dönemde tören tekrar yapılmamış ve çok kısa bir süre sonra İ.S. 222 yılının Mart ayında imparator öldürülmüştür. Yazar, bu bilgiler ışığında törenin tek seferlik mi? yoksa periyodik bir uygulama mı? olduğunun aydınlatılması gerektiğini vurgular. Bu noktaya katılmakla birlikte, imparatorun kendi tanrısını Roma'nın baş tanrısı yapma isteği ve azmi göz önüne alındığında, yine tanrısına ait bir seremoniyi de periyodik hale getirme arzusunun daha baskın olabileceği düşüncesi kanımca yanlış olmaz.

⁵⁹⁷ Söz konusu tapınaklar ve konumları ile ilgili bilgiler üçüncü bölümde aktarılmaktadır.

⁵⁹⁸ Pietrzykowski, s. 1822; Frey, ss. 47-48, ss. 68-69, ss. 91-92; Örs, s. 29; Söz konusu seremoninin kökeninin, Babil kenti'ne ait olan ve *Akitu Festivali* (*Bit Akitu*) olarak isimlendirilen yeni yıl kutlamaları olduğu belirtilir. Babil'de, Mart ayının ikinci yarısında kutlanan ve onbir gün süren festivale göre, en büyük tanrı *Marduk*'un heykeli, merkezdeki tapınağından, bu tören için inşa edilmiş olan ve *Akitu* olarak isimlendirilen kutsal mekâna götürülürdü. Diğer tanrıların heykelleri de bu tören sırasında, *Marduk* ile birlikte taşınırdı.

⁵⁹⁹ Pietrzykowski, s. 1821; Baldus, *Sol Elagabalus*, s. 177; Cumont, *Elagabalus*, s. 2221; Altheim, *Die Krise*, s. 88; Altheim, *Soldatenkaiser*, s. 260.

yanında ya da önünde yer alıyordu ve arabanın dizginlerini elinde tutuyordu.⁶⁰⁰ Değerli taşlarla süslü kıyafetler giymiş olan Elagabalus, yüzündeki makyaj ile son derece ihtişamlı bir görünüm sergiliyordu. Yürüyüş sırasında yola altın tozu serpiliyor ve bu nedenle yol koruma altına alınıyordu.⁶⁰¹ Tören yürüyüşü varış noktasına ulaştığında imparator, yüksek bir noktaya (belki de kule?) çıkıyor ve buradan halkın üzerine değerli hediyeler ve canlı hayvanlar atıyordu.⁶⁰² Bir imparatorun halka hediyeler atmasının olağan bir durum olduğu, ancak Elagabalus'un halkın üzerine canlı hayvan atmasının Hierapolis Bambyke'de uygulanan ve Roma'ya yabancı bir uygulama olduğu da belirtilir.⁶⁰³ Palatinus'dan başlayıp şehrin dışındaki tapınakta biten seremoninin tekrarı, kış seremonisi olarak tersi güzergâhta gerçekleşiyordu. Kış seremonisi tamamlandıktan birkaç gün sonra, 25 Aralık'ta tanrının yani güneşin doğum günü kutlanıyordu ki bu durum doğu kültürlerinde alışılmış bir durumdu.⁶⁰⁴

Gerek günlük seremonilerde, gerekse yıllık tören sırasında *Elagabal*'in yanında diğer tanrıların bulunması önemli bir detay olarak karşımıza çıkar. Daha önce de belirtildiği gibi, diğer tanrıların kült heykelleri yeni tapınağa getirilmişti. Böylelikle tüm tanrılar *Elagabal*'in altında gruplandırılmış ve hemen hemen tanrıların hepsinin ona hizmet etmesi sağlanmıştı.⁶⁰⁵ Elagabalus, sadece *Iupiter*'i Roma'nın baş tanrısı konumundan almakla kalmamış, aynı zamanda diğer tanrıları da yeni efendilerine itaat etmek durumunda bırakmıştı. Bu türlü bir organizasyonun henoteist⁶⁰⁶ bir tutum olduğu, buna göre tanrıların baş tanrı kültürünün altında hiyerarşik olarak sıralandığı ve Suriye-Mezopotamya kültür bölgesinde buna benzer örneklerin bulunduğu aktarılır:⁶⁰⁷ *Bel*, *Baal* ya da *Hadad*, *Zeus* ya da *Iupiter* ile özdeşleştirilerek kendi dinlerinin en üst noktasında yer alır. Örneğin Palmyra'da tanrı

⁶⁰⁰ Optendrenk, ss. 93-94; Pietrzykowski, s. 1821.

⁶⁰¹ Altheim, *Die Krise*, s. 88; Altheim, *Soldatenkaier*, s. 260.

⁶⁰² Pietrzykowski, s. 1821; Optendrenk, s. 94 dipnot 47'de Suetonius'un, imparatorlar Caligula ve Nero'nun da benzer bir biçimde hediye dağıttıklarını anlattığı aktarılır. (*Suetonius, Cal., 18.2, 37.1; Nero, 11*).

⁶⁰³ Elagabalus'un üzerinde durduğu kulenin dini kutlamanın sürekli bir unsurumu (ki birçok Suriyeli tapınak kuleler ile süslenmişti) olduğu yoksa sadece bu bayram için yapılmış olduğu tam olarak netlik kazanmamıştır.

⁶⁰⁴ Weingart, s. 3; Altheim, *Die Krise*, s. 32, 160.

⁶⁰⁵ Kissel, *Kaisererhebung*, s. 350; Altheim, *Die Krise*, s. 37, s. 164; Optendrenk, ss. 41-45, 94, 97

⁶⁰⁶ Diğer tanrıların varlığını inkâr etmeden, tek tanrıya tapmak.

⁶⁰⁷ Kissel, *Kaisererhebung*, s. 350; Pietrzykowski, ss. 1816-1817; Frey, ss. 66-67; Örs, s. 14; Altheim, *Die Krise*, s. 31.

Bel'in tapınağı dinsel yaşamın merkezinde ve tüm tanrıların evi konumundayken, Hierapolis Bambyke⁶⁰⁸, de ise tapınakta *Hadad* ve *Atargatis* heykellerinin yanı sıra kentin diğer tanrılarının heykellerinin de bulunduğu bildirilir.⁶⁰⁹ Aynı zamanda bu tutum Pers geleneklerinde beliren ve büyük kralın altında sağlanan hiyerarşinin bir örneği olarak da verilir.⁶¹⁰ Bu örnekler ışığında Elagabalus da benzer bir hiyerarşiyi Roma'da oluşturmaya çabalıyordu.⁶¹¹ Tapınağının çevresinde birçok sunağın bulunması, diğer tanrılara da sunular yapıldığını işaret eder.⁶¹² Ancak Elagabalus'un söz konusu tutumu sadece pagan dinlerine⁶¹³ karşı değildir, Yahudi ve Hristiyan inançlarını da kendi tanrısı altında toplama çabası içindedir.⁶¹⁴ Tüm bu bilgiler ışığında imparatorun anavatanında alışlageldiği üzere, kendisi de henoteist bir tutum sergilemiş olmalıdır.

Elagabalus dininin henoteistik özelliği ve monoteizme olan yakınlığı tartışmaları, Hristiyanlığa olan etkileri konusunu da gündeme getirir.⁶¹⁵ Elagabalus döneminde Hristiyanların baskı altında olmadıkları bilinir. Buna göre belki de hoşgörüsü Hristiyanları etkilemiş olabilir. Güneş kültünde tanrının doğum günü olan 25 Aralık tarihinin Hristiyanlık tarihinde İ.S. 336 yılından itibaren resmi olarak İsa Peygamberin doğum günü ilan edilmesi, her iki din anlayışının birbirine olan etkisinin en belirgin örneği olarak göze çarpar.⁶¹⁶ Bunun dışında diğer bir tartışma ise eğer güneş kültünün Hristiyanlığa herhangi bir etkisi varsa bunun Elagabalus döneminde değil de Aurelianus döneminde gerçekleşmiş olduğudur. Ancak genel kanı her iki dönemin Hristiyanlar açısından kazançlı sayılması gerektiği yönündedir.⁶¹⁷

İmparatorun, Roma'da oluşturmaya çalıştığı yeni düzen sırasında en çok tepki çeken hareketi, *Vesta* tapınımı ile ilgili tutumu olmuştur. Romalılara göre kendini tanrıça *Vesta*'ya adanmış bir rahibe ile evlenmesi, tanrıçanın tapınağına girmesi çok

⁶⁰⁸ Suriye'de bugünkü Manbij kentinde yer alan antik yerleşim.

⁶⁰⁹ Frey, s. 67'de ve Kissel, *Kaisererhebung*, s. 350'de Hierapolis Bambyke'deki durumu Lukianos'un rapor ettiği aktarılır.

⁶¹⁰ Optendrenk, s. 42.

⁶¹¹ H.A., Elagabalus, 7.4; Optendrenk, s. 41.

⁶¹² Herodian., 5.5.7-8; Frey, ss. 67-68.

⁶¹³ Roma İmparatorluk sınırları içinde Pagan Dinleri için bkz. J. Beaujeu, "Le paganisme romain sous le Haut Empire", *ANWR II*, 16.1, 1978, ss. 4-24.

⁶¹⁴ H.A., Elagabalus, 3.5; Optendrenk, ss. 45-53.

⁶¹⁵ Gross, ss. 999-1000; Optendrenk, s. 53; Weingart ss. 9-12.

⁶¹⁶ Pfeiffer, ss. 12-13.

⁶¹⁷ Weingart, s. 10.

büyük bir saygısızlık örneğidir. Daha önce de değinildiği üzere *Vesta*, Romalılar için son derece kutsal bir tanrıçadır ve onun değerlerine el sürmek tepkilere yol açmıştır. Nitekim söz konusu evlilik tanrıçaya karşı işlenmiş büyük bir saygısızlık olarak tanımlanır ki bu aynı zamanda topluma yapılmış olan bir hakarettir.⁶¹⁸ Konuyu detaylandırarak olursak *Vesta*⁶¹⁹, Roma kültürleri içinde çok önemli bir yere sahiptir. Ona ait tapınışlar Roma'nın erken dönemlerinden itibaren bilinmekte ve kökeni gizem dinleri öncesine dek dayanmaktadır. Tanrıçaya ait seremoniler, ulusal ayin niteliği taşır. *Vesta* her ne kadar yaratıcı tanrılar içinde yer almasa da, tüm tanrılardan pay alır ve imparator evinde gerçek anlamda saygı görür. Evde yanan ve hiç sönmeyecek olan kutsal ateşi temsil eder.⁶²⁰ Hristiyanlığın geliştiği pagan inançların tehlikeye girdiği dönemde bile, *Vesta* rahibeleri saygınlıklarını korumuşlardır.⁶²¹ *Vesta* tapınağına imparatorun bizzat kendisinin girip girmediği ve kutsal ateşin dışarı çıkarılmadan önce söndürölüp söndürölmediği konuları ise üzerine tartışılan konular olsa da böylesine kutsal sayılan bir tanrıçanın tapınağından onu kutsal ateşini kendi tapınağına taşıtan, rahibesi ile evlenen Elagabalus elbette tepkileri üzerine çeker.⁶²² Öte yandan bir *pontifex maximus* olarak imparatorun tapınağına girebilme izninin olduğuna dair iddialar ilginçtir.⁶²³ Ancak daha antik çağda, hatta Elagabalus'dan önce dahi bu konunun kafa karıştırıcı olduğu ve tartışmalara yol açtığı görülür ki genel kanı *Vesta* tapınağına, unvanı ne olursa olsun hiçbir erkeğin girmemesi gerektiği yönündedir.⁶²⁴

Elagabalus'un bu davranışı sadece *Vesta*'ya yönelik değildir. *Athena Palladium* heykelini de diğer tanrıların heykellerini de tapınağına taşıtan imparator, tek tanrılı ya da çok tanrılı olsun tüm dinleri kendi tanrısının liderliği altında toplama

⁶¹⁸ Artaud, s. 95; Brendle, ss. 413-414; Kissel, Kaiser zwischen, s. 180'de "Yasalara göre kutsal rahibelerin bekâret saflığı Roma toplumunun varlığının devamının garantisidir."

⁶¹⁹ Optendrenk, ss. 14-25; Frey, ss. 87-93; Arthur Darby Nock, "A Diis Electa: A Chapter in the Religious History of the Third Century", *The Harvard Theological Review*, Vol. 23, No. 4, 1930, (Diis Electa), ss. 251-255.

⁶²⁰ Optendrenk, s. 15. *Ignis perpetuus* (sürekli yanan ateş).

⁶²¹ Optendrenk, ss. 15-16.

⁶²² Aslında bir *Vesta* rahibesine zarar verdiği iddia edilen ilk imparator Elagabalus değildir. Suetonius'un aktardığına göre İmparator Nero'nun benzer bir suçtan dolayı rapor edildiği; Cass. Dio., 78.16.1-3'de de Caracalla'nın bir *Vesta* rahibesine zarar vermeye çalıştığı ancak başarılı olamayınca onu ölüme mahkum ettiği hatta canlı olarak yakılmasını sağladığı belirtilir. Nock, Diis Electa, s. 257; Optendrenk, ss. 23-24 dipnot 57. Optendrenk s. 24 aracılığıyla *Suetonius Nero*, 28, 1.

⁶²³ Optendrenk, s. 18; Alan Cameron, "Gratian's Repudiation of the Pontifical Robe", *JRS* Vol. 58, 1968, s. 100.

⁶²⁴ Optendrenk, ss.18-21.

arzusundadır. Tüm davranışları altında yatan diğer bir sebep, tanrı *Elagabal*'in Emesa kentinde *Athena Allath* ile yapmış olduğu evliliği Roma kentine uyarlamaktır. *Athena Palladium*'ı *Athena Allath* ile ilişkilendirmektedir. Ayrıca böyle bir evlilik, kendini tanrının vücut bulmuş hali olarak gören doğulu dinler için normaldir ve imparator insan olarak bir *Vesta* rahibesi ile evlenince, Tanrı *Elagabal*'da tanrıça ile evlenmiş olur ki bu durum kutsal evlilik bölümünde açıklanmıştır.⁶²⁵

Eski Roma yapısını değiştirmeye yönelik bu uygulamalar, elbette kültün yayılmasına engel olan bir durumdur. Roma toplumu tüm muhafazakârlığına rağmen, uzun zamandır farklı dinlerin varlığından haberdardır. Genel huzur bozulmadığı sürece, kimi inançlar roma dinine uyarlanmış, kimileri ise gizem dinleri olarak halk tabanında varlığını sürdürmüştür. Ancak burada sözü edilen din reformu Romalıların mantık sınırını aşan bir durumdur.⁶²⁶ İ.Ö. 753'den beri Roma panteonunun başında olan *Iupiter*'in yerini tamamen yabancı, üstelik siyah bir taş olarak betimlenen bir tanrı alır.⁶²⁷ *Vesta* rahibesi eş olarak seçilir. Bu durum eski geleneklere, tanrılara bir hakaret olarak algılanır ve Roma devletinin temelden sarsılması olarak değerlendirilir.

Vesta rahibesine yönelik hakaret sayılan davranışı ve diğer uygulamaları imparatorun sonunu getirir. Elagabalus'un ölümü ile kutsal taş Emesa'ya geri gönderilir ve kültün Roma'daki etkinlikleri de sona erer. Ancak Elagabalus'un bu kültü yaymaya çalışırkenki ısrarlı tutumunun işe yaramadığını gören rahipler, politik etkinliklerinden vazgeçmeyerek, daha ılımlı bir havada tapınışlarına devam ederler ki tanrının Suriyeli karakterinin değişim göstererek bir güneş tanrısı şeklinde Domitius Aurelianus'dan Konstantinus'a kadar imparatorluk içinde varlığını sürdürdüğü belirtilir.⁶²⁸

İ.S. 270'de imparator olan Domitius Aurelianus'un Palmyra kralını İ.S. 272 yılında Emesa'da yenebilmesi, kentin tanrısı *Elagabal*'in bir hediyesi olarak

⁶²⁵ Herodian., 5.6.4'te diğer iddiaların aksine durumun, imparatorun kültü ile bağlantılı olduğu vurgusunu yapmıştır. Bu evlilik, Tanrı *Elagabal*'in Tanrıça *Urania* ile yaptığı Tanrısal evliliğin yeryüzündeki yansıması durumundadır; Optendrenk, ss. 23, 39.

⁶²⁶ Kissel, *Kaisererhebung*, s. 350.

⁶²⁷ *CIL*, XVI, 139-140; Askeri diplomalar gibi kimi yazıtlar üzerinde, yeni imparatorun rahiplik sıfatı olan *Sacerdos Amplissimus dei invicti Soli Elagabali*'nin, Roma'nın en önemli rahiplik sıfatı *Pontifex Maksimus*'un önünde ya da hemen ardında yer aldığı görülür.

⁶²⁸ Pietrzykowski, s. 1824 dipnot 95; Gross, s. 997; Pfeiffer, s. 10; Altheim, *Die Krise*, s. 160.

görülmüştür.⁶²⁹ Böylelikle imparator doğuya yapmış olduğu seferde Emesa ve Palmyra dinleri ile tanışır ve bu durum dinsel reformuna ilham olur.⁶³⁰ Ancak söz konusu reform Elagabalus'un reformundan farklıdır.⁶³¹ Elagabalus'un tanrısı burada *Sol Invictus*⁶³² olarak devam eder. Kültü Roma'ya getirir ancak bu kez kutsal taş Emesa'da kalır. Bir önceki dönemdeki garip uygulamalar yoktur ve ritüelleri Suriyelilerden çok Romalı Senatörler yerine getirir. Tanrı onuruna Roma'da kutlanan en önemli oyun, 25 Aralık'ta yapılır. Aurelianus'un amacı bu din ile tüm Roma imparatorluğunu bir birlik haline getirmektir. Buna bağlı olarak bir sikke reformu da gerçekleştirir ve doğal olarak sikkeler üzerinde *Sol Invictus* betimi vardır.⁶³³ Aurelinus'dan başka Gallienus devrinde Emesa'daki tapınağın onarım gördüğünü bilmekteyiz ve siyah taş kısa ömürlü bir hakimiyet dönemi geçiren Emesalı Uranius Antoninus döneminde bir kez daha sikkeler üzerinde yer almıştı.⁶³⁴ Ancak tüm bu uygulamalara rağmen *Elagabal* kültü, Roma'da, Elagabalus devrindeki ihtişamını, bir daha hiçbir zaman yaşayamamıştır.

⁶²⁹ Akşit, s. 172; Weingart, s. 7.

⁶³⁰ Weingart, ss. 7-8.

⁶³¹ Pfeiffer, ss. 8-9; Altheim, Die Krise, s. 168.

⁶³² "Yenilmez Güneş" anlamına gelir. Weingart, s. 3; Pfeiffer, ss. 4-5.

⁶³³ Weingart, ss. 8-9; Altheim, Die Krise, s. 164, s. 168.

⁶³⁴ Pietrzykowski, s. 1822.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ELAGABALUS DEVRİ

MADDİ KÜLTÜR KALINTILARI ÖRNEKLERİ

Elagabalus devrine ait maddi kültür kalıntılarının, gerek imparatorun hüküm sürdüğü yılların kısa olması, gerekse *damnatio memoriae* nedeniyle sayıca çok yoğun olmadıkları görülür. İmparatorun devrine ait olduğu belirtilen mimari yapılar daha çok Roma’da yoğunlaşmakta, Roma dışında ise imparatorun anavatanı olarak belirtilen Emesa kentindeki tapınak yine önemli bir kalıntı olarak karşımıza çıkmaktadır. Heykeltıraşlık eserleri ise, daha çok portrelerden oluşur. Bir Elagabalus heykelinin değiştirilerek Alexander Severus’a atfedilmesi dışında anıtsal boyutta heykellere ulaşmak mümkün olmamıştır. Mimari ve plastik eserlerin değerlendirilmesi ve tanımlanmasında en yardımcı unsur nümizmatik eserler olmuştur. Gerek tapınakların görüntüsüne ilişkin gerekse imparatora atfedilecek heykeltıraşlık eserlerine ilişkin eksik bilgiler, yazıtlar ve antik kaynaklar ile beraber sikkeler yoluyla tamamlanabilmektedir. Bu nedenle bu bölüm oluşturulurken, mimari ve plastik eserlerin tanıtımında gerekli yerlerde sikke örneklerine değinilmiş; ancak aynı zamanda ayrı bir başlık altında yoğunlukla imparatorun din politikasını yansıtan sikke örneklerine de yer verilmiştir.

3.1 TAPINAKLAR: ROMA-EMESA

Daha önce de belirtildiği üzere Elagabalus’un hüküm sürdüğü yılların kısıllığı ve hatırasının karalanması ona atfedilmiş mimari eserlerin lokalizasyonu ile ilgili bilgilere ulaşmada sıkıntı yaratmaktadır. Hiçbir eserin günümüzde ayakta olmaması, arkeolojik verilerin azlığı, söz konusu sıkıntının artmasında etkili olan diğer önemli etmenlerdir.

Tüm bu sıkıntılara karşı imparatora atfedilen en önemli mimari eserler, Roma’da, biri Palatinus tepesinde diğer ise kentin dışında olduğu belirtilen iki tapınaktır.⁶³⁵ Palatinus tepesindeki tapınağın konumunun tam olarak nerede olduğu

⁶³⁵H.A., Elagabalus, 3.4; Herodian., 5.5.8; Baldus, Sol Elagabalus, s. 175; Alheim, Die Krise, s. 160; Hay, s. 112-113, s. 174; Brendle, s. 412; Matern, s. 32; Kissel, Kaisererhebung, s. 350; Optendrenk,

ile ilgili tartışmalar İ.S. 4.yy.dan beri devam eder.⁶³⁶ Bugünkü görüşler ise tapınağın, Palatinus tepesindeki *Balnea* bölgesinde, *Via Sacra*'nın (kutsal yol) hemen yanında *Vigna Barberini* (Barberini bağı) olarak isimlendirilen bir terasta yer aldığıdır.⁶³⁷ (EK 3 Plan 2)⁶³⁸ *Historia Augusta* da yer alan başka bir iddiaya göre tapınak, nekropole yakın bir alanda olmalıdır⁶³⁹ ancak bu bilginin hala tam olarak doğrulanmasına ihtiyaç vardır.

Palatinus tepesinin kuzeydoğu köşesine konumlanan ve *Vigna Barberini* olarak isimlendirilen terasta yer alan Saint Sebastian kilisesinin altında, *Elagabal* tapınağına ait olması gereken kimi kalıntıların varlığına rastlanılmıştır.⁶⁴⁰ (EK 3 Plan 3; EK 4 Resim 1-2) Yaklaşık 60-70 m. uzunluğunda 40 m. genişliğinde olduğu tahmin edilen tapınağın, peripteros düzeninde bir tapınak olduğu düşünülmektedir.⁶⁴¹ (EK 3 Plan 3; EK 4 Resim 1-4). Tapınağın bir krepis üzerinde yükselmesi, peripteros düzeninde olması, geniş revaklar ve dar galerilerden oluşan bir terasın ortasında inşa edilmiş olması (EK 4 Resim 3), onun Hellenistik dönem tapınaklarını andıran ama aynı zamanda doğulu unsurları içinde barındıran bir mimariye sahip olduğu görüşünü ortaya çıkarır.⁶⁴² Buna göre *Elagabal*'in doğu kökenli bir tanrı olduğu gerçeğinin mimaride özellikle vurgulandığı ve Palatinus tepesinde yer alan bu tapınağın imparatorun devrine ait en büyük inşa faaliyeti olduğu söylenebilir. Augustus devrinde de kutsal bir anlamı olduğu belirtilen bir alanda bulunan tapınak, Elagabalus devrinde *Sol Invictus Elagabalus* adına yapılmışken, onun ölümünden sonra ardılı Severus Alexander tarafından *Iupiter Ultor*'a adanmıştır.⁶⁴³ Her iki imparatorun devrinde basılmış olan kimi sikke örnekleri tapınağın görünümü ile ilgili bilgiler vermektedir. (EK 4 Resim 4-8) Şimdiye dek ortaya konan bilgilerde Palatinus tepesinde bulunan bu tapınağın, Emesa'da bulunan tapınağa benzer bir

ss. 84-88; R., Anazarbos, s. 66; Halsberghe, *Sol Invictus*, s. 2186, Cumont, "Elagabalus", s. 2221 ve Pietrzykowski, s.1816'da şehirde inşa edilmiş olan iki tapınaktan söz eder.

⁶³⁶ Optendrenk, s. 84; Chausson, ss. 706-710, 737-739.

⁶³⁷ Henri Broise ve Yvon Thebert, "Elagabal et le complexe religieux de la Vigna Barberini", **MEFRA Vol. 111-2**, 1999, ss. 729-747; Gross, s. 995; Arrizabalaga Y Prado, s. 147, dipnot 349-350.

⁶³⁸ Fabio Fabbi (Fabbi Studio), **Comune di Roma: The Forums Area**, 1999, <http://www.capitolium.org/eng/fori/pianta.htm/10.07.2012>. 4 numaralı alan *Balnea* bölgesi, 22 numaralı alan *Via Sacra*'yı işaret etmektedir.

⁶³⁹ H.A., *Elagabalus*, 1. 6; Optendrenk, s. 85

⁶⁴⁰ Gross, s. 995; Nash, Erster, s. 537.

⁶⁴¹ Broise-Thebert, ss. 746-747; Nash, Erster, s. 537.

⁶⁴² Broise-Thebert, s. 747

⁶⁴³ Nash, Erster, s. 537; Matern, ss. 32-33; Chausson, ss. 725-727, 740-743.

biçimde değerli taşlar ile süslenmiş olduğu vurgulanır.⁶⁴⁴ Forum Romanum'dan ele geçmiş olan sütun başlıklarının bu tapınağa ait olduğu ileri sürülür ki söz konusu sütun başlıklarındaki kabartmalar, *Elagabal* kültünü tanımak açısından önemli olan betimlemelere sahiptir.

Kent dışında yer alan tapınaktan, yerini tam olarak belirtmeden *Herodianus* bahsetmektedir.⁶⁴⁵ Esquilin tepesinin doğusuna, olasılıkla *Porta Labicana* ya da *Porta Maggiore*⁶⁴⁶ yakınlarına lokalize edilen *Horti Variani*'nin bu tapınağın yeri olarak düşünülür.⁶⁴⁷ (EK 3 Plan 4, 8) Öte yandan bu yapının Soaemias'ın eşi Elagabalus'un babası Sextus Varius Marcellus'a aitti bir villa olabileceği de aktarılır.⁶⁴⁸ Diğer ilginç bir iddia ise kent dışında yer alan bu tapınağın sadece yaz mevsimi için, hafif malzemelerden inşa edilmiş olduğu ve Elagabalus'un hükümdarlığı sona erince kolayca yıkılmış olabileceği yönündedir ancak böyle bir iddiayı doğrulayacak yeterli kanıt bulunmamaktadır.⁶⁴⁹

Söz konusu iki tapınağın varlığı, daha önce aktarıldığı üzere imparatorun bizzat yönettiği yıllık kutsal seremoni ile de kanıtlanmaya çalışılır. Detayları daha önce aktarılmış olan seremoniye göre imparator, kutsal taşını bir quadriga içinde Palatinus tepesinden kent dışındaki tapınağa götürmektedir. Elagabalus devrine tarihlenen Roma imparatorluk sikkelerinin seremoni ile ilişkili olanlarında kutsal taşın bir quadriga içinde Roma ve civarında taşınırken betimlenmiş olması durumu açıklayan ipuçları olarak karşımıza çıkar. Buna göre kentte Elagabalus devrinde iki tapınak inşa ettirilmiş olmasının güçlü bir olasılık olduğunu söylemek kanımca yanlış olmaz.

Roma'da bulunan ve yoğunlukla doğulu tanrılara tapınılan bir bölgede yer alan bir tapınağın, dolaylı da olsa tanrı *Elagabal* ile bağlantısı olduğu

⁶⁴⁴ Baldus, Sol Elagabalus, s. 175; Optendrenk, s. 8. Söz konusu kabartmalar ile ilgili yorumlara plastik eserler bölümünde değinilecektir.

⁶⁴⁵ Herodian., 5.6.6; Optendrenk, s. 86-87; Chirster Bruun. "Kaiser Elagabal und ein neues Zeugnis für den Kult des Sonengottes Elagabalus in Italien", *Tyche* 12, 1997, s. 2.

⁶⁴⁶ H.A., Elagabalus, 3.17.13; Nash, Erster, s. 37; Nash, Zweiter, ss. 225-228; Baldus, Sol Elagabalus, s. 175'de, Nash, Erster, ss.13-16'da ve Lambertz, s. 398'de bu tapınağın yeri modern Porta Maggiore yakınlarında Castrense amfi tiyatrosunun civarında olarak belirtmiştir. Plan için bkz. **Amphitheatre Castrense**, 22 décembre 2007, http://fr.wikipedia.org/wiki/Amphitheatre_Castrense (10. 07. 2012). (Ek 3 Plan 4; EK 4 Resim 13).

⁶⁴⁷ H.A., 13.5; Gross, s. 995; Baldus, Sol Elagabalus, s. 175; Cumont, "Elagabalus", s. 2221; Lambertz, s. 397; Arrizabalaga Y Prado, s. 147.

⁶⁴⁸ Arrizabalaga Y Prado, s. 147.

⁶⁴⁹ Optendrenk, s. 87.

düşünülmektedir. Buna göre söz konusu yapı, Trastevere’de bulunan ve daha önce *Iupiter Heliopolitanus* tapınağı olarak belirttiğimiz, aslında *Elagabal* dahil olmak üzere, Suriyeli tanrılara ibadet etmek için yapılmış olan bir tapınaktır.⁶⁵⁰ (EK 3 Plan 1, 4-7) Buradan ele geçmiş olan yazıtlarda, imparatorun döneminden önce de Roma’da bir *Elagabal* kültünün varlığını göstermektedir. Söz konusu yazıtlardan anlaşıldığına göre, kültün başrahibi Iulius Balbillus olarak belirlenmiş ve Balbillus, olasılıkla Severus ve Caracalla dönemlerinde bu görevi yapmıştır.⁶⁵¹ Yine yazıtların gösterdiğine göre Balbillus’un ardından kısa bir süre sonra Elagabalus, tanrı *Elagabal*’in başrahibi olmuştur. Buna bağlı olarak, söz konusu tapınağın imparatorun devrinde de *Elagabal* ritüellerinin gerçekleştirildiği yapılardan biri olması mantıklıdır. Ancak unutulmamalıdır ki bu tapınak Elagabalus devrinden önce yaptırılmıştır. Bu nedenle yapının, imparatorun devrine ait bir kalıntı olduğunu söylemek yanlış olur.

Söz konusu tapınakların dışında ayrıca bir kaç yapının varlığından daha söz edilmektedir.⁶⁵² İmparatorun araba yarışı denemeleri yaptığı iddia edilen bir villa, ki söz konusu villanın yerinin *Horti Variani*’de olduğu düşünülür. (EK 3 Plan 1) Ayrıca özellikle annesini şımartmak için kurduğu düşünülen bir kadınlar senatosu binası söz konusu yapılardan biridir. Bu yapıların yanı sıra, kentte, *Vesta* ve *Elagabal* tanrısallığı için küçük bir tapınağın varlığından daha söz edilir.⁶⁵³ Ancak tüm bu bilgiler maddi kültür kalıntılarının eksikliği nedeniyle doğrulanamamaktadır.

Roma dışında, eyaletlerde varlığı belirtilen mimari buluntuların en önemlisi, tanrı *Elagabal*’in Emesa’daki tapınağıdır. Kentin en yüksek yerinde olasılıkla bir kale içinde inşa edildiği belirtilen tapınak, oldukça görkemli ve değerli taşlarla süslüdür ve kentin, dinsel yaşamının merkezinde yer alır.⁶⁵⁴ Antik kaynaklar ve sikkeler sayesinde ortaya konabilen bilgilerde tapınağın Peripteros hexastylos

⁶⁵⁰ Nash, Erste, s. 525; Arrizabalaga Y Prado, s. 147; Savage, ss. 43-56.

⁶⁵¹ *CIL* VI 1603; 2129; 2130; 2270; *ILS* 1346; 4330; Cumont, “Elagabalus”, s. 2221; Halsberghe, *Sol Invictus*, ss. 2183-2184; Optendrenk, s. 103; Chausson, ss. 678-705, 710-717; Bruun, ss. 3-5.

⁶⁵² Arrizabalaga Y Prado, s. 146.

⁶⁵³ Lambertz, s. 398.

⁶⁵⁴ Herodian., 5.3.3-4; Frey, s. 47 dipnot 2’de İ.S. 4.yy.da yaşamış olan antik yazar Avienus’us görkemli tapınaktan bahsettiği aktarılır: “*Avienus, Descriptio orbis 1083-1093*”; Kissel, *Kaiser zwischen*, s. 160; Altheim, *Der Krise*, s. 88; Altheim, *Soldatenkaiser*, s. 259; Artaud, s. 33; Optendrenk, s. 84; Halsberghe, *Sol Invictus*, s. 2184; Ball, s. 37; Kaya, *Suriyeli Kadınlar*, s. 69.

(6X11sütunlu) biçiminde olduğu vurgulanır.⁶⁵⁵ (EK 4 Resim 9-11, 86-87) Tapınağın, yüksek duvar ve kapılara sahip olduğu, ayrıca yine büyük görkemli bir sunağının bulunduğu görülür.⁶⁵⁶ Arkeolojik buluntuların azlığı tapınağın kent içindeki konumu ile ilgili tartışmaları da beraberinde getirmiştir.⁶⁵⁷ Kimi düşüncelere göre söz konusu *Elagabal* tapınağı, kentin bugünkü merkez caminin bulunduğu bölgede inşa edilmiştir.⁶⁵⁸ Caminin içerisinde yer alan sütunların, aynı yerde önceden bir Hristiyan kilisesinin varlığını kanıtladığı belirtilmiş olsa da, *Elagabal* tapınağına ait bir kanıt rastlanılmadığı da aktarılır. Ancak bölgenin kutsallığının, söz konusu dinsel yapılar ile vurgulanmış olması, pagan alışkanlıkların bir devamı şeklinde nitelendirilmiş ve güneş tapınağının da burada inşa edilmiş olabileceğine dair bir ipucu olarak değerlendirilmiştir.⁶⁵⁹ Ancak arkeolojik araştırmalar ışığında şu an için bu bilginin doğruluğu konusunda sıkıntılar vardır.

İmparator ile ilişkili Suriye bölgesinde bulunan diğer birimler şu şekilde sıralanmıştır:⁶⁶⁰ Emesa yakınlarındaki Raphaneae’da ve Apamea’da birer lejyon, Antiokheia’da bir savaş meydanı ve bir imparatorluk sarayı. Ancak bu ile ilgili kesinlik sağlayacak maddi kültür kalıntısı bulunmamaktadır.

İmparatorun, Antiokheia’dan Roma’ya doğru yapmış olduğu yolculuk sırasında Toros dağları üzerinde de bir tapınak yaptırmış olduğu belirtilir.⁶⁶¹ Dağların kuzeyinde bulunan Flaviopolis kentinde *Elagabal*’e tapınıldığı belirtilirken, burada Marcus Aurelius devrinde yaptırılmış olan Faustina tapınağının⁶⁶² *Elagabal* tapınağına dönüştürüldüğü söylenir.⁶⁶³ Öte yandan Anazarbos kentinin Severuslar özellikle Elagabalus devrinde edinmiş olduğu statü ve *Elagabal* kültürünün burada da

⁶⁵⁵ Herodian., 5.3.3; Cumont, “Elagabalus” s. 2220; Peitrzykowski, ss. 1812-1813; Halsberghe, Sol Invictus, s. 2184; Ball, s. 37; Théodore Edme, Mionnet, **Description de médailles antiques grecques et romaines**, Supplement 8, 1837, s. 157, No. 163; Warwick Worth, **A Catalogue of the Breek Coins in the Britih Museum; Catalogue of the Greek coins of Galatia, Cappadocia and Syria**, The Trustees, London, 1899, (BMC, Syria), s. 239, No. 15-17, Resim 17, No. 12-14.

⁶⁵⁶ Kurban törenlerinin yapıldığı sunakta ayrıca, *Elagabal* onuruna, Delphi’deki Apollon tapınımından esinlenerek oluşturulan Helia Pythia (Ἡλία πυθία) kutlanmaktadır. Bu durum aynı zamanda *Elagabal* kültürünün yunanlılaştırılma süreci ile ilgili olduğu da vurgulanır. Cumont, “Elagabalus” s. 2220; Pietrzykowski, ss. 1813, 1821; Seyrig, Le culte, s. 340; Optendrenk, s. 84; Hay, s. 50.

⁶⁵⁷ Gary K. Young, “Emesa and Baalbek: Where is the Temple of Elahagabal?”, **Levant**, Vol. 35, 2003, ss. 159-162

⁶⁵⁸ Arrizabalaga Y Prado, s. 148; Ball, s. 37.

⁶⁵⁹ Ball, s. 37.

⁶⁶⁰ Arrizabalaga Y Prado, s. 148.

⁶⁶¹ H.A., Caracalla, 11.7. 26; H.A. Macrinus, 9.2; Cumont, “Elagabalus”, s. 2220; Hay, s. 92.

⁶⁶² H.A., Marcus Aurelius, 26.9.

⁶⁶³ Hay, s. 92; Optendrenk, s. 87; Arrizabalaga Y Prado, s. 149; R. Ziegler, Anazarbos, s. 72.

tapınım görmüş olduğu düşünüldüğünde söz konusu tapınağın Anazarbos’da olması daha mantıklı bir seçenektir.⁶⁶⁴ İ.Ö. 1.yy.dan beri Anazarbos olarak bilinen kentin isminin anlamı hakkında yapılan epigrafik açıklamalarda Zarbos dağın ismi iken, Ana kelimesinin onu tanımlayan bir edat ya da zarf olması gerektiği ve böylelikle Anazarbos’un “*dağ ve üzerindeki yapılar*”, “*akropolise sahip bir dağ*” anlamlarına geldiği vurgulanır.⁶⁶⁵ İ.S. 2. ve 3.yy.larda Tarsos’un ardından Kilikia bölgesinin ikinci önemli kenti olan Anazarbos,⁶⁶⁶ Elagabalus’un hükümdar olmasıyla daha da ön plana çıkmıştır. Ancak onun ölümünden bu kent de etkilenmiş ve imparatorun hatırasının silinmesine ilişkin uygulamalar burada da gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler, kentteki *Elagabal* kültüne ilişkin bilgilerin mimari kalıntılardan çok, sikkeler üzerinde görülen betimlemelerden elde edilmesine neden olur.

Kuzey Afrika’da bulunan Mauretania Caesariensis eyaleti sınırları içinde kalan Altava’dan (EK 2 Harita 4) ele geçen bir yazıt üzerinde kentin mülk sahibinin *Elagabal* onuruna İ.S. 220 yılında bir tapınak yücelttiği vurgulanır.⁶⁶⁷ Ancak yine tapınağa ilişkin mimari kalıntıların bulunmaması, tapınak hakkındaki bilgilerimizi sınırlamaktadır.

Elagabalus’un Roma imparatorluğu sınırları içinde bulunmuş, Anadolu ve Balkan yolculuklarının kanıtı olabilecek başka mimari eser yoktur. Bununla birlikte imparatorluğun çeşitli yerlerinde yolları ve köprüleri tamir ettirdiği bilinmektedir.

⁶⁶⁴ Mustafa Hamdi Sayar, **Die Inschriften von Anazarbos und Umgebung I**, IK 56, 2000, s. 24, No.12; R. Ziegler, Anazarbos, ss. 59-84.

⁶⁶⁵ R. Ziegler, Anazarbos, ss. 59-60, 63-64.

⁶⁶⁶ Jones, ss. 208-209, 438.

⁶⁶⁷ AE 1985, 0976:

“*Pro salute domini n(ostri) / Imp(eratoris) Caes(aris) M(arci) / Aureli [[Antonini]] Pii / Felicis Augusti deo Soli [[Elagabali]] / possessores Altavenses ex sua collati/one templum fec(erunt) procurante / Iulio Cestillo proc(uratore) Aug(usti) prov(inciae) / CLXXXII*”; Icks, Sol Elagabal, s. 115.

3.2. ELAGABALUS'A İTHAF EDİLEN PLASTİK ESERLERE İLİŞKİN ÖRNEKLER VE BUNLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Roma İmparatorluk dönemi mimari, heykeltıraşlık ve nümizmatik eserleri, imparator Augustus ile birlikte, imparatorların ideolojileri ve politikalarını yansıtan bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁶⁶⁸ Bu nedenle, sanat eserleri üzerinden bir imparatorun idare biçimi ve devlet anlayışına ilişkin bilgiler edinilebilmektedir. Bu bilgiler, aynı zamanda imparatorun karakteri hakkında da fikir yürütülebilmelerini sağlamaktadır. Bu anlayıştan yola çıkarak, Elagabalus'un "dinsel fanatiklik" imajının maddi kültür kalıntıları üzerindeki izlenebilirliğine bakmata fayda vardır.

Heykeltıraşlık eserleri içinde, özellikle portreler ön plana çıkmaktadır. Severuslar devri portre sanatının, Antoninler devrinin devamı olduğu, Antoninlerin ise İmparator Hadrianus ile başlayan yenilikleri takip ettiği belirtilir.⁶⁶⁹ Hadrianus'un Yunan kültürü hayranlığı etkisiyle gelişen portrelerinde görülen en büyük yenilik, bir imparatorun tamamıyla sakallı olarak betimlenmesidir. Yunan filozoflarından esinlenerek yapıldığı düşünülen bu uygulama daha sonraki imparatorlarca da takip edilmiş; ayrıca yine Hadrianus devri ile birlikte, heykeller üzerindeki detayların boyama yerine, mermerin oyularak işlenmesi suretiyle verilmesi teknik açıdan önemli bir gelişme ve devamlılık gösteren bir uygulama olmuştur.⁶⁷⁰ Özellikle Göz, (iris ve pupis), saç ve kaş detaylarının oyularak verilmeye başlanması, imparatorlara ilişkin yüz ifadelerinin daha doğru olarak aktarılmasını sağlamış; Antoninler devrinde bu durumun bir adım daha öteye giderek, imparatorların iç dünyalarının ve psikolojik yapılarının da daha net bir biçimde portrelere yansıtılmaya başlandığı görülmüştür.⁶⁷¹

⁶⁶⁸ Diana E. Kleiner, **Roman Sculpture**, Yale University Press, Newhaven&London, 1992, ss.60-61; Ersin Doğer, **Roma Heykeltıraşlığı**, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2009, (Roma), ss. 3, 73; Thomas Pekáry, **Das römische Kaiserbildnis in Staat, Kult und Gesellschaft**, Gebr. Mann Verlag, Berlin, 1985, ss. 5-6, 24-25, 46-47, 71-72, 138; Neils Hannestad, **Roman Art and Imperial Policy**, Aarhus Universitry Press, Aarhus, 1986, kitabın tamamı imparatorların politikaları ve sana ilişkisi ile ilgilidir.

⁶⁶⁹ Kleiner, ss. 267-317, 319; Doğer, Roma, s. 220.

⁶⁷⁰ Yüzünde yara izi olduğu için sakal bıraktığına ilişkin bilgiler de mevcuttur. H.A. Hadrianus, 25.1; Kleiner, s 238; Doğer, Roma, ss. 172-173. Özellikle Göz, (iris ve pupis), saç ve kaş detayları oyularak verilmeye başlanmıştır.

⁶⁷¹ Kleiner, ss. 267-277. Özellikle Marcus Aurelius'un portrelerinde bu durum çok net izlenmiştir. Doğer, Roma, s. 177.

Severuslar devrinde iç dünyanın portrelere yansıtılma becerisinin, Septimius Severus portrelerinde zayıf kalmış olduğu belirtilse de, Caracalla portrelerinde yine ortaya çıktığı görülür. Caracalla ustası⁶⁷² olarak isimlendirilen heykeltıraş, Caracalla portrelerinde, alında “v” formunda belirgin kırışıklık çizgisi ve devamında burun kenarlarından dudağın iki yanına doğru uzanan ve bu kez ters bir “v” oluşturan derin iki çizgiyle, “X” şeklinde bir görüntü yaratarak, imparatorun öfkeli yapısını yansıtmada önemli bir başarı sağlamıştır. (EK 4 Resim 30) Kaşların çatıklığını da belirginleştiren bu betimleme, Elagabalus portreleri ile karşılaştırılmasında önemli bir detay olarak belirir.

İmparator Elagabalus’un kısa yaşamı ve buna paralel kısa taht geçmişinde sanatsal açıdan büyük çapta faaliyetlerin gerçekleşemediği görülür. Buna bağlı olarak imparatora atfedilen heykeltıraşlık eserlerinin sayısı da azdır. Söz konusu durumda, daha önce de değinildiği üzere, sadece hüküm sürdüğü yılların azlığı değil, aynı zamanda kötü ünü ve hatırasının silinmesi de etkili olmuş olmalıdır. Yine de ele geçen buluntulara bakıldığında Elagabalus dönemi heykeltıraşlık eserleri iki grupta toplanmaktadır:⁶⁷³ Serbest heykeller ve kabartmalar. Serbest heykeller içinde imparatora ait olan portreler, çıplak bir erkek heykeli ancak bu heykelin başının Severus Alexander’e ait olduğu ileri sürülür, iki başsız ancak giyimli heykel yer alır. Kabartmalar arasında, imparatoru başka tanrılarla birlikte bir sunu sırasında gösteren bir sütun başlığı özellikle dikkati çekmektedir. Bundan başka az sayıdaki cameo üzerinde ise diğer kabartmalar yer alır ve imparatorun görünüşünün nasıl olduğu ile ilgili ipuçları verirler.

3.2.1. Heykel ve Portreler

Elagabalus’un portreleri çözümü tam olarak sağlanamamış sorunlar içermektedir. Kendisine atfedilen portrelerin taşıdığı nitelikler ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. İmparatorun iç dünyası ya da fiziksel özellikleri göz önüne alınarak oluşturulan farklı yöntemlerden hareketle portreler tanımlanmaya çalışılmıştır. Buna göre imparatora ait imaj oluşturma çabalarının daha çok teknik özellikler ve üsluplar

⁶⁷² Doğer, Roma, s. 224; Kleiner, ss. 319-325; Susan Wood, **Roman Portrait Sculpture 217-260 A.D.**, E.J. Brill, Leiden, 1986, ss. 54-55.

⁶⁷³ Arrizabalaga Y Prado, s. 131.

alanında olduğu görülür. Genellikle dış görünümünün ön plana tutulduğu bu çalışmalarda, sikkeler üzerindeki profil betimlerinin⁶⁷⁴ de yardımıyla onun gençliğine, kadınsı güzelliğine değinilmiştir.⁶⁷⁵ Bu duruma örnek oluşturulabilecek bir betimleme şu şekilde verilmektedir:⁶⁷⁶

“217 yılında Emesa’da Heligabalos henüz on dördünde bile değildir, ama bütün heykellerinin bize gösterdiği o kusursuz güzellik derecesine ulaşmıştır. Kadın gibi tombul ve taze bir teni, adeta balmumundan pürüzsüz bir yüzü, yanık altın renginde gözleri vardır. Yaşı büyüye de fazla uzun boylu olmayacağı anlaşılmaktadır; fakat vücudu hayranlık uyandıracak derecede biçimli ve oranlıdır: Mısırlıları andıran, düşük olmakla birlikte geniş omuzları, dar kalçaları ve hiç çıkıntı yapmayan bir kıçı vardır. Saçları kızıla çalan bir sarışınılıktadır; fakat beyaz olan teni damarlarla ve –kıvrımlı ve gölgeli köşelerde- garip solgun lekelerle yer yer mavileşmiştir.

Profilden, dudakları bir şişenin kesilmiş ağzı gibi hafifçe ileri çıkıktır.”

Söz konusu betimleme büyük bir olasılıkla antik kaynaklarda aktarılan bilgiler doğrultusunda gerçekleştirilmiş olmalıdır. İmparatora ait heykeltıraşlık eserlerinin çoğunlukla portrelerden oluşması, kendisine atfedilen bütün bir heykelin bulunmaması, ele geçen eserlere ise dikkatli yaklaşılması gerekliliği ve betimlemeyi yapan yazarın bu tarifi Elagabalus’un yaşamını anlatan bir tarihi romanda yer almış olduğu gerçeği de göz önünde bulundurulmalıdır. Yine de şimdiye kadar verilen bilgiler doğrultusunda, Elagabalus’un genç ve iyi görünümlü bir delikanlı olabileceği düşüncesini de unutmuyarak, daha sağlıklı veriler ortaya koyabilmek adına ona atfedilen kimi örnekleri detaylı olarak incelemek yerinde olur.

Elagabalus’a ait olduğu düşünülen tüm heykel sayısı oldukça azdır. Söz konusu heykellerden Carnuntum Arkeoloji Parkında⁶⁷⁷ sergilenen ikisi, başsız olup, imparatorun farklı yönlerini göstermektedir. Heykellerden biri Elagabalus’u rahip

⁶⁷⁴ İmparatorun sikkeler üzerindeki betimleri, heykeltıraşlık eserlerini tanımlamak açısından oldukça önemlidir. Ancak buradaki betimlerin profilden verilmiş olması önemli bir husustur. Bu nedenle sikkeler üzerindeki betim ve bilgileri değerlendirirken dikkatli olmak gerekir.

⁶⁷⁵ Herodianus, Elagabalus’u yakışıklı bir delikanlı olarak tanıtmaktadır. Bu anlatımda imparator Emesa tapınağında, askerleri kendine hayran bırakarak kült dansını gerçekleştirmektedir. Bkz. Herodian. 5.3. 7-8; 5.6.10. Buradaki görüntüsü ile Elagabalus genç Dionysos heykelleri ile karşılaştırılmaktadır. Ancak, bu tür benzetmenin sorunlu olabileceği vurgulanır. Bkz. Arrizabalaga Y Prado, s. 131-132. Tek bir anlatıma göre böyle bir çıkarımın yapılmasının sağlıksız olduğu ve Dionysos betimlerinde, karakter analizi yapma kaygısından çok atribülerin ön plana çıkartılması ve ona ait ikonografik çalışmalar da bu durumun dikkate alınmış olması da aktarılır. Bundan başka, imparatorun genç ve güzel bir rahip olduğu ve hayatının o yönü diğer antik kaynaklarda da belirtilmiştir. Bkz. H.A., Macrinus, 9.3.

⁶⁷⁶ Artaud, s. 59.

⁶⁷⁷ Viyana yakınlarında yer almaktadır.

kıyafetleri içinde gösterirken (EK 4 Resim 43) diğer ise (EK 4 Resim 44) askeri kıyafetler içinde betimlenmiştir. Askeri kıyafetler içindeki betimi Augustus'un Prima Porta heykelini hatırlatmaktadır. (EK 4 Resim 35). Bu eserler içinde asıl üzerinde durulması gereken, Napoli Ulusal Müzesinde sergilenen, ele geçmiş tek, normal insan boyutlarındaki tam heykeldir. (EK 4 Resim 34, 37-42) Bu heykel aynı zamanda Elagabalus hakkında alınan *damnatio memoriae* kararına uygun olarak, dönüştürülmüş bir eser olması açısından da önemlidir. Buna göre, Napoli'de sergilenen çıplak erkek heykeli, Elagabalus'dan devşirilmiş bir Severus Alexander betimidir.⁶⁷⁸ Roma'daki Caracalla hamamlarında sergilenmek üzere yapıldığı düşünülen⁶⁷⁹ heykelin yüz bölümünün ve alındaki perçemlerin bu başa sonradan eklenmiş olması söz konusu esere ilişkin en çarpıcı tespittir. Çeneden başlayarak kulak memesine ve oradan da yukarıya devam eden ek yeri, her iki profilde de net olarak izlenmektedir. (EK 4 Resim 37-41) Kulağın hemen arkasından, enseye doğru da devam eden söz konusu ek yerinin aşağı bölümünde kalan bukleler ile yukarı bölümünde bulunan buklelerin farklılığı göze çarpar. Ayrıca saçın, özellikle alın üzerindeki bölümüne bakıldığında, saç dersinden belli belirsiz çıkan görünümdeki kısalığı dikkat çeker ki *a-penna*⁶⁸⁰ olarak isimlendirilen tekniğe göre yapılmış olan bu saç stili Alexander Severus ile anılmaktadır.⁶⁸¹ Söz konusu teknik, Alexander Severus sonrasında, İ.S. 3.yy. boyunca da kullanılmıştır. (EK 4 Resim 31) Betimlenen saç tipi ve heykelin vücut formu, eserin Severuslar devri sonlarına tarihlenmesine neden olur. Atlet heykellerinden esinlenerek oluşturulan eserin, Severus Alexander'e dönüştürülmeden önce kime ait olabileceği konusuna bakıldığında, Elagabalus'un spora (özellikle araba yarışlarına) olan ilgisi ve katılımı,⁶⁸² Augustus'a benzeme çabaları, söz konusu heykelin Elagabalus'a atfedilmesine sağlamaktadır.⁶⁸³ Buna göre bu heykelin de Augustus'un Prima Porta heykelini hatırlattığı görülür. (EK 4 Resim 35). Prima Porta heykelinin ise İ.Ö. 5.yy.

⁶⁷⁸ Klaus Fittschen ve Paul Zanker, "Die Kolossalstatue des Severus Alexander in Neapel, eine wiederverwendete Statue des Elagabals", **Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts (JDI)** Band 85, 1970, (Severus Alexander), ss. 248-253.

⁶⁷⁹ Fittschen, Severus Alexander, s. 252.

⁶⁸⁰ Taşçı kalemi darbeleri ile yapılmış saç stili.

⁶⁸¹ Fittschen, Severus Alexander, s. 249; Kleiner, s. 363; Doğer, Roma, s. 244; Wood, s. 56; Daniel Graepler (Koordinatör), **Virtuelles Antiken Museum Göttingen, Severus Alexander**, <http://viamus.uni-goettingen.de/fr/e/uni/e/07/05> (27 şubat 2012).

⁶⁸² Cass. Dio, 79(80).14.2.

⁶⁸³ Fittschen, Severus Alexander, ss. 252-253. Elagabalus'un Augustus'a benzeme çabası, saç stilinde de kendisini gösterir.

atlet heykelleri temel alınarak yapılmış olması da dikkat çekicidir. (EK 4 Resim 37)⁶⁸⁴ Tüm bu bilgiler söz konusu tam heykelin, Elagabalus'tan Severus Alexander'e çevrilmiş bir heykel olduğu ait olduğu bilgisini güçlendirmektedir. Bu nedenle heykel, Elagabalus devri buluntusu olarak değerlendirilmelidir. Buna bağlı olarak heykelin, imparatorun, hem politik görüşünü (Augustus'a benzeme) hem de günlük yaşamını (spora olan merakı) yansıttığını söylemek kanımca yanlış olmaz.

Plastik eserler içinde en önemli buluntu grubunu portreler oluşturmaktadır. Elagabalus'a atfedilen birçok portre bulunmaktadır ancak bu eserlerin taşıdığı simgeler ile ilgili fikir birliği yoktur. Her portrenin hemen hemen kendine özgü özellikler taşıması, imparatora ait belirli bir tipin ortaya konmasına engel olmaktadır. Buna rağmen, aralarında çok belirgin farklar olmasa da, kabaca iki tipin belirlendiği görülür:⁶⁸⁵ Tip 1 olarak değerlendirilen eserlerin imparatorun çocukluktan ergenliğe, Tip 2 olarak değerlendirilen eserlerin ise imparatorun ergenlikten delikanlılığa geçiş dönemlerini yansıttıkları söylenebilir.

Elagabalus'un hükümdarlığının ilk yıllarına ait (İ.S. 218-219) portreleri Tip 1 içine girmektedir.⁶⁸⁶ Kopenhag Ny Carlsberg Glyptotek⁶⁸⁷ (EK 4 Resim 51), Gotha Schlossmuseum⁶⁸⁸ (EK 4 Resim 47-49), Paris Louvre Müzesi⁶⁸⁹ (EK 4 Resim 50), Boston Museum of Fine Arts⁶⁹⁰ (EK Resim 52) 4 Resim ve Kapitol Müzesi⁶⁹¹ (EK 4 Resim 45-46) gibi müzelerde sergilenen eserler Tip 1'in içinde değerlendirilir. Yine İmparator Elagabalus'un hüküm yıllarının başlarına yani İ.S. 218-219 yıllarına tarihlenen sikke örnekleri birinci tipin belirlenmesinde ve söz konusu eserlerin

⁶⁸⁴ Doğer, Roma, s. 76; Polykleitos'un Doryphoros'u örnek verilebilir. Bkz. Gisela Richter, **Yunan Sanatı**, çev: Beral Madra, Cem Yayınları, 1984, ss. 97-99, resim 155.

⁶⁸⁵ Klaus Fittschen ve Paul Zanker, **Katalog der römischen Porträts in den Capitulinischen Museen und den anderen kommunalen Sammlungen der Stadt Rom, Band I-II**, Verlag Phillip von Zabern, Mainz am Rhein, 1980, (Katalog), ss. 114-115; Ancak Bergmann, ss. 25-26'da bu kadar kısa süre için başa geçen birinin arka arkaya birbirinden iki farklı tipinin yapılabildiğini olmasının gerçekçi olmadığı belirtilir.

⁶⁸⁶ Fittschen, Katalog, ss. 114-115; Varner, s. 187; Marianne Bergmann, **Studien zum Römischen Porträt des 3. Jahrhunderts n. Chr.**, *Antiquitas*, Reihe 3, Band 18, Rudolf Habelt Verlag, Bonn 1977, s. 25; Eric R. Varner, **Mutilation and Transformation *Damnatio Memoriae* and Roman Imperial Portraiture**, Brill, Lieden-Boston, 2004, ss. 192-193.

⁶⁸⁷ Envanter numarası 2073.

⁶⁸⁸ Envanter numarası A Ptr 2.

⁶⁸⁹ Envanter numarası 1077.

⁶⁹⁰ Envanter numarası 77.337.

⁶⁹¹ Envanter numarası 903.

imparatora ithaf edilmesinde etkili olmuştur.⁶⁹² Buna göre Tip 1'in genel özellikleri oval bir baş, yüzeysel işlenmiş ve kabarık olmayan, başa sanki bir başlık geçirir gibi işlenmiş saçlar, yüksek alın ve kimi örneklerde alına dağınık olarak dökülen perçemler, güçlü kaşlar altında geniş badem şekilli büyük gözler, hafif kemikli bir burun, küçük ve basık bir çene, çok geniş olmayan ancak dolgun dudaklar (alt dudak üste göre daha dolgundur) şeklinde belirmektedir. Alnın ortasında daha belirgin olarak işlenen perçemlerin uçları sağa ve sola doğru, virgül şeklinde hareketlendirilmiştir. Perçemlere ait bu betimlemenin, Elagabalus portreleri için karakteristik bir özellik sergilemesinin yanı sıra, Augustus'un saç stilini hatırlatması (EK 4 Resim 29), Elagabalus'un, Augustus ve Marcus Aurelius'u kendine örnek aldığına dair verilen bilgilerle de örtüşmektedir.⁶⁹³

Roma'daki Torlonia Müzesinde⁶⁹⁴ bulunmuş olan bir portrenin yine Tip 1 içinde değerlendirilmesi uygun bulunmuştur.⁶⁹⁵ (EK 4 Resim 53-54) Saçları küre şeklinde başına oturtulmuş gibidir ve tek tük saç tellerinde zayıf bir rahatlık görülür. Alın üzerindeki perçemlerin, birbirlerine benzer formda yapılmış oldukları ve alının hemen ortasından başlayarak kenarlara doğru hareketlendirildikleri görülür ki söz konusu saç şekli Tip 2'de daha belirgin hale gelecektir. Tip 1'in genel yapısına uygun olarak favorilerinin kısa tutulduğu, ayrıca sakalsız ve bıyiksız betimlendiği görülür. Böylelikle genç imparatorun hükümdarlığının ilk yıllarındaki görüntüsü aktarılmış olur.

Anadolu'da ele geçen eserleri içinde, Perge ve Arykanda buluntuları öne çıkar ve Tip 1 içinde değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Perge Antik kentinin 1968 yılı kazılarında Nyphaeum'da ele geçmiş olan bir porte başı, Elagabalus'un Anadolu'da ele geçmiş en bilinen eseridir.⁶⁹⁶ (EK 4 Resim 55-57) İnce damarlı beyaz mermerden yapılmış olduğu belirtilen ve boyundan kırık olan portrenin yüzeyinin tahrip olduğu görülür. Burun ucu, sağ gözü ve sağ yanağı kırık olsa da başın geneli

⁶⁹² BMCR, V, Elagabalus, 85, 1-5; 93,9; 86, 13-20; 87, 1-3; 95, 9.; Fittschen, Katalog, s. 115; Varner, s. 189.

⁶⁹³ Cass. Dio, 79(80), 1-3.

⁶⁹⁴ Envanter Numarası 574; L'Orange, s. 156; Arrizabalaga Y Prado s. 134.

⁶⁹⁵ L'Orange, ss. 156-157.

⁶⁹⁶ Jale İnan, "Neue Porträtstatuen aus Perge", **Mansel'e Armağan II-III**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1974, (Perge) s. 660, Resim 216; Jale İnan ve Elisabeth Alföldi Rosenbaum, **Römische und Frühbyzantinische Porträtplastik aus der Türkei –Neue Funde**, Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein, 1979, (Neue Funde), ss. 124-125; Jutta Meischner, "Fragen zur römischen Porträtgeschichte, unter besonderer Berücksichtigung Kleinasiatischer Beispiele", **Bonner Jahrbücher Band 181**, 1981, s. 146.

iyi korunmuştur. Genç bir erkeğe ait olan başta, saçlar, kısa tutularak, tutamlar halinde arkaya ve yanlara doğru taranmış şekilde işlenmiştir. Her ne kadar tahrip olmuşsa da alnın ortasında yer alan kısa saçlar daha yüksek kabartma halinde geriye doğru taranmıştır.⁶⁹⁷ Başın arka kısmında saçlar, başın geneline göre daha da kısa yapılmıştır. Boyunda heykeltıraşın kullandığı keskinin izi görülürken, boynu destekleyen bir parçanın kalıntıları da izlenir. Portrede yüzün üçgenimsi bir yapıya sahip olduğu geniş alın ve hafif sivri bir çeneyle açıklanır. Kaşlar eşit kıvrımlara sahipken, gözkapakları ağır, bakışlar ise derindir. Yukarı bakan gözbebekleri oyulmuştur. Burun kısa, dudaklar küçük ama dolgun betimlenmiştir. Stilistik açıdan Severuslar devrine tarihlenen eserin, aynı zamanda diğer Severuslar devri heykellerinden çok uzakta bulunmadığı da belirtilir. İlk etapta Severus'un oğulları Caracalla ya da Geta'ya ait olabileceği düşünülen eserin, Elagabalus dönemi sikkeleri üzerindeki betimlere olan benzerliği, kimliği belirlemede etkili olmuştur. Yüksek alın, küçük ve düzgün burun, ağız ve çene yapısının, sikkeler betimlemeler ile benzerlikler taşımaktadır.

Arykanda'da ele geçmiş olan, bronzdan yapılmış normal ölçülerde genç erkek portresinin Elagabalus, Severus Alexander ya da Gordianus III olabileceği yönünde bilgiler vardır.⁶⁹⁸ (EK 4 Resim 58) Başın kime ait olduğu konusundaki kafa karışıklığı yine genç bir veliahdı işaret ediyor olmasıyla ilişkili olmalıdır. Eserin söz konusu durumunu aydınlatan farklı bir yayının bulunmaması, bu çalışmada titizlikle değerlendirilmesine neden olmuş ve Elagabalus ile olan bağlantısı net bir biçimde belirlenmeye çalışılmıştır. Buna göre portrenin görünümü şu şekildedir: Başın üst kısmında derin bir yarık, sağ şakağı ve sağ gözünün de bir kısmını etkileyen belirgin bir kırık ve deformasyon görülür. Gözler olasılıkla sonradan yerleştirildiği için günümüze ulaşamamış ancak göz boşlukları oldukça tahrip olmuştur. Çene ve saçlarda yüzeysel küçük hasarlar görülür. Anlaşıldığı kadarıyla bronz başın arka

⁶⁹⁷ İnan, Neue Funde, s. 125'de bunun *anastole* saç tipini anımsattığı belirtilir. Özellikle Büyük İskender portrelerinden bilinen, alnın ortasındaki tutamın kabarık olarak betimlendiği saç tipidir.

⁶⁹⁸ Cevdet Bayburtluoğlu, "Arykanda 2002/Arykanda 2002", **ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri**, Sayı: 2003-1, 2003, s. 10; İlginç bir biçimde portrenin Elagabalus ya da Severus Alexander olabileceği, Cevdet Bayburtluoğlu, **Yüksek Kayalığın Yanındaki Yer Arykanda**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 71'de belirtilirken, aynı eserin İngilizce baskısında yani Cevdet Bayburtluoğlu, **Arkykanda, The Place Near the High Rocks**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 71'de bu kez Gordianus III olabileceği belirtilmiştir. Başın bulunduğu alanda, daha önceki kazı dönemlerinde bronz kol ve parmak parçalarının bulunmuş olması, başın belki de normal boyutlardaki bir heykele ait olabileceği yorumunu da beraberinde getirir.

kısmı kayıptır. Yüz hatları genel olarak yumuşak formdadır. Yaş belirteci olan keskin hatlar ya da kırışıklıklar verilmediği, dolgun yanakları ve çene altının yumuşak yapısıyla genç yaşlarda bir erkeğin betimlendiği anlaşılmaktadır. Saçlar alın hizasında düz bir hat oluşturacak biçimde ince bir yiv ile sınırlandırılmış, başın tamamında kazıma teknikle oldukça ince ve yüzeysel saç bukleleri sıralanmıştır. Kafatasının üst kısmı oldukça yuvarlak bir yapıdadır. Alından kaşa geçişte plastik bir yapı söz konusudur. Net izlenebilen sol kaşın dağınık, dalgalı çizgiler halinde betimlendiği anlaşılmaktadır. Kaş çıkıntısı altında gözler olasılıkla daha çukurda yer almaktaydı. Alt göz kapağından yanağa geçişteki yumuşaklık elmacık kemiklerinin belirginleşmesini sağlamıştır. Alından buruna geçişte hafif bir çukurluk bulunur. Burun düzgündür ve burun deliklerinin biraz geniş tutulduğu görülür. Ağız küçük ve dudaklar dolgundur. Üst dudağın, özellikle de orta bölümünün, alt dudağa göre öne çıktığı görülür. Alt dudaktan çeneye geçişte belirgin bir çukurluk dikkati çekmekte, ayrıca çene çukuru da görülebilmektedir. Portrede bıyık, sakal ve uzun favorilerin bulunmamaktadır. Eserin bu durumu kime ait olabileceği konusunda net bir sonuca varılmasını zora sokmaktadır. Saç yapısına bakıldığında Severus Alexander betimlerine yakın duran eser (EK 4 Resim 31), dolgun yüz ve dudak yapısı ile Alexander'den daha çok Elagabalus'u hatırlatmaktadır. Portrenin, Gordianus III olduğu ile ilgili iddianın bazı detaylara bakıldığında çok mantıklı bir seçim olmadığı anlaşılmaktadır. (EK 4 Resim 32-33) Özellikle Gordianus III'ün üst dudağının alta göre daha çıkık ve çene çukurunun daha belirgin olması, en önemlisi, kaşların birleşme noktalarında ve burun hemen üzerinde, alına doğru giden dikey çizgilerin varlığı önemli ipuçlarıdır. Tüm bu veriler değerlendirildiğinde Arykanda buluntusunun Elagabalus olarak değerlendirilmesi kanımca yanlış olmaz.

Söz konusu örneklerin, yani Tip 1'in değerlendirilmesindeki ortaya çıkan sorun, Severuslar devrinin genç imparator ya da veliaht betimleri ile benzerlikler göstermesidir. Eserlerin, Caracalla, Severus Alexander, Diadumenianus ya da Elagabalus olabileceğine yönelik çeşitli iddialar mevcuttur. Özellikle, Elagabalus'un Caracalla'nın oğlu olduğu iddiası nedeniyle, söz konusu tipin karakteristik özellikler taşımaktan uzak olduğu düşünülür ve başın yuvarlak yapısının Caracalla örneklerine benzediği vurgulanır ancak söz konusu durum tek başına yeterli bir kanıt değildir. Ayrıca, Caracalla'nın yüzünün, Elagabalus'a göre daha yuvarlak, alın beölgesinin ise

daha geniş olduğu ve Elagabalus'a göre çocuksu yanının daha ön planda olduğu görülür. Bundan başka, Tip 1 içinde giren portrelerde, saçların kısalığı, Severus Alexander devrinden itibaren görülen saç tipine benzese de, detaylı bakıldığında daha belirgin buklelere sahip oldukları görülür. Öte yandan Diadumenianus betimlerine bakıldığında, özellikle sikkelerin de yardımıyla ortaya konan detaylarda farklılıklar göze çarpar.⁶⁹⁹ (EK 4 Resim 90-91) Buna göre bu betimlemelerde Diadumenianus'un saçları kulakları açıkta bırakacak şekilde sanki kırılmış gibi işlenmiştir. Üst dudağının öne çıkık, burnunun büyük ve gaga şekilli, burun kökünün basık ve çenesi yuvarlak olduğu görülmektedir ve yukarıda verilen tanımlamaya uymamaktadır. Tüm bu nedenlerden ötürü Tip 1 içine giren eserlerin Elagabalus'a ait olması gerektiği kanımca doğru bir iddiadır.

İmparatorun ergenlikten delikanlılığa geçişini temsil eden ve Tip 2 içinde değerlendirilen portreler, genel görünüm açısından Tip 1'i hatırlatmakta, detaylarda ise daha abartılı unsurlar içermektedir.⁷⁰⁰ Gözler daha vurgulu, dudaklar daha dolgundur. Kaşlar ve saçlar daha gür betimlenmiştir. Özellikle belirgin buklelere sahip kabarık saçlar ve kısa-uzun gür favoriler dikkat çeker. Alın üzerinde bulunan perçemlerin hareketliliği daha net izlenmektedir. Sakal ve bıyığın belirgin olarak betimlenmeye başlaması önemli bir yeniliktir. Tip 2 içine giren portrelerin araştırmacılar tarafından Elagabalus'a ait olarak kabul edilmesinin daha yaygın olması dikkat çeken bir ayrıntıdır. Bu nokta sözü edilen eserleri detaylı olarak incelemekte fayda vardır.

Kapitol Müzesinde sergilenmekte olan ve Arnavutlukta bulunmuş bir başın birkaç istisna dışında tüm yayınlarda Elagabalus'a ait bir baş olduğu kabul edilir.⁷⁰¹ (EK 4 Resim 59-62) Eser üzerinde yapılan çalışmalarda üst dudağa ve buruna eklemeler yapıldığı, çenenin, onarıldığı ve yüzün perdahlandığı anlaşılmıştır.⁷⁰² Baş, kendi sağına dönmüş biçimdedir ve giyimli ya da zırhlı bir heykele ait olabileceği

⁶⁹⁹ BMCR V, Diadumenianus, 15-20; 81, 1-5; 84, 5-11.

⁷⁰⁰ Varner, s. 189; Krumeich, s. 107, dipnot 6.

⁷⁰¹ Boynu ile birlikte 0,32 m. boyundadır. (Envanter Numarası 470). Fittschen, Katalog, s. 115; Wood, s. 49; Doğer, s. 243; Kleiner, ss. 362-363; Bergmann, ss. 22-23; Wegner, Max. **Macrinus bis Balbinus, Das Römische Herrscherbild**, Verlag Gebr. Mann, Berlin, 1971, ss. 146, 151; Hans Peter L'Orange, "Zur Ikonographie des Kaisers Elagabal", **Symbolae Osloenses** 20, 1955, ss. 155-156; Helga Von Heintze, "Studien zu den Portraits des 3. Jahrhunderts n. Chr.", **RM** 73-74, 1966-67, ss. 218-219'da eserin Severus Alexander olarak değerlendirilmiş.

⁷⁰² Fittschen, Katalog, s. 115; L'orange, ss. 155-156.

önerilir.⁷⁰³ Yüz yuvarlak ve dolgun, cepheden bakıldığında yanaklar aşırı belirgin değildir. Profilden bakıldığında gözün altından başlayarak, ağız ve çeneye kadar uzanan belirgin bir hat izlenir.⁷⁰⁴ Yüzün sadeliğine zıtlık oluşturacak biçimde saç ve favorilerin yapısı oldukça canlıdır. Başa, bir başlık gibi oturtulduğu belirtilen saçların,⁷⁰⁵ kısa bukleler halinde betimlendiği görülür. Yine alın üzerindeki perçemler bukleler halindedir. Kapitol başında saçların üst bölümü daha hareketli bir görünüm sergiler. Bu saç tipi daha çok geç Antoninler çağı betimlerini hatırlatmaktadır. Dudaklar dolgundur. Altdudak ve hemen altındaki çene boşluğu uyumlu ve yumuşak bir görüntü sergilemektedir. Her iki alt göz kapağında da benzer şekilde kıvrımlı bir yapı görülür. Kaşlar ve bıyıklar, stilize edilerek hafifçe belirtilmiştir. Tüm bu bilgiler özetlendiğinde yüz ve saç betiminin orta Severuslar devrine ait olması gerektiği düşünülür.⁷⁰⁶

Kapitol Müzesinde sergilenen bu baş, Elagabalus devri sikkelerinin geç dönem örnekleri ile sadece fiziksel açıdan değil stil açısından da benzerlikler göstermektedir.⁷⁰⁷ (EK 4 Resim 85, 88) Buna göre söz konusu başta, sakal çeneyi çevrelemekte ve tüm çeneyi kaplamaktadır. Dudaklar dolgun, gözler büyük ve belirgindir. Gözler, sikkeler üzerinde orantılı olarak betimlenmiş ve kaşlar da derin bir kavisle gösterilmiştir.

Oslo Ulusal Müzesinde sergilenen ve Roma'da bulunmuş diğer bir portre yine Elagabalus olarak değerlendirilir.⁷⁰⁸ (EK 4 Resim Resim 63) Bu genç erkek başının, Oslo'da özel bir mülkiyette Caracalla ve Geta portreleri ile birlikte bulunduğu belirtilir.⁷⁰⁹ Normal insan başı boyutlarında olduğu aktarılan portre ince kristalli bir mermer türünden⁷¹⁰ yapılmıştır. Burnu ve çenesi tahrip olsa da neredeyse tüm olarak ele geçmiş; ancak tam olarak bitirilemediği yüzeydeki tıraşlama

⁷⁰³ Fittschen, Katalog, s. 116.

⁷⁰⁴ Söz konusu betim şeklinin İ.S. 3.yy.ın erken dönemleri için karakteristik bir durum olduğu belirtilir. Fittschen, Katalog, s. 116.

⁷⁰⁵ Fittschen, Katalog, s. 116.

⁷⁰⁶ Fittschen, Katalog, s. 116.

⁷⁰⁷ BMCRE V, Elagabalus, 88.19; 89.3,4,8,12,13,17,18,19; 97.4,9; BMCRE IV.2, s. 37, No. 14; Resim, 2, No. 18; BMCRE IV.2, s. 38, No. 14; Resim, 2, No. 20; Wood, s. 50; Fittschen, Katalog, s. 115; L'Orange, s. 155; Bergmann, s. 23.

⁷⁰⁸ Boyun ile birlikte yüksekliği 0,33 m'dir. L'Orange, ss. 152-159; Bergmann, s. 22; Altheim, Die Krise, taf. 76-77, Heintze, s. 216, Wegner, s. 150; Fittschen, Katalog, s. 115; Wood, s. 50; Fittschen, Katalog, s. 115; Altheim, Die Krise, Taf. 76-77; Heintze, s. 216; Wegner, s. 150.

⁷⁰⁹ L'Orange, s. 156; Bergmann, s. 22; Fittschen, Katalog, s. 115; Wood, s. 50.

⁷¹⁰ İtalya'nın Toskana bölgesindeki Carrara'dan ele geçmiş beyaz, gir ve bulut mavisiyle ünlü bir mermer türünden yapılmıştır.

izlerinden anlaşılmaktadır. Söz konusu başın, giyimli ya da zırlı bir gövdeye oturtmak için mi yapıldığı anlaşılamamıştır. İris ile çevrelenen gözbebekleri yarım ay biçimindedir. Saçları alçak kabartma şeklindedir ve bukleler hareketli bir biçimde betimlenmiştir. Ancak yüzü çevreleyen bölüm daha plastik işlenmiştir. Başın genç birine ait olduğu yanak ve dudak üzerinde yeni belirmeye başlamış tüyler ile verilmeye çalışılmıştır.⁷¹¹ Kafatasının küreselliği ve buklelerin katı düzgünlüğü dikkat çeken ve bozulmaması gereken özellikler olarak belirtilir ve böylelikle mükemmel bir yarım daire içinde kafatasının tüm görüntüleri ile birlikte verildiği aktarılır.⁷¹² Tüm bu özellikler ile baş Severuslar devrinin sonları tarihlendirilmiştir.

Oslo ve Kapitol başlarının ile birebir örtüştüğü⁷¹³ ve hatta Oslo başının Kapitol'un bir tekrarı olduğu iddia edilir.⁷¹⁴ Her iki başın sol profillerinin çizgisi çizgisine benzediği aktarılır.⁷¹⁵ Her iki betimin genel özellikleri şu şekilde sıralanır:⁷¹⁶ Küçük alın, alına tel tel dökülen ve çaprazlara doğru giden perçemler, benzer bukle motifleri, favoriler ve bıyıkların yapısı, gülümsemesi olmayan bir dudak. (EK 4 Resim 59-63) Detaylara bakıldığında sol kulağın arkasında dek inen buklelerin yapılış şekillerinde benzerlikler vardır. Oslo başında bukleler daha kabaca çalışılmış ve buklelerin uçları küt olarak bitirilmiştir. Kapitol müzesinde bulunan başta kulak kepeğini baştan ayıran sert hat, Oslo başında da tekrarlanmıştır. Her iki eserin sol profilinin düzgün çalışılması, sağ profilin ise tamamlanmamış ya da kabaca çalışılmış olması yine dikkati çeken benzerlikler olarak vurgulanır.⁷¹⁷ Ayrıca, her iki eserde, başın arkasına dek uzanan saçların, detaylı çalışma gerektiren alt göz kapağının ve kaşların -ki özellikle sol kaş vurgulanmış- betimleri birbirleriyle uyum içindedir. Öte yandan alındaki perçemler ve bıyıkların yapılış biçimi iki eser arasındaki farklı betimlenmiş unsurlar olarak dikkati çekerken, iki başın da burunlarının aynı noktadan kırılmış olması, üst dudaklarının sol yarısının ve çenelerinin sağ taraflarının tahrip olması yine not edilmesi gereken benzerliklerdir.⁷¹⁸

⁷¹¹ L'Orange, s. 152.

⁷¹² Söz konusu kafatası yapısı bu haliyle Konstantin devrinde bilinen uygulamaların daha Severuslar devrinde uygulanmaya başladığını gösterir. L'Orange, s. 153 dipnot 1.

⁷¹³ Fittschen, Katalog, s. 115; Altheim, Die Krise, Taf. 76-77; Heintze, s. 216; Wegner, s. 150; L'Orange, ss. 155-156.

⁷¹⁴ Bergmann, ss. 22- 23.

⁷¹⁵ Bergmann, s. 23.

⁷¹⁶ Fittschen, Katalog, ss. 115-116; Bergmann, ss. 22- 23; L'Orange, s. 155.

⁷¹⁷ Bergmann, s. 23.

⁷¹⁸ Bergmann, s. 23.

Selanik Arkeoloji Müzesinde sergilenen ve Elagabalus'a atfedilen bir baş, Kapitol ve Oslo başlarına benzemesi nedeniyle Tip 2 içinde değerlendirilmektedir.⁷¹⁹ (EK 4 Resim 64) Kalitesi daha kötü olan bu baş, oval yüz, göz kapakları dışa çıkık badem şekilli gözler, düz geniş ağız ve dudak üstünde betimlenmiş olan bıyıktan oluşmaktadır. Kapitol örneğinden farklı olarak bıyıklar daha yapay çalışılmış ve alt dudağın altında kısa bir sakal yapılmıştır. Daha basit betimlenmiş olan saç tipi yine diğer örnekler ile bağlantı kurulabilecek biçimde yapılmıştır. Alın üzerinde yer alan perçemlerin sağa doğru olanlarının daha dağınık sola doğru olanlarının ise daha bitişik olduğu görülür.

Kadın başına dönüştürülmüş bir Elagabalus başı ilginç buluntulardan biri olarak karşımıza çıkar.⁷²⁰ (EK 4 Resim 65) İngiliz koleksiyonerler tarafından 18. yy.da İtalya'dan satın alınarak, Newby Hall Müzesine getirilen eserin yoğun bir biçimde restore edildiği görülür. Antik yüzü tamamen çevreleyen ve modern döneme ait olan eklemeler, söz konusu restorasyonun kanıtıdır. Buna göre saçlar, boyun ve burun yenilenmiştir. Yenileme çalışmaları sırasında eser bir kadın başına dönüştürülmeye çalışılmış, ancak bir kadında bulunmaması gereken favoriler bırakılmıştır. Bu durum eserin, her ne kadar bir khiton giymiş ve saçlarına bir kadın saç biçimi verilmiş olsa da, bir erkek yüzünün dönüştürülerek kadın portresi yaratılmaya çalışıldığının en belirgin kanıtıdır. Yapılan araştırmalarda, eserin Oslo başı (EK 4 Resim 63) ile ikonografik açıdan benzerlikler gösterdiği iddiasıyla, orijinalinin Elagabalus'a ait olması gerektiği sonucuna varılmıştır.⁷²¹ Bir kadın başı oluşturmak için neden Elagabalus'a ait bir başın seçildiğine ilişkin şöyle bir fikir yürütülebilir: Teknik açıdan bakıldığında, imparatorun yumuşak ve kadınsı yüz hatlarının kolaylıkla bir kadına dönüştürülebileceği düşünülmüş olabilir. Öte yandan sosyolojik açıdan bakıldığında Elagabalus'un kötü şöhretinin yarattığı etkinin yüzyıllar boyu devam etmiş olması⁷²² belki de ona ait bir eserin değiştirilmesinde herhangi sakınca görülmemesine neden olmuştur.

⁷¹⁹ 855 envanter numarası ile sergilenen başın, boynu ile birlikte yüksekliği 0,28 m.'dir. Bergmann, ss. 22, 24.

⁷²⁰ Newby Hall Müzesi'nde bulunan başın envanter no'su 20'dir. Elizabeth Bartman, "Hair and the Artifice of Roman Female Adornment", *AJA*, Vol. 105, No. 1, 2001, ss. 2-3.

⁷²¹ Bartman, s. 2, dipnot 4; Fittschen, Katalog, s.116.

⁷²² 17.yy.da Venedik'te, Elagabalus'un yaşamının konu alan bir operaya uygulanan sansür, imparatorun yaşamının yarattığı etkinin devamlılığını göstermektedir. Mauro Calcagno, "Censoring

Elagabalus'a ait söz konusu heykel ve portrelerin yanı sıra ele geçirilememiş ya da tahrip edilmiş ancak varlıklarını çeşitli ipuçları ile iddia edebileceğimiz farklı eserler de bulunmaktadır. Örneğin Laertes⁷²³ antik kentinde ele geçmiş olan yazıtlar ve buluntular yine Elagabalus'un olası bir heykelinden söz eder.⁷²⁴ Söz konusu kentte İmparatorlar Caddesi olarak bahsedilen bölümün kuzeyi, kent kapısının yanı ve Apollon tapınağına bakan bir bölümde Caracalla ve Septimius Severus'a ait buluntuların yanı sıra aynı yerde Elagabalus'a ait bir heykelin de bulunması gerektiği belirtilir. İmparatorun ölümünden sonra, onun varlığını inkâr eden davranışları neticesinde olasılıkla bu esere zarar verilmiş ve adı silinmiştir. Ancak epigrafik kanıtların, Elagabalus'un varlığına işaret ettiği belirtilir.⁷²⁵

Şimdiye dek verilmiş olan örnekler Elagabalus'un görünümü hakkında fikir veren önemli eserlerdir.⁷²⁶ Bundan sonraki aşamada söz konusu eserlerde Elagabalus'un karakterini yansıtan unsurların ne derecede plastik olarak işlenebildiğine bakmakta fayda vardır. Böylelikle, eserler üzerinde karakter analizi yapılarak antik kaynaklar tarafından aktarılmış olan Elagabalus kimliğinin doğrulamasına çalışılması hedeflenmiştir.

3.2.1.1. Portreler Üzerinde Fizyognomik Çözümleme Denemesi

Fizyonomi ya da Fizyognomi insanların yüz hatlarından karakter analizi yapma çalışması olarak tanımlanabilir. İnsan karakteri ve fiziksel özellikleri arasında sıkı bir bağ olduğu düşüncesinden yola çıkılarak oluşturulan bu yöntem, doğruluğu konusunda şüpheler uyandırır, yeni gelişen bir çalışma alanı olması açısından önemlidir. Aslında tarihe bakıldığında söz konusu yöntemin, her zaman ilgi çektiği

Eliogabalo in Seventeenth-Century Venice", **Journal of Interdisciplinary History**, 36 no.3, 2006, ss. 355-377.

⁷²³ Kilikia Trakheia sınırları içindedir. Bugünkü Alanya-Cebel İreş civarında yer alır.

⁷²⁴ George Ewart Bean ve Terence Bruce Mitford, **Journeys in Rough Cilicia 1964-1968**, Österreichische Akademie Wissenschaften, Philosophische-Historische Klasse Denkschriften, 102. Band, Ergaenzungsbände zu den Tituli Asiae Minoris Nr.3, Wien, 1970, s. 98; John Freely, **The Eastern Mediterranean Coast of Turkey**, Sev Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1998, s. 118.

⁷²⁵ Bean, s. 98, dipnot: 195.

⁷²⁶ Bununla birlikte imparatora atfedilen ve çeşitli araştırmalarda aktarılmış olan birçok örnek bulunmaktadır. Söz konusu örneklerin, detaylı anlatımlarına bakıldığında genel olarak söz edilen tipler içersinde değerlendirildikleri görülür. Bu çalışmada asıl amaç karakter analizi ve bunun portrelerdeki yansımaları tespit etmek olduğu için tüm eserler tek tek verilmekten çok, örnekler ışığında ortak noktalar tespit edilmiştir.

görülür. Antik dönemden itibaren insan kişiliği ve bedenine yansıyan ipuçları hakkında yorumlar yapıldığı bilgisi bunu desteklemektedir.⁷²⁷

Tez oluşturulurken, İmparator Elagabalus'a ait heykel ve portreleri hakkında birçok kaynak araştırıldı. Bu konuda plastik eserler kadar sikkeler üzerindeki betimlerinde önemli olduğu daha önceki bölümde yapılan açıklamalarda da net olarak görülmektedir. Ancak Elagabalus'a ait hangi betimlemenin doğru olarak onu işaret ettiği sorusunun hep gündemde olduğu açıktır. Bu nedenle bu tezde konuyu aydınlatmak için kendi bakış açımızı ortaya koymanın ve bunun için fizyognomiden de yararlanılmasının yerinde olacağı düşünülmüştür. Arkeolojik çalışmalarda bu yöntemin kullanılıyor olması⁷²⁸ fikrin oluşturulması için önemli bir etkidir. Ayrıca kaynaklarda Elagabalus'a ithaf edilen eserler tanıtılırken fizyognomiden yararlanıldığı da bir gerçektir ancak söz konusu anlatımlarda karakter analizi konusuna daha az önem verildiği, fizyognominin daha çok imparatorun fiziksel özelliklerinin karakteristik unsurlarını bulmaya yönelik olarak kullanılmış olduğu da anlaşılmıştır.

Şimdiye dek ortaya konan bilgilerle Elagabalus heykelleri ve imparatorun karakteri arasındaki bağlantı konusunda her ne kadar bir sonuç çıkarılmış olsa da, farklı bir çalışma ile durumun detaylandırılması gerekmektedir. Söz konusu çalışma için fizyognomi konusunda uzman olan Dr. Alesker Aleskerli⁷²⁹ ile bağlantı kuruldu. Dr. Aleskerli heykel üzerinden bir değerlendirmenin zor olabileceğini belirtse de çalışmaya katılmayı kabul etti. Dr. Aleskerli'nin, Roma Tarihi hakkında genel bir bilgisi olsa da hangi imparator hakkında yorum yapacağı kendisine kesinlikle belirtilmemiştir. Çünkü bu çalışma ile herhangi bir bilgi edinmeden sadece heykelin dış görünümünün vermiş olduğu izlenimlere göre bir karakter analizi yapması hedeflenmiştir. Bundaki amaç ise Elagabalus hakkındaki olumsuz iddiaların heykel

⁷²⁷ Alesker Aleskerli, **Yüz okuma Sanatı**, Selis Kitapları, İstanbul, 2008, ss. 11-19.

⁷²⁸ Fizyognominin arkeoloji alanında kullanımına yönelik bir örnek şu şekildedir: Wassilios Lambrinudakis, "Die Physiognomie der spätarchaischen und frühklassischen naxischen Plastik", **Archaische Griechische Plastik**, Akten des Internationalen Kolloquiums vom 22.-25. April 1985 Athen, Band I, (Ed. Helmut Kyrieleis), Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein, 1986, ss. 107-117.

⁷²⁹ Alesker Aleskerli, 1968 yılında Azerbayca'nın Guba kasabasında doğdu. Azerbaycan Teknik Üniversitesi Elektronik Mühendisliği bölümündeki eğitiminin ardından, 1993-1997 yılları arasında Hukuk Fakültesini bitirdi. 1997 yılında Türkiye'ye gelen Alekerli, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde yüksek Lisansını, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde ise doktorasını tamamladı. Halen 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Rusya Slav Araştırmaları Merkezinde Bilimsel Danışman olarak görev almaktadır. (Burada kullandığı isim Dr. Ali Asker'dir)

sanatına yansıyan durumunu, farklı bir bakış açısı ile kavramaktır. Buna göre Dr. Aleskerli'ye Tip 1 içinde giren Torlonia ve Tip 2 içinde giren Kapitol portrelerinin fotoğrafları gönderildi. (EK 4 Resim 53, 59) Heykeller ile ilgili ortak değerlendirmeleri aşağıda belirtildiği gibidir:

“FİZYOGNOMİ

Bir fotoğraf üzerinden kişisel özelliklerle ilgili yorum yapıldığında, resmin ayrıntılı ve net olması, kuşkusuz yoruma ilişkin başarı oranının da yüksek olmasına neden olacaktır. O yüzden bir fotoğrafın gerekse ön, gerekse sağ ve soldan, yan profilli çekimleri daha net bilgi verir. Kişilik özellikleri insanların genlerinde taşınırken, ayrıca doğduğu, büyüdüğü ve geliştiği ortam ve koşullar da bu özellikleri etkilemektedir. İnsan yaşam boyu tabiri caizse, “çektiği çileler” ve “keyfine düşkünlüğü”, mesleği davranışları yüzüne yansır. Örneğin, bir subayın yüzüne yansımış “emretmek” özelliği, devamlı stres ve yoğun bir çalışma temposu içinde yaşamış bürokratin veya yöneticinin yüzünde şekillenmiş çizgiler, mimikler o kişinin karakterine ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Veya halka ilişkiler, bankacılık, satış vs. mesleklerde çalışmış insanların tüm çalışma yaşamı boyunca “müşterilere gülücük dağıtan elemanlarda” sahte tebessüm belirtileri belli bir süre yüze yansımış oluyor.

Karakter yorumu yapmamız gereken bir fotoğraf resmi değil, fakat iyi çalışmış bir heykeldir.

Önden görünümün yanı sıra kısmen yan profil görünümü de belirtilmiştir.

Öncelikle yaşını tespit etmeye çalışalım. Yaş tespiti bir fizyognomi uzmanı için hem kolay, hem de eğlenceli bir konudur. Nitekim yaşın belirleyici unsurlarını, genel yüz yapısı, gözler ve çevresi, saçlar, dudaklar ve çevresi gibi unsurları kullanarak yaşla ilgili tahminde bulunulabilir. Daha sonra yaşın gerçeğini öğrendikten sonra, tahminin ne kadar doğru olduğu belli oluyor. Karakterle ilgili ileri yaptığın yorumlar tartışmaya açık olabilir. Fakat yaş somut bir olgu olduğu için tahminle gerçekliğin ne kadar uygun geldiğini tartışılma bir sonuç koyar ortaya.

Bunu tespit ederken, yine de elimizdeki tek malzeme, söz konusu heykeldir. O yüzden yorumumuzun doğruluk payı heykeli yapanların kişinin yüz yapısını ve çizgilerini heykele ne derece yansıttıklarına çok bağlıdır. Resimde gördüğümüz kişinin çok genç olduğu besbelli. Yüz derisinin pürüzsüzlüğü, göz çevresinde çizgilerin oluşmaması ve sakalın henüz olmaması resimde kişinin çok genç olduğuna delalet eder. Tahmin etmek gerekirse 15 (en fazla 16 yaş) arası bir yaşa sahip olduğu söylenebilir.

Fizyognomi yorumu insanın olgunlaşmış yaş ve sonrası için daha ayrıntılı yapılabilir. Nitekim belli yaşın üzerinde artık insanın yaşam yolu yüz yapısına, çizgilerine ve mimiklerine yansımış oluyor. Genç birisinin psikolojik yorumunu yapmak zor olmanın yanı sıra, olumsuz sonuçlar da doğurabilir. Çünkü fizyognomi insanın yüz yapısı ve kişilik özellikleri arasında bağlantı kurarken, kişiliğin bulunduğu, geliştiği, eğitim aldığı ve çalıştığı ortamın karakter şekillenmesini yakından etkileyeceğinin altını çizmektedir. Buna göre de yorum yaptığımız kişinin daha ileri yaş dönemine ait resim veya heykeli üzerinden yorum yapmak daha verimli olacaktır.

Her hangi bir analiz yapıldığı zaman ilk çağırışım, yani kişinin psikolojik özellikleri arasında hangi özelliğinin daha belirgin olduğunu tespit etmek çok önemli.

Kapakları şişmiş gibi, gözbebeği büyük ve ifadesiz gözler. Kirpikleri ve kaşları sık ve uzundur. Tek bir kelime ile ifade etmek gerekirse – “uyuşuk” gözler. Bunlar; uyuşuk, kayıtsız, dar kafalı, enerjik olmayan, fakat bu pasiflik içinde

gözlemleme yeteneğinden de yoksun olmayan tiplerdir. Bununla birlikte, bu tipler muhtemelen yumuşak karakterli oluyorlar.

Gözler sanki süzülüyor. Kayıtsızlık ve derin düşünememe özelliği bu kişilerin özgün kararlar almasına neden olabilir. O yüzden geniş yetki ve olanakları sahip oldukları zaman atacağı adımlarla, tavır ve davranışları ile çevresindekileri şoke edebilir veya kızdırabilir veya güldürebilir.

Bu kişide dudak yapısı genelde cinsel ihtiras ve şehvet sahibi kişilere özgün bir yapıya sahiptir. Özellikle olanak ve fırsatları geniş olanlar bu fırsatlarını ve olanaklarını cinsel ihtiyaçlarını tatminin çok ötesine götürebilir. O yüzden normal dışı davranışların olması büyük ihtimaldir. Genç yaşına ait betimlemelerin olması yorumların sınırlı olmasına neden olmuştur.”

Hem Dr. Alesker Aleskerli'nin yapmış olduğu yorum hem de diğer anlatımlar⁷³⁰ ışığında imparatorun fiziki yapısının, portrelerindeki yansıması hakkında şu değerlendirmeler yapılabilir: Yuvarlak bir kafası, oval bir yüz vardır ki göz kapakları ve yanakları çıkıntı yaparken yüzün alt bölümü daha özellikle çene daha küçük kalmaktadır. Bu gelişkin bir üst çeneye karşılık gittikçe daralan ve küçülen alt çene arasındaki karşıtlık bu başa garip bir karakter verir. Özellikle ağız ve burnun betimi kendi içine dönük ifadeyi güzel yansıtır. Kabarık sakalın gölgesinde canlı ve kavisli dudakların ilginç bir görüntüsü vardır. İmparatorun karmaşık ruh hali derin uyuklu gözler ile verilmiştir ki bu durumu şehvetinin bir yansıması olarak yorumlanabilir. Söz konusu duygular antik kaynaklarda da aktarılır.⁷³¹ “*Onun yaşamında zevki aramak dışında bir amacı yoktu*”. Kültün uygulamaları içerisinde yer alan müzikler ve danslar imparatorun yaşamdan zevk alma isteğinin birer yansıması olarak yorumlanır.⁷³² Portrelerin görüntüsünün bir Romalı'dan çok bir doğuluyu yansıtması,⁷³³ imparatoru, doğulu bir mistik ve dinsel bir fanatik olarak bütün kültürleri ve Roma devlet tanrılarını kendi Emesa'lı *Elagabal*'nin hizmetine sokmaya çalışan biri olduğu bilgilerini desteklemektedir.

Bu değerlendirmelerin sonucunda anlaşılmaktadır ki Elagabalus'un, antik kaynaklarda belirtilen yaşam şeklinin, kendisine ait plastik eserler üzerinden de izlenebilmektedir. Buna göre yazılı kaynakların ve maddi kültür kalıntılarının birbirini destekleyen bilgiler ortaya koydukları kesin gözüyle bakmak mümkün olmaktadır.

⁷³⁰ L'Orange, ss. 158-159.

⁷³¹ H.A., Elagabalus, 19. 6.

⁷³² H.A., Elagabalus, 7.2; 32.8. L'Orange, s. 158.

⁷³³ Clemens Boch, **Die kleinasiatischen Münzen der römischen Kaiserzeit**, Teil 2 Band 1, Verlag von W. Kohlhammer, Stuttgart, 1935, s. 50.

3.2.2. Kabartmalar

Elagabalus ile ilişkili plastik eserlerin ikinci grubunu kabartma eserler oluşturmaktadır. Genel sorunun burada da mevcut olduğu, sayıca çok fazla eserin bulunmadığı görülür.

Udine’de kentindeki⁷³⁴ Aquileia müzesinde sergilenen, iyi bir biçimde koruna gelmiş bir rölyef üzerinde Elagabalus ve Severus Alexander’in birlikte betimlendiği görülür.⁷³⁵ (EK 4 Resim 66) Rölyef üzerindeki sahne, soldan sağa doğru devam etmektedir ve detaylara bakıldığında üç gruba ayrılarak incelenmektedir:⁷³⁶ Sahnenin en sağında ve en önünde yer alan iki kişi ve onların taşımakta olduğu, sadece tek kanadı görülebilen bir figür⁷³⁷ ki bunun, Nike olabileceği vurgulanır; ancak kanımca *Elagabal*’in simgelerinden biri olan kartal figürü de olabilir, birinci grubu oluşturur. İkinci grup ise hemen onların arkasında yer alır. Buna göre, atların çektiği açık bir araba içinde, *toga contabulatum*⁷³⁸ giyimli iki figür bulunmaktadır ki onların Severus Alexander ve Elagabalus oldukları düşünülür.⁷³⁹ Önde yer alan figür saç biçiminden de anlaşılacağı üzere, Severus Alexander’dir. Arkada yer alan ve yüzünün yarısı tahrip olmuş durumdaki figür ise Elagabalus’dur. Onların arkasında yer alan üçüncü grupta *paenula*⁷⁴⁰ giyimli dört kişinin, konik kutsal taşı (baitylos) taşıdıkları görülür. Bu grup, sütunları ve zengin süslemeli arşitravı belirgin bir biçimde betimlenmiş olan bir yapının önünde yürümektedirler. İ.S. 3.yy.a tarihlendirilen rölyefin üzerinde yer alan sahnenin belirtilmiş olan detayları, tezin ilk iki bölümünde aktarılan, imparatorun yaşamına ve başrahibi olduğu dine ilişkin bilgiler ile birebir örtüşmektedir. Buna göre eserin Elagabalus’un Emesa’dan Roma’ya olan

⁷³⁴ Kuzey İtalya’dır.

⁷³⁵ Eserin ölçülerinin şu şekilde olduğu aktarılır: Yükseklik, 0,35 m., genişlik 0,70 m. ve kalınlık 0,11 m. bkz, Elena di Filippo Balestrazzi, “La pompa del magistrato e il dio di Emesa”, **Aquileia Nostra** Anno 56, 1985, s. 354 dipnot 1; Arrizabalaga Y Prado, s. 141.

⁷³⁶ Balestrazzi, ss. 337-339.

⁷³⁷ Balestrazzi, s. 339. Söz konusu figürün ne olabileceğine dair çeşitli görüşler vardır.

⁷³⁸ Tekçam, s. 229: “Geç Roma döneminde görülen ve *balteus* denilen, sağ kol altından geçirilen kumaşın bir ucu sol omuza sıkıca yelpaze şeklinde sarılarak arkaya atılan ve öne getirilen ucu sol el ile tutulan toga.”

⁷³⁹ Figürlerin kimlikleri ile ilgili görüşler için bkz. Balestrazzi, ss. 339-344.

⁷⁴⁰ Tekçam, s. 161: “Antik Roma’da tunika üzerine giyilen evaze, kolsuz, başın geçirilmesi için çoğunlukla V şeklinde bir yakası olan bir giysidir. Daha çok kış ve yolculuk mantosu olarak yünlüden, fakat bazen de daha hafif ve sık kumaştan yapılan *paenula*, sıradan insanlarca, İmparator Traianus döneminden başlayarak resmi törenlerde toga yerine giyilmiştir.”

yolculuğunu, bu yolculuk sonunda Roma'ya varışını ya da kulte ait yıllık seremoniyi temsil edebileceği ileri sürülebilir.

Forum Romanum'da ele geçmiş olan ve buradaki müzede sergilenen sütun (ante?) başlıklarının ve bunlara ait parçaların Palatinus tepesinde yer alan *Elagabal* tapınağına ait olabilecekleri belirtilir.⁷⁴¹ (EK 4 Resim 67-69) Özellikle ikisinin malzeme, stil ve üzerilerinde betimlenmiş olan konular açısından oldukça benzerlik göstermesi⁷⁴², yani İmparator'un siyasal kimliğinden çok, dinsel imajına yönelik betimler içermeleri *Elagabal* dinini tanımak açısından son derece önemli ipuçlarıdır. Buna göre imparator bu betimlerde ya dininin başrahibidir ya da tanrısı ile özdeşleşmiş biçimde aktarılmıştır. Ancak söz konusu eserlerin tarihlendirilmesi konusunda belirsizlik söz konusudur. Elagabalus'un Roma'ya ulaştıktan sonraki bir döneminde ya da öncesinde yapılmış olabilirler. Bu durumda imparatorun özellikle Roma'da uygulamaya çalıştığı din politikasının birer aracı olup olmadıkları konusunda net bir cevap verilememektedir. Yine de imparatorun başrahiplik vasfını net olarak ifade etmeleri bakımından önemlidir.

Başlıkları detaylı olarak incelemek gerekirse ilk aktarılacak olan örnek yaklaşık olarak 0,68 m. yüksekliğinde, 0,65 m. genişliğindedir.⁷⁴³ (EK 4 Resim 67) İkinci örneğe göre daha geniş olmasına rağmen, daha fazla tahrip olduğu görülür. Bu durum üzerindeki betimlerin görülebilmesini de zorlaştırmaktadır. Başlığın alt bölümüne bakıldığında sadece sağ alt köşedeki motiflerin bulunduğu, sol alt köşede kırık olduğu görülür. Bitkisel motiflerin görüldüğü başlıkta, ayrıca başı olmayan bir kartal ve yine başı olmayan khiton giyimli bir figürün bulunduğu; söz konusu figürün, üstü kapalı olduğu düşünülen ve iki atın çektiği, bir arabanın üzerinde yer aldığı aktarılmaktadır.⁷⁴⁴ Söz konusu atların kırılmış oldukları ancak başlık üzerinde tanımlanabilecek izler bıraktıkları bilinmektedir. Başlığın, teknik açıdan Severuslar devri sonlarına tarihlenmesi ve üzerindeki figürlerin, özellikle kartalın varlığı, eserin Elagabalus ile ilişkilendirilmesini sağlamıştır.

Bu başlıklar içinde iki parçadan oluşan mermerden yapılmış, 0,66 m. yüksekliğinde ve 0,37 m. genişliğinde olan ikinci ante başlığının (EK 4 Resim 68-

⁷⁴¹ Mercklin, s. 155.

⁷⁴² Stundinzcka, ss. 273-282; Optendrenk, ss. 86, 90; Mercklin, ss. 154-156.

⁷⁴³ Mercklin, s. 155.

⁷⁴⁴ Mercklin, ss. 155-156.

69), üzerinde yüksek kabartma olarak yapılmış betimlemeler, *Elagabal* kültüne ilişkin en net sahneyi oluşturmaktadır.⁷⁴⁵ Tanrı *Elagabal*'ın birçok tanrı ile beraber görülmesi, kültün genel yapısına uygun bir biçimde çok tanrılı yani polyteistik bir görüntü vermektedir.⁷⁴⁶ (EK 4 Resim 68-69) Buna göre en az dört tanrının varlığı tespit edilmiştir. Bir platform olarak kullanmış olan kutsal taş baitylos üzerinde, altından olduğu düşünülen,⁷⁴⁷ bir kartal yer alır. Sahnenin ortasında yer alan baitylos ve kartal, aslan ayaklı olması gerek bir sunak üzerine yerleştirilmiştir. Söz konusu kartalın her iki yanında birer tanrıça bulunmaktadır. Bu tanrıçaların kimlikleri, ikinci bölümde tanıtıldığı üzere, Yunan-Roma-Suriyeli kökenlerine göre, *Athena* (*Minerva-Allath*) ve *Urania* (*Aphrodite-Venüs-Astarte-Iuno*) olarak belirlenmiştir. *Athena*, başlığın dar yüzünde, *Urania* ise geniş yüzünde yer alır. Onların hemen arkasında bir boğayı boynuzundan tutmuş ve olasılıkla onu kurban etmek üzere olan zafer tanrıçası *Nike* (*Victoria*) ve yerde yarı giyimli elinde bereket boynuzu tutan toprak ana *Gaia* (*Tellus*); *Gaia*'nın ayakları dibinde oynarken betimlenmiş beşinci tanrı *Eros* (*Amor*) yer alır.

Söz konusu betimde gerçekleşen olayın bir “enerji aktarımı” oluşu teorisi ileri sürülmüştür.⁷⁴⁸

“Buna göre enerji, kurban yoluyla, yani boğanın kanı ile zemini dolaşarak, *Eros* ve *Gaia*’ya ulaşmakta, buradan da yapraklar ve hava yoluyla *Nike* ve griffonun kanatlarına geçmektedir. Son olarak bir kartal şeklide betimlenen ve *Athena* ve *Aphrodite* ile çevrelenmiş tanrıya iletilir. Siyah meteor taşı biçiminde betimlenen Tanrı *Elagabal*, olasılıkla, aldığı bu enerji ile ısınır ve önce kırmızıya ve daha sonra parlak beyaza dönüşerek, kendi enerjisini yayar. Onu çevrelemiş olan iki tanrıça ise ellerini uzatarak bu enerjiden yararlanmak ister gibi görünmektedir. Bu durum bir mucizenin gerçekleşmesine de vesile olur: Tanrının ruhu heykele girer. Heykel canlanır ve konuşmaya, parlamaya, terlemeye ya da hareket etmeye başlar. *Elagabalus*’un güneş tanrısı olması, dolayısıyla bereket, ısı, ışık kaynağı özelliklerini de barındırması bu yorumun doğruluğunu kanıtlamaktadır. Bu sahne bir boğa kurbanı betimi içerdiğinden, kurbanın kanı kesinlikle ritüel ile ilişkilidir. Eğer kültün kozmolojisi insan ve kurban arasındaki enerjiden oluşuyorsa, aynı zaman da bu kült çeşitli aktif hareketlere de sahip olacak bir dramatiğe ve kinetiğe sahiptir ki bunun bir örneği olarak dans etmek verilebilir. Enerjinin kozmolojik döngüsü tipik olarak toprağı döllemekten geçiyorsa ki *Gaia* betimi bunu için yapılmıştır, cinsel birleşmenin de bu kültte yeri vardır. *Aphrodite* ve *Eros*’un varlığı bu durumu destekler. Eğer öyle ise bu kült, kendinden geçme ritüelleri içeren antik dönemin diğer kültleri ki buna *Dionysos* ya da *Bakkus* örnek verilebilir, ibadetler görebilir:

⁷⁴⁵ Mercklin, s. 154; Stundinzcka, s. 273’de yüksekliğinin yaklaşık 0,56 m. olduğu aktarılır.

⁷⁴⁶ Arrizabalaga Y Prado, s. 141; Cumont, “*Elagabalus*”, s. 2221; Optendrenk, s. 86; Frey, s. 52-53, s. 64; Mercklin, s. 154; Stundinzcka, ss. 273-275.

⁷⁴⁷ Bkz. s. 84 dipnot 167.

⁷⁴⁸ Arrizabalaga Y Prado, s. 142.

Buna göre, psikolojik trans hali dansa benzeyen ritmik hareketler, şarap ve otlar ya da mantarlar ile kombine edilerek sağlanmaktadır. Kendinden geçme bir anlamda tanrın görünmesinin denenmesidir. Tanrı bir insan kılığında heykel olarak belirir. Bunu gerçekleştirmek için yemek, içmek dans etmek ve cinsel birleşme gerekir. Kültün başrahibi olasılıkla bu töreninin liderliğini üstlenmiştir. Eğer Sahnede anlatıldığı gibi, imparator başrahiplik rolü ile karşımıza çıkıyorsa, kendisi de coşma durumu için bir takım yollara başvurmuş olabilir. Antik kaynakların aktardığı üzere bu durumda onun bir çeşit dans ettiği bilinmektedir.⁷⁴⁹ Buna göre o olasılıkla diğer elementlerden de zevk almaktadır: içki, uyuşturucu ve cinsel birleşme.”

Tüm bu bilgiler doğrultusunda söz konusu eserler üzerindeki kabartmaların, imparatoru betimlemek iddiasında olmadığı, onu tanımlamak için portrelerine bakılması gerektiği söylenebilir. Bu eserin anlatmak istedikleri dikkatlice okunursa belki o zaman imparatorun saltanatı hakkında bilgi sahibi olunabilir. Bu nokta da onun imparator ve başrahibi rollerinin çekişmesi potansiyel durum olarak ortaya çıkar.

Elagabalus ile ilgili kabartma eserleri oluşturan diğer bir buluntu grubunu, daha öncede belirtildiği üzere cameolar oluşturmaktadır. (EK 4 Resim 70-75) Cameoların çoğu, boy ve betimleme açısından sikkelere benzer, ancak herhangi bir metin içermemektedir. Bunula birlikte cameolar üzerindeki portre betimlemeleri imparatorun görünümü hakkında fikir veren eserler olarak değerlendirilebilmektedir. Bu cameoların yanında, imparatorun sıra dışı yaşamını işaret eden ve antik kaynaklarda aktarılan bir detayın, maddi kültür kalıntısına yansımalarının güzel bir örneği olan bir cameo dikkat çeker.⁷⁵⁰ (EK 4 Resim 73) Burada iki çıplak kadının çektiği araba içinde ayakta ve çıplak betimlenen Elagabalus görülebilmektedir ki antik kaynaktaki anlatımda da çıplak ve güzel kadınların ikiyeşerli, üçerli hatta daha fazla sayıda koşumlanarak çıplak haldeki imparatoru gitmek istediği yere götürdüğü anlatılmaktadır. İmparatorun araba yarışı düzenlediğine dair bilgiler ışığında ve cameo üzerindeki anlatımın sıradan bir yolculuğu yansıtmadığı düşünülürse, bu eserin, insanların koşulduğu bir araba yarışını temsilen yapıldığı açıktır.

Şimdiye dek verilmiş olan örneklerin yanı sıra Ankara ile Bolu arasında konumlanan Iuliopolis antik kentinde ele geçmiş olan cameolar (EK 4 Resim 74-75) hem Anadolu’da bulunmuş örnekler olmaları hem de imparatorun Roma’ya yapmış

⁷⁴⁹ *Elagabal* kültüründe yer alan dans geleneği hakkında bkz. s. 95, dipnot 237.

⁷⁵⁰ H.A., Elagabalus, 29.1.2; Arrizabalaga Y Prado, 141; Kissel, Kaiser zwischen, s. 202. Bibliothèque Nationale de France, Paris No. 304. Cameo üzerinde yunanca yazılmış, *ETI/ZENI NEIKAΣ* (Zafer, Epixenius!) lejandı okunmaktadır.

olduğu yolculuk sırasında Iuliopolis kentinden geçmiş olabileceği bilgisini desteklemeleri açısından önemlidir.⁷⁵¹ 1950’li yıllarda Sarıyar Barajı altında kalan Iuliopolis nekropolünde 2010 yılında gerçekleştirilen kazılar sırasında söz konusu cameolar ele geçmiştir. Cameolardan biri Elagabalus’un, eşi Iulia Paula ile birlikte betimlendiği altın bir çerçeve içersinde yer alır ve kolye ucu olarak kullanılmıştır. Eserde, Sağ profilden betimlenmiş olan Elagabalus’un saçları kazıma tekniği ile detaylandırılırken, favorileri özellikle dikkati çeker. Portrelerde olduğu üzere gözlerin, göz kapaklarının düşüklüğü nedeniyle, dalgın bir ruh halini yansıttığı görülür. (EK 4 Resim 74) Yine kolye ucu olarak kullanılmış olan diğer cameo üzerinde Iulia Paula tek başına betimlenmiştir. (EK 4 Resim 75) Söz konusu mezar içersinde yeni kazı sezonunda ele geçen nümizmatik buluntular arasındaki bir örnek üzerinde, Iulia Paula’nın hem adının darp edilmiş olması, hem de cameo üzerindeki benzer bir betiminin bulunması, eserlerin değerlendirilmesi açısından önemlidir.⁷⁵² Ayrıca Iuliopolis kentinde, daha önceki dönemlerde ele geçmiş sikke örneklerinden biri üzerinde, yine ön yüzünde Iulia Paula’nın betimlenmiş olduğu, arka yüzünde ise quadriga içinde imparatorun kutsal taşı baitylos ve onu üzerinde bir kartal betiminin bulunması, (EK 4 Resim 76) şimdiye dek verilen bilgilerin doğrulanmasını sağlar.⁷⁵³

Kabartma eserlerin geneline bakıldığında Elagabalus’un hem kültü hem de yaşamına yönelik önemli bilgiler içerdikleri görülür. İmparatorun giyim kuşamı, oyunları, kültüne ilişkin seremonileri, diğer tanrı ve tanrıçalarla olan ilişkileri bakımından önemli detaylar aktaran eserler, aynı zamanda Elagabalus’un görünümü hakkında bilgi vermeleri açısından da önem taşırlar ki bu açıdan sikkelere ve

⁷⁵¹ Kentin tam konumu şu şekilde verilmektedir: “*Juliopolis Nekropolü, Ankara’nın Nallıhan İlçesi, Çayırhan Beldesi Gülşehir Mevkii’nde yer alır. Antik kentin eski Skopas Nehri (Aladağ Çayı) üzerindeki Sarılar Köprüsü civarında olduğu ve buranın 1950’li yıllarda inşa edilen Sarıyar Baraj Gölü suları altında kaldığı bilinmektedir.*” Bkz. Melih Arslan, “Sarıyar Baraj Gölü’nün Yuttuğu Kayıp Kent’in Hazineleleri”, **Arkeoloji ve Barajlar Gerçeği, Aktüel Arkeoloji Dergisi Özel Sayısı**, 2010, (Kayıp Kent), ss. 134-139; Melih Arslan ve diğerleri “Juliopolis Nekropolü 2009 Yılı Kurtarma Kazısı”, **19. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu (29.04 - 01.05.2010 Ordu)**, Ankara, 2011, (Juliopolis Nekropolü 2009), ss. 271-304; Melih Arslan ve diğerleri, “Juliopolis Nekropolü 2010 Yılı Kazı Çalışmaları”, **20. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu (25.04 - 29.04.2011 Bodrum)**, Ankara, 2012, (Juliopolis Nekropolü 2010), ss. 177-214.

⁷⁵² Arslan, Kayıp Kent, s. 138.

⁷⁵³ W.H.Waddington, E. Babelon ve T. Reinach, **Recueil général des monnaies grecques d’Asie Mineure, Bithynia 1.2**, 1908, Paris, s. 390, No. 36; Resim 63,5.

heykeltıraşlık eserlerine ilişkin bilgilerin güçlendirilmesinde önemli bir açığı kapatmaktadırlar.

3.3. ELAGABALUS DEVRİ SİKKE ÖRNEKLERİ

İmparator Elagabalus devrine tarihlenen Roma İmparatorluk sikkeleri, imparatora yönelik çalışmalarda en zengin maddi kültür kalıntısı grubunu oluşturmaktadır.⁷⁵⁴ Şanslı bir biçimde imparatorun dönemine tarihlenen sikkeler, nümizmatığe yönelik birçok çalışmada ve büyük sikke kataloglarında yer alır.⁷⁵⁵ Ayrıca monografik bir çalışma da bulunmaktadır.⁷⁵⁶

3.3.1. Elagabalus Devri İmparatorluk Sikkeleri

Sikkeler, İmparator Elagabalus'un resmi görüntüsü ve isimlendirilmesini içeren ve ayrıca dini ya da resmi simgelerini de barındıran örnekler içermektedir. Bunlardan kimileri bazen kesin tarihlendirme vermekle birlikte, kimileri bazı eylemler ve politikaları işaret etmektedir. Bu nedenle sikkeler, imparatorun varlığının doğrudan kanıtıdır. Görevleri, hüküm sürdüğü dönemi, tribunluk gücü ile ilgili bilgiler içerir. Askerlere yapılan para ve gıda dağıtımları dâhil, senato ve halka yönelik resmi çalışmaları ve kendisini tanrısının rahibi olarak tanıtması işi de sikkelerden öğrenilmektedir.

Sözü edilen genel bilgilerin nasıl tespit edilebildiklerini detaylı olarak incelemek gerekirse ilk olarak Elagabalus'un sikkeleri üzerindeki betimlerinin hakkında yapılan sınıflandırmaya bakmakta fayda vardır. Buna göre imparatorun sikkeleri üzerindeki betimleri dört adımda gelişim göstermiştir:⁷⁵⁷

⁷⁵⁴ Arrizabalaga Y Prado, s. 59.

⁷⁵⁵ Arrizabalaga Y Prado, s. 59 dipnot, 2-3.

⁷⁵⁶ Marcel Thirion, *Les monnaies d'Élagabale (218-222)*, Bruxelles y Amsterdam, 1968, adlı esere Elke Krengel, "Das sogenannte 'Horn' des Elagabal–Die Spitze eines Stierpenis. Eine Umdeutung als Ergebnis fachübergreifender Forschung", *Jahrbuch Für Numismatik und Geldgeschichte (JNG)*, Band 47, 1997, ss. 53-72; Arrizabalaga Y Prado, ss. 59-89 ve Frey, ss. 176-185 aracılığıyla ulaşılmıştır.

⁷⁵⁷ Frey, s. 80; Ayrıca bkz. Arrizabalaga Y Prado, s. 72.

a) İmparatorluğunun başında basılmış olan sikkeler üzerinde, tamamen sakalsız ve oldukça genç neredeyse çocuk denecek betimlemelerin bulunduğu görülür.

b) Sözü edilen çocuk başından ergen başına geçiş aşamasında, yanaklar üzerindeki favoriler uzamıştır.

c) Ergenlikten delikanlılığa geçiş aşamasında favoriler çeneye kadar belirgin bir biçimde betimlenmiştir.

d) Son aşamada ise sakal, çene üzerinde net biçimde görülebilmektedir.

Sikkeler üzerinde izlenebilen bu aşamalar, imparatorun Tip 1 ve Tip 2 içersinde giren portreleri ile de uyum gösteren bir gelişim çizgisindedir. Bu bakımdan her iki maddi kalıntı grubu, imparatorun görünümü belirlemede belirgin bir ortaklık içindedir.

Betimlemelerin yanı sıra imparatora ilişkin tespit edilmiş olan lejandlar onun hem politik hem de dini yönünü göstermeleri açısından önemlidir.⁷⁵⁸

M. AU. ANTONINUS

M. AUREL. ANTONINUS

M. AUREL. ANTONINUS PIUS

M. AUREL. ANTONINUS P. AUG.

M. AUR. ANTONINUS PIUS f. AUG.

ANTONINUS PIUS

ANTONINUS PIUS AUG.

ANTONINUS PIUS FEL.

ANTONINUS PIUS FEL. AUG.

IMP. (M.) ANTONINUS AUG.

IMP. ANTONINUS PIUS AUG.

IMP. CAES. ANTONINUS AUG.

IMP. CAES. M. ANTONINUS AUG.

IMP. CAES. M. AUR. ANTONINUS

IMP. CAES. M. AUR. ANTONINUS AUG.

IMP. CAES. M. AUR. ANTONINUS PIUS

IMP. CAES. M. AUR. ANTONINUS PIUS AUG.

⁷⁵⁸ BMCRE IV, Part II, s. 28; Arrizabalaga Y Prado, ss. 65-70; Thirion, ss. 10-14'den aktaran Frey, ss. 76-77; Lambertz, s. 400; Tulay, s. 75.

IMP. CAES. M. AUR. ANTONINUS PIUS FELIX AUG.

AUGUSTUS ANTONINUS

Yukarıda belirtilen lejandların kimileri aynı zamanda bir sorunu da işaret etmektedir. Yazıtlarda ve antik kaynaklarda aktarıldığı üzere Elagabalus'un Caracalla'nın oğlu olarak lanse edilmesi, özellikle sikke betimlerinde, kimi zaman Caracalla betimlerinin model olarak alınmasına neden olmuş, buna bağlı olarak Elagabalus ve Caracalla sikkelerinin taşıdıkları ortak isim *Marcus Aurelius Antoninus* nedeniyle, çeşitli karışıklıklar meydana gelmiştir.⁷⁵⁹ Ayrıca, her ikisi de, sikkeler üzerinde, yukarıda da belirtilmiş olan *Antoninus Pius Aug.*, *Antoninus Aug. Pius*, *Imp. Caes Antoninus Pius* olarak da isimlendirilmiştir. Ancak yine de sikkeler hakkında belli bir sınıflama yapılmış ve aralarındaki farklar vurgulanmaya çalışılmıştır.⁷⁶⁰

- “1. *Elagabalus sikkelerinde yıldız bulunur.*
2. *Her ne kadar Elagabalus 14 ile 18 yaş arasında hüküm sürmüş olsa da küçük bir çocuk başının ya da sakallı bir yetişkin başın Caracalla'ya ait olması daha olası bir durumdur.*
3. *Sakalsız bir ergenin ya da sakalsız bir genç başı her ikisine de ait olabilir.*
4. *Caracalla'nın yüzü Elagabalus'a göre daha yuvarlak ve kısadır.*
5. *Elagabalus'un dudakları Caracalla'ya göre daha dolgundur.*
6. *Üzerinde ışın tacı takan sakalsız bir başın betimlendiği gümüş sikkeler Elagabalus'a aittir.*
7. *Boynuzlu betimlenmiş bir baş Elagabalus'a aittir”*

Söz konusu bilgilerde de değinildiği üzere yaşlı ya da olgun Caracalla'yı sakalı ve profiliyle ayırt etmek daha kolaydır.⁷⁶¹ Öfkeli karakterinin de bir yansıması olarak, kaşlarının çatık betimlendiği görülen Caracalla, bu görüntüsü ile portelerini hatırlatmaktadır. Asıl karışıklık, genç Caracalla ve zaten olgunlaşmadan öldürülen genç Elagabalus portelerindedir. Buna karşın, fazla çocuksu olan betimlerin Elagabalus'a ait olamayacağı, çünkü Elagabalus'un yaşından biraz daha olgun betimlendiği vurgulanır ki bu durum genel olarak portrelerinden de izlenebilmektedir.⁷⁶² Tüm bu bilgilere karşın fizyognomik çözümlemeler bazen

⁷⁵⁹ Ann Johnston, “Caracalla or Elagabalus, A Case of Unnecessarily Mistaken Identity”, **The American Numismatic Society Museum Notes** 27, 1982, ss. 97-147; Kenneth W. Hall, “Caracalla or Elagabalus? The Imperial imago at the Greek mint of Magnesia ad Maeandrum”, **The American Numismatic Society Museum Notes** 26, 1981, ss. 163-184; Bosch, s. 50.

⁷⁶⁰ Lambert, s. 400; ayrıca bkz. Arrizabalaga Y Prado, s. 65; Johnston, ss. 103-104; Bosch, s. 50.

⁷⁶¹ Christopher J. Howgego, “Ionian Magistrates: Caracalla or Elagabalus”, **The Numismatic Chronicle Vol. 141**, 1981, s. 147.

⁷⁶² Johnston, s. 103.

yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle imparatorların görünimleri dışında farklı ipuçları ile de sikkelerin kime ait olduğu tespit edilmeye çalışılır. Mevcut karışıklıkları gidermek için ipucu olarak gösterilen bilgilerden biri de, kent sikkelerinde de görülen yerel magistraların isimleri olarak belirtilir.⁷⁶³ Genelleyecek olursak; eğer sikkelerde magistra isimleri Septimius Severus, Iulia Domna ya da Geta döneminde basıldıysa olasılıkla bu sikkeler üzerindeki betimler Caracalla'ya aittir. Eğer magistra Iulia Maesa döneminde kayıt edildiyse bu kez sikkenin Elagabalus'u işaret etmesi olasıdır. Bundan başka, yine sikkeler üzerindeki özel durumlara ilişkin lejandlar önemli ipuçları olarak değerlendirilebilmektedir. Örneğin Neokoros⁷⁶⁴ unvanı alan kentler, sikkeler üzerinde de bu durumu ifade eden lejandlar kullanmakta ve hangi imparatorun hangi kente ne zaman bu unvanın verdiği böylelikle tespit edilebilmektedir. Elagabalus ve Caracalla devirlerinde de bu unvanı alan ya da daha önceden bu unvanı almış olup bu özelliklerini sürdüren kentler, sikkeler üzerinde kendi devirlerine ait özel simgeler ile bu durumu yansıtır ki böylelikle hangi sikkenin hangi imparator devrine ait olduğu anlaşılabilir. (EK 1 Tablo 6). Pergamon, Smyrna, Miletos, Ephesos, Kyzikos, Sardes, Laodikeia (Phrygia), Philadelphia, Tralles, Hierapolis, Nikomedia, Tarsos, Anazarbos, Philippopolis, Tripolis (Phoenikeia) bu durumun gözlemlendiği kentlerdir.⁷⁶⁵ (EK 2 Harita 2-3; EK 4 Resim

⁷⁶³ Özellikle Magnesia ad Maeandrum'da (Menderes Magnesia'sı) ele geçen sikkeler üzerinde söz konu bilgileri ortaya koyan detaylı çalışmalar yapılmıştır. Bkz. Howgego, ss. 147-149; Johnston ss. 106-107; Kenneth W. Harl, "Caracalla or Elagabalus? The Imperial Imago at the Greek Mint of Magnesia Maeandrum", *The American Numismatic Society Museum Notes* 26, 1981, ss. 163-184; Sabine Schultz, *Die Münzprägung von Magnesia am Mäander in der römischen Kaiserzeit*, Georg Olms Verlag, Hildesheim-Newyork, 1975, ss. 14, 15, 18, 29, 30, 82, 83.

⁷⁶⁴ Barbara Burrell, *Neokoroi: Greek cities and Roman emperors*, Brill, Leiden-Boston, 2004, ss. 3-6; Tekçam, s. 27: "Augusteion: 1. Antik Roma'da imparatorların tapınmalarına ya da ibadet etmelerine ayrılmış yapı. Kaisareion olarak da anılmaktadır. İçinde böyle bir yapı bulunduran şehre neokoros denmiştir." Price, s. 125: "Neokoros 'tapınak muhafızı' terimi, kökeninde itibar gören bir kültle bağlantılı olarak, bir tapınak görevlisine veya Ephesos örneğindeki gibi bir siteye gönderme yapmaktaydı. Akabinde imparatorluk kültü ile bağlantılı siteleri içinde gayri resmi olarak kullanılmaya başladı (Syll. 799, 9-10, Kyzikos). Ephesos'taki Domitianus eyalet tapınağına görevli olarak bir neokoros atandı ve site kendisini 'çifte neokoros' olarak adlandırmaya başladı. Terim, Hadrianus'un saltanatı döneminde daha geniş ele alınmaya ve eyalet şenliklerinin kutlandığı bir imparatorluk tapınağına sahip olmayı ifade eden olağan bir kent unvanı olarak kullanılmaya başladı."

⁷⁶⁵ Peter Robert Franke, *Roma Döneminde Küçükasya: Sikkelerin Yansımasında Yunan Yaşamı*, çev: Nezahat Baydur ve Banu Theis Baydur, Ege Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 49, 55-57, 60, 62, 65, 66, 80; Arslan, Melih. "Anadolu Medeniyetleri Müzesi Koleksiyonundaki Anazarbus Sikkeleri", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, Yıl: 2000 Sayı: 1, ss. 57-70; Johnston, ss. 113-117; Burrell, ss. 17-37, 37-54, 56-78, 86-96, 100-111, 126-132, 135-140, 147-159, 212-217, 220-226, 243, 244, 252; Icks, Sol Elagabal, s. 119.

94-98)⁷⁶⁶ Söz konusu kentlerden Anazarbos'un Elagabalus devrine ilişkin başka bir özel bir durumu daha ön plana çıkmakta ve tarihlendirme konusunda net bilgilere ulaşılmasını sağlamaktadır. Buna göre kent Tarsos'un daha önceden sahip olduğu *A(= πρώτη) Μ(εγίστη) Κ(αλλίστη)* yani "biricik, en büyük ve en güzel kent" unvanını Elagabalus devrinden itibaren kullanmaya başlamış ve böylelikle Kilikia bölgesinde aynı unvanı taşıyan iki kent ortaya çıkmıştır.⁷⁶⁷ Kent, bu unvan ile birlikte önemini arttırmış ve Tarsos ile olan çekişmesinde önemli bir başarı elde etmiştir. *AMK* olarak kısaltılan bu unvan, Anazarbos'da basılmış olan Caracalla ve Elagabalus sikkeleri arasındaki en önemli fark olarak değerlendirilmektedir.⁷⁶⁸ Ayrıca Elagabalus'un kenti, İ.S. 221-222 yıllarında *Demiourgos* olarak onurlandırdığı da bilinir.⁷⁶⁹ (EK 4 Resim 94) Ancak imparatorun ölümünden sonra *damnatio memoriae*'ye uğraması bu onurlandırma ve isimlendirmelerin geri alınması/kullanılmamasına neden olur.

Tüm bu bilgilerin dışında, Elagabalus devrine ilişkin özel durumlar sonrasında imparatorun sikkeler üzerinde, farklı biçimlerde isimlendirildiği görülür. Örneğin Macrinus'a karşı kazandığı zafer sonrasında *MARS VICTOR, VICTORIA AVG(VUSTI) v VICTOR(IA) ANTONINI AVG(VSTI)* lejandları basılmış sikkeler söz konusudur.⁷⁷⁰ Ayrıca askerlere ödenen gümüş sikkeler üzerinde askeri bütünlük ve sadakat anlamlarına gelen *CONCORDIA MILIT(VM), FIDES EXERCITVS, ve FIDES MILITVM* lejandları⁷⁷¹ bulunur. İmparatorun Roma'ya varması ile birlikte yeni ve mutlu bir devrin başladığını işaret eden *TEMPORVM FELICITAS* lejandlı sikkeler de mevcuttur.

İmparatorun sikkelerinin ön yüzünde kimi zaman kendisi yalnız, kimi zaman ilk eşi Iulia Paula, ikinci eşi Aquilia Severa ya da büyük annesi Maesa ile birlikte

⁷⁶⁶ Hans von Aulock, *Sylloge Nummorum Graecorum; Deutschland*, Mann, Berlin, 1957-1968, (SNG, Aulock), No: 778, 1280,

⁷⁶⁷ Burrell, ss. 216, 217, 225; Ruprecht Ziegler, *Städtisches Prestige und kaiserliche Politik: Studien zum Festwesen in Ostkilikien 2. Und 3. Jh. n. Chr.*, Verlag Schwann-Bagel, Düsseldorf, 1985, (Städtisches), ss. 87-90; Ziegler, Ruprecht. "Das 'Koinoboulion eleuthreon' in Anazarbos und Tarsos im frühen 3. Jhr. n.Chr.-Zu einer neuen anazarbischen Münze aus der Zeit des Elagabal", *Numismatische Zeitschrift* 106/107, 1999, ss. 95-98.

⁷⁶⁸ Şimdiye dek verilen epigrafik çözümleme örnekleri dışında sikkelerin kalitesi ve basım ağırlığı da hangi dönemde basılmış olduklarının belirlenmesinde önemli olan bilgilerdir.

⁷⁶⁹ George Francis Hill, *A Catalogue of the Breek Coins in the Britih Museum; Catalogue of the Greek coins of Lycaonia, Isauria and Cilicia*, The Trustees, London, 1900, (BMC, Kilikia), s. 34, No. 20, Resim 6, No. 6; R. Ziegler, Städtisches, s. 82.

⁷⁷⁰ BMCRE V, Elagabalus, 17-22; 30-37; Icks, Priesthood, s. 172.

⁷⁷¹ BMCRE V, Elagabalus, 274-276; 10-15; 105-109.

betimlenmiştir. Bunun dışında ön yüzde eşleri, büyük annesi ve annesi Soemias'ın tek başlarına betimlerinin olduğu sikkeler de mevcuttur.⁷⁷² Sikkelerin arka yüzünde ise, imparator için karakteristik olan yıldız, boynuzlu başlık, quadriga içinde taşınan kutsal konik taş halinde betimlenmiş tanrı *Elagabal* ve güneş ışınları betimlenmiştir.

İmparatorun devrine tarihlenen sikkeler üzerinde tanrısı *Elagabal* dışında başka tanrılar da betimlenmiştir.⁷⁷³ *Iupiter, Iuno, Vesta, Mars, Fortuna, Victor, Sol, Tyche* diğer önemli tanrılar olarak belirlenmişken, *Venüs/Aphrodite, Dea Caelstis* ise tanrıların kutsal evliliği bağlamında yer alan tanrıçalardır. Eyaletlerde ise *Apollon, Neptunus, Bakhüs, Ceres, Hermes* yer alırken, Laodikeia kentinden ele geçen örneklerde *Diana/Artemis* bulunur. Fenike, Suriye ve Anadolu genelinde ele geçen sikkelerde *Astarte* betimleri yine önemli ölçüde öne çıkar.

Elagabalus'un İ.S. 220/221'de yeni bir dinsel unvan belirlemesi, etkisini sikkeler üzerinde de gösterir.⁷⁷⁴ Buna göre *SACERD(OS) DEI SOLIS ELAGAB(ALI)*⁷⁷⁵, *SVMMVS SACERDOS AVG(VSTVS)*⁷⁷⁶ ve *INVICTVS SACERDOS AVG(VSTVS)*⁷⁷⁷ söz konusu lejandlardır. (EK 4 Resim 84-85, 88) İ.S. 220'den sonraki sikkeler üzerinde *Iupiter*'in görülmemesi ve onun yerine *CONSERVATOR AVG(VSTI)* lejandı ile *Sol*'ün ya da siyah konik taşın betimlenmesi yine önemli bir detay olarak karşımıza çıkar.⁷⁷⁸ Bu bilgilere dayanarak, basılmış olan sikkeler üzerinde hem *Elagabal* kütlünün eyaletlerdeki yayılım alanı belirlenebilmekte hem de *Elagabal* kültü ile ilişkisi kurulan diğer tanrıların, imparatorun devrine ait sikke örnekleri üzerindeki durumları izlenebilmektedir.

⁷⁷² Lambertz, s. 400; Arrizabalaga Y Prado, s. 62.

⁷⁷³ Optendrenk, ss. 100-101; Icks, Priesthood, s. 172.

⁷⁷⁴ “*sacerdos amplissimus dei incivti Solis Elagabali*”; Walter Grasser, **Münzen des Altertums**, Wilhelm Heyne Verlag, München, 1978, s. 129. Söz konusu unvanlara ilişkin bilgiler yazıtlar üzerinde de bulunur, bkz. ikinci bölüm s. 94, dipnot 232.

⁷⁷⁵ BMCRE V, Elagabalus, 225-228; 332; 359-360; BMCRE IV.2, s. 37, No. 143; Resim, 2, No. 19; BMCRE IV.2, s. 37, No. 14; Resim, 2, No. 18

⁷⁷⁶ BMCRE V, Elagabalus, 230-233, 333-334; BMCRE IV.2, s. 37, No. 14; Resim, 2, No. 18

⁷⁷⁷ BMCRE V, Elagabalus, 209-213, 330, 350, 368.

⁷⁷⁸ Icks, Priesthood, ss.173-174; Nock, Develoment, s. 417.

3.3.2. Elagabal Kültünü Yansıtan Buluntular

İmparator Elagabalus'un kültü yayma çabaları, dört yıllık hâkimiyetinin en önemli uğraşısı olmuş, külte ilişkin betimlemeler en çok sikkeler üzerinde yer almıştır.

İ.S. 220-222 yılları arasında Roma'da ve doğuda diğer sikke basan merkezlerde, daha önce de belirtildiği üzere imparator Suriyeli rahip olarak betimlenir ve dine ilişkin seremonilerin betimleri bu sikkeler üzerinde yer alır.⁷⁷⁹ Genelde sikkelerin arka yüzlerinde yer alan bu betimlerde imparator taç takmış ve üçte dört profilden verilerek bir sunağa (kimi zaman üç ayaklı kazan) doğru hareketlenir biçimde aktarılır.⁷⁸⁰ (EK 4 Resim 85, 88) Sunağın yakınlarında tanrının sembolü olan bir yıldız bulunur. Giysisine bakıldığında uzun, ayağına giydiği sandalet ile uyumlu bir elbise ve bir manto olduğu görülür ki bunlar antik yazarların aktardığı üzere imparatorun Suriyeli rahip olarak giydiği kıyafetler ile uyumlu bir görüntü sergiler.⁷⁸¹ Elinde tuttuğu uzunca nesnenin ne olması gerektiği ile ilgili çeşitli yorumlar bulunur.⁷⁸² Genellikle topuz ya da dal olarak tanımlanan nesnenin ne olduğu konusundaki görüşler, onun simgesel anlamına bakılmadan verilmiştir. Elagabalus'un rahip olarak verildiği betimler genellikle üç gruba ayrılır:⁷⁸³

a) Elagabal nesneyi sol elinde tutar ve ona sol omuzu ile dayanır (resim 2)

b) Elagabal nesnenin sivri ucunu sola doğru indirir (resim 3)

c) Elagabal nesneyi, sunu sırasında, sivri ucu yukarı bakar biçimde havaya kaldırmış olduğu sol elinde tutmaktadır. (resim 4)''.

Elagabalus'un Roma'ya varmadan önce onu ve dinini tanıtan bir resmin Roma'ya gönderildiğini ve senatoya asıldığını daha önce aktarmıştık. Söz konusu resim üzerindeki betimlemelerin, imparatorun kente varışından önce basılmış olan

⁷⁷⁹ Kissel, Kaiser zwischen., s. 182; Gross, s. 996; Baldus, Sol Elagabalus, s. 177'de özellikle vurgulanan dini betimleyen sikkelerin, imparatorun Roma'ya vardığı 219 yılında değil de ilk olarak İ.S. 220 yılında basılmaya başlandığıdır.

⁷⁸⁰ BMCRE IV.2, s. 37, No. 14; Resim, 2, No. 18; BMCRE IV.2, s. 38, No. 14; Resim, 2, No. 20.

⁷⁸¹ Krumeich, s. 109; bkz. s. 49.

⁷⁸² Krumeich, ss. 109 dipnot 20,110-112 Heliopolis-Baalbek yakınındaki Niha, Hierapolis ve Palmyra'dan da örnekler olduğu belirtilmiştir. Nesnenin, selvi ağacı dalı, dal, topuz, asa, sopa olduğuna yönelik iddialar vardır. Elagabalus'un, Commodus'ta olduğu gibi Herakles ile bir bağlantısının bulunmaması ayrıca, nesne üzerinde belirgin yaprak motiflerinin varlığı ayrıca, elinde dal tutan başka imparatorların betimleri, söz konusu simgenin dal olması gerektiği vurgulanır. Ayrıca Suriye çevresindeki kültlerin rahiplerine ait, elinde dal tutan betimler, Elagabalus'un betimleri ile karşılaştırılır.

⁷⁸³ Krumeich, ss. 109-110.

sikkeler üzerinde de yer aldığı ve bu sikkelerden kimilerinin ön plana çıktığı görülür.⁷⁸⁴ Yukarıda verilen genel özellikleri yansıttığı görülen bir örneği detaylı olarak incelemekte fayda vardır. Buna göre Viyana örneği olarak isimlendirilen sikkeye bakıldığında⁷⁸⁵ (EK 4 Resim 89) tahrip olmuş önyüzde Elagabalus, tipik ışın taçı ile betimlenir ve üzerinde *ANTO(ninus) PIVS AVG(ustus)* yazar. Arka yüzde *CONSER(VA)TOR AVG(usti)* olarak okunan yazının yanı sıra imparator sola dönük biçimde bir sunağın önünde, sol elinde ise bir dal tutarken, sağ eli ile ise bir sunuda bulunurken betimlenmiştir. Sunu sahnesinin arkasında cepheden betimlenmiş bir quadriga içinde kutsal taş yer alır ve üstüne sola bakan bir kartal bulunmaktadır. Güneş şemsiyeleri yine tanımlanabilmektedir. Sunu yapan imparator ve kutsal taş beraber betimlenmiştir ki başka hiçbir sikkede iki motif beraber görülmediği aktarılır.⁷⁸⁶ Elagabalus'un senatoya yollanan resimdeki aksine rahip kıyafetiyle değil de, kısa bir tunik çeşidi ile betimlenmiş olması, sikkelyi basanların yabancı giysiyi tanımamaları ve bunu becerememeleri ya da betimleme de Romalılara yabancı gelebilecek birçok şeyin bir anda verilmek istenmemiş olabileceği yönünde açıklanmıştır.⁷⁸⁷

Şimdiye kadar verilen bilgilerde sikkeler üzerinde kartal, quadriga içinde ya da tek başına taşınan kutsal taş ve yıldız motifi külte ilişkin en belirgin simgeler olarak karşımıza çıkar. Bundan başka Elagabalus devri sikkelerinde görülen ilginç simgelerden bir diğeri, imparatorun kimi sikkelerin ön yüzde başında bulunan "boynuzlu başlıklar (taçlar-çelenkeler)"dir.⁷⁸⁸ (EK 4 Resim 85, 88, 92, 93) Bu türlü betimlerin varlığı, imparatorun dinine ilişkin diğer uygulamaları gibi hoşla gitmese de,⁷⁸⁹ dininin bir parçası olarak görülmektedir. Suriye dâhil olmak üzere doğu kökenli kültlerin birçoğunda buna benzer başlıkların bulunması ve bu örneklerde

⁷⁸⁴ Brendle, s. 412; Sikkelerden birinin İ.S. 260 yılında Galya'da gömülen 1985 yılında yeniden bulunan büyük bir sikke gömüsü içinde olduğu, diğerinin ise Viyana ila yapılan bir ticarete el değiştirdiği belirtilir.

⁷⁸⁵ Baldus, Hans Roland. "Das <Vorstellungsgemälde> des Heliogabal. Ein bislang unerkanntes numismatisches Zeugnis", **Chiron**, Band 19, 1989, (Heliogabal), ss. 469-470.

⁷⁸⁶ Brendle, s. 412.

⁷⁸⁷ Brendle, s. 412.

⁷⁸⁸ BMCRE IV.2, s. 37, No. 14, Resim, 2, No. 18; BMCRE IV.2, s. 38, No. 14; Resim, 2, No. 20; Icks, Priesthood, ss. 173-174; Kissel, Kaiser zwischen, ss. 183-185; Krenkel, 53-72; Wolfram Weiser, "Elagabal mit dem Stierpenis-Hütchen. Animalphallokrat oder Weichtell-Wolpertinger?", **Geldgeschichtliche Nachrichten** 196, 2000, ss. 53-56.

⁷⁸⁹ Cass. Dio, 79(80).11.1; İmparatorun sunağı etrafında yapmış olduğu kült dansının sıra dışılığı zaten tepki çekiyorken, söz konusu dansı ircaa ettiği sırada takmış olduğu başlık, dansın kendisi kadar Romalılar için yeni bir unsurdur.

kutsal dağların ve boğa boynuzlarının bir arada kullanılması, iki gücün birleşmesi ve bereketin arttırılmasının temsilcisi olarak tanımlanır ki⁷⁹⁰ (EK 1 Tablo 7) bu durum *Elagabal* kültüründe de benzer taç ya da çelenklerin kullanılmasını mantıklı kılar. İmparatorun, İ.S. 221 yılında basılmaya başlanan söz konusu sikkelerinde, başındaki çelenkin üzerinde öne doğru kıvrılan bir çıkıntı görülür. “Horozibiği”, “kıvrılmış parmak”, “tavşan kuyruğu” olarak çeşitli şekillerde isimlendirilen söz konusu çıkıntı, bundan başka “boğa penisi” olarak da tanımlanır⁷⁹¹ ki bunun imparatorun kültü için bir atribü niteliği taşıdığı da düşünülmektedir. Bu türlü bir başlığın kullanımıyla imparatorun, dininin gücünü kanıtlamak istediği düşünülür.⁷⁹² Az önce değinildiği üzere doğu kültürlerinde ya da antik dinlerde benzer biçimde cinsel organların birer sembol olarak kullanılması, söz konusu iddianın doğruluğu konusunda ipucu niteliğindedir. Phrygia kökenli *Kybele* ve Suriye kökenli *Atargatis* kültürlerinde, özellikle ilkbaharda yapılan törenlerde hadım olma seremonileri ve seremonilerde kullanılan kesilmiş organlar; Persler’in *Mithras* kültüründe ve Hititlerde dağ tanrısı ile ilgili seremonilerde boğa ya da kurban edilen hayvanlarının cinsel organları ile ilgili ritüeller bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bundan başka penis betimi sadece Anadolu ya da doğu bölgelerindeki kültürlerde değil, Yunan ve Roma yaşantısı içinde yer bulmuş inançlarda da kendini göstermektedir. *Phallos* Kültü adı verilen bu uygulama şu şekilde tanımlanır:⁷⁹³

“Erkek cinsel organının büyüsel güçler taşıdığı inancı ve bu inanç çerçevesinde toplanan uygulamalara verilen isim. *Phallos* kültü bereketi simgelemesi nedeniyle tüm ilkel toplumlarda görülmektedir. Bu nedenle de antik Yunan ve Roma’da bazı şenliklerde, ahşap, pişmiş toprak ve metalden yapılmış *phallos* heykelleri kullanılmıştır.”

Tüm bu bilgiler ışığında Elagabalus’un bu tür bir başlık taşımasının cinsel bir sapkınlıkla ilgisinin bulunmadığı, imparatorun başlıklarının boğa penisi ile birlikte betimlenmiş olmasının olası bir durum olduğu ve hatta dinsel bir anlam taşıdığı iddiası⁷⁹⁴ kanımca doğru olarak kabul edilmelidir. Ancak daha önce de belirtildiği üzere Elagabalus’un uygulamalarının yarattığı olumsuz etki, bu türlü bir simgenin

⁷⁹⁰ Michael Rainer Boehmer, “Hörnerkrone”, *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archaeologie*, 4 band 6/7, Berlin-Newyork, 1975, ss. 431-434; Brendle, s. 413.

⁷⁹¹ Kissel, Kaieser zwischen, ss. 183-184; Brendle, s. 413; Krengel, ss. 53-73.

⁷⁹² Krengel, ss. 64-72.

⁷⁹³ Tamay Tekçam, *Arkeoloji Sözlüğü*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007, s. 174.

⁷⁹⁴ Kissel, Kaieser zwische, ss. 184-185; Krengel, ss. 64-67. Söz konusu kaynaklarda, *Iupiter Heliopolitanus* örneklerine ve 20. yy. da Etiopya’daki bir dinsel uygulamada örnek olarak verilmiştir.

yanlış değerlendirilmesine neden olmuştur. Bu nedenledir ki boynuzlu başlıkların sikkeler üzerindeki betimi, İ.S. 222 yılında imparatorun ölümü ile birlikte ortadan kalkar.⁷⁹⁵ Bundan başka önemli bir nokta ise Severus Alexander'in *Iupiter*'i tekrar baş tanrı ilan etmesi ve *Elagabal*'i ana kentten tekrar Suriye'ye göndermesiyle sikkeler üzerinde siyah taş betimlemesi de sona erer.

Elagabal kültürünün Roma'ya uyarlanma çabalarının yanı sıra, imparatorluğun diğer bölgelerinde kabul görmesi için ne tür faaliyetlerde bulunulduğu, yine sikkeler ışığında belirlenebilmektedir. Her ne kadar imparator, kültürü yaymak için uzun bir zaman dilimine sahip olamamışsa da, Antiokheia'dan Roma'ya olan yolculuk sırasında bazı noktalarda bir takım girişimlerde bulunduğu bilinir.

Elagabalus, imparator olduktan sonra kutsal taşını da yanına alarak Emesa'dan Roma'ya olan yolculuğuna başlar. Bu yolculuk sırasında durakladığı kimi doğu kentlerinde hatıra paraları bastırılmıştır. İ.S. 218-222 yılları arasında birçok kentte basılan sikkeler üzerinde siyah taş, ön ya da arka yüzde betimlenmiştir. Roma ve Emesa hariç tutulursa bu kentler, Anadolu'dan Anazarbos, Hierapolis Kastabala ve Iuliapolis, Suriye'den Laodikea (ad Mare), İsrail'den Aelia Capitolina ve Neapolis, Mısır'dan ise Aleksandreia olarak sıralanabilir.⁷⁹⁶ (EK 2 Harita 4; EK 4 Resim 76, 78-80) Anadolu'daki kentlerin, imparatorun İ.S. 218-219 yılları arasında Antiokheia'dan Nikomedia'ya ya doğru gerçekleştirdiği yolculuğun güzergâhı yakınlarında olması, söz konusu durumun şüpheyi yer bırakmayacak biçimde tesadüf olmadığını gösterir.

Hem *Elagabal* kültürünü anlamak bakımından Antiokheia'dan ele geçmiş bir örnek dikkat çeker.⁷⁹⁷ Ön yüzde, imparatorun büstü yer alırken, arka yüzde ise *Sanct(o) Deo Soli* yazısı ve sağa yönelmiş bir quadriga içinde, dört adet şemsiye ile güneşten korunan kutsal taş yer alır. Tanrı ile özdeşleştirilen taşın canlı olduğu için

⁷⁹⁵ Brendle, s. 414; Krenzel, s. 63.

⁷⁹⁶ R. Ziegler, Anazarbos, ss. 72-75; Pietrzykowski, s. 1820; George Francis Hill, **A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum; Catalogue of the Greek coins of Palastine**, The Trustees, London, 1914, (BMC, Palastine), ss. 97-98, No. 85-90, Resim 10 No: 12-14; Waddington, Bithynia, s. 390, No. 36; Resim 64 No. 5; Ruprecht Ziegler, **Kaiser, Heer und Staedisches Geld**, Österreichischen akademie der Wissenschaften, Wien, 1993, (Kaiser), ss. 282-283, No. 393-395; André Dupont - Sommer ve Louise Robert, **La désse de Hiérapolis Castabala (Cilie)**, Paris, 1964, ss.79-82, No. 41, Resim 103; Angelo Geißen, **Katalog Alexandrinischer Kaisermünzen der Sammlung des Instituts für Altertumskunde der Universität zu Köln: Band 3 Marc Aurel-Gallienus (1995-3014)**, Westdeutscher Verlag, 1982, s. 134, No. 2236.

⁷⁹⁷ Brendle, s. 412.

güneşten korunduğu fikrini destekleyen bilgiler ise onun çeşitli kumaşlarla sarılması ve yağlarla ovulması olarak ortaya çıkar.⁷⁹⁸

İmparatorun yukarıda sözü edilen kentlerden en azından birini, ki olasılıkla bu kent Anazarbos'tur, bizzat ziyaret ettiği düşünülür. Anazarbos'un basmış olduğu bu sikkenin arka yüzünde⁷⁹⁹ imparatorun bir at üzerinde elinde mızrak ile betimlendiği aktarılır. Bu durum, olasılıkla Elagabalus'un kente gelişi ile ilgili bir anlatımdır.⁸⁰⁰ Bundan başka Anazarbos'ta basılmış olan ve *Elagabal* kültü yansıtan buluntular önemlidir.⁸⁰¹ Kentin *Zeus Olybreus*'a tapınıldığı bilinir, ancak tanrının Traianus devrinden sonra, sikkeler üzerinde yeniden betimlenmesi Elagabalus dönemine denk gelir ve bu dönemden sonra yine konu edilmeyecektir. Bu durum şunu gösterir ki *Zeus Olybreus Elagabal* ile ilişkilendirilmiş ve aynı anda, siyah konik taş biçiminde, Anazarbos sikkeleri üzerinde betimlenmiştir. Akropolde tapınılan yerel dağ tanrıçası *Aphrodite Kassalitis* ise Emesa'lı güneş tanrısının eşi olarak belirlenmiş olmalıdır ki bu durum daha önce de belirtilmiş olan kutsal evlilik durumunu desteklemektedir.

Elagabal'in Aelia Capitolina, Suriye Laodikea'sı ve Neapolis sikkeleri üzerinde görünmesi ilginç bir duruma da işaret eder. (EK 4 Resim 78-70) Adı geçen kentlerde askeri birliklerin bulunması, buradaki sikkelerin Emesa'nın güneş tanrısının askerler arasında kabul edilmesi için özellikle basıldığı yönünde bir yorumlanabilir. Öte yandan kentlerin Suriye içinde ya da yakınında bulunuyor olmaları da kült içerikli sikkeler basmalarını mantılı kılar. Kentlerde ele geçen sikkeler üzerinde betimlenmiş olan kutsal siyah taş, *Elagabal* ile ilişkilendirilir.⁸⁰² Neapolis sikkeleri üzerinde yer alan siyah taşın, kentte bulunan Gerizim Dağı ile bir bağlantısı olduğu belirtilmektedir.⁸⁰³ (EK 4 Resim 81) Şöyle ki tıpkı Zarbos Dağı gibi Gerizim Dağı'nın da *Iupiter (Zeus)* ile bağlantısının bulunması ve *Elagabal*'in *Iupiter* ile ilişkilendirilmesi, Gerizim Dağı'nı doğrudan *Elagabal* kültüne bağlar.

⁷⁹⁸ Bkz. s. 84, dipnot 162.

⁷⁹⁹ BMC Kilikia, s. 34, No. 18.

⁸⁰⁰ Icks, Sol Elagabal, s. 115.

⁸⁰¹ R. Ziegler, Anazarbos, ss. 59-85.

⁸⁰² Eckhard Meyer, "Bronzeprägung von Laodikeia in Syrien", *JNG*, Band 37/38, 1991, s. 66 Tafel 11 No. 67.

⁸⁰³ Martin Jessop Price ve Bluma L.Trell. **Coins and Their Cities; Architecture on the Ancient Coins of Greece, Rome and Palastine**, Wayne State University Press, Detroit, 1977, s. 39, Resim 55.

Siyah konik taşın Elagabalus devrinde, birçok kentin sikkesi üzerinde betimlenmiş olması, bu kentlerin tümünde *Elagabal*'e tapınıldığını gibi bir sonuç içermediğini de unutmamak gerekir. Çoğu kentin yerel yönetimlerinin, İ.S. 219 yılında üzerinde *Elagabal*'in betimlendiği imparatorluk sikkelerinin izinden gittiği söylenebilir. Bununla birlikte kimi ipuçları Emesa güneş kültüne tapınıldığını da gösterir. Daha önce de belirtildiği üzere Mauretania Caesariensis eyaletinde *Elagabal* onuruna bir tapınak yaptırılmış olduğu bilinmektedir. Pamphylia bölgesi Attelia⁸⁰⁴ kent senatosu ve halk tarihlendirilmemiş bir yazıtı *Elagabal*'e ithaf etmiştir.⁸⁰⁵ İmparatorun ölümünden sonra hatırasına silinmesine yönelik çalışmalarda, sözü edilen yazıt üzerindeki *Elagabal* yazısı tahrip edilse de hâlâ okunabilmektedir

Elagabal, kimi kentlerde büyük olasılıkla bir tanrıça ile bağlantı kurularak saygı görmüştür. Kappadokia bölgesinde bulunan Faustinopolis antik kentindeki Faustina'ya ait tapınağın içinde “*kendisi ya da Suriyeli Iupiter veya güneş*” için kutsal bir bölüm oluşturulduğu bilgisi verilir.⁸⁰⁶ Kimi zaman Faustina'nın ay ile birlikte betimlendiği bilinir. Bu durum göre, aktarılan bilginin ışığında Faustinopolis'te ay ve güneş arasında bir ilişki sağlanmış olabilir. Bunun dışında, *Elagabal*'in, Hierapolis-Kastabala tanrıçası olan ve *Selene*, *Artemis* ve *Aphrodite* ile ilişkilendirilen Tanrıça *Persia* ile bağlantısı söz konusudur; ayrıca Nikomedia'da adına *Demetria Antonia* şenlikleri kutlanan tanrıça *Demeter*'le de ilgisi olduğu belirtilir.⁸⁰⁷ Bu bilgilerin yanı sıra, Nikomedia'da ele geçmiş, Elagabalus'un hükümdarlığının ilk yıllarına ait kimi sikkelerin arka yüzlerinde yer alan *ADVENTVS AVG* lejandı da imparatorun Nikomedia'ya varışını göstermekte ve böylelikle imparatorun İ.S. 219 yılına denk gelen hükümdarlığının ilk kışını Nikomedia'da olasılıkla bir imparatorluk sarayında geçirdiğini doğrulamaktadır.

Lidya bölgesi Sardes antik kentinde ele geçmiş bir sikke üzerinde ise, imparator adına değil de tanrısı *Elagabal* adına kutlanan *Elagabalia* festivali ile ilgili bir betim yer alır.⁸⁰⁸ Aynı döneme tarihlenmesi gerek başka bir Sardes sikkesi

⁸⁰⁴ Bugünkü Antalya

⁸⁰⁵ Icks, Sol Elagabal, s. 115, dipnot 14.

⁸⁰⁶ H.A. Caracalla, 11. 6-7; Icks, Sol Elagabal, s. 117.

⁸⁰⁷ Icks, Sol Elagabal, s.117.

⁸⁰⁸ Söz konusu festivalin *Hermophlios*'un birinci arkhon olarak ikinci kez seçildiği için kutlanmış olması gerektiğine dair yorumlar bulunur. Icks, Sol Elagabal, s.115 dipnot 15; Barclay Vinceat Head,

üzerinde, *Kore* onuruna kutlanan *Khrysantina*⁸⁰⁹ festivalinin betimleri yer alması, *Elagabal* kültünün Sardes’de *Kore* kültü ile ilişkili olması gerektiği iddiasını ortaya koymuştur.⁸¹⁰ Her iki sikkenin Arkhon Hermophilos’un ismini barındırması kanıt olarak verilmiştir. Bunlardan biri üzerinde *Kore* heykeli bir figür tarafından quardriga içinde taşınmakta ve sağ elini güneş tanrısı *Helios*’un geleneksel selamlama şeklinde havaya kaldırmakta; diğer sikkede ise, *Kore* başak filizi ile güneş ve ayın simgesi tarafından çevrelenmektedir. Bu durum, daha öncede değinildiği üzere *Elagabalus*’un güneş ve ay arasında bağlantı kurmak amacıyla tanrısı *Elagabal*’i, Roma’da kutsal evlilik bağıyla *Urania* ile birleştirmesini hatırlatmaktadır. Sonuç olarak Sardes’de benzer bir ilişki *Elagabal* ile *Kore* arasında kurulmuş olabilir.

Elagabalia Festivalinin başka kentlerde de kutlandığına dair bilgiler olmasa da sadece Thyateira (Lidya)’dan ele geçmiş bir yazıtta belirtilen oyun belki *Elagabal* adına kutlanmış olabilir. *Elagabalus* tarafından ihsan edilen bu oyun *ισοπύθιον* olarak yazılmıştır ve *Pythia* oyunlarını hatırlatmaktadır. Emesa’da *Helia Pythia* şenliklerinin kutlanması,⁸¹¹ Thyateira’daki şenliğin de *Elagabal* adına kutlanmış olmasını mümkün kılar. Yine Thyateira’dan ele geçmiş bir sikkenin arka yüzünde imparator *Apollon Tyrinnos* ile birlikte betimlenmiştir⁸¹² ve bu sikkede yine *Pythia* ile ilişkilendirilir.⁸¹³ (EK 4 Resim 95) Ancak Emesa’da güneş tanrısı adına kutlanan bu oyunların aynı nedenle burada kutlanması konusunda bir sıkıntı vardır, çünkü Thyateira’nın güneş tanrısı *Apollon Tyrinnos*’tur.⁸¹⁴ Buna göre burada güneş tanrısı adına bir kutlama yapılıyorsa bu *Elagabal* değil *Apollon* olmalıdır. Üstelik bu kanıtlar, imparatorun bu kente uğradığını net olarak söyleyememektedir.

Yukarıda sözü edilen sikkeler, imparatorun kültünün yayılımını göstermeleri açısından son derece önemlidir. Sikkelerin kimilerinin, *Elagabalus*’un Roma’ya olan yolculuğunun güzergâhını ve bu yolculuk sırasında kültünü bu noktalara götürdüğünü gösteren bilgiler ortaya koyduğu doğrudur. Ancak her sikkenin bu

A Catalogue of the Breek Coins in the Britih Museum; Catalogue of the Greek coins of Lydia, The Trustees, London, 1901, (BMC Lydia), s. 265, No. 170.

⁸⁰⁹ Price, s. 104.

⁸¹⁰ Icks, Sol Elagabal, s. 116, dipnot 17.

⁸¹¹ Pietrzykowski, s. 1821.

⁸¹² BMC, Lydia, s. 312, No. 112.

⁸¹³ Halfmann, s. 231.

⁸¹⁴ Icks, Sol Elagabal, s. 116.

direkt olarak bu durumu yansıtmadığını da belirtmek gerekir; çünkü kimi sikkelerin buluntu merkezlerine bakıldığında söz konusu yolculuğun ve yayılımının Anadolu'nun kıyı bölgelerinden gerçekleşmesi gerektiği sonucu ortaya çıkar ki yanlış bir sonuçtur. Daha önce de belirtildiği üzere Elagabalus'un yolculuğunu kanıtlayan belgeler güzergâhı, Antiokheia, Ankyra, Iuliopolis, Prusias ad Hypium, Nikaia, Nikomedia üzerinden Thrakia, Moesia ve Pannonia olarak belirlemiştir. Aksini gösteren bir kanıt da bulunmamaktadır. Diğer kentlerde ele geçen ve imparatorun kültünü yansıtan buluntular olasılıkla yeni imparatoru onurlandırmak adına basılan örneklerdir ki Roma İmparatorluk Tarihi'ne bakıldığında, bu durumun yeni imparatorlar adına yapılan rutin bir uygulama olduğu görülür.

SONUÇ

Dört yıllık hâkimiyet süresi bir imparator için kısa bir süredir. Üstelik çok genç bir yaşta tahta çıkmak, gerekli olgunluğa erişmeden bu tür bir gücün sahibi olmak, henüz gelişmekte olan karakteri etkileyebilir. Bir erkek olmasına rağmen, fiziksel güzelliği ile dikkat çekmiş ve şımartılmış, cinsel kimliği konusunda kafası karışmış, bunun yanı sıra dinsel liderlik gibi önemli bir konuma getirilmiş bir “çocuğu” Roma İmparatorluğun en üst makamına oturtmak elbette sorunları da beraberinde getirir. Elagabalus’un yaşamının kısa bir özeti diyebileceğimiz bu anlatım onu Roma İmparatorluğunun kötü yöneticileri içine sokan detayları da içermektedir.

Gerçekte Elagabalus’un yaşamına bakıldığında, büyükannesi Iulia Maesa’nın taht hırsının kurbanı olduğu sonucu çıkarabilir. Iulia Maesa Elagabalus’u, olabilecekler konusunda yeterince uyardıktan ya da onu bu türlü bir göreve gerçek anlamda hazırlamadan gözü kara bir biçimde bu hırsa mahkûm etmiştir. Olasılıkla Maesa, torunun yanlış tercihler yapabileceği gerçeğini görmezlikten gelerek bu yola atılmıştır. Henüz kişiliği tam olarak gelişmemiş olan Elagabalus başlangıçta sakin görünse de aslında neyin peşinden gideceğini en baştan beri hissettirmiştir. O bir rahiptir ve dininin gereklilikleri her şeyin üstünde olmalıdır. Bu seçimin bedelini hayatı ile ödemiştir.

Elagabalus’un büyüdüğü Suriye bölgesi farklı dinsel unsurların bir arada görüldüğü bir bölgedir. Çeşitli inançlar, tapınışlar, seremoniler, renkler ve sesler bir arada görülür. Gerek yerel özellikler, gerekse doğunun bilinen ritüellerinin birçoğu imparatorun dinini oluşumunda etkilidir. En genel anlamda bakıldığında söz konusu din bir güneş kültünden ibarettir. Tanrı *Elagabal* bir güneş tanrısıdır. Öte yandan yücelik ile ilişkili olarak bir içinde dağ tanrısı olma özelliğini de taşır. Buna bağlı olarak tanrı, kutsal bir taş ile simgelenmiş, kimi zaman taş tanrının kendisi olmuştur.

İmparatorun, içinde birçok unsur barındıran böylesi bir dinin başrahibi olması, o dini özümsemiş anlamına gelmez. Olasılıkla genç yaşının ve tecrübesizliğinin etkisiyle, kendi dininin gerçek anlamını tam olarak öğrenmeden onu yaymaya çalışması, kanımca en büyük hatası olmuştur. Ritüellerin derinliği yerine görseelliği ile ilgilenen Elagabalus, bu yolla çevresini etkilemeyi de başarmıştır.

Örneğin kulte ilişkin yapmış olduğu danslar taşıdıkları dinsel anlamdan çok icracısının erotik içerikli hareketleri nedeniyle dikkat çekmiştir. Doğuda iken dikkat çeken bu durum, Roma’da ise tepki çeken bir davranış olarak değerlendirilmiştir. Elagabalus ise tüm bu olumsuz tepkilere rağmen, kültünü kabul ettirme ısrarını sürdürmüştür.

Elagabalus’un, inandığı değerleri çevresine dayatma isteği ve bunu gerçekleştirmek için sergilediği tavır aslında çocuksu bir inat olarak değerlendirilmelidir. Henüz ergenlik aşamasındaki iken tahta çıkan bu genç adam, bence aynı zamanda saflığı, tecrübesizliği ya da akılsızlığı olarak nitelendirilebilecek bir tutum sergilemiş, gerçekte çok dürüst bir biçimde, hiç gizlemeden, açık açık niyetinin kültünü tüm Roma İmparatorluğu’na kabul ettirmek olduğunu göstermiştir. Biraz kurnaz ya da akıllı davransaydı, isteklerini planlı bir biçimde, Roma toplumunun dikkatini çekmeden, yıllar içine yayarak, aşamalı olarak gerçekleştirseydi belki de tahtta kalma süresi uzayacak ve de bu denli tepki çekmeyecekti. Peki, bu duruma göre Elagabalus’un dürüst biri olarak daha fazla saygı görmesi gerekmez miydi? Diğer türlü davranış biçimi onu art niyetli yapmaz mıydı? Elagabalus’un yaşamındaki kırılma noktası, henüz kişiliği tam olarak gelişmemişken Roma İmparatoru olmak gibi büyük bir gücü eline geçirmiş olmasıdır. Gerçekte, dürüstlük olarak değerlendirilebilecek bu davranışı, elde etmiş olduğu gücün etkisiyle, tersi bir duruma çevirmiştir. Tüm yetkinin kendisinde olması, keyfi bir tutum sergileyebileceği yanlışına düşmesine neden olmuştur. Tıpkı kültünün manevi derinliğini tam olarak kavrayamadığı gibi, Roma İmparatoru olmanın nasıl derinlikli ve ağır bir yaşam biçimi olduğu konusunda da hazırlıksız olduğu açıktır. Anlaşılan odur ki imparatorluğu, sonsuz yetki sahibi olmak ve bunu kendi istekleri doğrultusunda kullanmak olarak algılamıştır. Roma yaşantısının işleyişinde çok önemli bir yeri olan Roma bürokrasisini öğrenmek yerine, kültü ile ilgilenmeyi tercih etmiştir.

Tüm bu gelişmeler onun kötü, despot ya da zalim olarak değerlendirilmesini haklı kılar mı? Bu kadar kötü biri olarak değerlendirilmesinin nedeni “Romalı” imajının uzağında olmasıdır. Burada bir ötekileştirme söz konusudur. Aslında öyle olmamalıdır. Ancak, davranışlarının felsefi ve ruhani bir derinlik içermemesi, “sığ” bir karaktere sahip olması hakkındaki iddiaları geçerli kılmaktadır.

Elagabalus'un yaşamı hakkında bilgi veren modern kaynakların, antik kaynakların etkisiyle konuyu işledikleri net biçimde söylenmektedir. Antik yazarlar Cassius Dio ve Herodianus ile antik kaynak *Historia Augusta* söz konusu çerçeveyi çizen eserlerdir. İmparatorun çağdaşı olan Cassius Dio'un anlatımı daha subjektif iken, diğeri çağdaşı Herodianus'un Suriyeli olmasının da etkisiyle, daha objektif bir üslup kullandığı görülür. İ.S. 4.yy.da yazılmış olan *Historia Augusta* ise imparatorun yaşamını en abartılı olarak aktaran eserdir. Bu bilgiler ışığında Elagabalus'a ilişkin kötü imparator imajının söz konusu kaynaklara dayanarak oluşturulduğu açıktır.

İmparatorun din politikası yaşadığı dönem ve sonrasında en çok tartışma yaratan konu olmuştur. Medeniyetler çatışmasının Roma İmparatorluk Tarihindeki çarpıcı bir örneğini oluşturan bu duruma göre "batı" dünyası "doğu" kökenli bir dini kabul etmek istememiştir. Hâlbuki söz konusu "batı" dünyasının "doğu" kökenli dinlere yabancı olmadığı net bir biçimde bilinmektedir. Elagabalus'a yönelik bu direnç, onun kendi tanrısı *Elagabal*'i ısrarlı bir biçimde tüm dinlerin en üst noktasına yerleştirme çabasıdır. Öfke yaratan bu durum, özünde Dağ ve Güneş Tanrı kavramlarını barındıran kültün tanınamamasına yol açmıştır.

Elagabalus Devri maddi kültür kalıntılarının az sayıda olduğu açıktır. Gerek hükümdarlığının kısa sürmesi, gerekse hatırasının yok edilmeye çalışılması bu durumun en önemli nedenidir. Bu nedenle mimari açıdan baktığımızda çok yoğun bir inşa faaliyetinin olmadığı görülür. En önemli yapılar Roma'da yoğunlaşmıştır ancak bunlara ilişkin kalıntılar da ne yazık ki oldukça azdır. Sikkeler, imparatorun din politikasına ilişkin en yoğun bilgi veren maddi kültür kalıntılarıdır. Bu sayede hem *Elagabal* kültü hem de tanrının diğeri tanrı ve tanrıçalarla olan ilişkisi net olarak izlenmektedir. Maddi kültür kalıntıları içinde en ilginç sonuç Elagabalus'a atfedilen portreler üzerinde yapılmış olan bir çalışma ile sağlanmıştır. Buna göre fizyognomi yöntemiyle imparatora ait portreler üzerinden karakter analizi yapılmıştır. Bu çalışmayla yapılan karakter analizine göre Elagabalus'un uyuşuk, kayıtsız, dar kafalı, enerjik olmayan, fakat bu pasiflik içinde gözlemlene yeteneğinden de yoksun olmayan, ancak özgün kararlar alamayan, o yüzden geniş yetki ve olanaklara sahip olduğu zaman atacağı adımlarla, tavır ve davranışlarla çevresindekileri şok edebilen veya kızdırabilen, örneğin bu olanak ve fırsatları cinsel ihtiyaçlarını tatminin çok ötesine kullanabilen biri olabileceği sonucuna varılmıştır. Bu durum imparatorun antik

kaynaklarda aktarılan yaşam biçimine bire bir uymaktadır. Bu nedenle Elagabalus'un sapkın bir yaşamı olduğu konusundaki bilgiler haklılık kazanmaktadır.

Sonuç itibarıyla, tez oluşturulurken, din ve sanat ilişkisine de imparatorun yukarıda belirtilen kişilik özelliklerinden yola çıkılarak oluşturulmuş bir çerçeveden bakma gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, imparatorun faaliyetlerini birer liste halinde sunmaktan çok, söz konusu kişilik bozukluğu ve kültürel çatışmaların ipuçlarını maddi kültür kalıntıları üzerinde takip edip, bunları sunma isteği belirmiştir. Elagabalus'a ilişkin tüm veriler, bu tez kapsamında incelenmiş, değerlendirilmiş, kimi yeniden kimi özgün olarak yorumlanmış ve okuyucuya sunulmuştur. Araştırma ilerledikçe, özellikle heykeltıraşlık eserleri içindeki buluntuların değerlendirilmesinde ilginç sonuçlara varılmıştır. Buna göre fizyognomik çalışmaların ışığında, portreler üzerinde verilmiş olan detayların, imparatorun karakter yapısını net bir biçimde ortaya koyduğu anlaşılmıştır. Tarihsel verilerin, portreler üzerinde kesin bir biçimde izlenebilmesi, imparatora ilişkin diğer eserlerin değerlendirilmesinde de kesin sonuçlar elde edilebilmesini mümkün kılmaktadır. Tüm bu bilgiler, yazıt, sikke, mimari buluntu gibi diğer maddi kültür kalıntıları ile desteklenince, yapılmış olan bu çalışma, Türkçe yazılmış ve Elagabalus'un yaşamını aktaran derli toplu bir biyografi olarak şekillenir. Bundan sonra Elagabalus ile ilgili yapılacak olan yeni bir çalışmanın, kazılarda elde edilebilecek yeni buluntular ışığında gerçekleştirilmesi, yazarların tekrara düşmesine engel olacaktır.

KAYNAKÇA

Abbott, Nabia. “Pre-Islamic Arab Queens”, **The American Journal of Semitic Languages and Literatures**, Vol. 58, No. 1, 1941, ss. 1-22.

Akşit, Oktay. **Roma İmparatorluk Tarihi (M.S. 193-395)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1970.

Aleskerli, Ali. **Yüz okuma Sanatı**, Selis Kitapları, İstanbul, 2008.

Alföldi, Géza. “Ein Denkmal des Serapis-Isis-Kultes in Pannonien”, **Alba Regia: Annales Musei Stephani Regis**, Sayı 4, 1963-64, ss. 87-90.

Alföldi, Géza. “Septimius Severus und der Senat,” **Bonner Jahrbücher**, Band 168, 1968, ss. 112-160.

Alt, Albrecht. “Baal”, **Reallexikon Der Vorgeschichte Erster Band (AAL-Beschneidung)**, 1924, ss. 305-306.

Altheim, Franz. **Die Soldatenkaiser**, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1939.

Altheim, Franz. **Die Krise der Alten Welt; Im 3. Jahrhundert n. Z.W. und ihre Ursachen, Dritter Band: Götter und Kaiser**, Ahnenerbe-Stiftung Verlag, Berlin-Dahlem, 1943.

Ameling, Walter. “Cassius Dio und Bithynien”, **Epigraphica Anatolica**, Heft 4, 1984, ss. 123-138.

Ameling, Walter. “Griechische Intellektuelle und das Imperium Romanum: das Beispiel Cassius Dio”, **ANRW**, Teil II, Band 34.3, 1997, ss. 2472-2496.

Ammianus Marcellinus, **Roman History: Volume II Book 20-26**, Translated by John C. Rolfe, Loeb Classical Library, 1940.

Amphitheatre Castrense, 22 décembre 2007,
http://fr.wikipedia.org/wiki/Amphitheatre_Castrense (10. 07. 2012).

Arrizabalaga Y Prado, Leonardo De. **The Emperor Elagabalus: Fact or Fiction?**, Cambridge University Press, Cambridge, Newyork, 2010.

Arslan, Melih. “Anadolu Medeniyetleri Müzesi Koleksiyonundaki Anazarbus Sikkeleri”, **Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi**, Yıl: 2000 Sayı: 1, ss. 57-70.

Arslan, Melih. “Sarıyar Baraj Gölü’nün Yuttuğu Kayıp Kent’in Hazineleeri”, **Arkeoloji ve Barajlar Gerçeği, Aktüel Arkeoloji Dergisi Özel Sayısı**, 2010, ss. 134-139.

Arslan, Melih, Mustafa Metin, Okan Cinemre, Tolga Çelik ve Ülkü Devecioğlu. “Juliopolis Nekropolü 2009 Yılı Kurtarma Kazısı”, **19. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu**, (29.04 - 01.05.2010 Ordu), Ankara, 2011, ss. 271-304.

Arslan, Melih, Mustafa Metin, Okan Cinemre, Tolga Çelik ve Mehtap Türkmen, “Juliopolis Nekropolü 2010 Yılı Kazı Çalışmaları”, **20. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu**, (25.04 - 29.04.2011 Bodrum), Ankara, 2012, ss. 177-214.

Artaud, Antonin. **Heliogabalos Taçlı Anarşist**, Çev: İsmet Birkan, Dost Kitabevi, Ankara, 2000.

Augé, Christian ve Pascale Linant de Bellefonds. “Elagabalos”, **LIMC**, Band 3/1, 1986, ss. 705-708.

Aulock, Hans von. **Sylloge Nummorum Graecorum; Deutschland**, Mann, Berlin, 1957-1968.

Baldus, Hans Roland. "Das <Vorstellungsgemälde> des Heliogabal. Ein bislang unerkanntes numismatisches Zeugnis", **Chiron**, Band 19, 1989, ss. 467-476.

Baldus, Hans Roland. "Zur Aufnahme des Sol Elagabalus-Kultes in Rom, 219 n. Chr.", **Chiron**, Band 21, 1991, ss. 175-178.

Baldwin, Barry. "The *acta diurna*", **Chiron**, Band 9, 1979, ss. 189-203.

Balestrazzi, Elena di Filippo. "La pompa del magistrato e il dio di Emesa", **Aqvileia Nostra**, Anno 56, 1985, ss. 337-360.

Ball, Warwick. **Rome in the East: The transformation of an empire**, Routledge, London-Newyork, 2001.

Balty, Jean Ch. "Apamea in Syria in the Second and Third Centuries A.D.", **JRS**, Vol. 78, 1988, ss. 91-104.

Bartman, Elizabeth. "Hair and the Artifice of Roman Female Adornment", **AJA**, Vol. 105, No. 1, 2001, ss. 1-25.

Batuk, Cengiz. **Tarihin Sonunu Beklemek, Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Bayburtluoğlu, Cevdet. "Arykanda 2002/*Arykanda 2002*", **ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri**, Sayı: 2003-1, 2003, ss. 8-10.

Bayburtluoğlu, Cevdet. **Yüksek Kayahğın Yanındaki Yer Arykanda**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003.

Bayburtluoğlu, Cevdet. **Arkykanda, The Place Near the High Rocks**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2005.

Bean, George Ewart ve Terence Bruce Mitford. **Journeys in Rough Cilicia 1964-1968**, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse Denkschriften, 102. Band, Ergänzungsbände zu den Tituli Asiae Minoris Nr.3, Wien, 1970.

Beaujeu, J. "Le paganisme romain sous le Haut Empire", **ANWR**, Teil II, Band 16.1, 1978, ss. 4-24.

Benario, Herbert W. "The Titulature of Julia Soaemias and Julia Mamaea: Two Noes", **Transactions and Proceedings of the American Philological Association**, Vol. 90, 1959, ss. 9-14.

Bengston, Herman. **Römische Geschichte; Republik und Kaiserzeit bis 284 n.chr.**, Verlag, C.H. Beck München, 8. auflage, 2001.

Benzinger, Immanuel, "Emesa", **RE**, Band 5, 1905, ss. 2496-2497.

Bergmann, Marianne. **Studien zum römischen Porträt des 3 Jahrhunderts n. Chr., Antiquitas**, Reihe 3, Band 18, Rudolf Habelt Verlag, Bonn, 1977.

Bernstein, William J. **A Splendid Exchange: How Trade Shaped the World**, Newyork, 2008.

Birley, Anthony Richard. "Marius Maximus: The Consular Biographer", **ANRW**, Teil II, Band 34.3, 1997, ss. 2678-2757.

Birley, Anthony Richard. "Hadrian to Antonines", **The Cambridge Ancient History Volume 11: The High Empire, A.D. 70-192**, Ed. Alan K. Bowmann, Peter Garnsey, Dominic Rathbone, Cambridge University Press, London, 2000, ss. 132-194.

Birley, Anthony Richard. **Marcus Aurelius: A Biography**, Taylor & Francis e-Library, 4. Basım, Newyork, 2001.

Birley, Eric. "Septimius Severus and the Roman Army", **Epigraphische Studien 8**, 1969, ss. 63-82.

Blois, Lukas De. "Emperor and Empire in the Work of Greek-speaking Authors of the Third Century", **ANRW**, Teil II, Band 34.4, 1998, ss. 3391-3440.

Blois, Lukas De. "The Crisis of the Third Century A.D. in the Roman Empire: A Modern Myth?", **The Transformation of Economic Life under the Roman Empire**, Ed. Lukas De Blois & John Rich, J. C. Gieben Publisher, Amsterdam, 2002, ss. 204-217.

Blois, Lukas De. "The Military Factor in the Onset of Crises in the Roman Empire in the Third Century A.D.", **The Impact of the Roman Army (200 B.C. – A.D. 476)**, Ed. Lukas De Blois ve Elio Lo Cascio, Brill, Leiden-Boston, 2007, ss. 490-506.

Boehmer, Rainer Michael. "Hörnerkrone", **Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archaeologie**, 4 band 6/7, Berlin-Newyork, 1975, ss. 431-434.

Bosch, Clemens. **Die kleinasiatischen Münzen der römischen Kaiserzeit**, Teil 2 Band 1, Verlag von W. Kohlhammer, Stuttgart, 1935.

Boyana, Hülya. "Nikomedia Kenti ve Tanrıça Demeter", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 25 sayı 39, 2006, ss. 171-187.

Bowersock, Glen Warren. "A Report on Arabia Provincia", **JRS**, Vol. 61, 1971, ss. 219- 242.

Bratton, Fred Gladstone. **Yakın Doğu Mitolojisi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, çev: Nejat Muallimoğlu, İstanbul, 1995, ss. 99-101.

Braudel, Fernand. **Bellek ve Akdeniz; Tarihöncesi ve Antikçağ**, Çev: Ali Berktaş, Metis Yayınları, İstanbul, 2007.

Brendle, Tobias. “Die Religionpolitik Kaiser Elagabal im Spiegel seiner Münzen”, **Numismatisches Nachrichtenblatt** 10, 2001, ss. 411-414.

Brilliant, Richard. **Gesture and Runk in Roman Art: The Use of Gestures to Denote Status in Roman Sculpture and Coinage**, Memoirs of the Connecticut Academy of Arts and Sciences, Vol. 14, New Haven, 1963.

Brois, Henri ve Yvon Thebert. “Elagabal et le Complexe Religieux de la Vigna Barberini”, **MEFRA**, Vol. 111-2, 1999, ss. 729-747.

Bruun, Chirster. “Kaiser Elagabal und ein neues Zeugnis für den Kult des Sonengottes Elagabalus in Italien”, **Tyche** 12, 1997, ss. 1-5.

Burrell, Barbara. **Neokoroi: Greek cities and Roman emperors**, Brill, Leiden-Boston, 2004.

Calcagno, Mauro. "Censoring Eliogabalo in Seventeenth-Century Venice", **Journal of Interdisciplinary History**, 36 No. 3, 2006, ss. 355-377.

Cameron, Alan. “Gratian’s Repudiation of the Pontifical Robe”, **JRS**, Vol. 58, 1968, ss. 96-102.

Cassius Dio, **Roman History**, Translated by Earnest Cary- Herbert B. Foster, Loeb Classical Library, 1914.

Champlin, Edward. "The Life and Times of Calpurnius Siculus", **JRS**, Vol. 68, 1978, ss. 95-110.

Chausson, François. "*Vel Iovi Vel Soli*: Quatre études autour de la Vigna Barberini (191-354)", **MEFRA**, 107-2, 1995, ss. 661-765.

Colpe, Carsten. "Emesa", **KIP**, Band 2, 1979, ss. 257-258.

Colpe, Carsten. "Dusares", **KIP**, Band 2, 1979, ss. 183-185.

Colpe, Carsten. "Einführung in die Geschichte", **Die orientalische Religionen im Römerreich**, Ed. Maarten Jozef Vermaseren, Leiden: Brill, 1981, ss. 1-40.

Couperus, Louis. **Heliogabal der Sonnenkaiser**, Aus dem Niederländischen von Christel Captijn-Müller und Heinz Schneewiess, Aufbau Taschenbuch Verlag, Berlin, 1998.

Cumont, Franz. **The Mysteries of Mithra**, Translated from the second revised French edition by Thomas J. McCormack, Chicago, Open Court, 1903.

Cumont, Franz. "Elagabalus", **RE**, Band 5, 1905, ss. 2219-2222.

Cumont, Franz. **The Oriental Religions in Roman Paganism**, The Open Court Publishing Company, Chicago/London, 1911.

Cumont, Franz. "Les Syriens en Espagne et les Adonies à Séville", **Syria**, Vol. 8, 1927, ss. 330-41.

Çapar, Ömer. "Roma Tarihinde Magna Mater (Kybele) Tapınımı", **A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Sayı 29, 1-4, 1979, ss. 167-210.

Dabrowa, Edward. “The commanders of Syrian legions, 1st-3rd c. A.D.”, **The Roman Army in the East**, Ed. David L. Kennedy, Ann Arbor, 1996, ss. 277-296.

Dalby, Andrew. **Bizans'ın Damak Tadı, Kokular, Şaraplar, Yemekler**, Çev: Ali Özdamar, Kitap yayınevi, İstanbul, 2004.

Demiriş, Bedia. “Grekler’de ve Romalılar’da Tarih Yazımı: Romalılar’da Tarih Yazımı”, **Anadolu Araştırmaları**, Sayı 15, 1999, ss. 432-459.

Doğer, Ersin. **Antikçağ’da Bağ ve Şarap**, İletişim Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2004.

Doğer, Ersin. **Roma Heykeltıraşlığı**, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2009.

Drijvers, Han J.W. “Das Heiligtum der arabischen Göttin Allât im westlichen Stadtteil von Palmyra”, **Antike Welt**, 7. Jahrgang Heft 3, 1976, ss. 28-38.

Drijvers, Han J.W. “Die Dea Syria und andere Syrische Gottheiten im Imperium Romanum”, **Die orientalische Religionen im Römerreich**, Ed. Maarten Jozef Vermaseren, Leiden: Brill, 1981, ss. 241-263.

Duggan, Alfred. **Family Favourites**, Peter Davies, London, 1960, (İkinci baskı 1973).

Dupont-Sommer, Andre ve Louis Robert. **La Déesse de Hiérapolis Castabala (Cilicie)**, Paris, 1964.

Dürüşken, Çiğdem. **Roma’nın Gizem Dinleri**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000.

Eadie, John. "One hundred years of rebellion: The eastern army in politics, A.D. 175-272.", **The Roman Army in the East**, Ed. David L. Kennedy, Ann Arbor, 1996, ss. 135-151.

Edzard, Dietz Otto. "Hadad", **KIP**, Band 2, 1979, ss. 902-903.

Eisenhut, Werner. "Haruspices", **KIP**, Band 2, 1979, ss. 945-947.

Eisenhut, Werner. "Caelestis", **KIP**, Band 1, 1979, (Caelestis), s. 992.

Eisenhut, Werner. "Augures", **KIP**, Band 1, 1979, ss. 734-736.

Eisenhut, Werner. "Dolichenus", **KIP**, Band 2, 1979, ss. 115-116.

Eliade, Mircea. **Dinler Tarihine Giriş**, Çev: Lale Arslan, Kabalcı Yayınevi, 2. Basım, İstanbul, 2009.

Erhat, Azra. **Mitoloji Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, 12. basım, İstanbul, 2003.

Fabbi, Fabio (Fabbi Studio). **Comune di Roma: The Forums Area**, 1999, <http://www.capitolium.org/eng/fori/pianta.htm/10.07.2012>).

Fauth, Wolfgang. "Baal", **KIP**, Band 1, 1979, ss. 791-795.

Fauth, Wolfgang. "Dea Syria", **KIP**, Band 1, 1979, ss. 1400-1403.

Fauth, Wolfgang. "Salambo", **KIP**, Band 4, 1979, s. 1504.

Fauth, Wolfgang. "Steinkult", **KIP**, Band 5, 1979, ss. 354-355.

Fittschen, Klaus ve Paul Zanker. “Die Kolossalstatue des Severus Alexander in Neapel-eine wiederverwendete Statue des Elagabal”, **JDI**, Band 85, 1970, ss. 248-253.

Fittschen, Klaus ve Paul Zanker. **Katalog der römischen Porträts in den Capitolinischen Museen und den anderen kommunalen Sammlungen der Stadt Rom, Band I-II**, Verlag Phillip von Zabern, Mainz am Rhein, 1980.

Fleming, Daniel E. “Baal and Dagan in Ancient Syria”, **Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archaeologie**, Band 83, 1993, ss. 88-98.

Franke, Peter Robert. **Roma Döneminde Küçükasya: Sikkelerin Yansımasında Yunan Yaşamı**, çev: Nezahat Baydur ve Banu Theis Baydur, Ege Yayınları, İstanbul, 2007

Freely, John. **The Eastern Mediterranean Coast of Turkey**, SEV Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1998.

Frey, Martin. **Untersuchungen zur Religion und zur Religionspolitik des Kaiser Elagabal, Historia Einzelschriften 62**, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 1989.

Fuhrmann, Manfred Konstan. “Suetonius”, **KIP**, Band 5, 1979, ss. 411-413.

Führer, J., “Zur geschichte des Elagabalium und der Athena Parthenos des Pheidias”, **RM**, Band 7, 1892, ss. 158-165.

Gaifman, Milette. “The Aniconic image of the Roman Near East”, **The Variety of Local Religious Life in the Near East**, Ed. Ted Kaizer, Brill, Leiden-Boston, 2008, ss. 37-72.

Gaster, Thedor H. **Thespis Eskiyağında’da Ritüel, Mit ve Drama**, çev: Mehmet H. Doğan, Kabalcı Yayınevi, 1. Basım, İstanbul, 2000.

Gärtner, Hans. "Lukianos", **KIP**, Band 3, 1979, ss. 774-777.

Geissen, Angelo, **Katalog Alexandrinischer Kaisermünzen der Sammlung des Instituts für Altertumskunde der Universität zu Köln, Band 3: Marc Aurel - Gallienus Nr. 1995-3014**, Westdeutscher Verlag, Köln, 1982.

Graepler, Daniel (Koorrdinator). **Virtuelles Antiken Museum Göttingen, Severus Alexander**,

<http://viamus.uni-goettingen.de/fr/e/uni/e/07/05> (27 şubat 2012).

Grasser, Walter. **Münzen des Altertums**, Wilhelm Heyne Verlag, München, 1978.

Gross, Karl. "Elagabal", **RAC**, Band 4, 1959, ss. 987-1000.

Hajjar, Youssef. "Jupiter Heliopolitanus", **Die orientalische Religionen im Römerreich**, Ed. Maarten Jozef Vermaseren, Leiden: Brill, 1981, ss. 213-240.

Halfmann, Helmut. "Zwei syrische Verwandte des severischen Kaiserhauses", **Chiron**, Band 12, 1982, ss. 217-235.

Halsberghe, Gaston H., **The Cult of Sol Invictus**, E.J.Brill, Leiden, 1972.

Halsberghe, Gaston H., "Le Culte, de Deus Sol Invictus à Rome au 3e siecle apres J.C", **ANRW**, Teil II, Band 17.4, 1984, ss. 2181-2201.

Halsberghe, Gaston H., "Le Culte de Dea Caelstis", **ANRW**, Teil II, Band 17.4, 1984, ss. 2203-2223.

Hammond, Mason. "The tribunician day during the early empire", **MAAR**, Vol. 15, 1938, ss. 23-61.

Hannestad, Niels. **Roman Art and Imperial Policy**, Aarhus University Press, Aarhus, 1986.

Hanslink, Rudolf. "Historia Augusta", **KIP**, Band 2, 1979, ss. 1191-1193.

Hanslink, Rudolf. "Aurelius", **KIP**, Band 1, 1979, ss. 763-771.

Harl, Kenneth W. "Caracalla or Elagabalus? The Imperial Imago at the Greek Mint of Magnesia Maeandrum", **The American Numismatic Society Museum Notes** 26, 1981, ss. 163-184.

Hay, J. Stuart. **The Amazing Emperor Heliogabalus**, <L'erma> di Bretschneider, Roma, 1972.

Haynes, Ian P. "The Romanisation of Religion in the 'Auxilia' of the Roman Imperial Army from Augustus to Septimius Severus", **Britannia**, Vol. 24, 1993, ss. 141-157.

Head, Barclay Vinceat. **A Catalogue of the Breek Coins in the Britih Museum; Catalogue of the Greek coins of Lydia**, The Trustees, London, 1901.

Heintze, Helga Von. "Studien zu den Portraets des 3. Jahrhunderts n. Chr.", **RM**, Band 73-74, 1966-67, ss. 190-230.

Herodianos. **History of Empire**, Translated by C. R. Whittaker, Loeb Classical Library, 1970.

Herodotos. **Herodot Tarihi**, Çev: Müntekim Ökmen, 3.basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991.

Herz, Peter. "Kaiserfeste der Prinzipatszeit", **ANRW**, Teil II, Band 16.2, 1978, ss. 1135-1200.

Hesiodos. **Hesiodos Eseri ve Kaynakları**, çev: Sabahattin Eyuboğlu ve Azra Erhat, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1977.

Hill, George Francis. **A Catalogue of the Breek Coins in the Britih Museum; Catalogue of the Greek coins of Lycaonia, Isauria and Cilicia**, The Trustees, London, 1900.

Hill, George Francis. **A Catalogue of the Breek Coins in the Britih Museum; Catalogue of the Greek coins of Palastine**, The Trustees, London, 1914.

Hill, George Francis, "The Mints of Roman Arabia and Mesopotamia", **JRS**, Vol. 6, 1916, ss. 135-169.

Hoey, Allan S. "Official Policy towards Oriental Cults in the Roman Army", **Transactions and Proceedings of the American Philological Association**, Vol. 70, 1939, ss. 456-481.

Howgego, Chirstopher J. "Ionian magistrates: Caracalla or Elagabalus?", **The Royal Numismatic Society** 141, 1981, ss. 147-149.

Icks, Martijn. "Priesthood and Imperial Power the Religious Reforms of Heliogabalus, 220-222 AD", **The Impact of Imperial Rome on Religions, Rituals and Religious Life in the Roman Empire**, Ed. Lukas De Blois, Peter Funke ve Johannes Hahn, Brill, Leiden-Boston, 2006, ss. 169-178

Icks, Martijn. "Empire of the Sun? Civic responses to the rise and fall of Sol Elagabal in the Roman Empire", **Ritual Dynamics and Religious change in the Roman Empire**, Ed. Oliver Hekster, Sebastian Schmidt-Hofner ve Chirstian Witschel, Brill, Leiden-Boston, 2009, ss. 111-120.

İnan, Jale. “Neue Porträtstatuen aus Perge”, **Mansel’e Armağan-Melanges Mansel II-III**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1974, ss. 643-661.

İnan, Jale ve Elisabeth Alföldi Rosenbaum. **Römische und Frühbyzantinische Porträtplastik aus der Türkei –Neue Funde**, Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein, 1979.

İplikçioğlu, Bülent. **Eskibati Tarihi I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

İzник, Erkan ve Mustafa Toprak. **Galloi, Kybele’nin Rahipleri**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2007.

Johnston, Ann. “Caracalla or Elagabalus? A Case of Unnecessarily Mistaken Identity”, **The American Numismatic Society Museum Notes** 27, 1982, ss. 97-147.

Jones, Arnold ve Hugh Martin. **The Cities of the Easten Roman Provinces**, Clarendon Press, Oxford, 1937.

Jordan, Michael. **Dictionary of God and Goddesses**, second edition, Facts on File Inc., Newyork, 2004.

Kabaağaç, Sina ve Erdal Alover. **Latince-Türkçe Sözlük**, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1995.

Kaufman, David B. “Poisons and Poisoning among the Romans”, **Classical Philology**, Vol. 27, No. 2, 1932, ss.156-167.

Kaya, Mehmet Ali. "Roma İmparatorluğunu Yöneten Suriyeli Kadınlar", **Belleten**, Cilt: LXX Sayı: 257, 2006, ss. 63-82.

Kaya, Mehmet Ali. **Roma’nın Afrikalı İmparatoru Septimius Severus**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2006.

Kaya, Mehmet Ali. "Roma İmparatoru Septimius Severus Döneminde Anadolu", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı 39, 2006, ss. 27-48.

Kettenhofen, Eric. **Die syrischen Augustae in der historischen Überlieferung**, **Antiquitas 24**, Rudolf Habelt Verlag, Bonn, 1979.

Kitabı Mukkaddes, **Eski ve Yeni Ahit: Tevrat, Zebur (Mezmurlar) ve İncil**, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1995.

Kienast, Dietmar. **Römische Kaisertabelle**, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1996.

Kissel, Theodor. "Die Kaisererhebung Elagabals im syrischen Raphanea", **Antike Welt**, Band 33.3, 2002, ss. 349-350.

Kissel, Theodor. **Kaiser zwischen Genie und Wahn: Caligula, Nero, Elagabal**, Artemis&Winkler Verlag, Düsseldorf, 2006.

Kleiner, Diana E.E. **Roman Sculpture**, Yale University Press, New Haven&London, 1992.

Klebs, Elimar. **Prosopographia Imperii Romani saec I (PIR I)**, Apud G. Reimerum, Berolini 1897-1898 s. 313 N: 419.

Korn, Uta. "Heilige Steine", **Kotinos-Festschrift für Erika Simon**, der. H. Froning, T. Hölscher, H. Milsch, Verlag Philip von Zabern, Mainz/Rhein, 1992, ss. 56-70.

Köckert, M., "Hadad", **DNP**, Band 5, 1998, ss. 50-51.

Krengel, Elke. "Das sogenannte 'Horn' des Elagabal-Die Spitze eines Stierpenis. Eine Umdeutung als Ergebnis fachübergreifender Forschung", **JNG**, **47**, 1997, ss. 53-72.

Krill, Richard M. "Roman Paganism under the Antonines and Severans", **ANRW**, Teil II, Band 16.1, 1978, ss. 27-44.

Krone, Sussanne. **Altarabische Gottheit al-Lat**, Heidelberger Orientalische Studien, Band 23, Frankfurt, Berlin, Bern, Newyork., Paris-Wien, Peterlang, 1992.

Krumeich, Ralf. "Der Kaiser als syrischer Priester: Zur Repraesentation Elagabals als *sacerdos dei Solis Elagabali* (Taf. 11-12)", **BOREAS 23/24**, 2000/2001, ss. 107-112.

Lambertz, Maximilian. "Varius Avitus", **RE**, Band 8 A1, 1955, ss. 392-404.

Lambrinudakis, Wassilios. "Die Physiognomie der spätarchaischen und frühklassischen naxischen Plastik", **Archaische Griechische Plastik**, Akten des Internationalen Kolloquiums vom 22.-25. April 1985 Athen, Band I, Ed. Helmut Kyrieleis, Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein, 1986, ss. 107-117.

Latte, Kurt. "Steinkult", **RE**, Band 3A, 1929 ss. 2295–2305.

Lichtenberger, Achim. "Artemis and Zeus Olympos in Roman Gerasa", **The Variety of Local Religious Life in the Near East**, Ed. Ted Kaizer, Brill, Leiden-Boston, 2008, ss. 133-153.

L'Orange, Hans Peter. "Zur Ikonographie des Kaisers Elagabal", **Symbolae Osloneses 20**, 1955, ss. 152-159.

Mader, Gottfried. "History as Carnival, or Method and Madness in the Vita Heliogabali", **Classical Antiquity 24**, Heft 1, 2005, ss. 131-169.

Matern, Petra. **Helios und Sol; Kulte und Ikonographie des griechischen und römischen Sonnengottes**, Ege Yayınları, İstanbul, 2002 (Yayınlanmış Doktora Tezi).

Mattingly, Harold. "The Later Paganism", **The Harvard Theological Review**, Vol. 35, No. 3, 1942, ss. 171-179.

Mattingly, Harold (Ed). **The British Museum, Coins of the Roman Empire I-VI**, Spink & Son, London, 1923-1950.

Meijer, Fik. **İmparatorlar Yataklarında Ölmez**, Çev: Gürken Ergin, Homer Kitabevi, İstanbul, 2006.

Meischner, Jutta. "Fragen zur römischen Porträtgeschichte, unter besonderer Berücksichtigung Kleinasiatischer Beispiele", **Bonner Jahrbücher**, Band 181, 1981, ss. 143-167.

Menzilcioğlu, Çiğdem. **Historia Augusta: Filozof-İmparator Marcus Aurelius Antoninus**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2002.

Mercklin, Eugen Von. **Antike Figural kapitelle**, Walter de Gruyter&CO, Berlin, 1962.

Meyer, Ed. "Astarte", **Ausführliches Lexikon der Griechischen und Römischen Mythologie Erster Band Erster Abteilung (Aba-Evan)**, 1884-1886, ss. 645-655.

Meyer, Ed. "El", **Ausführliches Lexikon der Griechischen und Römischen Mythologie Erster Band Erster Abteilung (Aba-Evan)**, 1884-1886, ss. 1223-1229.

Meyer, Eckhard. "Bronzeprägung von Laodikeia in Syiren", **JNG**, Band 37/38, 1991, ss. 57-74.

Miller, S. N. "The Army and The Imperial House", **The Imperial Crisis and Recovery A.D. 193-324, The Cambridge Ancient History Volume XII**, Ed. S. A.

Cook, F. E. Adcock, M. P. Charlesworth ve N. H. Baynes, 6. Basım, Cambridge University Press, Cambridge, 1981, ss. 1-56.

Mionnet, Théodore Edme. **Description de médailles antiques grecques et romaines**, Supplement 8, 1837.

Moore, George F. “Baetylia”, **AJA**, Vol. 7 No. 2, 1903, ss. 198-208.

Montesque. **Romalıların Yükselişi ve Düşüşü**, Çev: Ahmet Saki, Söylem Yayınları, İstanbul, 2001.

Mundle, Ilsmarie. “Dea Caelestis in der Religionpolitik des Septimius Severus”, **Historia** 10, 1961, ss. 228-237.

Naerebout, Frederick G. “Dance in the Roman Empire”, **Ritual Dynamics and Religious change in the Roman Empire**, Ed. Oliver Hekster, Sebastian Schmidt-Hofner ve Chirstian Witschel, Brill, Leiden-Boston, 2009, ss. 143-158.

Nash, Ernest. **Bildlexikon zur Topographie des Antiken Rom, Erster Band**, Verlag Ernst Wasmuth, Tübingen, 1961.

Nash, Ernest. **Bildlexikon zur Topographie des Antiken Rom, Zweiter Band**, Verlag Ernst Wasmuth, Tübingen, 1962.

Niehr, Herbert. “Anat”, **DNP**, Band 1, 1996, s. 659.

Niehr, Herbert. “Baal”, **DNP**, Band 2, 1997, ss. 380-383.

Nock, Arthur Darby. “A Diis Electa: A Chapter in the Religious History of the Third Century”, **The Harvard Theological Review**, Vol. 23, No. 4, 1930, ss. 251-274.

Nock, Arthur Darby, "The Development of Paganism in the Roman Empire", **The Imperial Crisis and Recovery A.D. 193-324, The Cambridge Ancient History Voluma XII**, (Ed. S. A. Cook, F. E. Adcock, M. P. Charlesworth ve N. H. Baynes), Cambridge University Press, Cambridge, 6. Basım, 1981, (Development), ss. 409-448.

Nugent, Mark. "From 'Filthy Catamite' to 'Queer Icon': Elagabalus and the Politics of Sexuality (1960–1975)", **Helios**, Vol. 35 No. 2, 2008, ss. 171-196.

Optendrenk, Theo. **Die Religionspolitik des Kaiser Elagabal im spiegel der Historia Augusta**, Rudolf Habelt Verlag GmbH, Bonn, 1969.

Örs, Hayrullah. **Musa ve Yahudilik**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1966.

Pausanias. **Description of Greece Volume I: Books 1-2 (Attica and Corinth)**, Translated by W. H. Jones, Loeb Classical Library, London, 1918.

Pausanias. **Description of Greece Volume Volume III: Books 6-8 (1-21)**, Translated by W. H. Jones, Loeb Classical Library, London, 1931.

Pekáry, Thomas. **Das römische Kaiserbildnis in Staat, Kult und Gesellschaft**, Gebr. Mann Verlag, Berlin, 1985.

Pfeiffer, Mathias. **Sol Invictus –Die Ausarbeitung orientalischer Religionen im Römischen Kaiserreich**, Grin Verlag, Norderstedt, 2004 (Basılmış Seminer Çalışması).

Pietrzykowski, Michael. "Die Religionspolitik des Kaisers Elagabal", **ANRW**, Teil II, Band 16.3, 1986, 1806-1825.

Piso, Ioan. "Zum Kultus der Dea Caelestis", **ZPE**, Band 99, 1993, ss. 223-226.

Price, Martin Jessop-Bluma L.Trell. **Coins and Their Cities; Architecture on the Ancient Coins of Greece, Rome and Palastine**, Wayne State University Press, Detroit, 1977.

Price, Simon R. F. **Ritüel ve İktidar; Küçük Asya'da Roma İmparatorluk Kültü**, çev: Taylan Esin, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.

Gerhard Radke, “Sibyllen”, **KIP**, Band 5, 1979, ss. 158-161.

Richter, Gisela. **Yunan Sanatı**, çev: Beral Madra, Cem Yayınvi, 1984.

Richter, Will. “Malachbelos”, **KIP**, Band 3, 1979, ss. 924-925.

Richter, Will. “Melqart”, **KIP**, Band 3, 1979, s. 1184.

Rosenberg, Donna. **Dünya Mitolojisi, Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi**, çev: K. Akten, E. Cengiz, A.U. Cüce, K. Emiroğlu, T. Kenanoğlu, T. Koçyiğit, E. Kuzhan, B. Odabaşı, İmge Kitabevi, 4. baskı, Ankara, 2006.

Röllig, Wolfgang. “Heliopolitanus”, **KIP**, Band 2, 1979, s. 999.

Röllig, Wolfgang. “Marduk”, **KIP**, Band 3, 1979, ss. 1018-1019.

Salman, Barış. **Orta Euphrates Mozaikleri Işığında Edessa ve Samosata Mozaikleri**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2007.

Saltuk, Secda. **Arkeoloji Sözlüğü**, İnkilap kitabevi, İstanbul, 1993.

Sanders, Gabriel. “Kybele und Attis”, **Die orientalische Religionen im Römerreich**, Ed. Maarten Jozef Vermaseren, Leiden: Brill, 1981, ss. 264-297.

Savage, S. M. "The Cult of Ancient Trastevere", **MAAR**, Vol. 17, 1940, ss. 26-56.

Sayar, Mustafa Hamdi. **Die Inschriften von Anazarbos und Umgebung I, IK 56**, 2000.

Schreiber, Th. "Baitylos", **Ausführliches Lexikon der Griechischen und Römischen Mythologie Erster Band Erster Abteilung (Aba-Evan)**, 1884-1886, ss. 746-747.

Schultz, Sabine. **Die Münzprägung von Magnesia am Mäander in der römischen Kaiserzeit**, Georg Olms Verlag, Hildesheim-Newyork, 1975.

Schwertheim, Elmar. "Iupiter Dolichenus", **Die orientalische Religionen im Römerreich**, Ed. Maarten Jozef Vermaseren, Leiden: Brill, 1981, ss. 193-212.

Seyrig, Henri. "Caractères de l'histoire d'Emese", **Syria**, Vol. 36, 1959, ss. 184-192.

Seyrig, Henri. "Le culte du soleil en Syrie a l'époque Romaine", **Syria**, Vol. 48, 1971, ss. 337-373.

Seyrig, Henri. "The Excavations at Dura; III. Altar Dedicated to Zeus Betylos", **Scripta Varia-Melanges d'archéologie et d'histoire**, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris, 1985, ss. 469-472.

Sidebottom, Harry. "Herodian's, Historical Methods and Understanding of History", **ANRW**, Teil II, Band 34.4, 1998, ss. 2775-2836.

Smith, C. "The 'Tomb of Romulus'", **The Classical Review**, Vol. 13, No. 1, 1899, ss. 87-88.

Sommer, Michael. "Elagabal-Wege zur Konstruktion eines 'schlechten' Kaiser", **Scripta Classica Israelica**, Vol. 23, 2004, ss. 95-110.

Sommer, Michael. **Roms orientalische Steppengrenze; Palmyra-Edesa-Dura Europos-Hatra, Eine Kulturgeschichte von Pompeius bis Diocletian**, Franz Steiner Verlag, 2005.

Spoerri, W. Neuchâtel. “Herodianos”, **KIP**, Band 2, 1979, ss. 1097-1098.

Stiegler, Herwig. “Decemviri”, **KIP**, Band 1, 1979, ss. 1405-1406.

Stucky, Rolf A. “Prêtres Syriens I: Palmyre”, **Syria**, Vol. 50, 1973, ss. 163-180.

Stucky, Rolf A. “Prêtres Syriens II: Heliopolis”, **Syria**, Vol. 53, 1976, ss. 127-140.

Studniczka, Franz. “Ein Pfeilercapitell auf dem Forum”, **RM** 16, 1901, ss. 273-282.

Sullivan, Richard D. “The Dynasty of Emesa”, **ANRW**, Teil II, Band 8, 1977, ss. 198-219.

Şenel, Alaeddin. **Eski Yunan’da Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970.

Tekçam, Tamay. **Arkeoloji Sözlüğü**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007

Tekoğlu, Recai. **Historia Augusta Herodianus, de Vita Hadriani**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2011.

Texier, Charles. **Küçük Asya; Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi I. Cilt**, çeviren: Ali Suat, Enromasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2002.

Thorley, John. “The Development of Trade between the Roman Empire and the East under Augustus”, **Greece & Rome**, Second Series, Vol. 16, No. 2, 1969, ss. 209-223.

Titus Livius. **Roma Tarihi (Ab Urbe Condita) Şehrin kuruluşundan itibaren, Kitap XXIII-XXIV-XXV**, çev: Sabahat Şenbark, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2002.

Tulay, Ahmet Semih. **Genel Nümizmatik Sözlüğü**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2001.

Turcan, Robert. "Le Culte impérial au IIIe siècle", **ANRW**, Teil II, Band 16.2, 1978, ss. 996-1084.

Turcan, Robert. **Les Cultes Orientaux Dans Le Monde Romain**, Les Belles Lettres, Paris, 1992.

Varner, Eric R. **Mutilation and Transformation *Damnatio Memoriae* and Roman Imperial Portraiture**, Brill, Lieden-Boston, 2004.

Vermaseren, Maarten Jozef. "Mithras in der Römerzeit", **Die orientalische Religionen im Römerreich**, Ed. Maarten Jozef Vermaseren, Leiden: Brill, 1981, ss. 96-120.

Versnel, Henk S. "Römische Religion und Religiöser Umbruch", **Die orientalische Religionen im Römerreich**, Ed. Maarten Jozef Vermaseren, Leiden: Brill, 1981, ss. 41-72.

Vidman, Ladislav. "İsis und Serapis", **Die orientalische Religionen im Römerreich**, Ed. Maarten Jozef Vermaseren, Leiden: Brill, 1981, ss. 121-156.

Waddington, W.H., E. Babelon ve T. Reinach. **Recueil général des monnaies grecques d'Asie Mineure, Bithynia 1.2**, Paris, 1908.

Wegner, Max. **Macrinus bis Balbinus, Das Römische Herrscherbild**, Verlag Gebr. Mann, Berlin, 1971.

Weiß, Peter. "Zwei Diplome für Equites singulares Augusti", **ZPE**, Band 127, 1999, ss. 239-245.

Weiser, Wolfram. "Elagabal mit dem Stierpenis-Hütchen. Animalphallokrat oder Weichtell-Wolpertinger?", **Geldgeschichtliche Nachrichten** 196, 2000, ss. 53-56.

Weingart, Jessica. **Der Aufstieg des Sol Invictus zum römischen Reichsgott und diesen Auswirkungen-ein Überblick**, Grin Verlag, Norderstedt, 2001 (Basılmış Seminer Çalışması).

Wiener, Max. "Baal", **Jüdische Lexikon**, Band I (A-C), 1987, ss. 637-638 (1. Madde).

Wood, Susan. **Roman Portrait Sculpture 217-260 A.D.**, E.J. Brill, Leiden, 1986,

Young, Gary K. "Emesa and Baalbek: Where is the Tempel of Elahagabal?", **LEVANT** 35, 2003, ss. 159-162.

Yörükan, Turhan. "Zeus'un aşkları ile Akdeniz'de kurulmak istenen sosyo-kültürel ve politik ilişki ağı", **Doğu-Batı**, Sayı 34, 2005-2006, ss. 13-46.

Wachsmuth, Dietrich. "Tinnit", **KIP**, Band 5, 1979, ss. 855-856.

Worth, Warwick. **A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum; Catalogue of the Greek coins of Galatia, Cappadocia and Syria, (BMC, Syria)**, The Trustees, London, 1899.

Ziegler, Konrat, "Xiphilinos", **KIP**, Band 5, 1979, s. 1434.

Ziegler, Ruprecht. "Antiochia, Laodicea und Sidon in der Politik der Severer", **Chiron** 8, 1978, ss. 493-514.

Ziegler, Ruprecht. **Städtisches Perstige und kaiserliche Politik: Studien zum Festwesen in Ostkilikien 2. Und 3. Jh. n. Chr.**, Verlag Schwann-Bagel, Düsseldorf, 1985.

Ziegler, Ruprecht. **Kaiser, Heer und Staedisches Geld**, Österreichische akademie der Wissenschaften, Wien, 1993, ss. 277-293.

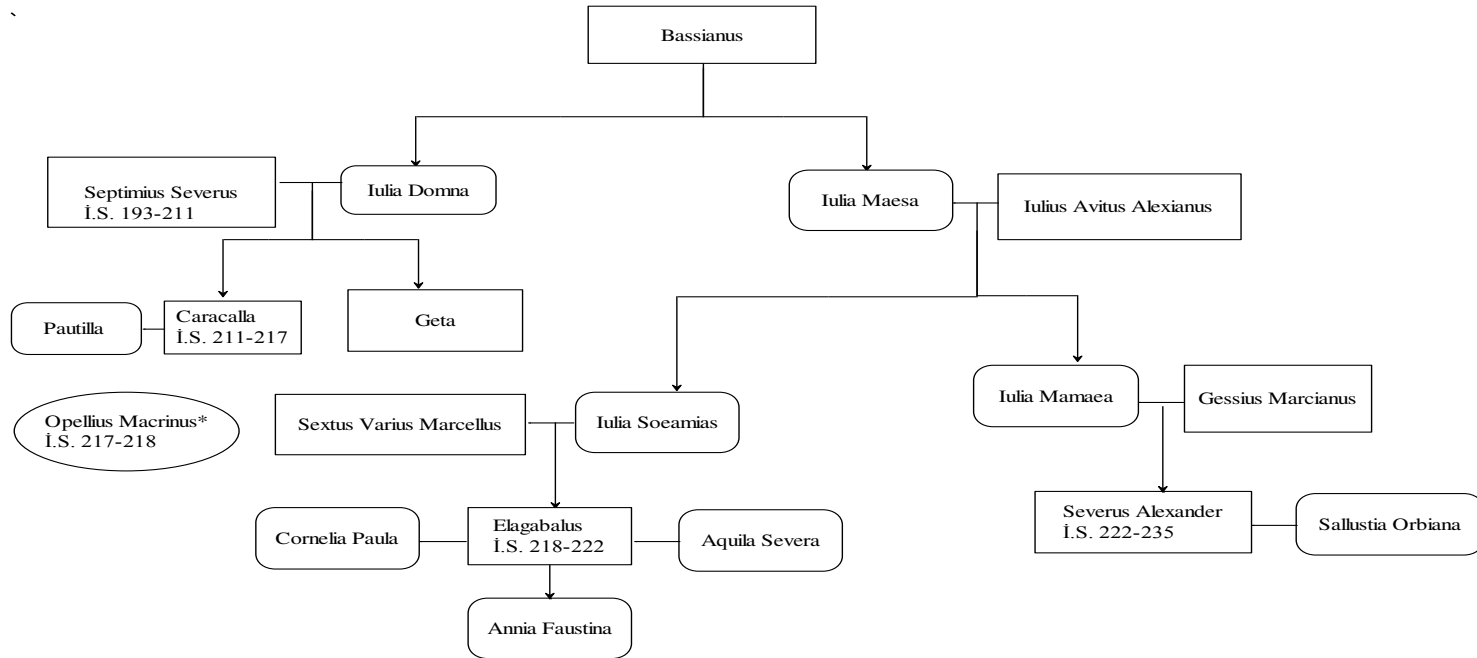
Ziegler, Ruprecht. "Das 'Koinoboulion eleuthreon' in Anazarbos und Tarsos im frühen 3. Jhr. n.Chr.-Zu einer neuen anazarbischen Münze aus der Zeit des Elagabal", **Numismatische Zeitschrift** 106/107, 1999, ss. 95-98.

Ziegler, Ruprecht. "Der Burgberg von Anazarbos in Kilikien und der Kult des Elagabal in den Jahren 218 bis 222 n. Chr.", **Chiron**, Band 34, 2004, ss. 59-84.

EKLER

EK 1 Tablolar

Tablo1: Elagabalus'un Ailesi ve Severuslar Devri İmparatorları

*Opellius Macrinus, Caracalla'nın ardından imparator olmuştur ve Severuslar Devrinin kan bağı olmayan tek imparatorudur.

Tablo 2: Suriye-Fenike Kökenli Tanrıçalar (Doğu)

Suriye-Fenike Kökenli Tanrıçaların Roma İmparatorluğunun Doğusundaki Tapınım Merkezleri								
TANRIÇALAR								
TAPINIM MERKEZLERİ		<i>Atargatis</i>	<i>Dea Syria</i>	<i>Ba(a)ltis</i>	<i>Astarte</i>	<i>Dea Caelestis</i>	<i>Salambo</i>	<i>Athena Allath</i>
	ASKALON (İsrail)	<i>Derketo ismi ile</i>						
	HİERAPOLİS BAMBYKE	<i>Hadad ile birlikte</i>						
	EDESSA							
	DURA-EUROPOS	<i>Hadad ile birlikte</i>						
	PALMYRA							
	NİSİBİS							
	CARRHAE (Harran)							
	APAMEA							
	DAMASKUS							
	EMESA							
	FENİKE/BYBLOS							
	KUZEY AFRİKA/KARTACA							

Tablo 3: Suriye-Fenike Kökenli Tanrıçalar (Batı)

Suriye-Fenike Kökenli Tanrıçaların Roma İmparatorluğunun Batısındaki Yayılım Alanları								
TANRIÇALAR								
YAYILIM ALANLARI		<i>Atargatis</i>	<i>Dea Syria</i>	<i>Ba(a)ltis</i>	<i>Astarte</i>	<i>Dea Caelestis</i>	<i>Salambo</i>	<i>Athena Allath</i>
	DELOS	<i>Hadad ile birlikte</i>						
	BRİTANNİA (Hadrianus Surları)							
	ATİNA							
	İTALYA/SİCİLYA							
	İTALYA/BRUNDİSİ							
	İTALYA/ROMA							
	PANNONİA	<i>Tykhe Formunda</i>						
	DACİA	<i>Tykhe Formunda</i>						
	GALLİA							
	RHONE Vadisi							
	TUNA NEHRİ KIYISI		<i>İüpiter Dolichenus ile birlikte</i>					
	HİSPANİA							

Tablo 4 A: Suriye-Fenike Kökenli Tanrılar (Doğu)

Suriye-Fenike Kökenli Tanrıların Roma İmparatorluğunun Doğusundaki Tapınım Merkezleri										
TANRILAR										
TAPINIM MERKEZLERİ		<i>Hadad</i>	<i>Azizos Monimos</i>	<i>İüpiter Heliopolitanus</i>	<i>Zeus Kasios</i>	<i>İüpiter Dolichenus</i>	<i>Bel</i>	<i>Malakbel</i>	<i>Dusares</i>	<i>Melkart</i>
	EMESA									
	DAMASKUS	<i>İüpiter Damascenus ismiyle ve Atargatis ile birlikte</i>								
	EDESSA						<i>Nebo ile birlikte</i>			
	PALMYRA						<i>İarhibol ve Agrlibol ile birlikte</i>	<i>Agrlibol ile birlikte</i>		
	APAMEA									
	DURA- EUROPOS	<i>Atargatis ile birlikte</i>				<i>İüpiter Turmasgades ile birlikte</i>	<i>İarhibol ile birlikte</i>			
	KUZEY AFRİKA/ KARTACA									

Tablo 4 B: Suriye-Fenike Kökenli Tanrılar (Doğu)

Suriye-Fenike Kökenli Tanrıların Roma İmparatorluğunun Doğusundaki Tapınım Merkezleri										
TANRILAR										
TAPINIM MERKEZLERİ		<i>Hadad</i>	<i>Azizos Monimos</i>	<i>İüpiter Heliopolitanus</i>	<i>Zeus Kasios</i>	<i>İüpiter Dolichenus</i>	<i>Bel</i>	<i>Malakbel</i>	<i>Dusares</i>	<i>Melkart</i>
	FENİKE TYROS									
	DOLİCHE									
	HİERAPOLİS- BAMBYKE									
	HELİOPOLİS- BAALBEK									
	PETRA									
	BOSTRA									
	CARRHAE									

Tablo 5 A: Suriye-Fenike Kökenli Tanrılar (Batı)

Suriye-Fenike Kökenli Tanrıların Roma İmparatorluğunun Batısındaki Yayılım Alanları										
TANRILAR										
YAYILIM ALANLARI		<i>Hadad</i>	<i>Azizos Monimos</i>	<i>İüpiter Heliopolitanus</i>	<i>Zeus Kasios</i>	<i>İüpiter Dolichenus</i>	<i>Bel</i>	<i>Malakbel</i>	<i>Dusares</i>	<i>Melkart</i>
	DELOS	<i>Atargatis ile birlikte</i>								
	BRİTANNİA (Hadrianus Surları)									
	ATİNA									
	İTALYA/SİCİLİYA									
	İTALYA/BRUNDİSİ									
	İTALYA/ROMA					<i>Ayrıca İüpiter Turmasgades olarak</i>				
		<i>İüpiter Damascenus ismiyle ve Atargatis ile birlikte</i>					<i>İarhibol ve Agrlibol ile birlikte</i>			
	İTALYA/ PUTEOLİ									

Tablo 5 B: Suriye-Fenike Kökenli Tanrılar (Batı)

Suriye-Fenike Kökenli Tanrıların Roma İmparatorluğunun Batısındaki Yayılım Alanları										
TANRILAR										
YAYILIM ALANLARI		<i>Hadad</i>	<i>Azizos Monimos</i>	<i>İüpiter Heliopolitanus</i>	<i>Zeus Kasios</i>	<i>İüpiter Dolichenus</i>	<i>Bel</i>	<i>Malakbel</i>	<i>Dusares</i>	<i>Melkart</i>
	PANNONİA									
	DACİA									
	GALLİA									
	RHONE Vadisi									
	TUNA NEHRİ					<i>İüpiter Turmasgades olarak</i>				
	KOS									
	THASOS									
	GERMANİA SUPERİOR									
	HİSPANİA									

Tablo 6: “Neokoros” Unvanı Alan Kentler

City Titles: Neocorates			
City	<i>Joint Reign, Septimius and Caracalla</i>	<i>Sole Reign Caracalla</i>	<i>Elagabalus</i>
<i>Ephesus</i>	B	Γ	Δ
<i>Smyrna</i>	B	Γ	Γ
<i>Pergamum</i>	B	Γ	Γ
<i>Philadelphia</i>	—	A	A
<i>Miletus</i>	(—)	(—)	B
<i>Cyzicus</i>	A	B	A?
<i>Laodicea</i>	—	A	A
<i>Nicomedia</i>	B	B	Γ
<i>Sardis</i>	B	B	B/Γ
<i>Hierapolis</i>	—	—	A
<i>Tralles</i>	—	A	A

Kaynak: Johnston, s. 113.

Tablo 7: Boynuzlu Başlıklar

 1 ESKİ SÜMER	 2	 3	 4	 5	 6	 7	 8	 9	 10
 11			 12	 13	 14	 15	 16	 17	
 11			ESKİ BABİL						
 18	 19	 20	 21	 22	 23	 24	 25	 26	 27
ANADOLU KAPPADOKYA			KASSİT		ORTA ELAM			MİTANNİ	
 28	 29	 30	 31	 32	 33				
SURİYE					 34				
					HİTİT				
 35	 36	 37	 38	 39	 40	 41	 42	 43	
ORTA ASSUR				YENİ ASSUR					
 44	 45	 46			 47	 48	 49	 50	 51
YENİ BABİL		URARTU			GEÇ HİTİT				
 52	 53	 54	 55	 56	 57	 58			
GEÇ HİTİT									

Kaynak: Boehmer, ss. 431-434. (Şekillerin altında yer alan açıklamalar tercüme edilmiştir)

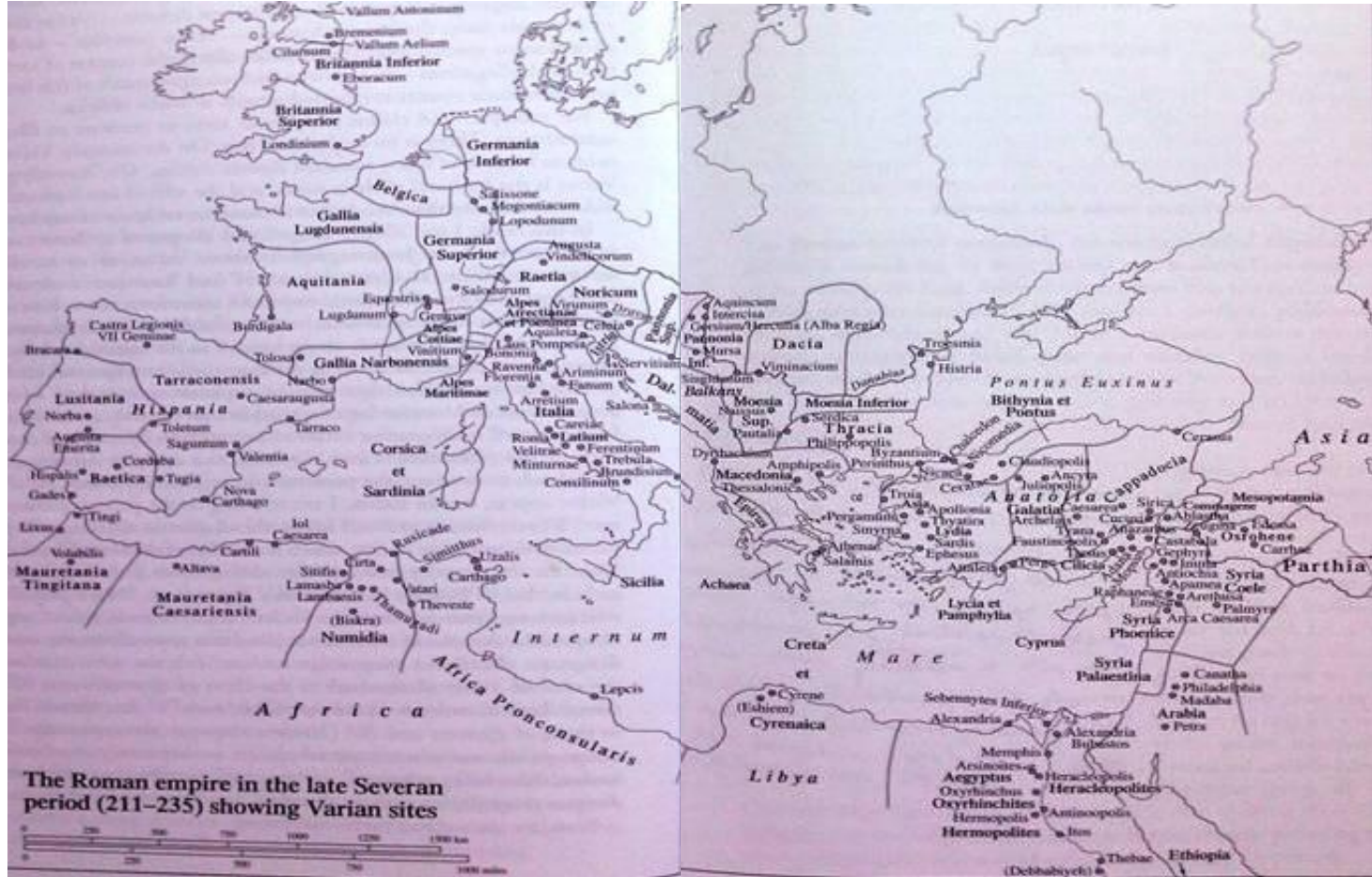
EK 2 Haritalar

Harita 1: Anadolu ve Kuzey Suriye

Kaynak: Akşit, Harita 1.

Harita 2: Severuslar Devrinde Roma İmparatorluğu

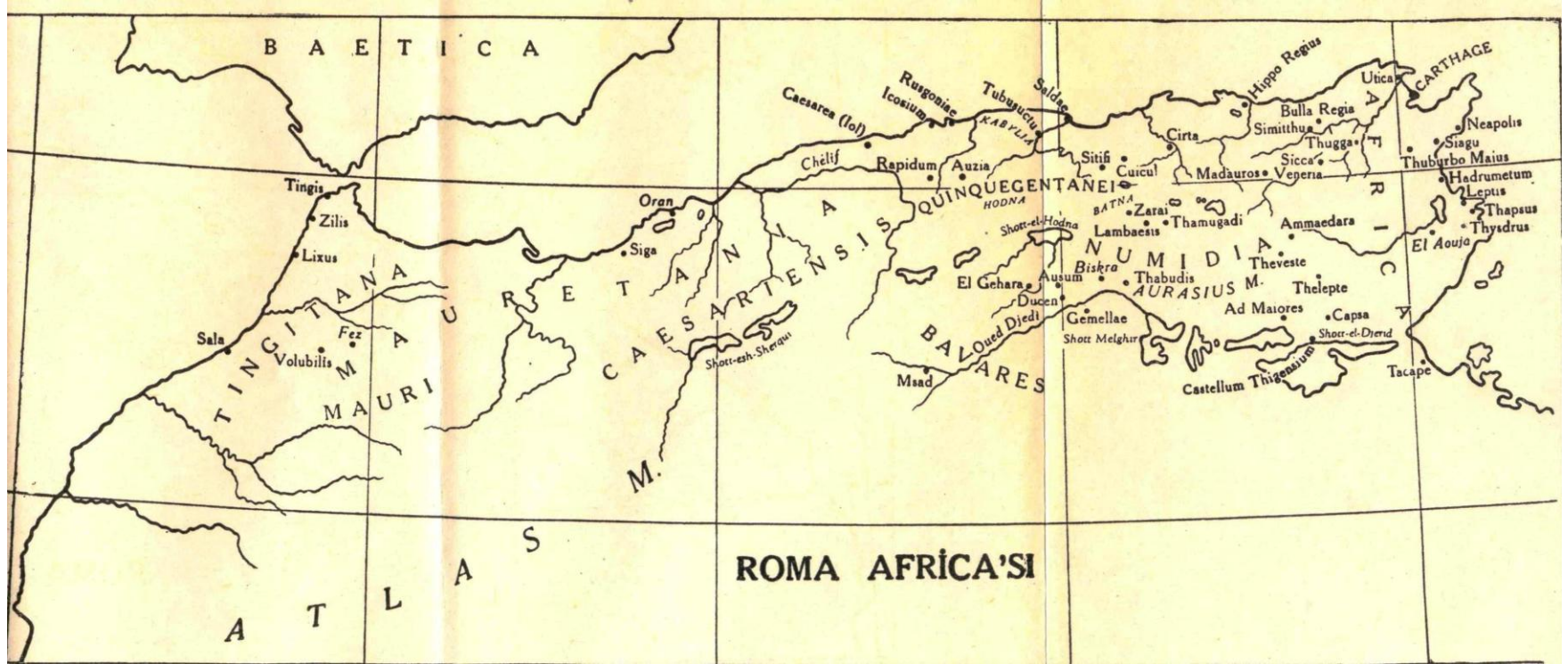
Kaynak: Arrizabalaga Y Prado, Harita 1.

Harita 3: Suriye-Filistin Bölgesi Antik Kentleri

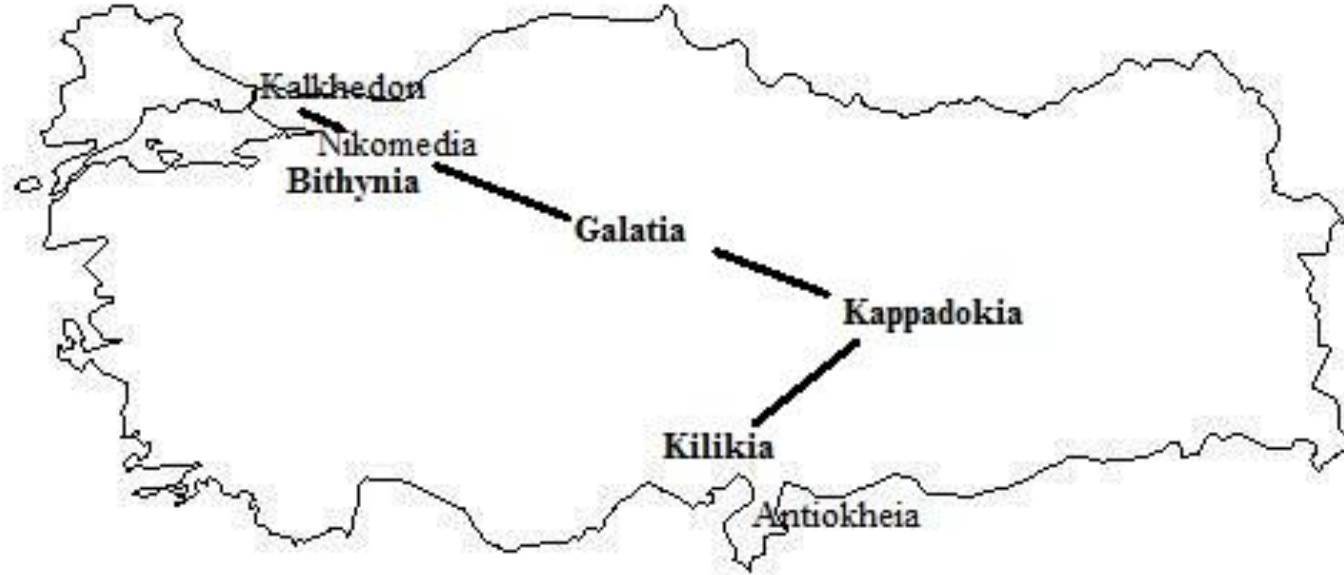
Kaynak: Vermaseren (Ed), Harita 2.

Harita 4: Roma İmparatorluk Devrinde Kuzey Afrika

Kaynak: Akşit, Harita 2.

Harita 5: Opellius Macrinus'un Kaçış Güzergâhı.

Harita 6: Elagabalus'un Roma'ya Olan Yolculuğunun Güzergâhı¹

¹ Haritada yer alan oklar, Prusias ad Hypium ve Iuliopolis kentlerinin konumlarını işaret etmektedir.

Harita 7: Roma İmparatorluk Devri Merkezi Avrupa

Kaynak: Akşit, Harita 4.

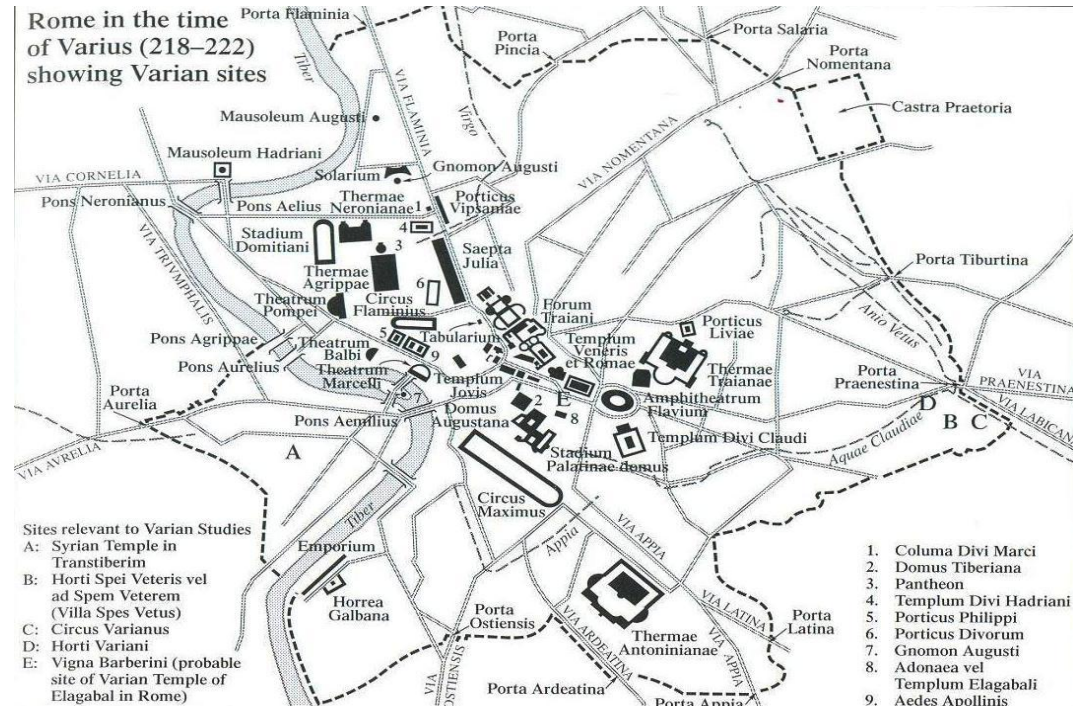
Harita 8: Roma İmparatorluk Devri Bölgeleri

Kaynak: Akşit, Harita 4.

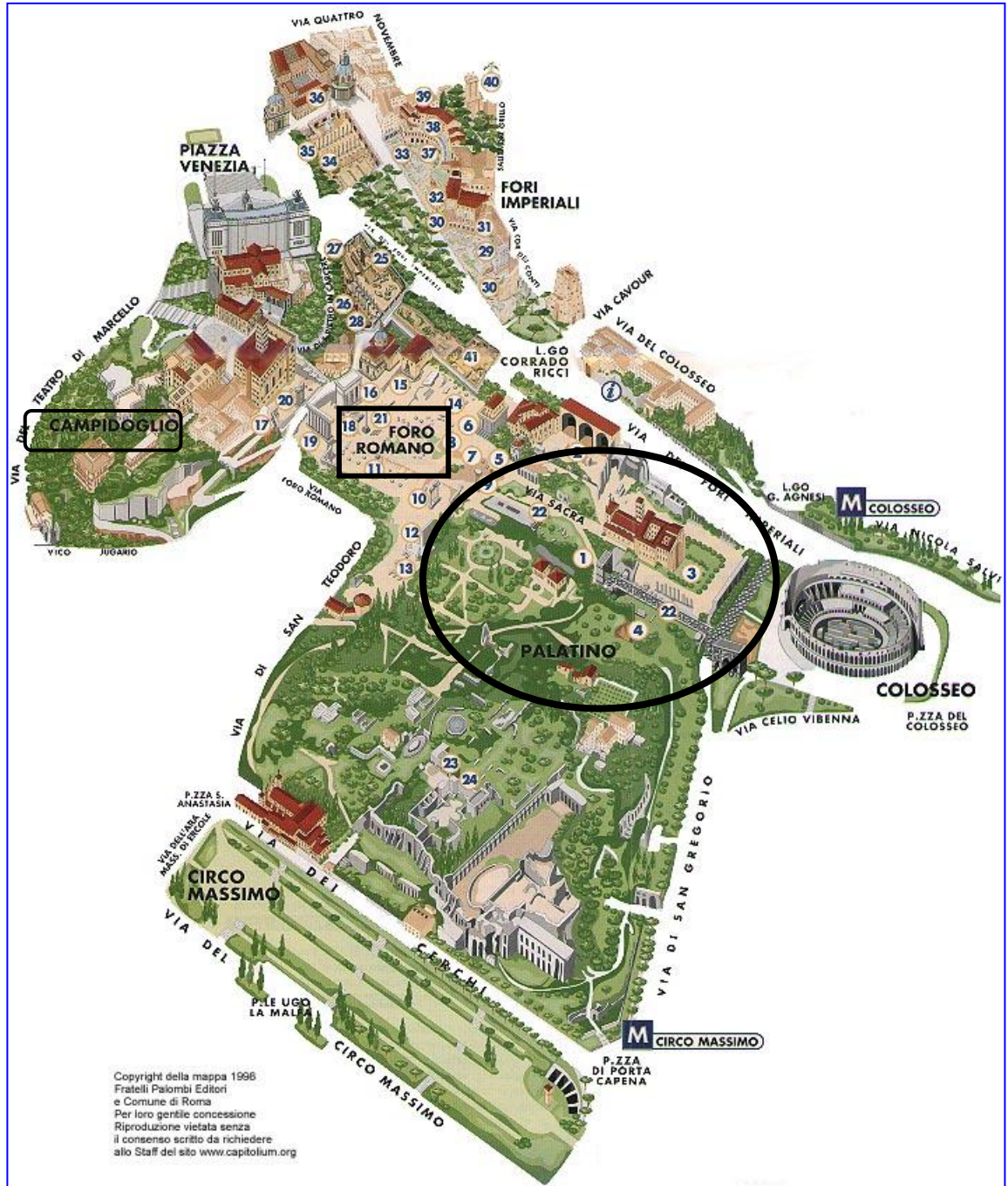
EK 3 Planlar

Plan 1: Elagabalus Devrinde Roma Kenti Planı

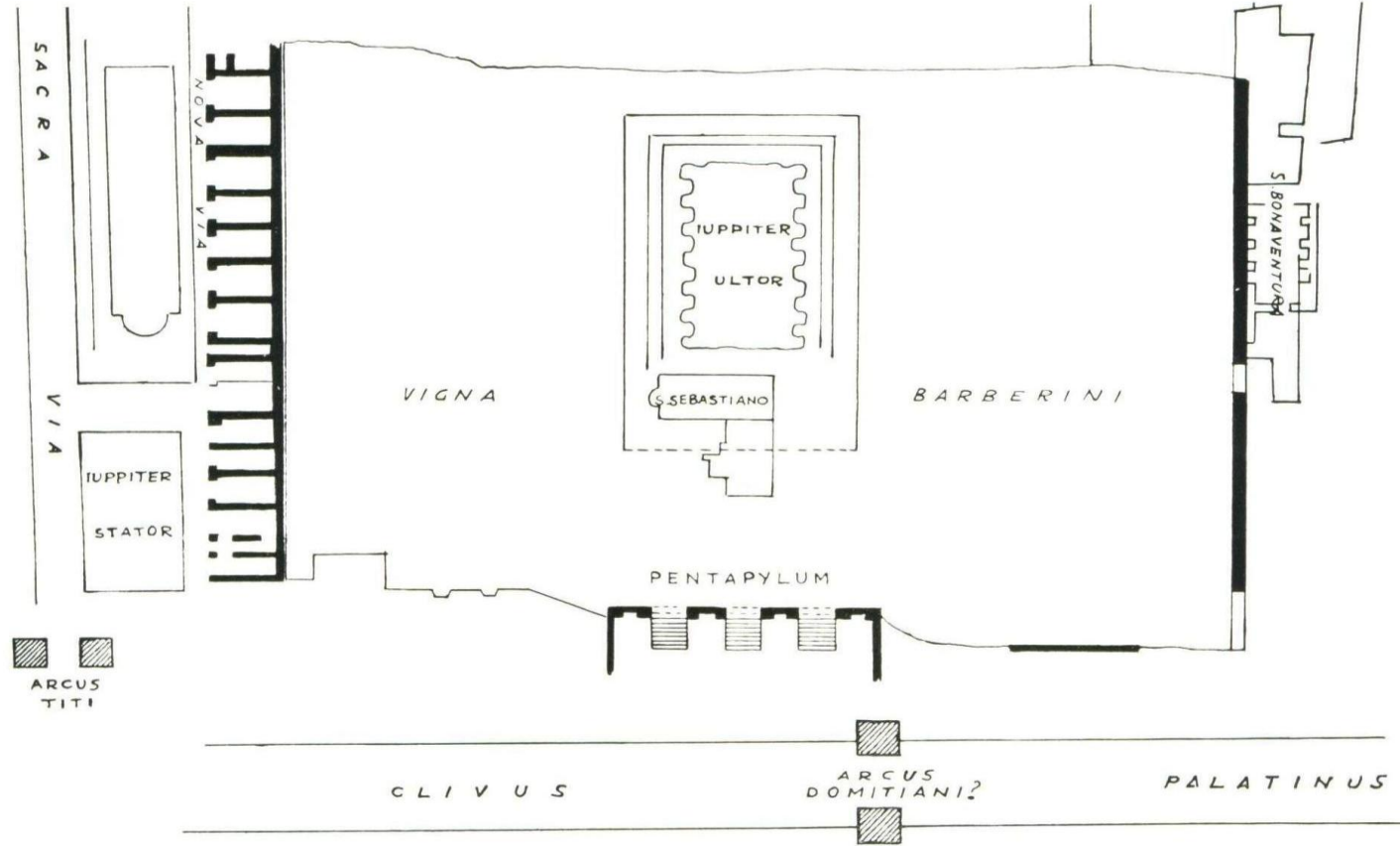
Kaynak: Arrizabalaga Y Prado, s. 151.

Plan 2: Roma Palatinus Tepesindeki *Elagabal* Tapınağının Konumu

Kaynak: <http://www.capitolium.org/eng/fori/pianta.htm/10.07.2012>).

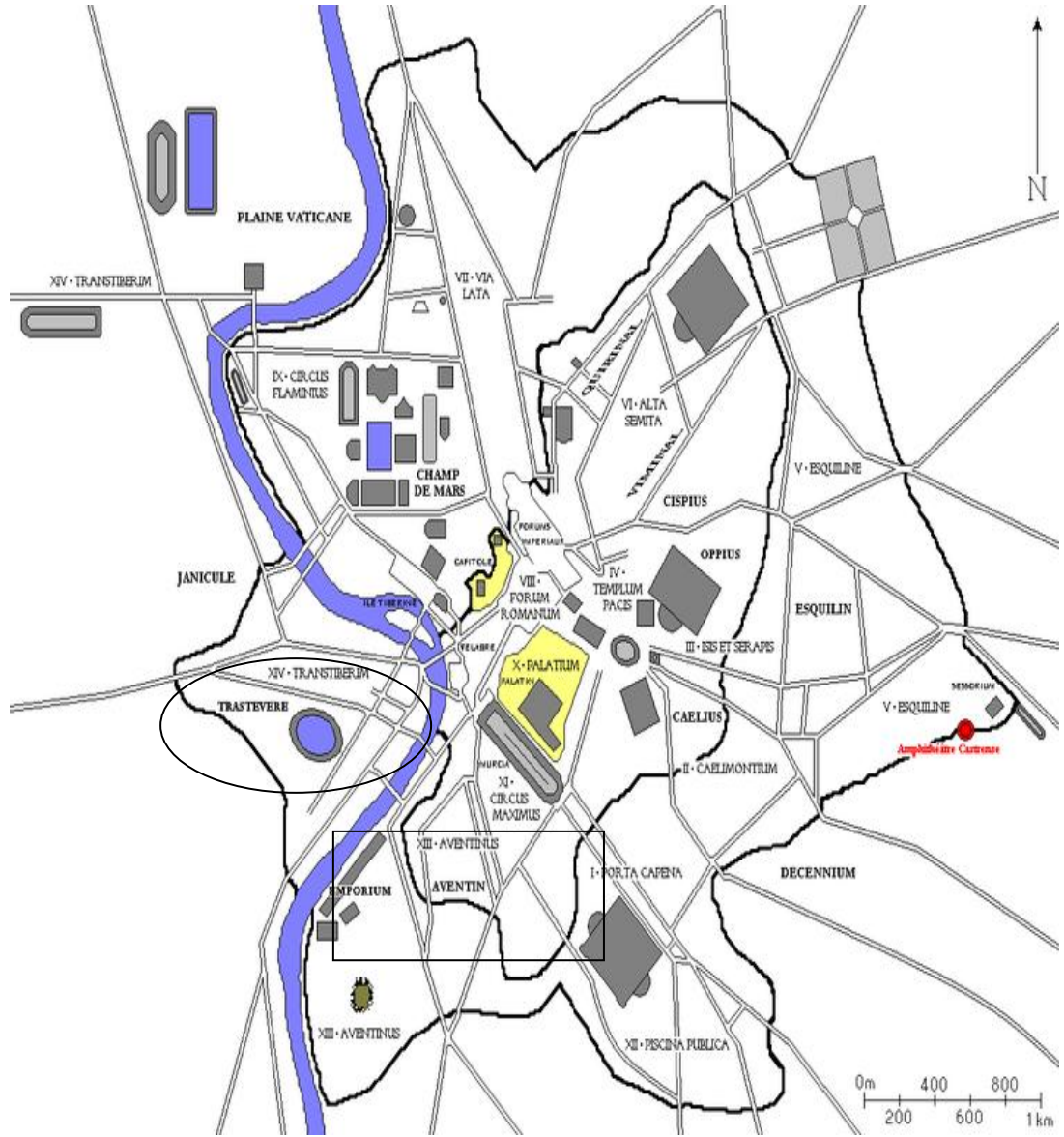
Plan 3: Roma Palatinus Tepesindeki *Elagabal* Tapınağının Planı²

Kaynak: Nash, Erster, s. 537.

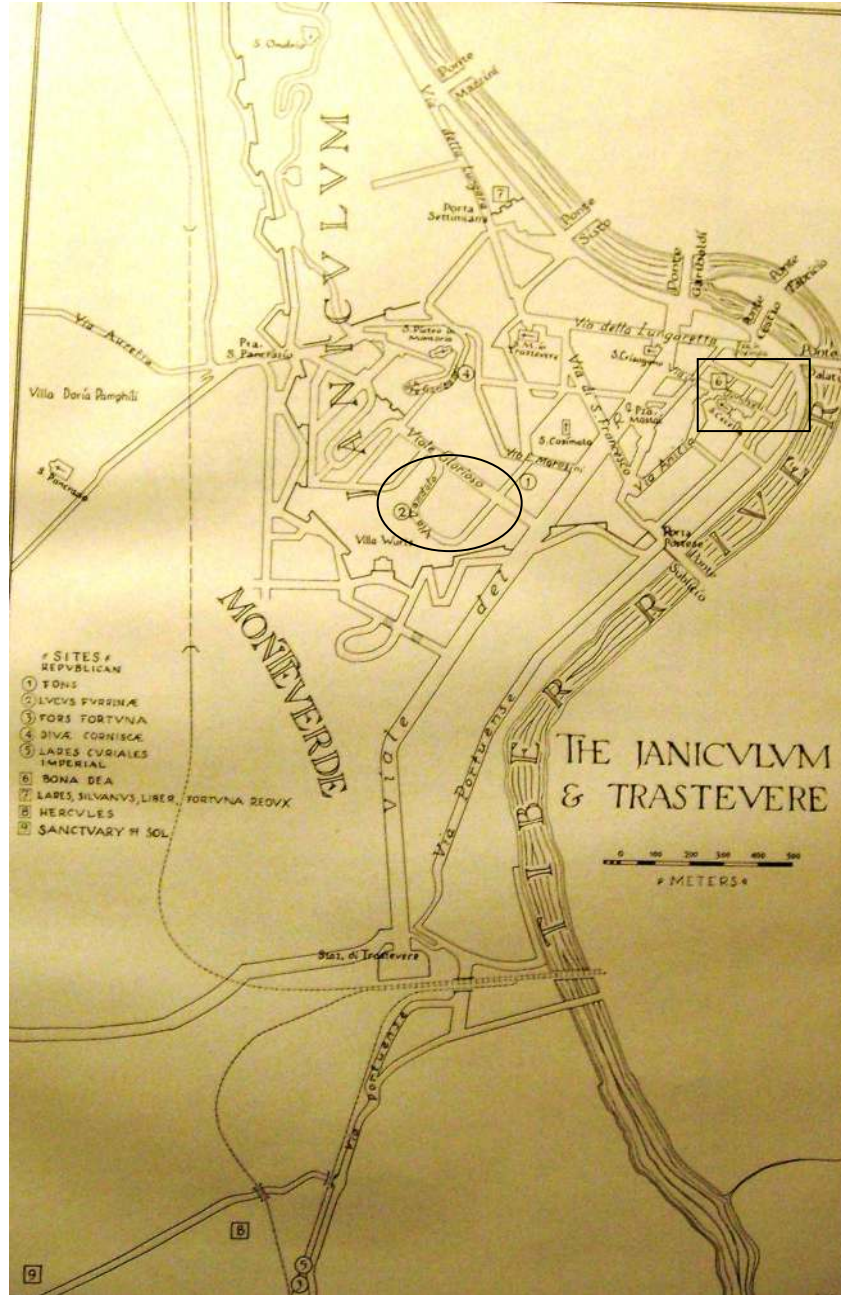
² Planda *Iuppiter Ultor* olarak aktarılan yerdir.

Plan 4: Roma Kent Planında Trastevere Bölgesi, Aventinis Tepesi ve Castrense Amfi Tiyatrosu

Kaynak: http://fr.wikipedia.org/wiki/Amphitheatre_Castrense/10.07.2012.

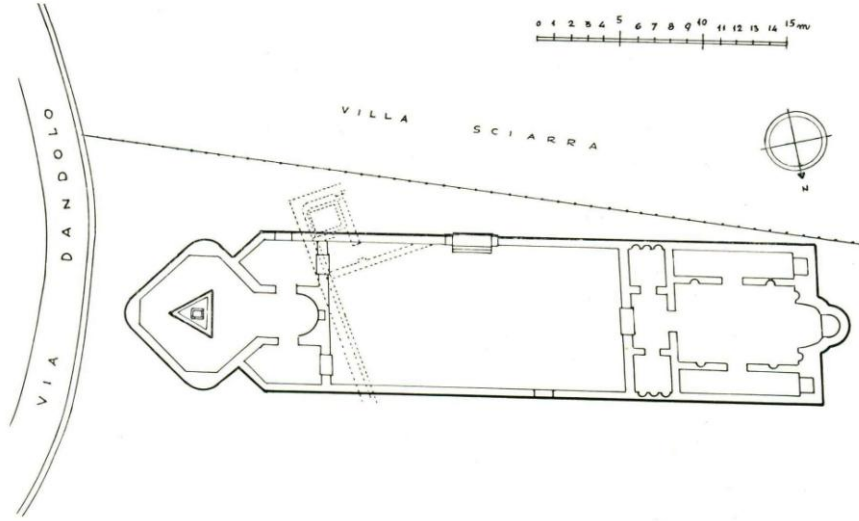
Plan 5: Trastevere Bölgesi ve Suriye Kökenli Tanrıların Tapınağının Yeri³

Kaynak: Savage, Plan 1.

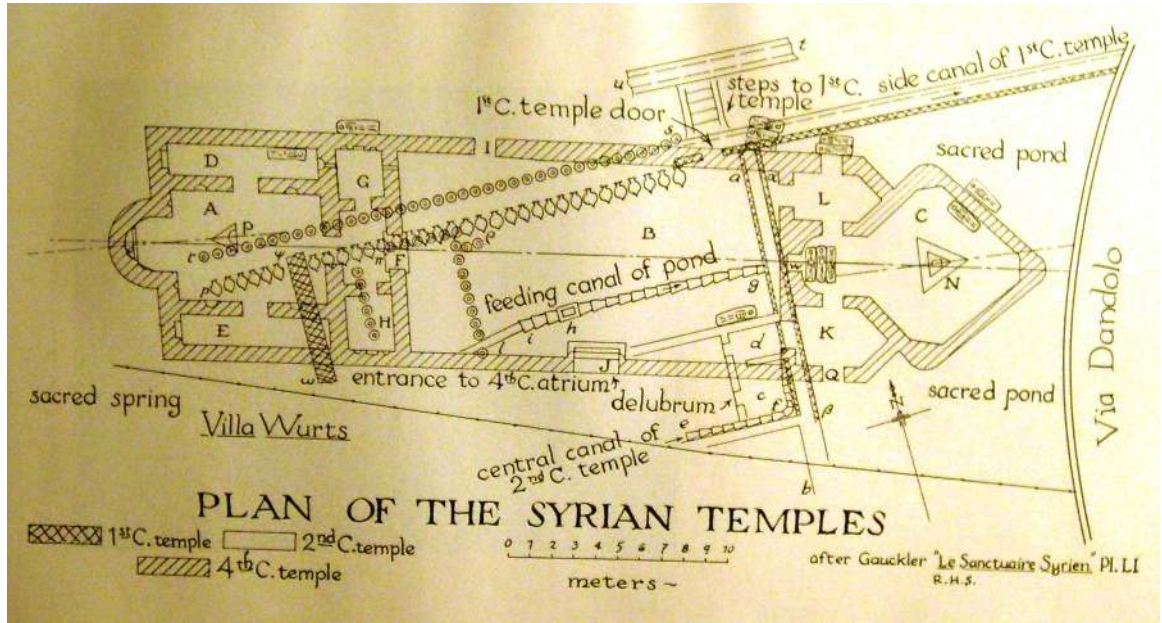
³ Yuvarlak içine alınan yer *Iüpiter Heliopolitanus* tapınağının konumu gösterir.

Plan 6: Suriye Kökenli Tanrıların Tapınağı (*Iüpiter Heliopolitanus* Tapınağı)

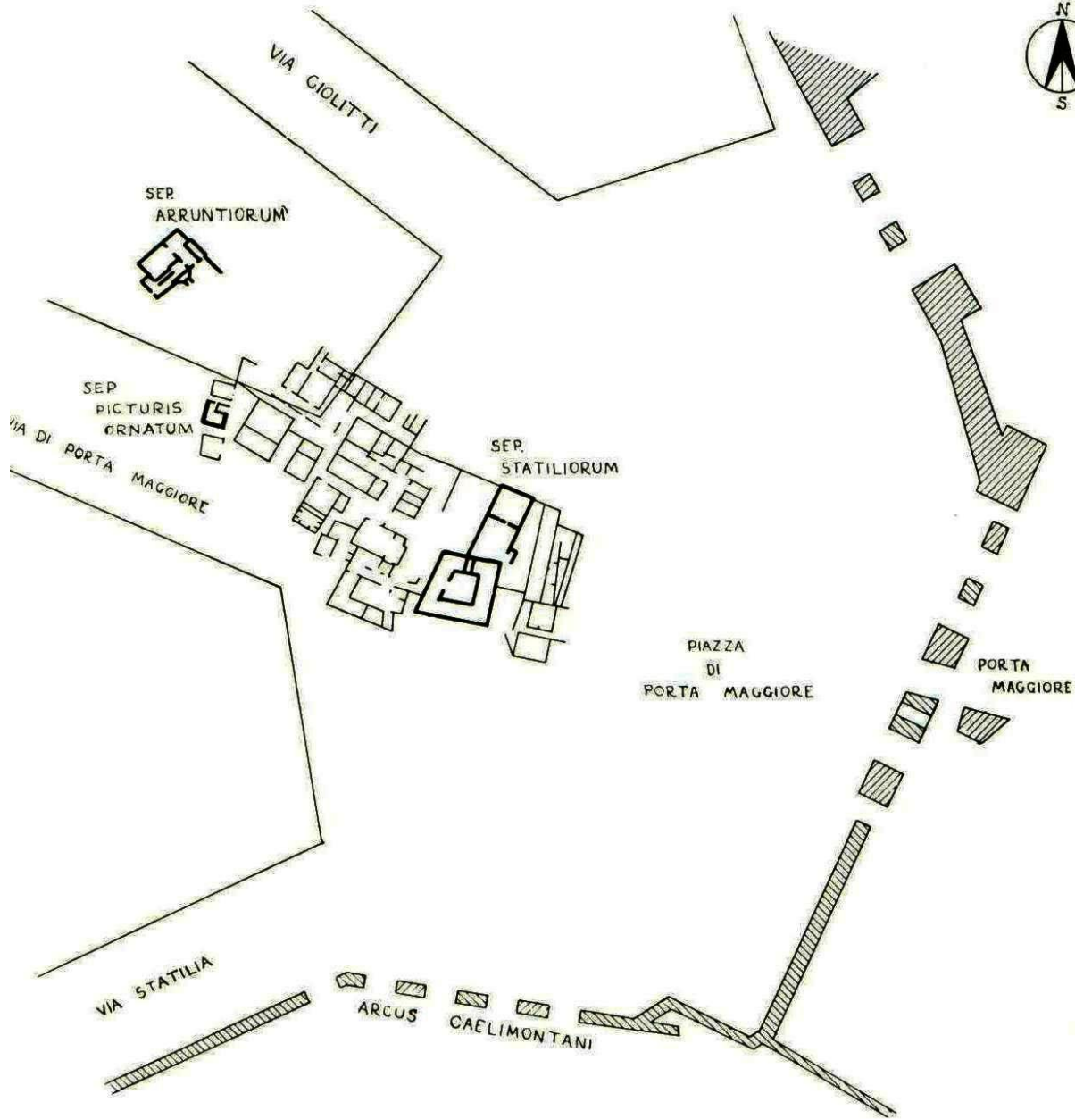
Kaynak: Nash, Erster, s. 525

Plan 7: Suriye Kökenli Tanrıların Tapınağı (*Iüpiter Heliopolitanus* Tapınağı)

Kaynak: Savage, Plan 2.

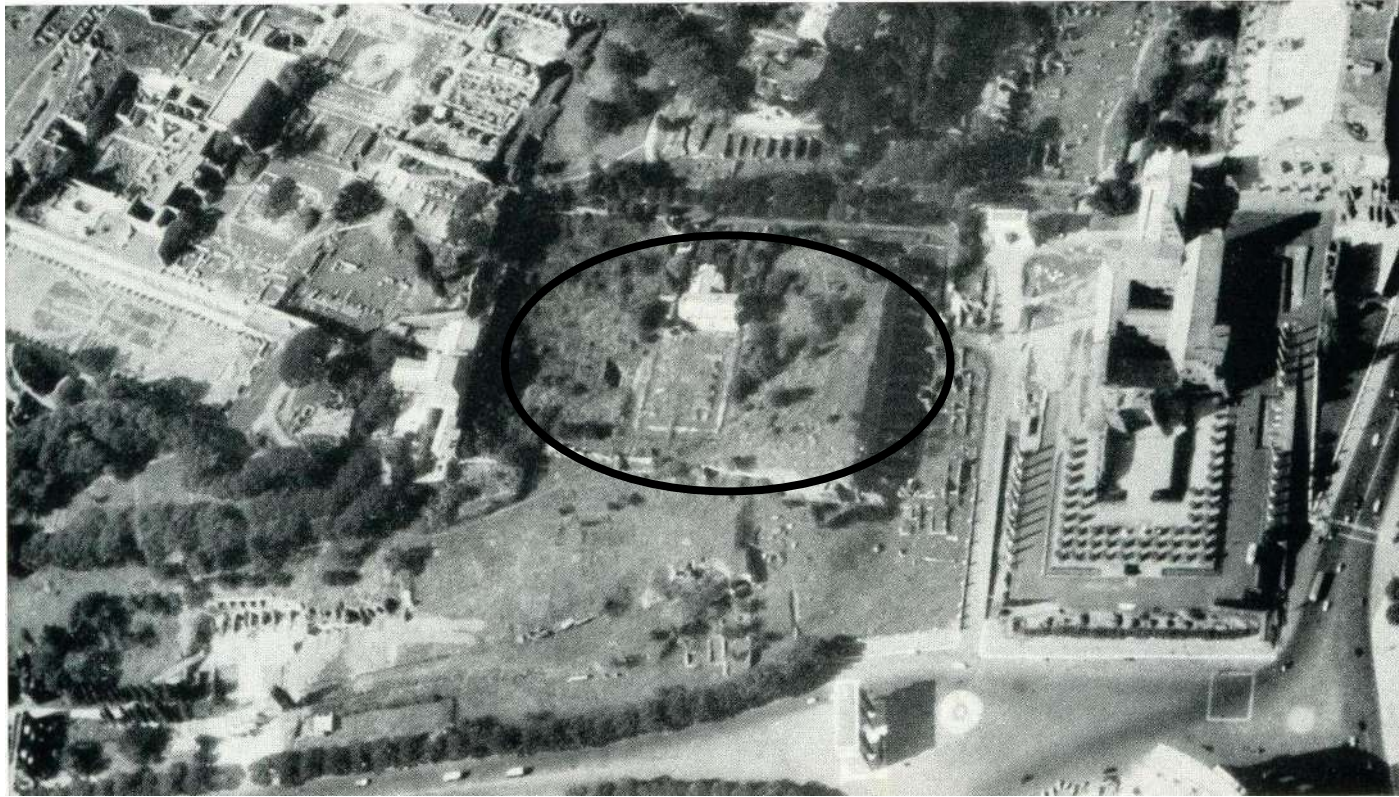
Plan 8: Porta Maggiore'nin Konumu.

Kaynak: Nash, Erster, s. 360.

EK 4 Resimler

Resim 1: Roma Palatinus Tepesindeki *Elagabal* Tapınağının Konumu

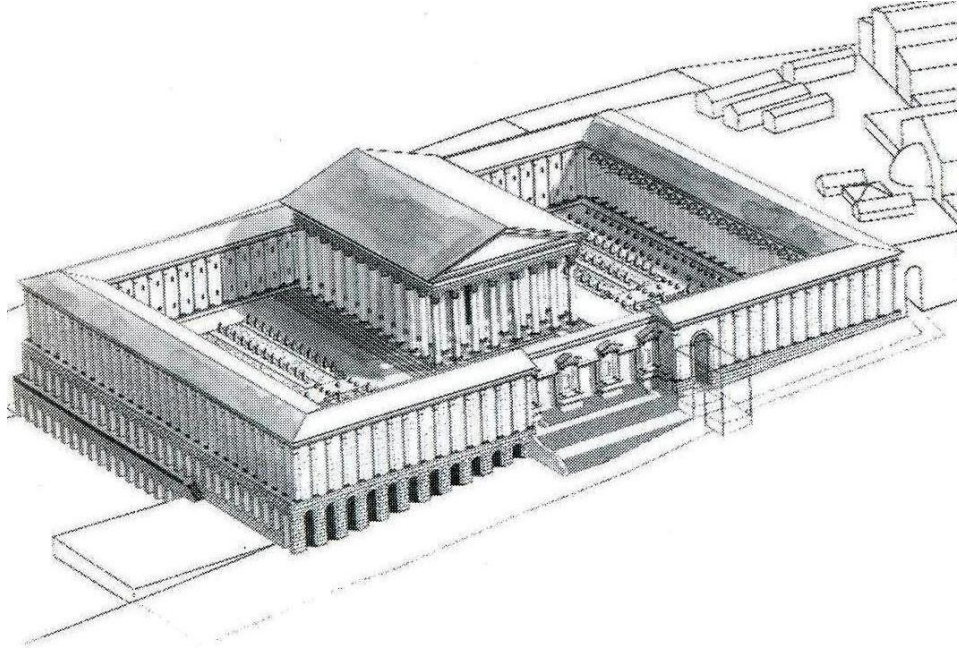
Kaynak: Nash, Erster, s. 537.

Resim 2: Roma Palatinus Tepesindeki *Elagabal* Tapınağının Konumu

Kişisel Çekim.

Resim 3: Roma Palatinus Tepesindeki *Elagabal* Tapınağının Rekonstrüksiyonu

Kaynak: Arrizabalaga Y Prado, s. 151.

Resim 4: Roma Palatinus Tepesindeki *Elagabal* Tapınağının Sikke Üzerindeki Betimi (A.Y.)

Kaynak: Nash, **Erster**, s. 537.

Resim 5: Palatinus Tepesindeki *Elagabal* Tapınağı Betimi (Severus Alexander Devri)
(A.Y.)

Kaynak: Nash, Erste, s.537.

BMRCE IV. 2, 1938, No. 412.

Resim 6: Palatinus Tepesindeki *Iupiter Ultor* Tapınağı Betimi (A.Y.)

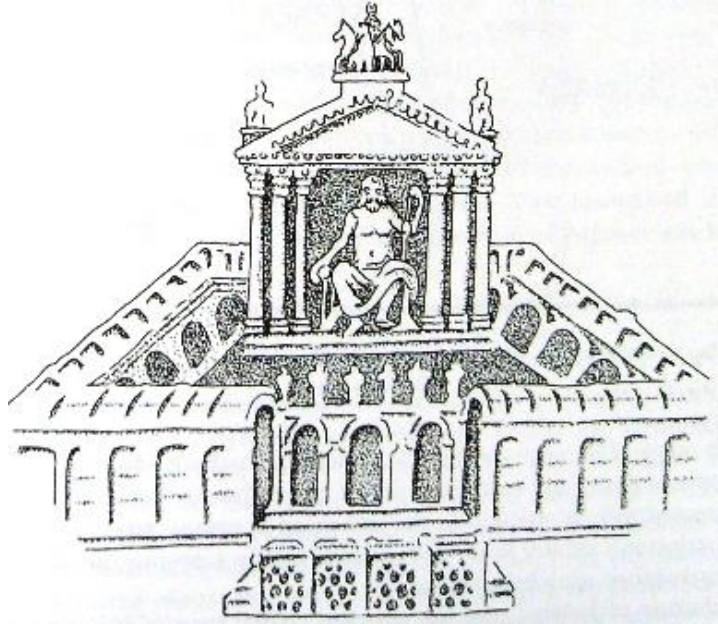
Kaynak: Chausson, s. 726.

Resim 7: Palatinus Tepesindeki *Iupiter Ultor* Tapınağı Betimi (Severus Alexander Devri)
(A.Y.)

Kaynak: Chausson, s. 726.

Resim 8: Resim 7’de Verilen Sikkenin Çizimi

Kaynak: Ball, Rome in the East, s. 47.

Resim 9: Emesa'daki Tapınak İçinde Kutsal Taş ve Kartal (A.Y.)

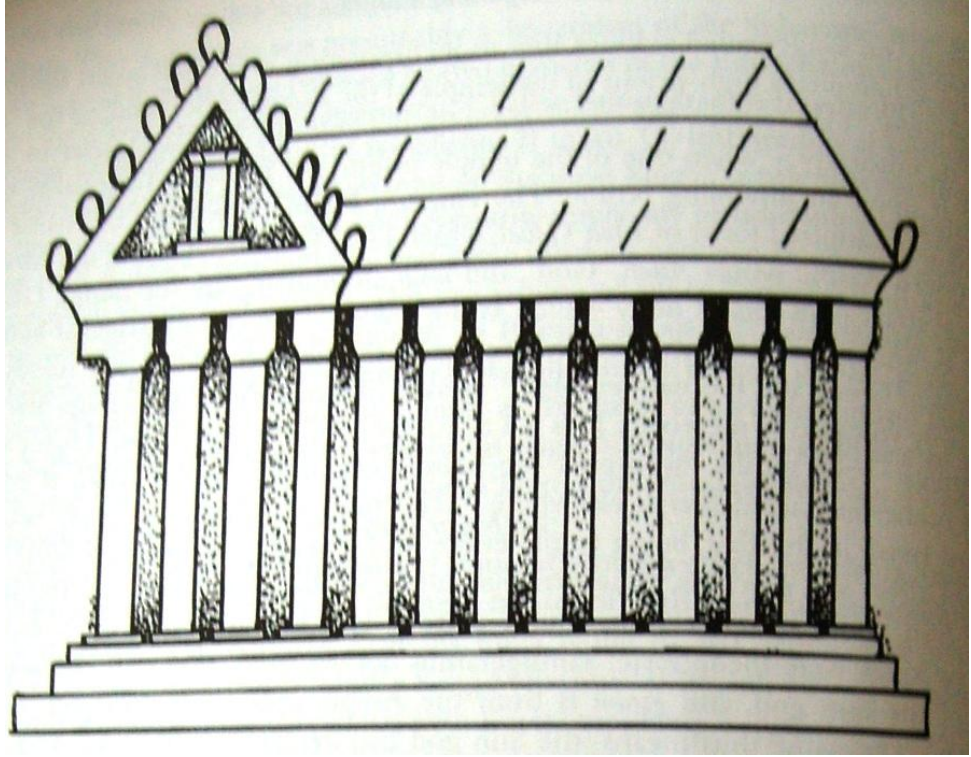
Kaynak: LIMC, s. 706 No. 7.

Resim 10: Resim 9'da Verilen Sikkenin Çizimi

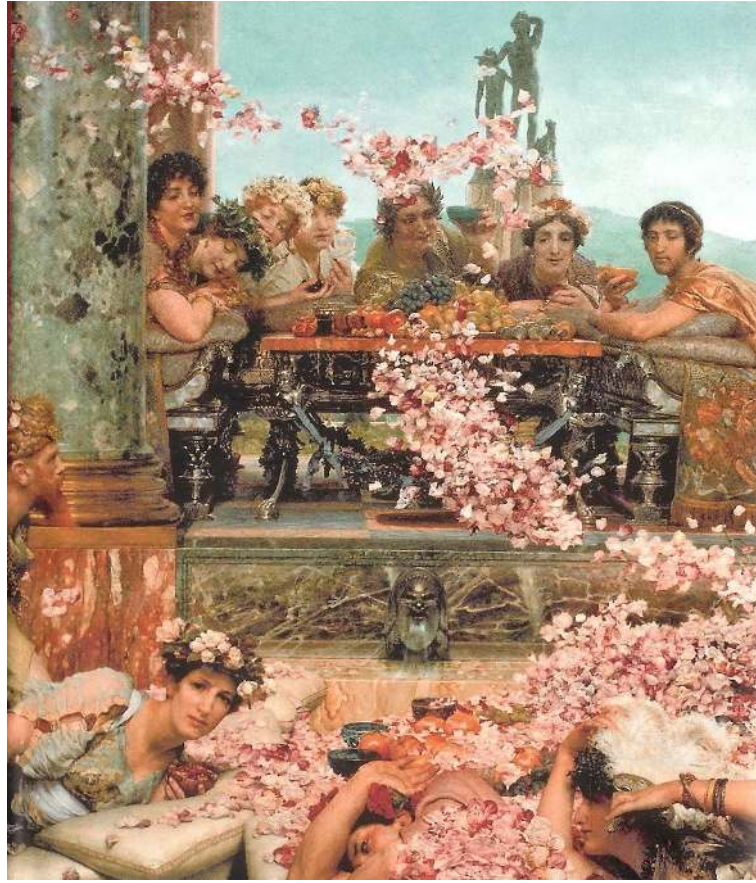
Kaynak: Arrizabalaga Y Prado, s. 150.

Resim 11: Emesa'daki *Elagabalus* Tapınağına Ait Bir Çizim Denemesi

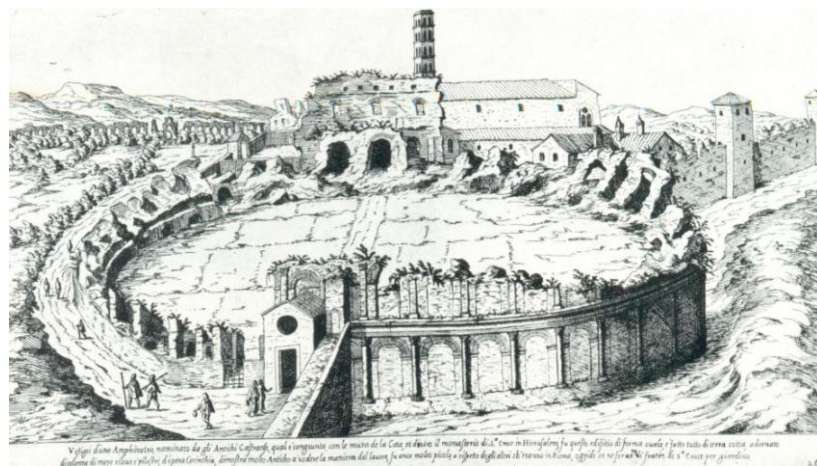
Kaynak: Ball, Rome in the East, s. 38

Resim 12: Elagabalus'un Ziyafet Sofrası

Kaynak: Sir Lawrence Alma Tadema, *Heliogabalus'un Gülleri*, 1888.

Resim 13: Castrense Amfi Tiyatrosu

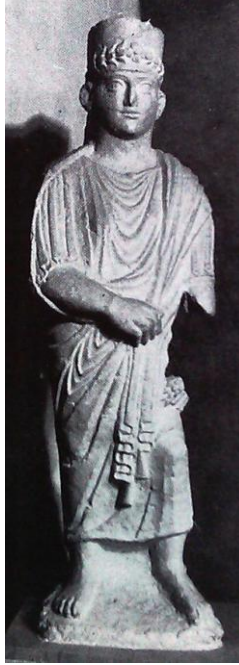
Kaynak: Nash, Erster, s. 13

Resim 14: Suriyeli Rahiplerin Giyimleri İle İlgili Örnekler

Kaynak: Stucky, ss.166-167.

Resim 15: Suriyeli Rahiplerin Giyimleri İle İlgili Örnekler

Kaynak: Stucky, ss.166-167.

Resim 16: Hadım Rahiplerin (Galloi) Giyimleri ve Ritüellerde Kullandıkları Müzik Aletleri

Kaynak: Sanders, s. 296.

Resim 17: Hadım Rahipler (Galloi)

Kaynak: Sanders, s. 297.

Resim 18: Tanrıça *Dea Syria* (Pannonia/Aquincum'da Yazıt–Kabartma)

Kaynak: Drijvers, *Dea Syria*, s. 258.

Resim 19: Güneş Tanrı *Dusares*

Kaynak: Drijvers, *Dea Syria*, s. 260.

Resim 20: Kartal Şeklinde Betimlenmiş Olan *Elagabal* ve Kanatları Altında İki Tanrılar *Azizos* ve *Monimos*

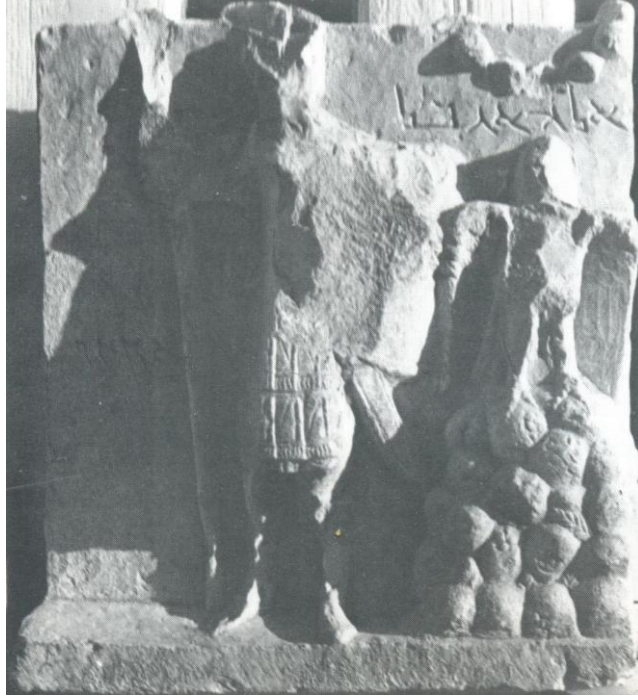
Kaynak: Drijvers, *Dea Syria*, s. 259.

Resim 21: İki Tanrılar *Azizoz* ve *Monimos* Mozaïği Sadberk Hanım Müzesi

Kaynak: Salman, ss. 183-184, şekil 114.

Resim 22: Kartal Formunda Tanrı *Elagabal* ve Tanrı *Arsu*

Kaynak: Drijvers, *Dea Syria*, s. 259.

Resim 23: Tanrı *Iupiter Heliopolitanus*

Kaynak: Hajjar, s. 238.

Resim 24: Palmyra'daki Tanrıça *Athena Allath* Tapınağı

Kaynak: Drijvers, Das Heiligtum, s. 32.

Resim 25: Tanrıça *Athena Parthenos*

Kaynak: Boysal, ss. 34-35, Resim 32.

Resim 26: Tanrıça *Athena Allath* (Palmyra)

Kaynak: Drijvers, Das Heiligtum, s. 33.

Resim 27: Roma Aventinus Tepesinde Bulunan Tanrı *Iupiter Dolichenus* Tapınağı Kazı Alanının Maketi

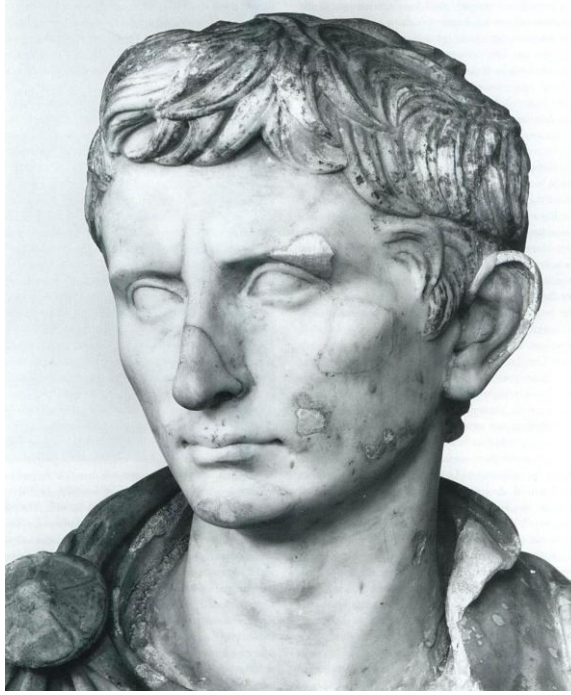
Kaynak: Schwertheim, s. 208.

Resim 28: Tanrı *Iupiter Dolichenus* ve Tanrıça *Iuno Regina*

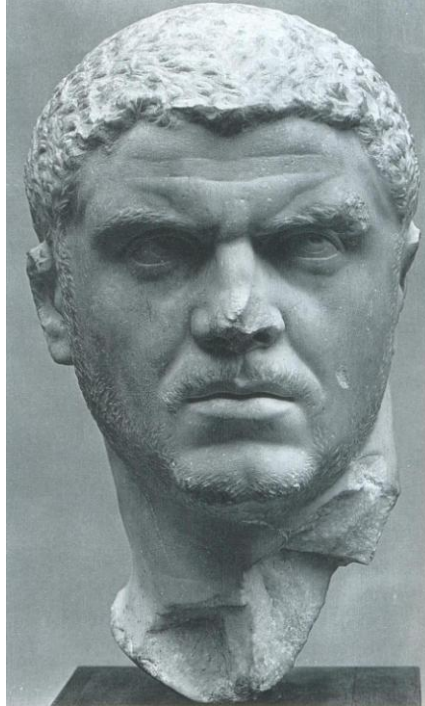
Kaynak: Nash, Erster, s. 524.

Resim 29: Augustus Portresi

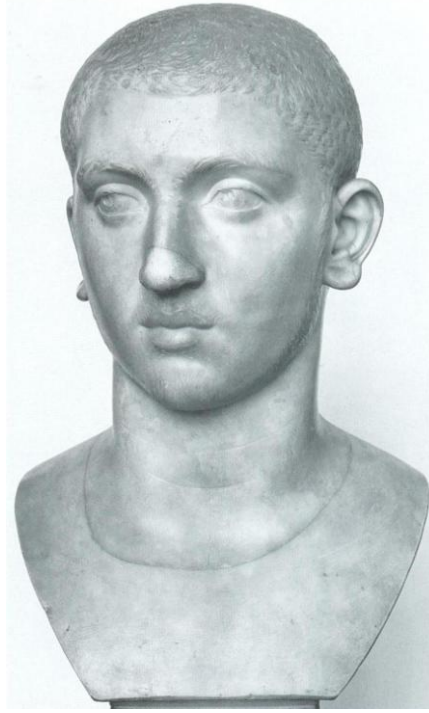
Kaynak: Kleiner, s. 64.

Resim 30: Caracalla Portresi

Kaynak: Kleiner, s. 372.

Resim 31: Severus Alexander Portresi

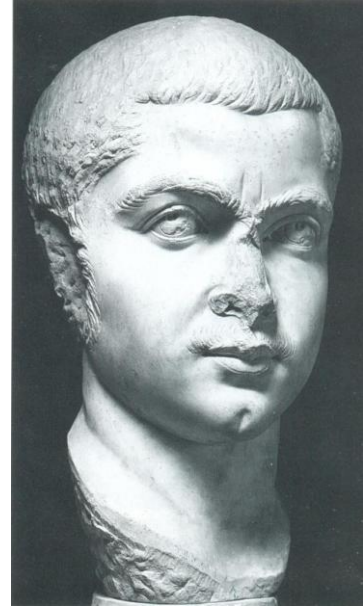
Kaynak: Kleiner, s. 363.

Resim 32: Gordianus III Portresi

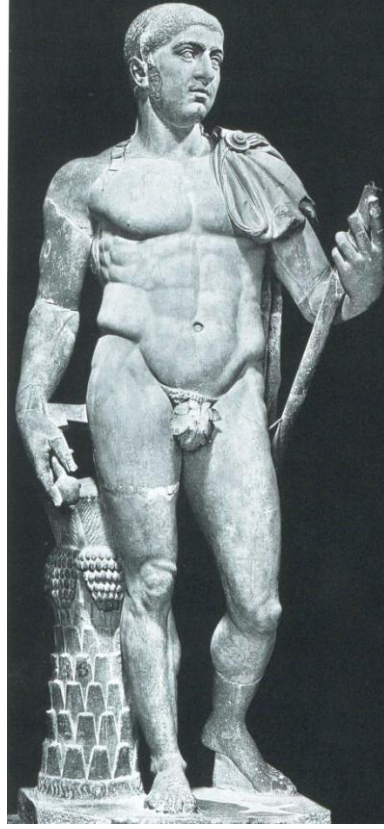
Kaynak: Kleiner, s. 367.

Resim 33: Gordianus III Portresi

Kaynak: Kleiner, s. 367.

Resim 34: Elagabalus/Severus Alexander Heykeli

Kaynak: Fittschen, Severus Alexander, ss. 250-252.

Resim 35: Augustus'un Prima Porta Heykeli

Kaynak: Doğer, s. 76.

Resim 36: Polykleitos'un Doryphoros'u

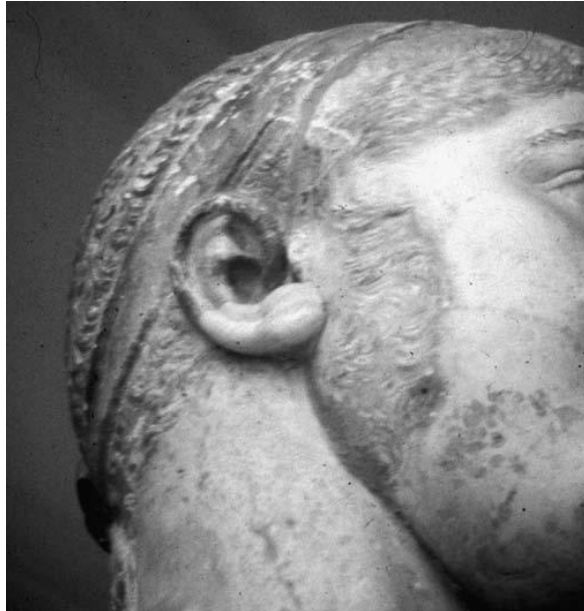
Kaynak: G. Richter, s. 99, Resim 155.

Resim 37: Elagabalus/Severus Alexander Heykeli (Baş Detayı)

Kaynak: Fittschen, Severus Alexander, ss. 250-252.

Resim 38: Elagabalus/Severus Alexander Heykeli (Baş Detayı-Sağ Profil Alttan Görünüm)

Kaynak: Fittschen, Severus Alexander, ss. 250-252.

Resim 39: Elagabalus/Severus Alexander Heykeli (Baş Detayı-Sağ Profil)

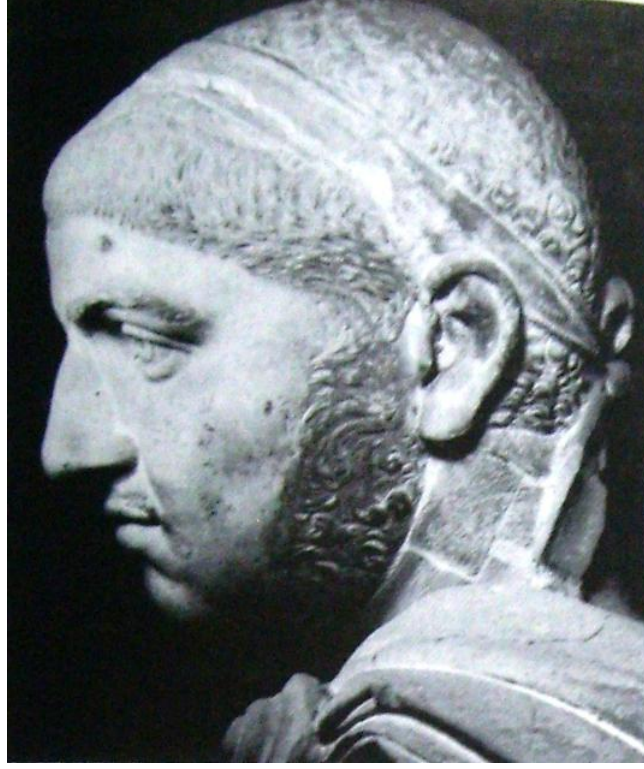
Kaynak: Fittschen, Severus Alexander, ss. 250-252.

Resim 40: Elagabalus/Severus Alexander Heykeli (Baş Detayı-Sağ Profil Çizim)

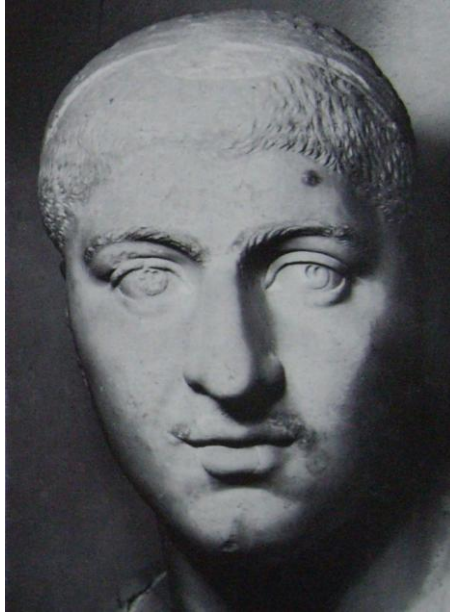
Kaynak: Fittschen, Severus Alexander, ss. 250-252.

Resim 41: Elagabalus/Severus Alexander Heykeli (Baş Detayı-Sol Profil)

Kaynak: Fittschen, Severus Alexander, ss. 250-252.

Resim 42: Elagabalus/Severus Alexander Heykeli (Baş Detayı-Cephe)

Kaynak: Fittschen, Severus Alexander, ss. 250-252.

Resim 43: Elagabalus'un Askeri Kıyafeti Giyimli Heykeli

Kaynak: Arrizabalaga Y Prado, s. 140.

Resim 44: Elagabalus'un Rahip Kıyafeti Giyimli Heykeli

Kaynak: Arrizabalaga Y Prado, s. 140.

Resim 45: Tip 1 Elagabalus Portresi Kalıntısı (Kapitol Müzesi) (Cepheden Görünüm)

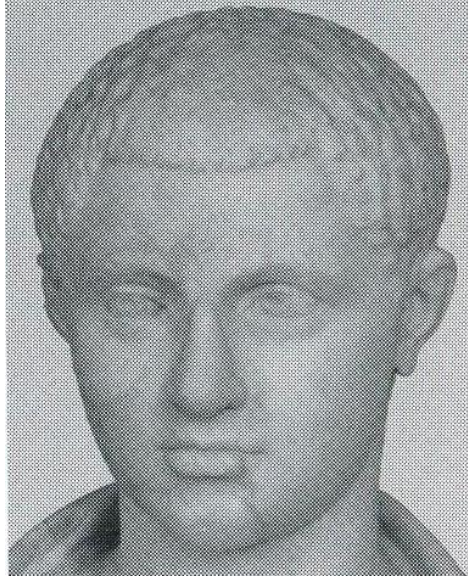
Kaynak: Arrizabalaga Y Prado, s. 134.

Resim 46: Tip 1 Elagabalus Portresi Kalıntısı (Kapitol Müzesi) (Baş Detayı)

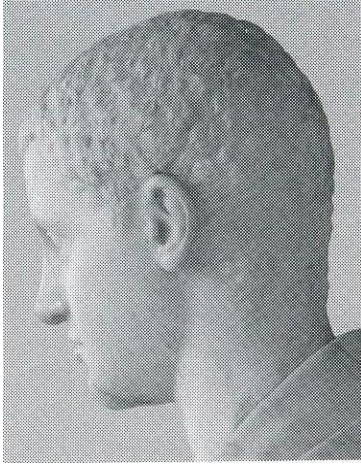
Kaynak: Arrizabalaga Y Prado, s. 134.

Resim 47: Tip 1 Elagabalus Portresi (Gotha Schlossmuseum)

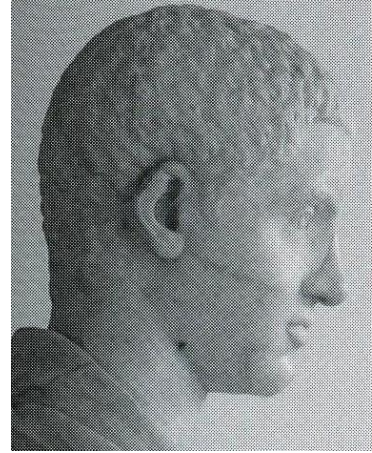
Kaynak: Arrizabalaga Y Prado, s. 133.

Resim 48: Aynı Eser Sol Profil

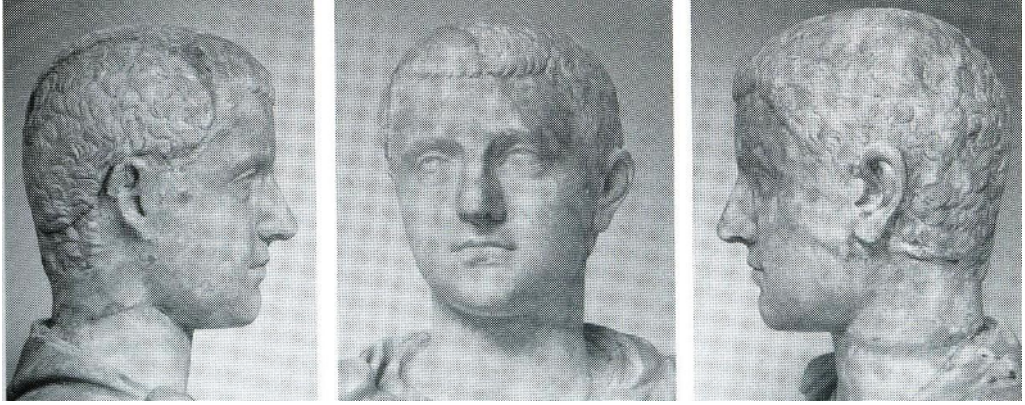
Kaynak: Arrizabalaga Y Prado, s. 133.

Resim 49: Aynı Eser Sağ Profil

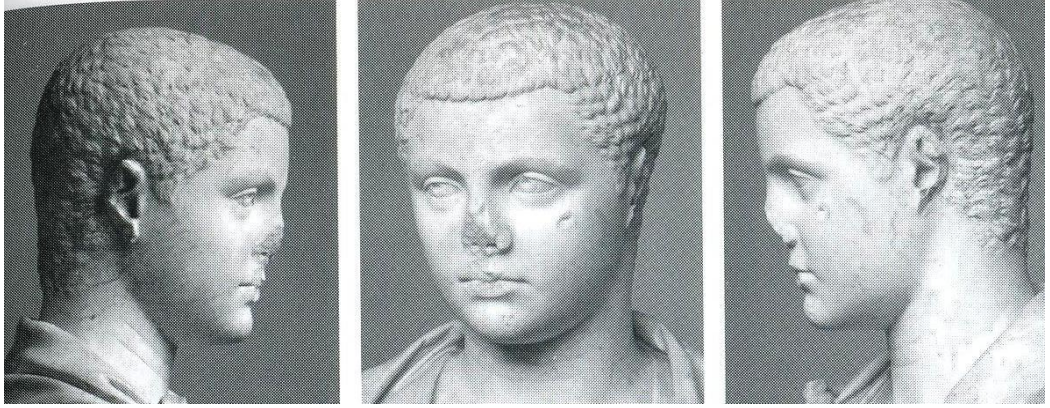
Kaynak: Arrizabalaga Y Prado, s. 133.

Resim 50: Tip 1 Elagabalus Portresi (Paris Louvre Müzesi)

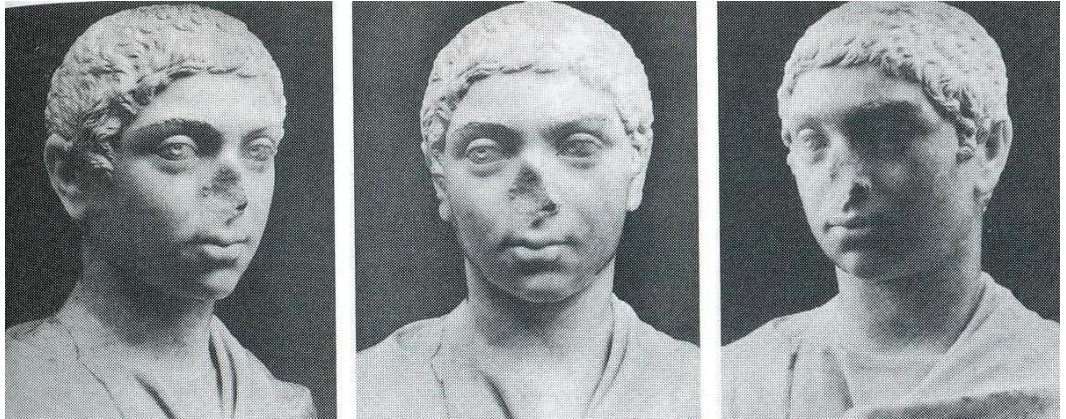
Kaynak: Arrizabalaga Y Prado, s. 133.

Resim 51: Tip 1 Elagabalus Portresi (Kopenhag Ny Carlsberg Glyptek)

Kaynak: Arrizabalaga Y Prado, s. 133.

Resim 52: Tip 1 Elagabalus Portresi (Boston Museum of Fine Arts)

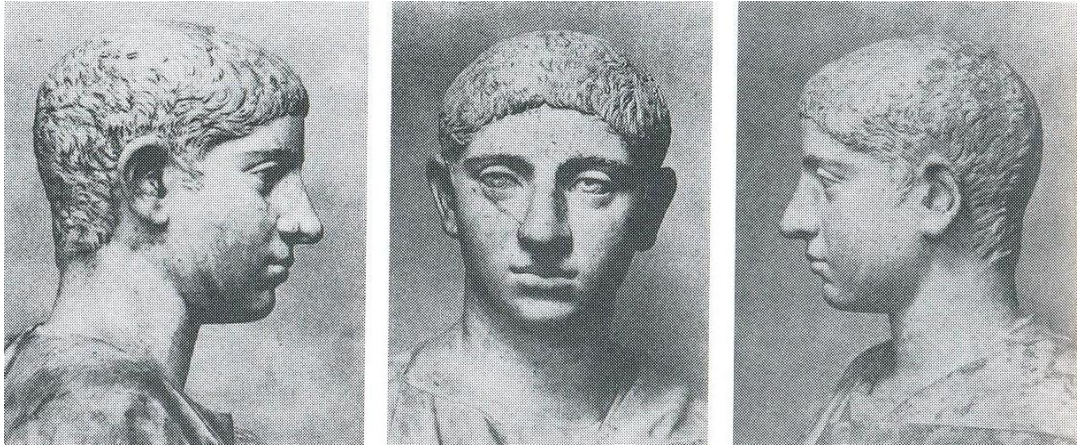
Kaynak: Arrizabalaga Y Prado, s. 135.

Resim 53: Tip 1 Elagabalus Portresi (Torlonia Müzesi)

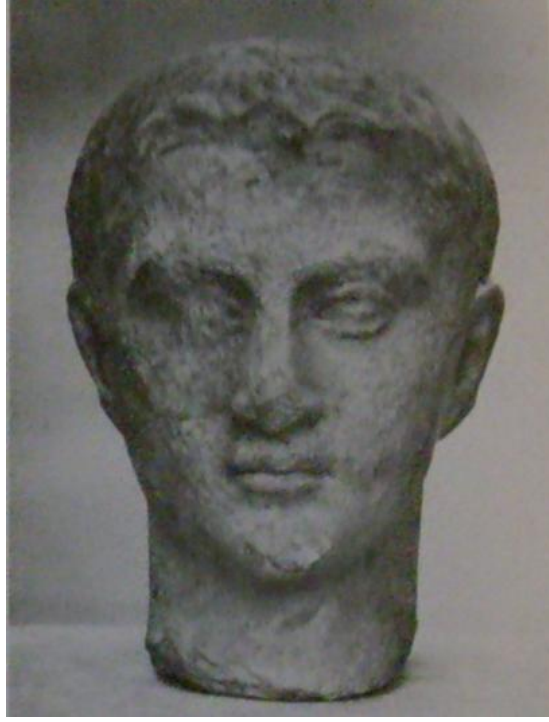
Kaynak: L'orange, s. 158.

Resim 54: Tip 1 Elagabalus Portresi (Torlonia Müzesi) (Değişik Açılardan Görünümü)

Kaynak: Arrizabalaga Y Prado, s. 133.

Resim 55: Tip 1 Elagabalus Portresi (Antalya Müzesi)

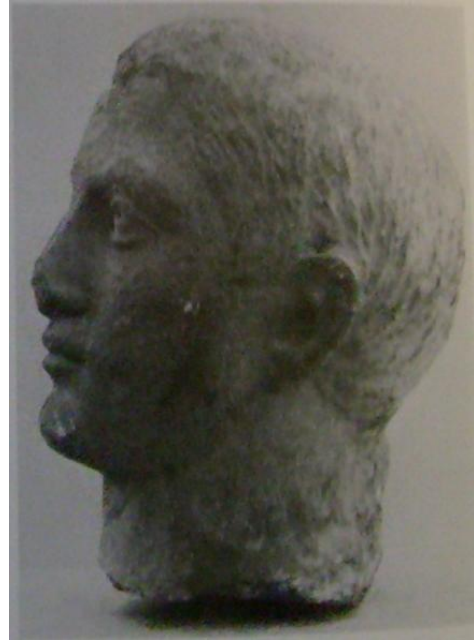
Kaynak: İnan, Perge, s. 216; İnan, Neue Funde, Resim 64-1.

Resim 56: Aynı Eser Sağ Profil

Kaynak: İnan, Neue Funde, Resim 64-2 .

Resim 57: Aynı Eser Sol Profil

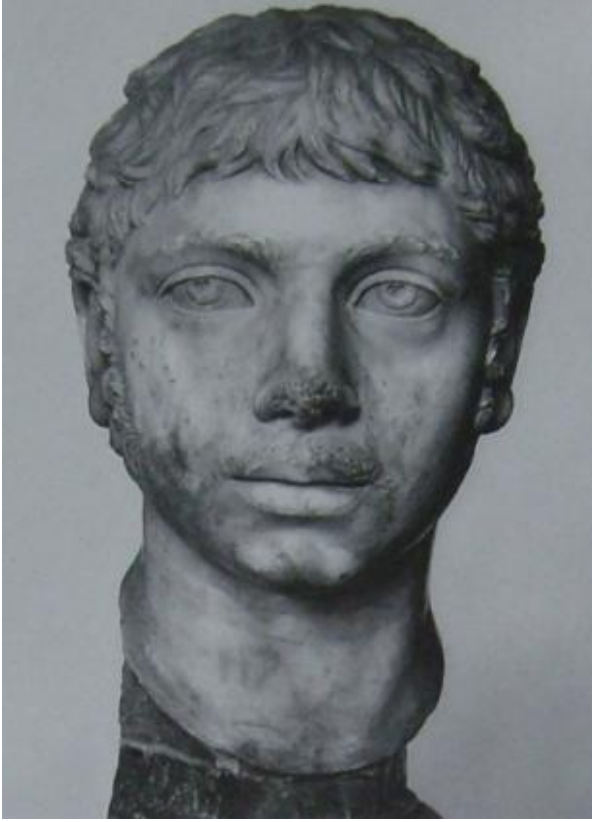
Kaynak: İnan, Neue Funde, Resim 64-3 .

Resim 58: Tip 1 Elagabalus Portresi (Arykanda Buluntusu)

Kaynak: Bayburluoğu, s. 71.

Resim 59: Tip 2 Elagabalus Portresi (Kapitol Müzesi)

Kaynak: Fittschen, Katalog, Resim 120, No. 98.

Resim 60: Aynı Eser Arkadan Görünüm

Kaynak: Fittschen, Katalog, Resim 120, No. 98.

Resim 61: Tip 2 Elagabalus Portresi Sağ Profil (Kapitol Müzesi)

Kaynak: Fittschen, Katalog, Resim 120, No. 98

Resim 62: Aynı Eser Sol Profil

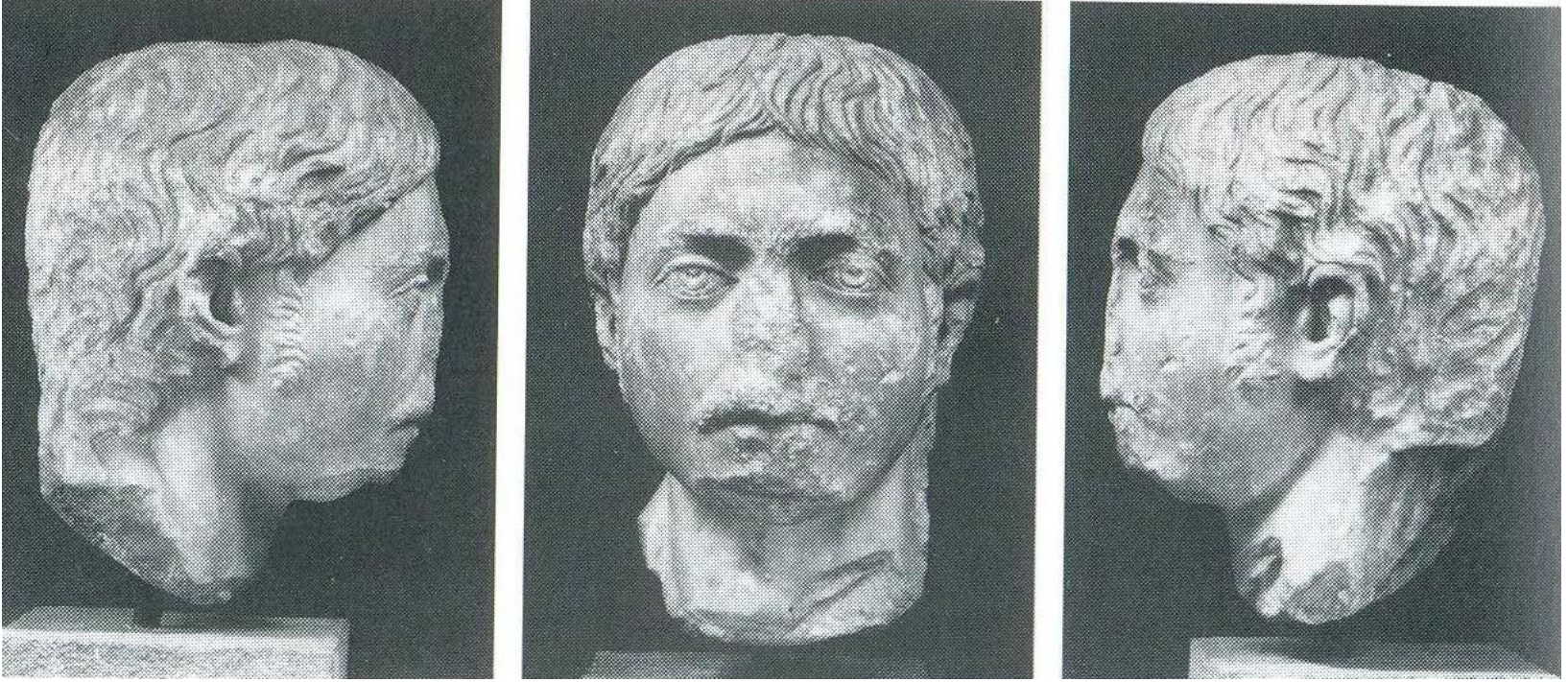
Kaynak: Fittschen, Katalog, Resim 120, No. 98.

Resim 63: Tip 2 Elagabalus Portresi (Oslo Ullusal Müzesi)

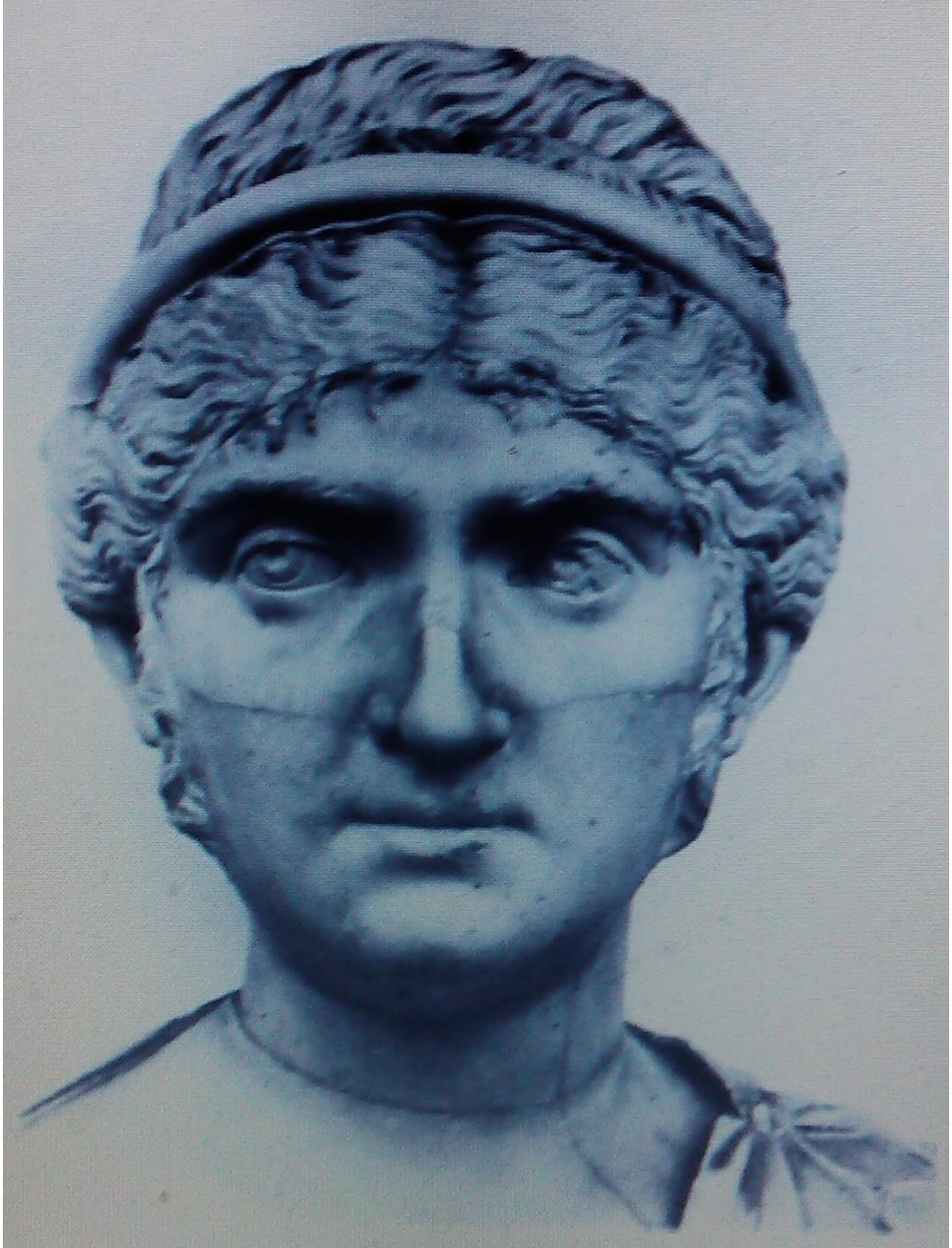
Kaynak: Arrizabalaga Y Prado, s. 136.

Resim 64: Tip 2 Elagabalus Portresi (Selanik Arkeoloji Müzesi)

Kaynak: Arrizabalaga Y Prado, s. 136.

Resim 65: Elagabalus Başından Devşirilmiş Kadın Başı

Kaynak: Bartman, s. 2.

Resim 66: Aquileia Müzesinde Sergilenen Rölyef

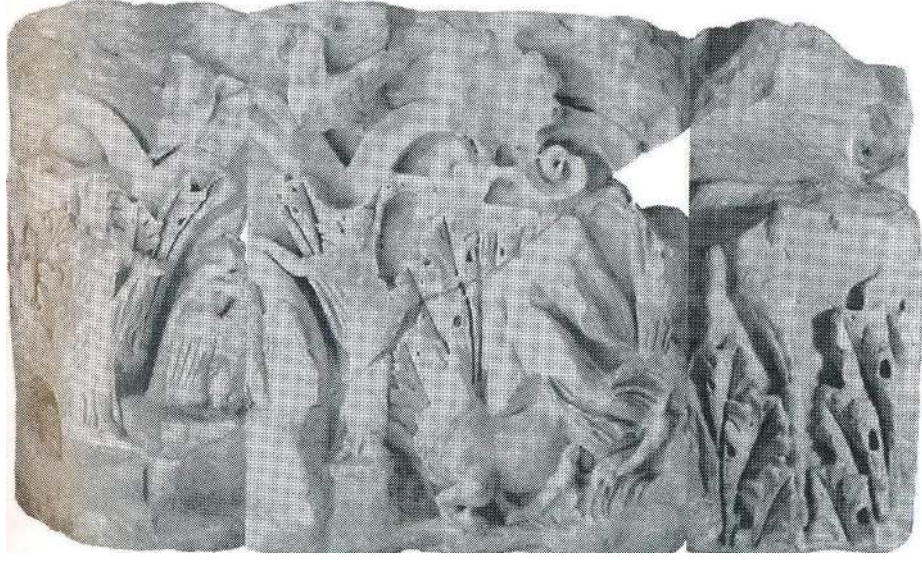
Kaynak: Balestrazzi, s. 337-338, Figür 1.

Resim 67: Sütun Başlığı 1 (Forum Romanum)

Kaynak: Mercklin, Resim 736.

Resim 68: Sütun Başlığı 2 (Forum Romanum)

Kaynak: Arrizabalaga Y Prado, s. 145.

Resim 69: Sütun Başlığı 2 Çizim (Forum Romanum)

Kaynak: Arrizabalaga Y Prado, s. 145.

Resim 70: Cameo (Bibliothèque Nationale de France, Paris No. 303)

Kaynak: Arrizabalaga Y Prado, s. 143.

Resim 71: Cameo (Münzkabinett, Berlin, No. 7011)

Kaynak: Arrizabalaga Y Prado, s. 143.

Resim 72: Cameo (The State Hermitage Museum No. 1453)

Kaynak: Arrizabalaga Y Prado s. 143.

Resim 73: Cameo (Bibliothèque Nationale de France, Paris No. 304)

Kaynak: Arrizabalaga Y Prado s. 144.

Resim 74: Cameo: Elagabalus ve Iulia Paula (Iuliopolis Buluntusu)

Kaynak: Arslan, Juliopolis Nekropolü 2010, s. 188, Resim 1.

Resim 75: Cameo: Iulia Paula (Iuliopolis Buluntusu)

Kaynak: Arslan, Juliopolis Nekropolü 2010, s. 188, Resim 2.

Resim 76: Elagabalus Devri Iuliopolis Sikkesi

Kaynak: Waddington, Bithynia, s. 390, No. 36; Resim 64 No. 5.

Ö.Y.: Iulia Paula Portresi.

A.Y.: Quadriga İçinde Taşınan Kutsal Taş Baitylos ve Kartal.

Resim 77: Elagabalus'un At Üzerindeki Betimi (Roma)

Kaynak: BMCRE IV.2, s. 32, No. 57, Resim, 2, No. 10.

Ö.Y.: Elagabalus Portresi.

A.Y.: Elagabalus'un At Üzerindeki Betimi.

Resim 78: Emesa'dan Elagabalus Sikkesi

Kaynak: Geißen, s. 134, No. 2336

Ö.Y.: Elagabalus Portresi.

A.Y.: Quadriga İçinde Taşınan Kutsal Taş Baitylos ve Kartal.

Resim 79: Aelia Capitolina'dan Elagabalus Sikkesi

Kaynak: BMC, Palastine, ss. 97-98, No. 90, Resim 10 No: 14.

Ö.Y.: Elagabalus ve İmparatoriçe (?)

A.Y.: Quadriga İçinde Taşınan Kutsal Taş Baitylos ve Kartal.

Resim 80: Hierapolis Kastabala'dan Elagabalus Sikkesi

Kaynak: Dupont-Sommer, Resim 103.

Ö.Y.: Elagabalus Portresi

A.Y.: Quadriga İçinde Taşınan Kutsal Taş Baitylos ve Kartal.

Resim 81: Neapolis'den Elagabalus Sikkesi

Kaynak: Price, s. 39, Resim 55.

A.Y.: Quadriga İçinde Taşınan Neapolis'deki Gerizim Dağı

Resim 82: Roma'dan Elagabalus Sikkesi

Kaynak: BMCRE IV.2, s. 32, No. 61, Resim, 2, No. 12.

Ö.Y.: Elagabalus Portresi

A.Y.: Quadriga İçinde Taşınan Kutsal Taş Baitylos ve Kartal.

Resim 83: Roma'dan Elagabalus Sikkesi

Kaynak: BMCRE IV.2, s. 30, No. 35, Resim, 2, No. 7.

Ö.Y.: Elagabalus

A.Y.: Quadriga İçinde Elagabalus

Resim 84: Roma'dan Elagabalus Sikkesi

Kaynak: BMCRE IV.2, s. 37, No. 143; Resim, 2, No. 19.
Ö.Y.: Elagabalus Portresi
A.Y.: Quadriga İçinde Taşınan Kutsal Taş Baitylos

Resim 85: Roma'dan Elagabalus Sikkesi

Kaynak: BMCRE IV.2, s. 37, No. 14; Resim, 2, No. 18
Ö.Y.: Boynuzlu ÇelenkTakmış Elagabalus Portresi.
A.Y.: Bir Sunak Önünde Tapınan Elagabalus.

Resim 86: Emesa Tapınağı (Emesa)

Kaynak: BMC, Syria, s. 239, No. 15, Resim 17-18, No. 12
A.Y.: Tapınak İçinde Kutsal Taş Baitylos ve Kartal.

Resim 87: Emesa Tapınağı (Emesa)

Kaynak: BMC, Syria, s. 239, No. 17, Resim 18 No. 14
A.Y.: Tapınak İçinde Kutsal Taş Baitylos

Resim 88: Roma'dan Elagabalus Sikkesi

Kaynak: BMCRE IV.2, s. 38, No. 14; Resim, 2, No. 20

Ö.Y.: Boynuzlu ÇelenkTakmış Elagabalus Portresi.

A.Y.: Üç Ayaklı Kazan Önünde Tapınan Elagabalus.

Resim 89: Elagabalus Sikkesi Viyana Örneği

Kaynak: Baldus, Heliogabal, s. 471

Ö.Y.: Işın Tacı Takmış Elagabalus

A.Y.: Arka Planda Quadriga İçinde Taşınan Kutsal Taş Baitylos ve Kartal; Ön Planda İmparator Elagabalus.

Resim 90: Roma'dan Diadumenianus Sikkesi

Kaynak: BMCR V, Diadumeninus, 84, 10.
Ö.Y.: Diadumanianus Portresi

Resim 91: Roma'dan Diadumenianus Sikkesi

Kaynak: BMCR V, Diadumeninus, 84, 9.
Ö.Y.: Diadumanianus Portresi

Resim 92: Elagabalus Sikkesi

Kaynak: Krenzel, s. 54 Aracılığıyla, Thirion 227
Ö.Y: Boynuzlu Işın Tacı Takan Elagabalus Portresi

Resim 93: Elagabalus Sikkesi

Kaynak: Krenzel, s. 55 Aracılığıyla, Thirion 173.
Ö.Y: Boynuzlu Çelenk Takan Elagabalus Portresi

Resim 94: Anazarbos Sikkesi

Kaynak: BMC, Kilikia, s. 34, No. 20, Resim 6, No. 6
A.Y.: Çelenk İçinde Demiourgos Yazıtı

Resim 95: Thyateira'dan Elagabalus Sikkesi

Kaynak: BMC, Lydia, s. 312, No. 12, Resim 32, 2.
A.Y.: Apollon Tyrimnos ve Elagabalus

Resim 96: Elagabalus Devri Nikomedia Sikkesi (Bithynia)

Kaynak: SNG v. Aulock, No.778,
Ö.Y.: Elagabalus Portresi
A.Y.: Tykhe Betimi

Resim 97: Elagabalus Devri Pergamon Sikkesi (Mysia Bölgesi)

Kaynak: BMC, Mysia, s. 157, No. 331-332
A.Y.: Tykhe.

Resim 98: Elagabalus Devri Kyzikos Sikkesi (Mysia Bölgesi)

Kaynak: SNG v. Aulock, No. 1280

Ö.Y.: Elagabalus.

A.Y.: Kaide üzerinde yer alan ve üzerine yılan dolanmış bir dikilitaş.